

ს ვ ე ტ ი ს კ ხ ვ ე ლ ი

სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი

Svetitskhoveli

Scientific Historical Journal

ISSN: 1987 - 6874

№2, 2010

უწმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია მეორე მის მაღალყოვლადუსამღვდელოესობასთან, მანგლისისა და წაღკის ეპარქიის მმართველთან, ჟურნალ "სვეტიცხოველის" მთავარ რედაქტორთან, მიტროპოლიტ ანანიასთან (ჯაფარიძე) ერთად.

პატრიარქმა თანადგომის დღედ 1 ივლისი დააწესა: უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ქადაგებიდან სულთმოფენობის დღესასწაულზე, ყოვლადწმიდა სამების საპატრიარქო ტაძარი, 2008 წლის ივლისი

"მოწყალების საქმე ბადაარჩენს სრულიად საქართველოს" (თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა)

არიან ადამიანები, რომელთა ზრუნვაც მარტოოდენ საკუთარი თავით, ეგოისტური სურვილებით შემოიფარგლება; მაგრამ, საბედნიეროდ, ასევე არიან ადამიანები, რომლებიც სხვებისათვის ცხოვრობენ, საკუთარ თავს სხვებს უძღვნიან. ქართველი ადამიანი ბუნებით სწორედ ამით გამოირჩევა: თუკი იგი ხედავს სხვა ადამიანის გაჭირვებას, აუცილებლად მიდის და ეხმარება მას. პავლე მოციქული ამბობს: "ურთიერთ სიმძიმე იტვირთეთ და ესრედ აღასრულეთ სჯული იგი ქრისტესი".

როგორ შეიძლება, ვიტვირთოთ სხვისი სიმძიმე, რით შეიძლება შევეწიოთ სხვა ადამიანებს? ზოგიერთი ფიქრობს, რომ არ შეუძლია სხვისი დახმარება, რადგან თვითონაც ხელმოკლედ ცხოვრობს. ყველა ადამიანს შეუძლია დაეხმაროს სხვას, თუნდაც არაფერი ებადოს გასაცემი. ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რომ დახმარება მრავალი სახისა არსებობს: არსებობს სულიერი დახმარება, არსებობს სიტყვიერი დახმარება და, რაღა თქმა უნდა, მატერიალურიც.

***

დღეს ჩვენთან ბრძანდებიან **საქართველოს საინჟინრო აკადემიისა** და კომპანია **"მედინსერვის"** წარმომადგენლები, რომლებმაც შემოგვთავაზეს, დაწესდეს **"თანადგომის დღე"**. თანადგომა ეს იგივე დახმარებაა. ჩვენ ვამაყობთ იმით, რომ ჩვენს მოსახლეობას გაჭირვებული ადამიანების თანადგომის სურვილი აქვს. **თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა**. სწორედ ამან გადაგვატანინა ის პრობლემები, რომლებიც ბოლო 18 წლის მანძილზე გვქონდა.

ღმერთმა დალოცოს ისინი, რადგან ზრუნავენ გლახაკებზე და ფიქრობენ, თუ რით შეეწიონ მათ. მინდა ყველას გისურვოთ: ამაზე ფიქრი ყოფილიყოს თითოეული ჩვენგანის საზრუნავი.

***

უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ქადაგებიდან სულთმოფენობის დღესასწაულზე

ყოვლადწმიდა სამების საპატრიარქო ტაძარი
ივლისი 2008 წელი

**საქართველოს საპატრიარქოს,
 საქართველოს საინჟინრო აკადემიისა და
 საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
 თეოლოგიის სასწავლო - საეკლესიო ცენტრის
 სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი**

**eZrvneba swmidessa da unetaress,
 sruliad saqarTvelos kaTolikos-patriarqs
 ilia meores**

მთავარი რედაქტორი: **მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე**

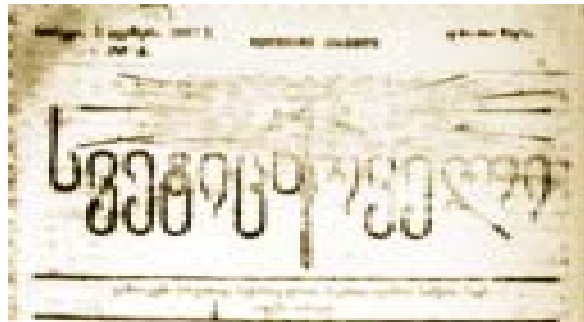
მთავარი რედაქტორის
 მოადგილეები: **ვლადიმერ დოლიძე
 მამუკა მაცაბერიძე**

სარედაქციო საბჭო: **ზურაბ გასიტაშვილი
 ივანე გორგიძე
 ვახტანგ გურული
 შალვა ნატყებია
 გივი დამბაშიძე
 არჩილ ფრანგიშვილი
 ტარიელ ფუტყარაძე
 გურამ ჯავახიძე**

კომპიუტერული
 უზრუნველყოფა: **ირმა ჯიშკარიანი
 ქეთევან მახაშვილი**

ჟურნალის ვებ-გვერდი: <http://sveticxovelijournal.ge>

© სვეტიცხოველი
 სამეცნიერო სტატიები რეცენზირდება სარედაქციო საბჭოს მიერ.
 მასალის გადაბეჭდვა რედაქციის თანხმობის გარეშე დაუშვებელია.
 ISSN 1987-6874
 გამომცემლობა „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2011.

ჟურნალ
„სვეტიცხოველის“,
1917 წლის
1 დეკემბრის,
ყდის ფრაგმენტი

სვეტიცხოველი მუდმივი მოცემულობაა საქართველოს სულიერი აღორძინების ფუნდამენტისათვის

XX საუკუნის დასაწყისში (1917 წელს) წმიდამღვდელმონაწივე პატრიარქის კირიონ მეორის ხელდასმით მაშინდელმა „სრულიად საქართველოს საკათალიკოსოს საბჭომ“ დაიწყო ჟურნალ „სვეტიცხოველი“-ს გამოცემა, ეკლესიის ერთგულ შვილთა დარაზმვისათვის რათა დამოუკიდებელი საქართველოს სულიერი აღორძინებისა და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერების აღდგენის მკვიდრი საფუძველი შექმნილიყო.

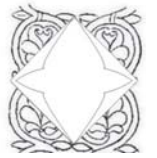
დღეს, XXI საუკუნეში, საქართველოს არანაკლები სირთულის ამოცანები აქვს გადასაწყვეტი და გამძაფრებელი ბრძოლა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერებისათვის კვლავ მოითხოვს იმ სულიერი ორიენტირების და გავლენების ახლებურ გააზრებას, რამაც საქართველო ათასწლეულების განმავლობაში გამოატარა ისტორიის გაავებულ ოკეანეში და წარმოდგენილი ჟურნალიც – საქართველოსათვის საკრალური სახელდებით – „სვეტიცხოველი“ ამგვარი მისიის შესრულებას პირდება მკითხველს.

უსაზღვრო პასუხისმგებლობა, რასაც ჟურნალის საკრალური სახელდება და წმიდამღვდელმონაწივე პატრიარქის კირიონ მეორის საუკუნის წინანდელი, უკვდავი ღვაწლი გვაკისრებს და დღევანდელი ჟურნალ "სვეტიცხოველის" გამოცემა, ძველი, კირიონისეული "სვეტიცხოველის" აღდგენასაც გვინდა ნიშნავდეს, უფლის მეოხებით შევძლებთ აღნიშნულს.

მკითხველს ვთავაზობთ უფლის განმგებლობით და საქართველოს ეკლესიის საჭეთმკურობელის 76-ე ბრძანებით საქართველოს საპატრიარქოსთან შექმნილი, საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისიის დასკვნას და მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის საისტორიო გამოკვლევას საქართველოს წინაშე მდგომ ფუნდამენტურ პრობლემათაგან. აღნიშნული, გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, ფუძემდებლურია საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და საეკლესიო მთლიანობისათვის.

უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის ილია მეორის ლოცვა-კურთხევით ჟურნალი „სვეტიცხოველი“ ცოცხლობს მკითხველისათვის.

ჟურნალ სვეტიცხოველის რედაქცია

ს ა რ კ ვ ე ვ ი :

“მოწყალების საქმე გადაარჩენს სრულიად საქართველოს”
(თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა) ----- 4

უწმიდებისა და უნეტარების, სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II 76-ე ბრძანებით საქართველოს
საპატრიარქოსთან შექმნილი, საქართველოს რეალური ისტორიის
დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისიის უმნიშვნელოვანეს
ბამოკვლევათა მაცნე №1 ----- 11

საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და
საეკლესიო მთლიანობის საწინააღმდეგოდ მიმართული
ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორიის შესახებ ----- 13

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე
საეპისკოპოსოები ლაზიკაში ----- 30

თავი IV
ლაზიკა-კლარჯეთი
ლაზიკის გეოგრაფიული აღწერა ----- 31
ლაზიკა-ლადონი ----- 33
კლარჯეთისა და ლაზიკის აღწერა მსგავსია
(კლარჯეთი ლაზიკის მსგავსად კლდოვანი
და უმოსავლო ქვეყანაა) ----- 34

გურამ გრიგოლია ეგრის-ლაზიკის სამეფოს
საისტორიო გეოგრაფიის პრობლემების შესახებ ----- 38

გ. გრიგოლიას თვალსაზრისი ტაბულა პევეტნგერიანას შესახებ ----- 46

არტაანი იბერიაში ----- 50
კლარჯეთი- „ბერძენთა ქვეყანა“ – „საბერძენეთი“ ----- 50
ლაზიკა – სომხეთის მოსაზღვრე ქვეყანა ----- 51

მოვსეს ხორენაცი ლაზიკის შესახებ (ბაგრატიონები სპერში) -----	52
ლაზიკის ბაღები ანუ მოხირისის ძიება ვეიდენბაუმისა და ყაზბეგის მიხედვით -----	53
ორი ლაზიკა -----	55
ძველი ლაზიკა-ქალდიის თემი („სოფელი მეგრელთა“) -----	56
რატომ „ქალდეა“? -----	57
ლაზიკა ფართო პოლიტიკური გაგებით -----	58
ჭანეთი (სისილისი/საისინი/,ზიგანა) -----	58
ხალდეა - ქალდეა - ხალიბი -----	59
ქალდეა - ქართეა -----	60
ჭანები -----	61
ხალტიქ - ხალდია (ქალდია) 950 წლისთვის -----	61
ტიბარენები და ჭანები ერთ მიწაზეა -----	62
პროვინცია არმენიაკონი -----	62
კლარჯეთი ანუ ლაზიკა -----	63
დ. ხოშტარიას წიგნის „კლარჯეთის ეკლესიები და მონასტრები“ მიმოხილვა -----	67

თავი V

სარაპანა და სკანდა

სად მდებარეობდა სტრაბონისეული სარაპანა (შორაპანი) -----	70
იმერეთის სკანდე და შორაპანი „საქართველოს გეოგრაფიული ატლასის“ (1992) მიხედვით „სუბტროპიკების ზონაში“ მდებარეობენ -----	71
ვენახის პლანტაციები შორაპანთან -----	72
სარაპანა და შორაპანი გ. გრიგოლიას მიხედვით -----	72
სარაპანები -----	73
სტრაბონი (XI, II, 17) სარაპანას შესახებ -----	74
სარაპანასთან ფაზისი სწრაფი და ხმაურაა, ხოლო შორაპანთან მდინარეები მდორე და უხმაუროა -----	75
სტრაბონის სარაპანიდან ოთხი დღის გზაა ფეხით იბერიამდე -----	76
სტრაბონი (XI, II, 18) მესხეთის სამ ნაწილად დაყოფის შესახებ -----	77
დასკენა -----	77
სარაპანა - სარაპალი, არფალი -----	78
სკანდა -----	78
სკანდის ციხე-სიმაგრე საერთაშორისო მნიშვნელობის გზაზე -----	80
ექსპედიცია კანდრიდსა და ასკანში -----	81
შორაპანი და სკანდე მნახველის თვალით -----	85

თავი VI

რიონის ჭაობები

შავი ზღვის გეოლოგია	86
საქართველოს პლეისტოცენური ნალექები	88
1. კოლხეთის გეოლოგიური ისტორია პოლოცენურ პერიოდში	90
2. გ. მაისურაძე. კოლხეთის უახლესი ისტორიიდან (პალიასტომის ტბის წარმოშობა IX-X საუკუნეებში)	93
რიონის დაბლობის ჭაობები I-VI საუკუნეებში შავი ზღვის სანაპირო ზოლის მოხაზულობა შეიცვალა	94
ზღვის დონის აწევა I-II საუკუნეებში და მისი შედეგები	95
ჭაობი, მალარია-ხორშაკი ქართული წყაროებით რიონის ბარი (ტერიტორია ფოთიდან სამტრედიამდე და ქუთაისამდე)	
საცხოვრებლად უვარგისი იყო	97
ნარიონალები	98
დასკენა	99
„ტალახიანი ლაშქრობა“	99
მეზღვაური ტომი - ლაზები	100
ლეგენდა დასავლეთ საქართველოს შესახებ	101
დამალული ქართული წარწერები დასავლეთ საქართველოში	102

თავი VII

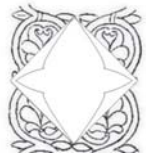
ფაზისი - ფოთი - ფაღისა - ფასილი

ფოთი (ფათისი) ღვეონდის ცნობით	103
ფოთის არქეოლოგია	107
ფოთი და რიონის დაბლობი V-XV საუკუნეებში (გეოლოგიური მიმოხილვა)	111
ფოთის აკვატორია გეოლოგის, ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორის გ. მაისურაძის თვალსაზრისით	113
ფასისეღ აკადემიკოსთა თვალსაზრისი	115
ჭაობის ჰავა ფოთთან	117
პალიასტომის ღვთისმშობლის ხატი	118
ეპისკოპოსი ფაზისისა, ანუ ტრაპეზუნტისა	119
ფაზისის აკადემია	120
თერმოდონტი, თემისკირა, პეტრა, ფაზისი	123
მურიე და კალფოგლუ ფაზისისა და აკამფსისის შესახებ	124
არა ფოთია საპორტო ქალაქი - არამედ „ხუფათი“	124

ფასისის ანუ ფასიანის ქვეყანა კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით -----	125
ფოტოები (ფოტოგრაფიული მონაცემები ფაზისის და ლაზიკის სახელდებასთან მიმართებაში) -----	126
ვალერიან ლომიძე ეკლესიის ჭეშმარიტი მსახური -----	147
სალიტერატურო კრიტიკის ისტორიისათვის არაცნობიერისა და უმთავრესი საზრისის კვლევის პრობლემისათვის	
აკაკი ვასაძე არაცნობიერის სტიქია და შემოქმედებითი ფანტაზია -----	149
ბიორბი ბიბაური განსაკუთრებული ნიშანი წერაქვეულ დამწერლობაში (კრიპტოგრამები) -----	171
გამოსაცემი მასალის გაფორმების წესი -----	181

უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II 76-ე ბრძანებით
საქართველოს საკატრიარქოსთან შექმნილი,
საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი
მუდმივმოქმედი კომისიის უმნიშვნელოვანეს
ბამოკვლევათა მაცნე

№1

ბრძანება № 76

სრულიად საქართველოს საპატრიარქოსადმი

10 ივლისი, 2009 წელი

XIX - XX საუკუნეებში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გაუქმების პერიოდში მიხანმძიმართულად ვაღბდებოდა საქართველოს ისტორია და ენათმეცნიერების საფუძვლები.

ამასთან დაკავშირებით ვბრძანებ:

- I. საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისია მისი მდიდაროვლადუესამდგველიესობის, მან გლისისა და წაღკის მიტროპოლიტ ანანოას (ჯაფარიძის) ხელმძღვანელობით;
- II. საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას ქართული ენათმეცნიერების პრობლემური საკითხების შემსწავლელი მუდმივმოქმედი კომისია პროფესორ მანანა ტაბიძის ხელმძღვანელობით.

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი

საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და საეკლესიო მთლიანობის საწინააღმდეგოდ მიმართული ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორიის შესახებ

„XIX-XX საუკუნეებში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გაუქმების პერიოდში მიზანმიმართულად ყალბდებოდა საქართველოს ისტორია და ენათმეცნიერების საფუძვლები.“
 სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის
 76-ე ბრძანებიდან სრულიად საქართველოს საპატრიარქოსადმი

„ეგრე მტრისა არ მეშინის,
 რადგან ცხადად მაწყინარობს;
 მოყვარესა მტერსა ვუფროთხი,
 მემოყვრება, მოცინარობს“..

რ უ ს თ ა ვ ე ლ 0

უწმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II 2006 წლის საშობაო ეპისტოლეში ბრძანებს, რომ პეტერბურგის უნივერსიტეტში, XIX ს-ის ბოლოს შეიქმნა ანტიქართული ისტორიოგრაფიული თეორია, რომელსაც ამჟამად ეწოდება „ქართიზაციის თეორია“.

XIX-XX საუკუნეებში საქართველოს დაპყრობის ეპოქაში რუსეთმა იმპერიული დევიზის „გათიშე და იბატონე“-ს შესაბამისად შეაფერხა ქართველი ერის ინტეგრაცია-კონსოლიდაციის პროცესი. მან ამ საქმისათვის გამოიყენა არა მხოლოდ სამხედრო ძალა, არამედ სამეცნიერო წრეები. როგორც რუსეთის იმპერიაში ასევე საბჭოთა კავშირში ისტორიოგრაფია გამოიყენებოდა, როგორც მძლავრი იდეოლოგიური იარაღი მცირერიცხოვანი ერების დასაშლელად და დასამორჩილებლად. რუსეთმა აღნიშნული იარაღი განსაკუთრებულად გამოიყენა

საქართველოში, რადგანაც მას აქ დახვდა ხალხი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერებით და მაღალინტელექტუალური ელიტით. ქართველთა მხრიდან ამ წინააღმდეგობის გადასალახად რუსეთმა გამოიყენა სამეცნიერო და საუნივერსიტეტო წრეები, რის შესახებაც წერდა ჯერ კიდევ თვით წმიდა ილია მართალი პუბლიცისტურ წერილებში. ცარიზმის დაკვეთით პეტერბურგის უნივერსიტეტში ქართველი ერის მთლიანობის დანაწევრების მიზნით პროფესორმა ქ. პატკანოვმა და მისმა სამეცნიერო წრემ (მათ შორის იყო ნიკო მარი) შექმნა ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორია. ქეროფე პატკანოვის (ქეროფე პეტროსის ძე პატკანიანი) და ნიკო მარის მოსაზრებების, პატკანოვ-მარის „თეორიის“ საშიშროების შესახებ ჯერ კიდევ წმიდა ილია მართალი ბრძანებდა „ქვათა ღაღადში“¹ - "პროფესორი პატკანოვი, აწ გარდაცვალებული, მთელის თავისის მეცნიერების ზარბაზნებით

¹ „სომეხთა მეცნიერნი და ქვათა ღაღადი“ ილია ჭავჭავაძის პუბლიცისტურ მემკვიდრეობას განეკუთვნება, რომელიც პირველად გაზეთ „ივერიაში“ გამოქვეყნდა 1899 წელს და იმავე წელს გამოიცა ცალკე წიგნად, მოგვიანებით კი რუსულ ენაზეც დაისტამბა.

მოგვესია და ჰლამის ზურგზე მტვერი აგვადი-
ნოს. ჯერ მოგვდგა და თავზე დაგვაფხრიწა
ჩვენი "ქართლის ცხოვრება". ეს ვახტანგ VI
დროს არის შეთითხნილიო და არავითარი ცხო-
ბა არ არის, რომ ვახტანგის წინად "ქართლის
ცხოვრება" ყოფილიყოსო. ერთადერთი წერილი
"სომხური ქრონიკა" ჰქვიანო და თუ რამ მასა-
ლაა ქართველების ისტორიისა, იქ თუ იპოვე-
ბაო. მართალია, ეს "ქრონიკა" ქართულიდამ
ნათარგმნიაო, მაგრამ დედანი უნდა იყოს შეთ-
ხზული, ანუ შედგენილი, უსწავლელისა და
უმეცარის სომხისაგან მეთორმეტე საუკუნეს,
როდესაც ქართველებმა იგრძნეს ისტორიის
საჭიროებაო" [1].

ღვაწლმოსილი ისტორიოგრაფი, არ-
ქეოლოგი და ეთნოგრაფი დიმიტრი ბაქრაძე²
[2]. აღნიშნავდა ამ პატკანოვის „ღვაწლს“ გამოკ-
ლევაში - „პროფესორი პატკანოვი და ქართუ-
ლი ისტორიის წყაროები“, სხვათა შორის, პატ-
კანოვ-მარის³ „ღვაწლზე“ მიუთითებდნენ ახალ-
გაზრდა ივანე ჯავახიშვილს მშობლები წერ-
ილებში: 1898 წლის 22 ოქტომბერს აფორიაქე-

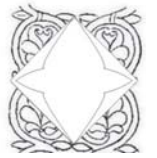
ბული მამა სწერდა III კურსელ ივანე ჯავახიშ-
ვილს: "შვილო, როგორც მამა გირჩევ, შენი
საკუთარი და ჭეშმარიტი კრიტიკულის თვალთ
შეხედო ყველაფერს და არა მიეპყრო მარის
ქართულის საწინააღმდეგო მიმართულებას" [3].

ჩვენ ალბათ აღარც დავინტერესდებოდით
ამ ე.წ. „ქართიზაციის“ საკითხით, რომ საბჭოთა
ხელისუფლების დროს ეს თეორია არ გადაქ-
ცეულიყო ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფი-
ის ოფიციალურ და ერთადერთ სამეცნიერო
მიმართულებად.

თუ რა საშიშროებას წარმოადგენს აღნიშ-
ნული „ქართიზაციის თეორია“ ქართველი ერის
მთლიანობისა და სახელმწიფოებრივი უსა-
ფრთხოებისათვის ნათლად გვამცნობს უწმიდესი
და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათო-
ლიკოს-პატრიარქი ილია მეორე: „ჯერ კიდევ
წმიდა ილია მართალი თავის პუბლიცისტურ
წერილებში ებრძოდა პეტერბურგის უნივერ-
სიტეტში შექმნილ ანტიქართულ ისტორი-
ოგრაფიულ თეორიას, რომლის მიხედვითაც
ერთიანი ქართველი ერი წარმოდგენილი იყო

² დიმიტრი ზაქარიას ძე ბაქრაძე (1826-1890). პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-
კორესპოდენტი. დაამთავრა თბილისის სასულიერო სასწავლებელი და შემდგომ მოსკოვის სასულიერო
აკადემია. 1851 წლიდან მოღვაწეობს საქართველოში. 1881 წელს შექმნა კავკასიის ისტორიისა და
არქეოლოგიის საზოგადოება. 1879 წელს იჭაგუჯავაძესა და დ. ყიფიანთან ერთად დაარსა ქართველთა
შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება. 1889 წელს შექმნა ქართულ სიძველეთა
თავმოყრისა და დაცვის მნიშვნელოვანი კერა - თბილისის საეკლესიო მუზეუმი. დ. ბაქრაძის
რედაქტორობით გამოქვეყნდა იოანე ბატონიშვილის "კალმასობა", ვახუშტის "საქართველოს
ისტორია", ვახტანგ VI-ის კანონთა კრებულის რუსული თარგმანი, 1889 წელს გამოაქვეყნა ნაშრომი
"ისტორია საქართველოსი" (უძველესი დროიდან X ს-ის დასასრულამდე). XIX ს-ის 80-იან წლებში
ებრძოდა ქეროფე პატკანოვს (პატკანიანს), რომელიც უარყოფდა "ქართლის ცხოვრების", როგორც
საისტორიო წყაროს მნიშვნელობას. 1875 წელს შეადგინა ლექსიკონი "კავკასია ქრისტიანობის
უძველეს ძეგლებში" (რუსულ ენაზე). 1884 წელს აღმოაჩინა მარიამისეული "ქართლის ცხოვრება".
ივ. ჯავახიშვილის განმარტებით დ. ბაქრაძემ პირველმა შეაფასა "ქართლის ცხოვრების" საისტორიო
ღირებულება, იგი ღონტი მროველს მართებულად თვლიდა მემბტიანედ და არა უბრალო გადამწერად
როგორადაც იგი შემდგომში თ. ჟორდანიამ ჩათვალა. დ. ბაქრაძემ საფუძველი ჩაუყარა ქართულ
პალეოგრაფიას, რაც შემდგომში ივ. ჯავახიშვილმა განავითარა. წყარო: ივანე ჯავახიშვილი.
ენციკლოპედიური ლექსიკონი, თსუ-ს გამომცემლობა 2002 წ. გვ. 182.

³ I. I. ad - Aeaai e E i adoi dne Aeaai e i aoe nae e aeaai e i AI NND i dae de -ane ae ai e m aad ne i
ei ae nde e, i i a eoi aa e q ai ea e i i aoe a (odaae -ane e e i adai en?). I m ai i i "daoe uoade ai u i " au e ae y I adba 1930
ai a. A yoi ai ao i i, aam adde i i, i i e -aa i daai i di e q ande i de aad naa i i a ne i ai XVI ma aao AEI (a) i d e i a e
Aa aoi q i e an i oe aoe daai oi ee i a i aoe e e oai ee e: ai ai e i adae ui i ne o aao Na e e i. I ad i ai aa e ai i i i e o -aa
i adde e i e ae aao (-oi ai o i -ai u da a y ca e i do e e), a caoai -i daai E ai e i a. A 1931 ai ao aeaai e e I ad e cae da ad y -e ai i i
AOE E... E i u i nae ai e y i di de ai da: a e a I ad de q o, i a: ae e da am adde a ad u i y e ae "i ai ad e ne no ne e a", "ae aae e nde -ane e a",
"ad aoe a q u a", "ad aai e a"... i i ne ai e i i -ai e y ai e i u (1941-45 w., red.), i i ai e (-oou i a na a a e e da o ap u e i) yoi ai di ai u
i i ne ai a ad ae ae I ad ba ca "ae noi o o i a e e a ad i a"... I . Ai daai aane e e, E i i m ae o i i e i de o ap, E e da ad o di ay aa cao a 25
i ay, 1988 a, ¹ 21, no. 12.

განსხვავებული ტომების ხელოვნურ გაერთიანებად. აღნიშნული კამპანიის გაგრძელება იყო ის, რომ იმპერიულმა ძალებმა დაიწყეს მეგრულად და სვანურად საღვთისმსახურო წიგნების თარგმნა და სცადეს წირვა-ლოცვის ჩატარებაც, მაგრამ ამ კუთხის შვილებმა და მთელმა ქართულმა საზოგადოებამ მათ საკადრისი პასუხი გასცა“⁴

XIX-XX სს-ში, ქართველთა ფსიქიკაში განუწყვეტლივ იხერგებოდა თვალსაზრისი, რომ ქართველობას საერთო ისტორია არასდროს ჰქონია, მიმდინარეობდა საერთო ეროვნული თვითშემეცნების ნგრევა-შლა. წმიდა ილია მართალი წერდა: „არაფერი ისე არ აერთიანებს ერს, როგორც საერთო ისტორია“, საერთო სარწმუნოება. წმიდა ილია მართლის ეს თვალსაზრისი არის უშუალო გაგრძელება რუისურბნისის კრების მამების მტკიცებისა, რომ წმიდა ნინოს მიერ დაარსებული ეკლესია მოიცავდა სრულიად საქართველოს როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ მხარეს, რომ ანდრია პირველწოდებულმა იქადაგა სახარება „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“ (დიდი სჯულისკანონი, 1975, გვ. 545), რომ ასევე წმიდა ნინომ „სარწმუნოებასა მიმართ მიიზიდა ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა“ (დიდი სჯულისკანონი, 1975, გვ. 546). მაშასადამე ქართველ ერს, როგორც ადასტურებენ „ქართლის ცხოვრება“ და „მოქცევაი ქართლისაი“, ჯერ კიდევ ქრისტეშობამდე აერთიანებდა საერთო სახელმწიფო დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი, საერთო ენა და საერთო ეკლესია წმიდა მოციქულებისა და წმიდა ნინოს შემდეგ. საეკლესიო, ასევე კულტურისა და სახელმწიფო ენა ძველი ქართული ენა იყო, რადგანაც მთელ ამ არეალზე ცხოვრობდა ერთი ენის მქონე მოსახლეობა, როგორც მემკვიდრე წერს საქართველოში არა იზრახებოდა სხვა ენა თვინიერ ქართულისა.

ამიტომაც წმიდა წერილის ზეპირი და წერილობითი თარგმნის ეპოქაში, II-IV სს-ში (1800-1600 წლის წინ) ძველქართულ ენაზე ითარგმნა წმიდა წერილი. საზოგადოდ, მოციქულთა ეპოქაში საეკლესიო წესების თანახმად წმიდა წერილი უნდა თარგმნილიყო ყველა ენაზე. აღნიშნავდა კიდევ პავლე მოციქული ფილიპელთა მიმართ თავის ეპისტოლეში: – „სახელისა მიმართ იესო ქრისტესისა ყოველი მუხლი მოდრკეს და ყოველმან ენამან აღუაროს სადიდებელად ღვთისა“ (ფილიპელთა მიმართ, თავი II, მუხლი V). ამ საეკლესიო წესიდან გამომდინარე, რადგანაც სრულიად საქართველოში იქამად ძველი ქართული ენა წარმოადგენდა როგორც დასავლეთ ისე აღმოსავლეთ საქართველოში, ყველასათვის გასაგებ საერთო ენას, ამიტომაც მხოლოდ ამ ენაზე ითარგმნა წმიდა წერილი. მიიჩნეოდა, რომ კუთხური მეტყველებანი წარმოადგენდა ძველი ქართული ენის დიალექტებს. მაშასადამე, მთელ ამ არეალზე ქართველ ერს აერთიანებდა საერთო ისტორია, საერთო სარწმუნოება, საერთო ენა.

XIX-XX სს-ში, როგორც აღინიშნა, განუწყვეტლივ მიმდინარეობდა ქართული შემეცნებიდან საერთო ენისა და საერთო ისტორიის ამოშლა. და ამჟამად სამწუხაროდ ფაქტიურად დაინერგა თვალსაზრისი იმის შესახებ, რომ თითოეული კუთხის მოსახლეობას გააჩნდა საკუთარი წარმომავლობა და საკუთარი ისტორია. მაგალითად, ასე წარმოაჩინენ კოლხეთის, ჰერეთის და სხვა კუთხეების ისტორიას. ფაქტობრივად ამასვე იმეორებს რუსული პრესაც, რასაც სათანადო პასუხი უნდა გაეცეს.

XX საუკუნეში, ათეისტურ-ბოლშევიკური რეპრესიების შემდეგ, ისტორიოგრაფიაში ჭეშმარიტების ძიება წახალისებული არ ყოფილა, უფრო მეტიც, კულტივირებული იყო წყაროების გაყალბება ან მათი ინტერპრეტირება ისე, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო მათი ჩაყენება

⁴ უწმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, ილია II, საშობაო ეპისტოლე, 2006 წ.

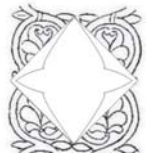
მარქსისტული იდეოლოგიის სამსახურში. ქართიზაციის თეორია რომ საბჭოთა ეპოქაში გადაიქცა ქართული ისტორიოგრაფიის ოფიციალურ თეორიად, ჩანს ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიიდანაც, რომლის X ტომის სტატიაში „ქართველები“ ნათქვამია: „ქართის ტომმა“ შექმლო აღმოსავლეთ საქართველოში მცხოვრები „არაქართულ და არაქართველურ“ ტომებში შეღწევა-ინფილტრაცია და მათი ასიმილაციის შემდეგ IX-X სს-ში ჩამოყალიბდა „აღმოსავლურ-ქართული ეროვნება“ [4]. ამ სტატიის მიხედვით, ქართის ტომმა შექმლო „ჰერულ-ალბანური მოსახლეობის ქართიზაცია“ [4]. მაშასადამე, ოფიციალური თვალსაზრისით, ჰერები და ალბანელები ერთი ხალხია, ანდა ჰერულ-ალბანური მოსახლეობა ერთი ეთნოსია, რომელიც შემდგომ ქართიზებული იქნა და შეემატა „აღმოსავლურ-ქართულ ეროვნებას“. აქედანაც ჩანს, რომ ოფიციალური ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისით იყო დრო როდესაც ჰერები ქართველები არ იყვნენ.

ამავე თეორიით, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მიხედვით, IX-X საუკუნეებში ჩამოყალიბებულა აღმოსავლურ-ქართული ეროვნება და მისი სახელი ყოფილა "ქართველები", ხოლო დასავლეთ საქართველოში ამავე თეორიით, თითქოსდა განსხვავებული ეთნოსი ცხოვრობდა.

იმავე ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის თანახმად, დასავლეთ საქართველოში თურმე ჩამოყალიბებულა სხვა დასავლურ-ქართული ეროვნება და ასეთი პროცესები განვითარებულა: დაიწყო დასავლეთ საქართველოს „ქართიზაცია“ ეკლესიის მეოხებით - „IX საუკუნიდან მთელ დასავლეთ საქართველოში ქართული ეკლესია გაბატონდა“, რის შემდეგადაც ტერმინმა „ქართველი“ კულტურულ-პოლიტიკური მნიშვნელობა შეიძინა [4].

რუსი ინტერვენტების და სეპარატისტების მიერ გაჩაღებულ აფხაზეთისა და სამაჩაბლოს ომების დროს, ასევე ოკუპანტების მიერ

აფხაზეთის მიტაცების წინ ე.წ. „იდეოლოგიურ ომში“ ქართველთა დამარცხება უნდა აიხსნას „ახალი ქართული ისტორიოგრაფიის“ სისუსტითაც, რომელიც იქამდე ათეული წლების მანძილზე აცხადებდა, რომ თავდაპირველად, უძველეს ხანაშივე, კოლხეთის სამეფოს ეპოქაში, მთელი დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთი დასახლებული იყო აფხაზურ-ადიღური ტომებით და შემდგომ დროს მათ ადგილზე ჩასახლდნენ ქართველური ტომები. არა მხოლოდ აფხაზეთში, სამაჩაბლოს კონფლიქტის დროს მხოლოდ ერთეული ისტორიკოსები იცავდნენ ეროვნულ ინტერესებს. სამწუხაროდ, ოფიციალურმა, "ქართიზაციის" თეორიით ხელფესშეკრულმა ისტორიოგრაფიამ, ვერ შეძლო სიმართლის წარმოჩენა, რადგანაც იქამდე მეცნიერულად ამტკიცებდა "ქართიზაციის" თეორიის შესაბამისად, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობა, მათ შორის სამაჩაბლოში ისტორიულად მცხოვრები დვალეები თითქოსდა ქართველები კი არ იყვნენ, არამედ – არაქართველები, რომელთა "ქართიზაცია – გაქართველება" მოხდა გარკვეულ ისტორიულ ეტაპზე. თითქოსდა, არა მარტო დვალეები და სხვა მთიულეები, გაქართველებული "ქართიზებული" ხალხი ყოფილან – ჰერ-კახები, ქვემო ქართლები, ტაო-კლარჯელები, დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა, თანაც თურმე მათი ასიმილაციის პროცესში საქართველოს ეკლესიას დიდი წვლილი მიუძღოდა. ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში, სტატიაში "ქართველები", როგორც ითქვა, ასეთი ტერმინოლოგიით არის აღწერილი ეს პროცესი. რუსული "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის" მიხედვით კი, თავდაპირველად დღევანდელი ინგილოები ალბანეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში იყვნენ. საინტერესოა, რომ თბილისიდან ამჟამად დაბეჯითებით უნერგავენ საინგილოს მოსახლეობას თვალსაზრისს, რომ ისინი ეთნიკური ჰერები არიან. თუმცა აქამდე ინგილოებმა თავიანთი

ჰერობის შესახებ არაფერი იცოდნენ და ისინი თავიანთ თავს აღმოსავლეთ კახეთის მოსახლეობად მიიჩნევდნენ. ამჟამად კი თვალსაზრისი, რომ ინგილოები ჰერები არიან, ძალზე გავრცელებულია. ამის პარალელურად, აზერბაიჯანელი ისტორიკოსები და მეცნიერები ამტკიცებენ, რომ ჰერები და ალბანელები ერთი ხალხი იყო და, ამასთანავე, ალბანელები აზერბაიჯანელი ხალხის წინაპრები იყვნენ, შესაბამისად, ჰერულ-ალბანური კულტურა აზერბაიჯანული კულტურის საკუთრებაა და შემდგომ ქართულმა ეკლესიამ ის მიისაკუთრა. მაშასადამე, ინგილოები თუ ჰერები არიან, ისინი ამის გამო აზერბაიჯანულ ტომად მოიაზრება. ყველაფერი ზემოთ აღნიშნული კი პატკანოვის სულისკვეთებით და ნიკო მარის „ნაღვაწითა“ გენერირებული: თანახმად დიდი ივანე ჯავახიშვილისა, ნ. მარი არა თუ აფხაზებს, არამედ მეგრელებს და სვანებსაც კი არაქართველებად თვლიდა. ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „აკად. ნ. მარი მისაყვედურებს, რომ მეგრელებს, სვანებს და აფხაზებს მე ქართველებს ვუწოდებ და პონტოსა და ფრიგიის ერები თითქოს ქართველებადაც კი მიქცევია. აფხაზებს მე ქართველთა მონათესავედ ვთვლი, მაგრამ ქართველებს არ ვუწოდებ, რაც შეეხება მეგრელებს და სვანებს და დაგუმატებ ჭანებსაც, მათ მართლაც ქართველ ტომებად ვთვლი“ [5].

დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის არაქართველებად "გადაქცევის" შემდგომ, ნ. მარმა აღმოსავლეთ საქართველოსაც "მიხედა", მისი "თეორიის" თანახმად, ფშავ-ხევსურები ჩაჩხური ტომები ყოფილან და შემდეგ გაქართველებულან. ამ "თეორიას" ზოგი ქართველი მკვლევარი რუსულად უკეთებს ტირაჟირებას, მაგალითად 1983 წელს ზ. ანნაბადის რედაქტორობით დაბეჭდილ წიგნში "Étude sur les populations géographiques de la région de la chaîne caucasienne" ნ. მარის შესახებ ნათქვამია – *À naï ai bōāā «É èñō ðè è ï ãāāâèæâï èÿ ÿð àðè ÷âñèè ï ãñ ïî ã ð ñèââp ù àâ: «Í â ñèñ p, ÷ð ãððçè ñèèâ ãï ðòù, â*

÷èñèâ èð ðâññòðù è ïøââù, ïíâ ñâé÷âñ ï ðâññòââèÿp ðñÿ ðàèèì è æâ ãððçèï èçèðñ àâï ï ù ï è ï èâ ãñ àï è ÷â÷âñ ñèñ ãñ ï ãðñ àâ». ნ. მარს სხვა შრომებშიც აქვს ანალოგიური "მიგნებები": *À bððââ «Í èâ ãñ ï ï è ññ ñòââ ï ãñâèâï èÿ Èââèèçà» Í . Ì ãðð ï ññ âñ ãñ ãâèèèè ÷â÷âñ ï -èï ãðø ñèèâ ï èâ ãñ ãñ à, ï ð ãñÿ èð è ãñ ñòï ÷ï è ãðð ï ï à ÿð àðè ÷âñèèð ï ãðñ ãñ à Èââèèçà, â ê ò ðð ãñ ãÿð ï ø ââù, ðâññòðù è òï ââ ððø è ï ù èèè àâðâù* [6].

ნ. მარის თანახმად მთელი სამხრეთი საქართველო არა ქართველების, არამედ სომეხთა მიწა-წყლად მიიჩნევა, ხოლო იქაური ქართველობა – გაქართველებულ სომეხებად [7]. უთუოდ ესაა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიზეზი საქართველოს და ქართველი ერის მიმართ იმ ბიოლოგიური ზიზღისა რასაც სხვადასხვა ჯურის მომხდურნი ავლენენ.

ნ. მარის მიმდევარ ქართველ ავტორთა აზრით, დასავლეთ საქართველოში იქამდე უკვე ჩამოყალიბებული იყო კოლხური ანუ მეგრულ-ჭანური ეთნოსი და შემდგომ დაიწყო მისი "ქართოზაცია" და ეს პროცესი ბრალდება ქართულ ეკლესიას, რომელიც, თითქოსდა, იტრებოდა სხვა უცხო ეკლესიის, ამ შემთხვევაში, დასავლეთ საქართველოს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს საეპისკოპოსოების იურისდიქციის საზღვრებში (კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს სტრუქტურების განთავსების ისტორიოგრაფია საქართველოს მიწა-წყალზე ცალკე განხილვის საგანს წამოადგენს და ამჯერად მხოლოდ პრობლემის აღნიშვნით შემოვიფარგლებით) და მათ მრევლს ითვისებდა. ცხადია, ესაა დადანიშნულება პროზელიტიზმში. პროზელიტიზმი კი დაგმობილია მოციქულთა დროიდანვე და სხვისი სამწყსოს მისაკუთრება ეკლესიისათვის სათაკილო ქმედებად ითვლებოდა ჯერ კიდევ I მსოფლიო კრებიდან. საქართველოს ეკლესიისათვის ამ სათაკილო ეპითეტით, თანამედროვე ავტორებს, ჩანს, ერის წინაშე ჩვენი ეკლესიის მნიშვნელობის „წარმოჩენა“ სურთ, მაგალითად, 2005 წელს, საერთა-

შორისო კონფერენციაზე, რომელიც საქართველოში ქრისტიანობის ოც საუკუნეს ეძღვნებოდა, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის სახელით წარდგენილი იქნა მოხსენება - "ქართული ეკლესია და სახელმწიფო ტერიტორია შუა საუკუნეებში" [8], სადაც ნათქვამია: "ქართული ეკლესიის კულტურული-იდეოლოგიური პროზელიტიზმი წინასწარ ქმნიდა მკვიდრ ნიადაგს პოლიტიკური პროცესების წარმატებით განვითარებისათვის".

ქართული სახელმწიფოებრივი ცნობიერების დანგრევის მიზნით რუსულ სპეცსამსახურებში შექმნილი ე.წ. "ქართიზაციის" თეორიის – უახლესი ისტორიის ქართული სახელმწიფოებრიობის მთავარი საფრთხის იდეოლოგიური საფუძვლის დასამკვიდრებლად, XX ს-ის 20–30-იან წლებში, რუსულ-ბოლშევიკური სახელმწიფოს მიერ, ჩვენი ხალხის ძველი ისტორია "რეაქციულ თეორიად" გამოცხადდა, დაიწყო მის წინააღმდეგ "გადამწყვეტი ბრძოლა" უკვე „გამარქსისტებული“ მეცნიერების მხრიდან. აღნიშნულის ტრალიზმს აძლიერებს ის ფაქტი, რომ "ქართიზაციის" თეორია ბოლშევიკების ხელში გადაიქცა არა მხოლოდ ბერკეტად საქართველოს ძველი ისტორიის დასანგრევად, არამედ მის ჩასანაცვლებლადაც. ამჟამად "ქართიზაციის" თეორია ერთადერთ უტყუარ სამეცნიერო მიმართულებადაა აღიარებული. ის აბსოლუტურადაა გაბატონებული XX და XXI საუკუნის დასაწყისის ქართულ ისტორიოგრაფიასა და ფილოლოგიაში. "ქართიზაციის" თეორიის გაცნობის შემდეგ, უცხოელთ ექმნებათ შთაბეჭდილება ქართველთა "იმპერიალიზმის" შესახებ, რომ, თითქოს, მათ პატარა "ერები" ჰყავთ დაპყრობილი; ამგვარ შთაბეჭდილებას მხარს უმაგრებს ენათმეცნიერთა ნაწილის თეორიაც ქართველთა ე.წ. სამი-ოთხი ენის შესახებ, რომელთაგან ერთის - ქართულის - "აღზევებით" იხაგრება სხვა ქართველური "ენები"; ეს ყოველივე კი მავანთათვის საფუძველს

ქმნის არაქართველებად გამოაცხადონ ქართველთა ერთი ნაწილი, შესაბამისად, არაქართულად მიიჩნიონ მათი მეტყველება [9]. მაგალითად ნათელა ქუთელია ამასთან დაკავშირებით წერს: "ინტერნეტის ვებსაიტებზე მუსირებს თემა - მეგრელები და სვანები პატარა ერები ყოფილან და ქართველ "ოკუპანტებს დაუპყრიათ" და ახლა მათ ენებს განვითარების საშუალებას არ აძლევენ. არსებობს "დოქტრინა" - არ არსებობს ქართველი ერი, არსებობს ცალკეულ ტომთა კონგლომერატი" (ნ. ქუთელია, ქართული ენა, როგორც კულტურულ-ეროვნული და პოლიტიკური მთლიანობის საფუძველი; კრებულში: „ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო“, IV, თბილისი, 2005, გვ. 273).

უთუოდ ეს უნდა იყოს ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი იმისა, თუ რატომ უწოდებდა საქართველოს „მცირე იმპერიას“ ცნობილი რუსი მეცნიერი ა. სახაროვი.

აღსანიშნავია, რომ ჩვენი სახელმწიფოსა და ეკლესიის არაკეთილისმსურველებმა, განსაკუთრებით კი სეპარატისტმა იდეოლოგებმა, იმთავითვე აიტაცეს ჩვენი ისტორიოგრაფიის მიერ ლეგალიზებული "ქართიზაციის" თეორიის დასკვნები ჩვენი ეკლესიის პროზელიტიზმის შესახებ თავიანთ სასარგებლოდ. ისინი ვრცელ სამეცნიერო ნაშრომებში (მათ შორის, რუსული „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“-ს სტატიებში) ამტკიცებენ, რომ საქართველოს ესა თუ ის კუთხე ისტორიულად არაქართული რეგიონია და, შესაბამისად, ქართველებს ისტორიული უფლება არა აქვთ ამ კუთხეებზე.

შეუძლებელია, საქართველოს წმიდა ეკლესია პროზელიტური ყოფილიყო იმიტომ, რომ „პროზელიტური“ ისეთ ეკლესიას ეწოდება, რომელიც იჭრება სხვა ეკლესიის სამრევლოში მისი მისაკუთრების მიზნით. ასეთი ქმედება კი მსოფლიო საეკლესიო კანონებით მიუღებელი იყო და არის. მაგალითად, მოციქულთა 35-ე კანონი ბრძანებს: „ეპისკოპოსმა არ უნდა გაბედოს ხელდასხმა თავისი სამრევლოს გარეთ,

ქალაქებსა და სოფლებში, რომლებიც არ ექვემდებარებიან მის ეკლესიას. ხოლო თუ იგი მხილებული იქნება უნდა განიკვეთოს ისიც და მის მიერ ხელდასხმულებიც“ („დიდი სჯულისკანონი“, 1974, მოციქულთა კანონები).

მოციქულთა ამ კანონს კიდევ უფრო ამტკიცებს 381 წელს კონსტანტინოპოლში მოწვეული II მსოფლიო კრების მე-2 კანონი: "ეკლესიათა კეთილად განგებისა და მშვიდობისათვის არც ერთ ეპისკოპოსს არა აქვს უფლება, გასცდეს თავისი ეკლესიის საზღვრებს და შეიჭრას სხვა ეკლესიის საზღვრებში, რათა არ მოახდინოს ეკლესიების აღრევა. კანონის თანახმად, აღექსანდრიის ეპისკოპოსი უნდა განაგებდეს მხოლოდ ეგვიპტის ეკლესიებს... პონტოელი ეპისკოპოსი უნდა მართავდენ მხოლოდ პონტოს ეკლესიებს, ხოლო თრაკიის ეპისკოპოსი - მხოლოდ თრაკიის ეკლესიებს. ეპისკოპოსი არ უნდა გავიდეს თავისი სამთავროს ეკლესიის ფარგლებიდან ხელდასხმისათვის" ("დიდი სჯულისკანონი", 1974, მოციქულთა კანონები).

III მსოფლიო კრების მამებმა კიდევ უფრო დაბეჯითებით დამოძღვრეს ეკლესიათა მეთაურები, არ დაემორჩილებინათ სხვისი სამწყსო - "ნურც ერთი ეპისკოპოსი ნუ მიიტაცებს სხვა ეპარქიას, რომელიც თავიდანვე და ძველთაგანვე არ ემორჩილებოდა მას და არ იყო მის წინამორბედ საყდრისმპყრობელთა გამგებლობის ქვეშ, ხოლო თუ ვინმე მიიტაცებს სხვის ეპარქიას იძულებით, განთავისუფლებული უნდა იყოს იგი, რათა არ დაირღვეს მამათა კანონები" (III მსოფლიო კრების მე-8 კანონი). იმავეს წერს და აღნიშნავს სხვა საეკლესიო კანონებიც. თუ ქართული ეკლესია პროზელიტური იყო და მას ძველთაგანვე არ ემორჩილებოდა დასავლეთ საქართველოს, აღმოსავლეთ საქართველოს ერთი ნაწილის, სამხრეთ საქართველოს სამწყსოები, ქართულმა ეკლესიამ კი მიითვისა ისინი, ამით დაურღვევია მსოფლიო საეკლესიო კანონები, კერძოდ, მო-

ციქულთა 35-ე, II მსოფლიო კრების მე-2, III მსოფლიო კრების მე-8, კართაგენის 74-ე და სხვა კანონები, და განა კანონდამრღვევი ეკლესია შეიძლება ყოფილიყო მართალი და მართლმადიდებლური, რომლითაც ამაცობდნენ საქართველოს ეკლესიის წმიდა მამები? ამის თაობაზე შესანიშნავად მიუთითებდა პროკოფი კესარიელი, "რომ ქართველები მართლმადიდებლობის წესებს ყველაზე უკეთ იცავდნენ". სომეხი იერარქები წერდნენ, რომ ქართველები ამაცობენ თავიანთი სარწმუნოებრივი სიწმიდით და თავიანთი საეკლესიო უპირატესობით.

საქართველოს ეკლესია კი თურმე, "ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის" თანახმად, არღვევდა უმთავრეს საეკლესიო კანონებს და სხვის იურისდიქციაში იჭრებოდა: - „დასავლეთ საქართველოში გაბატონდა ქართული ეკლესია და მღვდელმსახურებაც ქართულ ენაზე სრულდებოდა, რამაც დიდად შეუწყო ხელი დასავლეთ საქართველოში „ქართიზაციის“ პროცესს“ [10].

ქართული ეკლესიის "გაბატონებამდე" დასავლეთ საქართველოში, ჩვენი ისტორიკოსების მტკიცებით, თურმე არსებობდა ეგრისისა და აფხაზეთის ეკლესიები, რომლებიც იმყოფებოდნენ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში, ისინი შემდგომ გაერთიანებულან კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაშივე, მაგრამ IX ს-ში მცხეთის საკათალიკოსოს თითქოსდა "გაბატონების" შედეგად კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს დაუკარგავს მთელი დასავლეთ საქართველოს მომცველი ეს მნიშვნელოვანი სამიტროპოლიტოები და საეპისკოპოსოები. საბჭოთა ისტორიკოსი წერს: "ეს საეკლესიო გამოყოფა, როგორც ვთქვით, ერთბაშად არ მომხდარა. ჯერ ხორციელდება ეგრის-აფხაზეთის ეკლესიების გაერთიანება, როგორც კონსტანტინოპოლის სამწყსოში შემავალი ეპარქიისა, რომელსაც სათავეში აფხაზთა კათალიკოსი ედგა (VIII ს-ის ბოლო ან IX ს-ის დასაწყისი); შემდგომ IX ს-ის მანძილზე

(საფიქრებელია, უფრო მის პირველ ნახევარშივე) დასავლეთ საქართველოს ეკლესია გამოეყო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს და მცხეთის ტახტს უერთდება, ხოლო აფხაზთა კათალიკოსი სრულიად საქართველოს კათალიკოსს ექვემდებარება. კონსტანტინოპოლიდან გამოყოფის შემდეგ იწყება ბერძნული კათედრების მოშლა და მათ საპირისპიროდ ქართული საეპისკოპოსო ცენტრების დაარსება". ეს საეკლესიო რეფორმა, ნ. ბერძენიშვილის ვარაუდით, საბოლოოდ X ს-ში სრულდება [11].

თუ როგორი რეაქციული იყო ქართული ეკლესიის ეს "პროზელიტიზმი" ანუ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში შეჭრა – ამის შესახებ ჩვენი ოფიციალური ისტორიოგრაფია წერს: "ქართველები აქედან სდევნიან ბერძნულ ენას, ბერძნულ ვიწრო ეროვნულ კულტურას, შემოაქვთ და ავრცელებენ საკუთარ, ქართულ ენას, ქართულ ღვთისმსახურებას და ქართულ საეკლესიო-სამონასტრო წესებს. ქართულ კულტურას თან მოჰქონდა ქართული პოლიტიკური შეგნება და იდეალი, ასე რომ მცხეთა ჯერ ენობრივად (ეთნიკურ ელემენტებზე დაყრდნობით) შეიჭრა ლიხთ-იმერეთში, ხოლო შემდეგ, როგორც ჩანს, ეს საინტერესო ფორმულა წამოაყენა თავისი ორგანიზაციული გაბატონების დასაფუძნებლად - "ქართლია" იქ, სადაც მღვდელმსახურება ქართულ ენაზეა (მხოლოდ "კვირიელისონი" შეიძლება ბერძნულად). მირონის კურთხევა "ქართლს" განეწესება. მაშასადამე, ქართლს ნაკურთხი მირონი სავალდებულოა ყველა იმ ეკლესიისათვის, სადაც მღვდელმსახურება ქართულ ენაზეა. ცხადია, მცხეთის საკათალიკოსოს მხრივ ეს არის კანონიკური საფუძვლების დაცვით კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლა ლიხთ-იმერეთის ეკლესიაზე ორგანიზაციულად გაბატონების მიზნით" [12].

საბჭოთა კავშირის საზღვრების ჩაკეტილობის გამო ბერძნულ სამყაროში და, მათ

შორის, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოშიც XX საუკუნის ბოლოსაც არ იცნობდნენ იქამდე სრულიად ახალ საბჭოთა "საისტორიო თეორიას" ქართული ეკლესიის პროზელიტიზმისა და "მისი კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლის შესახებ" (საბჭოთა ისტორიკოსების სიტყვებით). ცნობილი ბერძენი კანონისტი - მიტროპოლიტ მაქსიმეს 1966 წელს გამოცემული წიგნი "საქართველოს ეკლესია და მისი ავტოკეფალია" არ შეიცავს ცნობებს აღნიშნულთან დაკავშირებით. შეიძლება დაისვას კითხვა, რა პრობლემები შეექმნება საქართველოს ეკლესიას სამომავლოდ, თუ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო ან უცხოეთის რომელიმე ეკლესია ოფიციალურად აღიარებს აღნიშნულ თეორიას, ქართული ეკლესიის შეჭრის შესახებ იქამდე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფ დასავლეთ საქართველოში, ეს თეორია ხომ არ შეუქმნით მათ მყარ სამართლებრივ საფუძველს, რათა ცნონ და აღიარონ სეპარატისტული ეკლესიები აფხაზეთსა და დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეებში. მეორე მხრივ ეს თეორია იძლევა კარგ საშუალებას და მასზე დაყრდნობით უკვე აქეზებენ ამ კუთხეთა სეპარატისტ მოაზროვნეებს, რათა დედაეკლესიად აღიარონ არა საქართველოს წმიდა ეკლესია, არამედ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო. აღნიშნული "საეკლესიო თეორია" ყველაზე უფრო მეტად გაიტანა და გაავრცელა მთელ მსოფლიოში რუსულმა "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში".

არასოდეს, არც ერთ საუკუნეში, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს არ გამოუთქვამს არავითარი თვალსაზრისი ან შენიშვნაც კი „დასავლეთ საქართველოს მის ეპარქიებში“ ქართული ეკლესიის შეჭრის შესახებ. ეს რომ ასე ყოფილიყო, ქართულ-ბერძნული ათასწლოვანი საეკლესიო ურთიერთობების დროს ამის შესახებ ერთხელ მაინც გამოითქმებოდა თუნდაც მცირე შენიშვნა. საქმე ის არის, რომ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფი ფაზი-

სის სამიტროპოლიტო და მისი ოთხი საეპისკოპოსო, რომლებიც თითქოსდა ქართული ეკლესიის მიერ იყვნენ გაუქმებულნი, სინამდვილეში მდებარეობდნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ქართველი ერის უძველეს ქვეყანაში, რომელსაც ტრაპიზონის ოლქი ეწოდა. იქამდე კი მას ერქვა "ქალდეა", "სოფელი მეგრელთა". იქ ტრაპიზონის ოლქში მდებარე ჭოროხის ანუ ფასისის მარცხენა სანაპიროზე მდებარეობდნენ ფასისის სამიტროპოლიტო და მისი საეპისკოპოსოები - როდოპოლისისა, საისინისა, პეტრონისა და ზიგანასი, როგორც ეს კარგად არის გარკვეული ნ. ადონცის მიერ. ეს სამიტროპოლიტო კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა, ხოლო მის ჩრდილოეთით მოქცეული მიწა-წყალი ჭოროხიდან ვიდრე მდინარე ეგრისწყლამდე (ვახტანგ გორგასალის შემდგომ მდინარე კლისურამდე) - წმიდა ნინოს დროიდანვე ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა. ასე რომ, ჩვენი ძველი საეკლესიო მატრიანეების ცნობებით, დასავლეთ საქართველოში ძველთაგანვე საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ვრცელდებოდა. სხვა საეკლესიო წყაროებთან ერთად ამის შესახებ ხაზგასმით მიუთითებდა "რუის-ურბნისის" საკანონმდებლო კრების ძველისწერა - "ანდრია პირველწოდებულმა სახარება იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა", ხოლო წმიდა ნინომ ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე მოაქცია "ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა".

რუის-ურბნისის საკანონმდებლო კრების მონაწილე წმიდა მამების თვალსაზრისით, დასავლეთ საქართველო მუდამ ისტორიული საქართველო იყო, რომლის მოსახლეობა, აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად, მოაქცია წმიდა ნინომ. მაშასადამე, დასავლეთ საქართველოში საეკლესიო იურისდიქცია იმთავითვე მცხეთის ხელში იყო და არა კონსტანტინოპოლისა. დასავლეთ საქართველო ეკლესიურად როდესმე კონსტანტინოპოლის იურის-

დიქციაში რომ ყოფილიყო, ამის შესახებ უთუოდ შემორჩებოდა პირდაპირი ან ირიბი ცნობები თვით ბერძნულ წყაროებშივე, ან რაიმე საყვედურნარევი მინიშნება მაინც იქნებოდა ბერძენი იერარქებისა, ასეთი კი არ არსებობს. მაგალითად, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი ძალზე თბილ და მეგობრულ წერილებს წერდა აფხაზთა მეფეს გიორგი II-ს, X საუკუნის შუა წლებში, როცა საბჭოთა ისტორიკოსების აზრით, მის სამეფოში "ბრძოლა იყო გაჩაღებული კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ", ასე რომ ყოფილიყო, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი როგორმე მოახერხებდა პროტესტის გაცხადებას აფხაზთა მეფის - გიორგი მეორისადმი (922-957 წწ.), [პატრიარქ მისტიკოსის წერილები გიორგი II-სადმი; გეორგიკა, 1952 წ. IV, ნაკვეთი II]; ერთი სიტყვით, წყაროები არ ადასტურებენ საბჭოურ თვალსაზრისს.

აღმოსავლეთში, ზოგი ქართველი ისტორიკოსის თვალსაზრისით, თვით წმიდა ნინოს საქმიანობა თითქოსდა მიმართული იყო იქითკენ, რომ ჰერეთში მცხოვრები არაქართული მოსახლეობა (ალბანელები) გაექართველებინა. ჩვენი აზრით, ასეთი წარმოდგენა წმიდა ნინოსი ძალზე უცნაურია. ეს ქართველი მეცნიერი წერს: ბოდბე, სუჯეთისა და კამბეჩოვანის საზღვარზე, მეფე მირიანის დროს ახლადშემოერთებული ქვეყანა იყო, აქ "ალბანელებიც (ჰერები) ცხოვრობდნენ ... მათი საბოლოო ასიმილაცია დროის ამბავი იყო". "ჩანს, მირიან მეფის და წმიდა ნინოს ინტენსიური კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა მიმართული იყო ჰერეთში ქართული ქრისტიანობის გავრცელებისაკენ... რომელიც წინააღმდეგობას აწყდებოდა არა მხოლოდ ალბანელთაგან, არამედ სომხებისგანაც" [13]. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, წმიდა ნინო "აქართველებდა" არა მარტო ჰერალბანელებს, არამედ, სომხებსაც; ჩვენი მეცნიერის ამ მოსაზრების საპირისპიროდ, მოვსეს ხორენაცს მთელი მოსახლეობა "კლარჯეთიდან

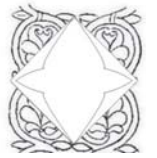

მასქუთებამდე" (ანუ კასპიის ზღვისპირეთში მცხოვრებ ტომ მასქუთებამდე) - ეთნიკურ ქართველებად მიაჩნია (სადაც იქადაგა წმიდა ნინომ) და არა სომხებად, ანდა ალბანელებად (ჰერეზად), როგორც წარმოადგინა საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ. სომხური საისტორიო მწერლობის მამა, სომეხთა ჰეროდოტედ წოდებული, მოვსეს ხორენაცი წერს: "სანატრელი ნუნე წაიდა იქედან (ე.ი. მცხეთიდან), რათა თავისი ადვილგასაგები საუბრით ქართველთა ქვეყნის სხვა კუთხეებიც დაემოდგრა. გავბედავ და ვიტყვი, რომ ნუნე მოციქული ქალი გახდა. მან იქადაგა სახარება კლარჯეთიდან დაწყებული ვიდრე ალანთა და კასპიის კარამდე. მასქუთთა საზღვრებამდე, როგორც ამას აგათანგელოზი გვაუწყებს" (მოვსეს ხორენაცი. "სომხეთის ისტორია"; 1984; გვ. 172).

წმიდა ნინოს სომხები, ანდა თუნდაც ალბანელები (ჩვენი მეცნიერის აზრით - იგივე ჰერეზი) რომ გაექართველებინა, როგორმე ხორენაცი მიუთითებდა ამის შესახებ, მაგრამ ის სულ სხვა რაიმეს გვაუწყებს, კერძოდ, საზღვრავს ქართველების ეთნიკურ განსახლებას - ესაა კლარჯეთი, ვიდრე ალანთა და კასპიის კარამდე (ე.ი. დარიალამდე) და ვიდრე მასქუთთა საზღვრამდე - ამ საზღვრებში ქართველები სახლობენ, მათ უქადაგა წმიდა ნინომ; ასე რომ, დარიალის კარამდე მცხოვრები დვალეები გაქართველებული ვაინახები არ იყვნენ, როგორც წარმოუდგენია საბჭოური ეპოქის ისტორიოგრაფიას, არამედ - ქართველები, ასევე მასქუთების ქვეყნამდე, ანუ აღნიშნულ მტკვარ-არაქსის შესართავამდე მცხოვრები ჰერეზი მ. ხორენაცს ეთნიკურ ქართველებად მიაჩნია და არა ალბანელებად. მისგან განსხვავებით ქართველი მეცნიერი ფიქრობს, რომ წმიდა ნინოს "პროზელიტიზმის სიმბოლო" აღუმართავს ახლადშემოერთებულ ალბანურ ქალაქ ბოდისში (ე.ი. სადღაც უჯარმა - ბოდბეში) და წერს - "მგონია ასე უნდა გავიგოთ წმიდა ნინოს გადაწყვეტილება, რომ ჯვარი - ქრისტიან-

ული პროზელიტიზმის სიმბოლო - დროებით "აღიმართოს იგი უჯარმას ქალაქსა და დაბა ბოდისი არა წინ აღუდგეს ქალაქსა მას მეფეთასა, რამეთუ ერისა სიმრავლე არს მუნ" [დ. მუსხელიშვილი. საქართველო IV-VIII საუკუნეებში, 2003, გვ. 38]. ასე იქცა ჩვენი მეცნიერის სიტყვით, "ორი ფაქტობრივად ეთნიკურად ერთმანეთისაგან განსხვავებული ქვეყანა ერთ კულტურულ ერთეულად". აქედან ჩანს, რომ საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსების აზრით, წმიდა ნინო ქართლის გარდა, ალბანეთშიც მოღვაწეობდა და მან ალბანეთის ქვეყნის ერთი ნაწილი ქართულ ეკლესიას შემოუერთა. ბოდბის მიჩნევა არა ქართლის, არამედ ალბანეთის ქალაქად, ქართულ წყაროებს ეწინააღმდეგება; წმიდა ნინო, ქართველთა განმანათლებელია და არა ალბანელებისა. ჯვარი არ არის პროზელიტიზმის სიმბოლო, საქართველოს ეკლესიას ჯვარი პროზელიტური მიზნით არასოდეს გამოუყენებია, მით უმეტეს, არაქართული ტომების "ასიმილაცია-გაქართველების" მიზნით; ასეთი მოსაზრება უსაფუძვლოა, იგი არ ეყრდნობა წყაროებს.

ილია მართლის სიტყვით - „პატკანოვის შეგირდი“, "ქართიზაციის" ყალბი თეორიის ერთი ავტორი, ნ. მარი "მეცნიერულად ასაბუთებდა" ერთიანი ქართველი ერის არარსებობას. მან ქართველი ერის სხვადასხვა ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს "იაფეტური" ხალხები დაარქვა, ხოლო ქართველურ და მის მონათესავე ენებს - "იაფეტური" და "თუბალ-კაინური". ნ. მარმა ყველაფერი გააკეთა იმისათვის, რათა "დაესაბუთებინა", რომ თითქოსდა მეგრელები არ იყვნენ ქართველები. ერთი წყაროს არასწორი კომენტარებით მან ქართველ მეცნიერებს მიაღებინა დოგმა თითქოსდა "ქართველის" ტომმა კულტურულ-ეკლესიური ზემოქმედების საშუალებით მეგრელი "ხალხი" "გააქართველა" IX-X საუკუნეებში. ივანე ჯავახიშვილმა პასუხი გასცა ამ ყალბ თეორიას და დაასაბუთა, რომ ქართული ენა არათუ IX-X საუკუნეებში იქცა დასავლეთ საქართველოში კულტმსახურების

ენად, არამედ თვით წარმართობის დროსაც კი დასავლეთ საქართველოში – სამეგრელოსა და სვანეთში, წარმართული კულტმსახურება ქართულ ენაზე აღესრულებოდა [14]. მიუხედავად პატკანოვ-მარის "ნაღვაწიდან" გენერირებული სიყალბის მხილებისა ივანე ჯავახიშვილის მიერ, აღნიშნული "თეორია" დღესაც განაგრძობს დამანგრეველ მოქმედებას ქართული ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერებისა.

ე.წ. "ქართიზაციის" თეორიის გაცნობის შემდეგ თვით ქართველები ივიწყებენ ნაციონალურ ინტერესებს და კუთხურობის აპოლოგეტები ხდებიან. ამის ერთი კარგი მაგალითია 1994 წელს გამოცემული წიგნი "სვანურ-ქართული ლექსიკონი, ჩოლორული კილო". ამ წიგნის შესავალში წერია: "აღმოსავლეთ საქართველოში იბერების მოქმედებით განადგურდა სვანური მოსახლეობა" (ა. ლიპარტელიანი. სვანურ-ქართული ლექსიკონი, ჩოლორული კილო. 1994, გვ. X),⁵ სხვა მსგავსი ციტატები ამ წიგნიდან: "მირიანმა სასტიკად დასაჯა ეს ... ჰერი-წანარი-სვანები, ვინც უღეტას გადაურჩა, აყარა და დაასახლა ახლანდელი სვანეთის ტერიტორიაზე, რბევას გადარჩა ალბანეთის მოსახლვრე ტერიტორია" (იქვე, გვ. XI). აი, კიდევ ამონარიდები ამ წიგნიდან: "ჰერების კულტურულ-ეთნიკური შერწყმა ქართულ ტომებთან, ჰერების ასიმილირება დაიწყო ძვ.წ. II-I სს. მიჯნაზე" (საქ. ისტ. ნარკ. ტ. II, გვ. 402). "აღმოსავლეთ საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე მის იბერიზაციამდე სვანური მოსახლეობა იყო" (ა. ლიპარტელიანი, "სვანურ-ქართული ლექსიკონი, ჩოლორული კილო". 1994, გვ. XIII). ეს ქართველი მეცნიერი თავის წიგნივე უთითებს მისი აზრების წყაროს - ესაა ნიკო მარი და იმოწმებს ნ. მარის რუსულენოვან წიგნებს - ნიკო მარი, "მოგზაურობა სვანეთში" (1911-1912 წწ.) და ნ. მარი, "ხე - მცენარეულო-

ბის იაფეტური სახელები" (1913 წ.).

ამგვარადვე, ფაზისის აკადემიის ერთი ქართველი წევრი წერს: „523 წელს კი სპარსეთმა ბოლო მოუღო იბერიის მმართველობას, იბერიის მეფე გურგენი თავისი მრავალრიცხოვანი ამალით ბიზანტიაში გადაიხვეწა, ხოლო სპარსეთის ვერაგული გეგმის თანახმად სახელმწიფოს მართვის სათავეში მოდიან ქართველები, მაგრამ სახელმწიფო სუვერენიტეტის გაწირვის ფასად და იმხანად ქართველების მმართველთა ქმედება ხელისუფლებაში მოსასვლელად არაკანონზომიერი და მოღალატური იყო“ [კ. ფიფია, ფაზისის აკადემიის ნამდვილი წევრი, „უნდა ითქვას სიმართლე“, ჟურნალი ცოტნეიდელი, ტ. II, 2005-08 წწ.].

თუ ჩვენი ზოგი ისტორიკოსი ყველა ქართულ თემსა და ტომს საკუთარ წინაპარს გამოუძებნის - მაგალითად, ინგილოებსა და კახელებს - ჰერ-ალბანელებს, ფშავ-ხევსურებს - ვაინახებს, ქვემო ქართლებს - სომხებს, დასავლელ ქართველებს - ადიღე-ჩერქეზებს და ა.შ. თუ განაცხადებენ, რომ დასავლეთ საქართველოში სხვა ეთნოსი ჩამოყალიბდა, რომელიც შემდეგ "ქართიზებულ" იქნა – ერი და სახელმწიფო დაიყოფა. მით უმეტეს, რომ წყაროები, თუ მათ კარგად და სწორად წავიკითხავთ, მიკერძოების გარეშე, არ იძლევა ამის უფლებას, პირიქით, ჩვენი წყაროები: "მოქცევაი ქართლისაი" თუ "ქართლის ცხოვრება" დადასტოებენ, რომ ქრისტეს შობამდე შექმნილი ერთიანი საქართველოს - "ქართლის სამეფოს" მოსახლეობა იმთავითვე იყო ქართველი ხალხი და ამ სახელმწიფოს ჩრდილო-დასავლეთი საზღვარი მდ. ეგრისწყალზე გადიოდა აზონისა და ფარნავაზის დროს; თუ რას ნიშნავს წყაროს ეს მითითება, გვიხსნის წმიდა ამბროსი ხელაია: "ჯერ კიდევ არაქრისტიანი ქართული ტომის მოღვმებმა შექმნეს პატარა სივრცით, მაგრამ

5 თავისთავად, სადავოა ის ფაქტი, რომ ლექსიკონს თარგმნითის კვალიფიკაცია აქვს მინიჭებული და არა განმარტებითისა (რადგან სინამდვილეში სვანური ლექსიკა ქართული სალიტერატურო ენით განმარტება და არა ითარგმნება, როგორც ეს იქნებოდა უცხო ენასთან მიმართებაში).

ძლიერი ნებისყოფით სახელმწიფო, რომელიც ცნობილია ისტორიაში საქართველოს სახელით - ერთადერთი მატარებელი წინა აზიაში ქრისტიანული კულტურისა და ევროპული ჰუმანიზმისა". მაშასადამე, კათოლიკოს - პატრიარქ წმიდა ამბროსი ხელაიას და ზოგადად საქართველოს წმიდა ეკლესიის თვალსაზრისით, ჯერ კიდევ გაქრისტიანებამდე I-IV საუკუნეებამდე, ქართველთა მოდგმამ შექმნა დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი ერთიანი სახელმწიფო, მატარებელი ერთიანი ქართული კულტურისა.

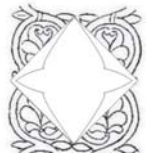
რუსულ იმპერიას ჩვენი ისტორიოგრაფებისათვის თავისუფალი მუშაობის საშუალება რომ მიეცა, საჭირო არ იქნებოდა ჩვენი მოსაზრებების გამოთქმა და არც წმიდა ეკლესია განაჩენდა შემდეგ: "დაუშვებელია ისტორიის გაყალბება - მეგრელებისა და სვანების მწიგნობრობისა და ქრისტიანული კულტურის არმქონეებად გამოცხადება და ამ კუთხის შეიღებისათვის XXI საუკუნეში ბიბლიის თარგმნა, რაც უპირველეს ყოვლისა მიზნად ისახავს ერის გათიშვას და ქვეყნის მთლიანობის დარღვევის მცდელობას" [15].

ამჟამად გარკვეული ქართული წრეები ისე წარმოადგენენ საქმეს, თითქოსდა რუსულ "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში" მხოლოდ ტაოკლარჯეთის ეთნიკური და კულტურული სახე იყოს დამახინჯებული. სინამდვილეში აქ საქართველოს ყოველი კუთხის და, საერთოდ, ქართველი ერის ისტორიაა გაყალბებული. როგორც თანდართული ლიტერატურის ჩამონათვალიდან ჩანს, სტატიების ავტორები ქართულ ოფიციალურ ისტორიოგრაფიას ეყრდნობოდნენ. "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში" მიხედვით, აღმოსავლეთ საქართველო, კერძოდ კახეთის და მცხეთის აღმოსავლეთით მდებარე მხარეები, ისტორიული ალბანეთის მიწა-წყადაა გამოცხადებული, ალბანელები კი აზერბაიჯანელი ერის წინაპრებად მიიჩნევა, ჰერები - ალბანელი ხალხის ერთ-ერთ ჯგუფადაა წარ-

მოდგენილი. ბოლბე, გურჯაანი, საინგილო და მახლობელი მხარეები - ალბანელების ანუ აზერბაიჯანელების წინაპრების ისტორიულ საცხოვრისად მოიაზრება. საქმე ისაა, რომ ამ მოსაზრებას საფუძვლად უდევს ეკლესიის ისტორიის გაყალბება, წყაროებზე ზეწოლა და მისი მონაცემების თვითნებური ინტერპრეტირებით ყალბი დასკვნების მიღება, ჯერ თვით საქართველოს მეცნიერთა მიერ და შემდგომ მათი დამოწმებით უცხოელ ავტორთა მხრიდან. კერძოდ, "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში" სტატია "ალბანეთის საკათალიკოსოს" რუკის მიხედვით, მცხეთის აღმოსავლეთით მდებარე მიწა-წყალი (ქვემო კახეთი) - ალბანეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში შემავალ ტერიტორიად მიიჩნევა.

რუსულ "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში" სტატიაში: "ალანიის სამიტროპოლიტო" აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთი, კერძოდ ახალგორის, ყაზბეგის და მიმდებარე მიწა-წყალი წარმოდგენილია კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციის ქვეშ მყოფ ალანიის სამიტროპოლიტოს იურისდიქციაში, მრავალი ქართული ეკლესია-მონასტერი და, რაც მთავარია, მიწა-წყალი ალანურ-კონსტანტინოპოლურადაა გამოცხადებული. (2008 წლის აგვისტოს შემდეგ ცხადი გახდა რისთვის დაიწერა რუსულ "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში" ამდენი სიყალბე საქართველოს შესახებ).

დასავლეთ საქართველოში ამავე "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში" სტატიის "აფხაზეთის საკათალიკოსო"-ს მიხედვით აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა არაბების დროს გადასახლდა იქ და შეიტანა ქართული ენა და კულტურა". ეს თითქოსდა იმის შედეგად მოხდა, რომ იქამდე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფ დასავლეთ საქართველოში შეიტარა მცხეთა და იქ გაბატონდა. აფხაზი სეპარატისტებიც ამ თვალსაზრისს არიან ჩაჭიდებულინი; 2005 წელს გამოიცა "აფხაზეთის მართლმადიდებლური ეკლესიის მოკლე ნარკვევი"

მღვდელ-მონაზონ ღვთისმეტყველის ავტორობით, სადაც დამოწმებულია რუსული "პრაგოსლავნაია ენციკლოპედიის" აღნიშნული სტატია - ქართველების დასავლეთ საქართველოში გადასახლების შესახებ VIII-X სს-ში. ავტორი ეჭვმიუტანელ ფაქტად მიიჩნევს თვალსაზრისს, რომ დასავლეთ საქართველო კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა და იქ ღვთისმსახურებისათვის ეკლესიებში არა მხოლოდ ბერძნული, არამედ აფხაზური ენაც გამოიყენებოდა, ხოლო შემდეგ თითქოსდა ეს "ეკლესია და აფხაზური სახელმწიფო ქართველმა აგრესორებმა ქართული ეკლესიის წინამძღოლობით დაიპყრეს და აფხაზური ეკლესია ჩაკლეს" [16].

მაშასადამე, ჩვენში ისტორიულად ორი თვალსაზრისი ჩამოყალიბდა დასავლეთ საქართველოს იურისდიქციის შესახებ. პირველის მიხედვით დასავლეთ საქართველო IV საუკუნიდანვე უწყვეტად საქართველოს ეკლესიის წიაღში იმყოფებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ ეს ასახა რუის-ურბნისის კრებამ, ამჟამად ეს თვალსაზრისი უარყოფილია და საყოველთაოდაა აღიარებული მეორე თვალსაზრისი, რომ IX-X სს-მდე დასავლეთ საქართველო ბერძნული ეკლესიის წიაღში იმყოფებოდა.

სამწუხაროდ, 2007 წელს, გამოცემული „პრაგოსლავნაია ენციკლოპედია“-ს მე-13 ტომში ერთადერთ ეჭვმიუტანელ ჭეშმარიტებადაა გამოცხადებული ზემოთ აღნიშნული მეორე თვალსაზრისი, რომ დასავლეთ საქართველო IX-X სს-ში ბერძნული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა. შესაბამისად უარყოფილია ძველი ქართული საეკლესიო თვალსაზრისი. უკვე ნახსენები რუსული ენციკლოპედიის მე-13 ტომში სტატიის ავტორის სიტყვით – წმიდა ნინო მხოლოდ ქართლის, მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს განმანათლებლად და წარმოდგენილი და ისეა მიწოდებული მკითხველისადმი, თითქოსდა ის ერთადერთი თვალსაზრისი იყოს, მაშინ როცა ივანე ჯავახიშვი-

ლის სიტყვით: „ქართველებს იმთავითვე წმიდა ნინო ერთიანი ქვეყნის, ერთიანი საქართველოს განმანათლებლად მიუჩნევიათ და არა მისი ერთი რომელიმე ნაწილისა“. მართალია „პრაგოსლავნაია ენციკლოპედია“-ს მე-13 ტომის ავტორები მიუთითებენ დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციის წყაროთა სიმწირის შესახებ, მაგრამ ძალზე სამწუხაროა, რომ დუმან და ოდნავ მინიშნებასაც კი არ აკეთებენ იმის შესახებ, რომ ამ საკითხს თავისი განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია რუის-ურბნისის კრებამ და მიიღო შესაბამისი განსაზღვრება, როგორც ჩანს რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა „პრაგოსლავნაია ენციკლოპედია“-ს ქართველ ავტორებს არ მიაჩნიათ წყაროდ დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციის კვლევის საქმეში.

ჩვენი თვითმიზანი არ არის „პრაგოსლავნაია ენციკლოპედია“-ში გამოთქმული თვალსაზრისის კრიტიკული განხილვა, ჩვენ ამ საკითხით საერთოდ არც დავინტერესდებოდით, ის რომ არ ეხებოდეს საქართველოს ეკლესიის და საერთოდ ქართველი ერის მთლიანობის საკითხს. საბედნიეროდ, ჩვენზე გაცილებით ადრე ივ. ჯავახიშვილი შეეხო სწორედ ამ თემას, გამოწველილვით განიხილა და მოგვცა დიდებული დასკვნა. ნიშანდობლივია რომ „პრაგოსლავნაია ენციკლოპედია“-ს ავტორებმა არ გაითვალისწინეს ივ. ჯავახიშვილის ეს დასკვნა და შეფასება.

XV ს-ში საქართველოს დაშლა-დანაწევრების ჟამს ჩამოვიდა ანტიოქიის პატრიარქი მიხეილი, რომელმაც ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით „შეთხზა თეორია საქართველოს ეკლესიის მთლიანობის დასარღვევად, ქართველი ერის საუკეთესო შვილთა საუკუნოვანი ბრძოლით მიღწეული მონაპოვრის, საქართველოს ეკლესიის თავისუფლების მოსახსობად, მისი მთლიანობის დასარღვევად“ [ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. III, 1982, გვ. 340].

მაინც რა თეორია შეთხზა უცხოელმა იერ-

არქმა? ეს თეორია, რომელიც თითქოსდა ხელახლა გაცოცხლდა აღნიშნული ენციკლოპედიის ფურცლებზე, შემდგომში მდგომარეობს: ანდრია მოციქული არაა განმანათლებელი სრულიად საქართველოსი, ასევე წმიდა ნინო მხოლოდ აღმოსავლეთ ნაწილის განმანათლებელია. ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „გიორგი მთაწმიდელი და განსაკუთრებით ეფრემ მცირე, რუისურბნისის 1103 წლის საეკლესიო კრების ყველა სულისჩამდგმელი და ნიკოლოზ კათალიკოსი ამტკიცებენ, რომ ანდრია მოციქულმა იქადაგა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“, ხოლო შემდგომ ქრისტიანობა კვლავ აღადგინა წმიდა ნინომ, რომლის სასწაულთმოქმედებამ და ქადაგებამ „მიიზიდა ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“, ნიკოლოზ კათალიკოსიც, წმიდა ნინოს საერთო მოციქულად და განმანათლებლად თვლიდა „ჩვენ ქართველთაისა“ („სასწაულნი სვეტიცხოვლისა“). ერთი სიტყვით ანდრია მოციქულიც და წმიდა ნინოც საერთო ქართული ეკლესიის დამაარსებლად და მთელი ერის განმანათლებლად იყვნენ ცნობილნი. „საქართველოს სხვადასხვა ნაწილების ცალკე მქადაგებლების გამოძებნის სურვილიც არ ჰქონიათ, რადგან ისინი მთლიანი და განუყოფელი საქართველოს განმტკიცებისა და აღორძინებისათვის იღწოდნენ. ანტიოქიელი ერუსალიმელი პატრიარქი მიხეილი, სწორედ ამ ქართველ სახელოვან მეცნიერთა მიერ შექმნილსა და მთელი ქართველი ერისაგან შესისხლხორცებულ შემეცნებას სპობდა“ [ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. III, გვ. 340].

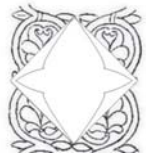
სამწუხაროა, რომ ძველ ქართულ სახელოვან მეცნიერთა (ივ. ჯავახიშვილის შეფასება) მიერ ბოძებულ შემეცნებას სპობს ზოგიერთი ახალი ქართველი მეცნიერი, თანაც ისეთი უმაღლესი საერთაშორისო საეკლესიო ორგანოდან როგორცაა „პრაგოსლავნაია ენციკლოპედია“.

მაგალითად, ძველი ქართული წყაროების საწინააღმდეგოდ „პრაგოსლავნაია ენციკლო-

პედია“-ს მე-13 ტომის ავტორები (გვ. 200) ნოტიციებზე – ბიზანტიურ კათედრათა ნუსხეზე დაყრდნობით მიიხნევენ, რომ დასავლეთ საქართველოში VI-IX სს-ში არსებული საეპისკოპოსოები კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდნენ. თითქოსდა „გერისის სამეფოში I ნოტიციის მიხედვით არსებობდა ლაზიკის ეპარქია, რომლის ცენტრი იყო ფაზისის (ფოთის) სამიტროპოლიტო ოთხი საეპისკოპოსო კათედრით – როლოპოლისი (ვარციხე), საისინი (ცაიში), პეტრა (ციხისძირი), ზიგანა (ზიგანისი, გუდავა), და აბაზგიის ეპარქიის სებასტოპოლის (ცხუმის) ავტოკეფალური საეპისკოპოსო კათედრა (გვ. 200). თითქოსდა შემდგომ ისინი ქართულმა ეკლესიამ კონსტანტინოპოლს ჩამოაშორა. ვშიშობთ, რომ ეს არასწორი თეორია, გაერცვლებული მთელ მსოფლიოში "პრაგოსლავნაია ენციკლოპედიაში" მიერ, დიდ საფრთხეს შეუქმნის სამომავლოდ საქართველოს ტერიტორიულ და საეკლესიო მთლიანობას.

რუსულ "პრაგოსლავნაია ენციკლოპედიაში", დასავლეთ საქართველოს მსგავსად, სამხრეთ საქართველოც არაქართულ ქვეყანადაა გამოცხადებული, სადაც, თითქოსდა, ქართული ეკლესიის გაბატონების შემდეგ მოხდა მკვიდრი "სომხების" გაქართველება. "სომხების" გაქართველების "თვალსაზრისი" იმდენადაა გაერცვლებული, რომ მან უკვე ქართულ საეკლესიო გამოცემებშიც შეაღწია. მაგალითად, ცნობილი ავტორები წერენ: კათალიკოსმა კირიონ I ქვემო ქართლში "არაქართული მოსახლეობის გასაქართველებლად მარჯვედ გამოიყენა პოლიტიკური ვითარება" [17].

სომეხი ავტორები და არა მხოლოდ ისინი, ასეთ, სტატიებს საფუძვლად უდებენ თეორიას, რომ ქვემო ქართლი და საერთოდ სამხრეთ საქართველო სომხური ქვეყანა იყო, რომელიც ეკლესიის მიერ "გაქართველდა". ესაა ე.წ. "ქართიზაციის" თეორია, რომელიც ქართული საბჭოთა ოფიციალური ისტორიოგრაფიისათვის

უეჭველ დოგმად იქცა და ეს უკანასკნელი მას ავითარებდა მთელი XX საუკუნის განმავლობაში, აღნიშნული ტენდენცია კი XXI საუკუნის დასაწყისის საქართველოში რუსული საოკუპაციო რეჟიმების დამყარებით წარმოიჩინდა აფხაზეთსა და სამაჩაბლოში.

ერთი სიტყვით რუსულ "პრავოსლავნაია ენციკლოპედია" სხვადასხვა ტომში გამოქვეყნებული სტატიები ქართული თანამედროვე ისტორიოგრაფიის ნაკლსა და მარცხს წარმოადგენს. მოსალოდნელი იყო, რომ სამეცნიერო წრეები ამ საკითხის განსახილველად გამართავდნენ მსჯელობას და მოხდებოდა სამეცნიერო აზრის ურთიერთგაცვლა, მაგრამ არავინ დაინტერესებულა ამ პრობლემის განხილვით.

საქმე ისაა, რომ თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიას, რომელიც ეყრდნობა "ქართიზაცია - გაქართველების" ყალბ თეორიას (რაც თითქოს ეკლესიის წინამძღოლობით ქართის ტომმა VIII-X სს-ში მოახდინა), არ შეუძლია ამჟამად საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესების დაცვა. აღნიშნულის ნათელი დადასტურებაა უკანასკნელ ხანს (2008 წლის აგვისტო) მომხდარი, მორიგი რუსული აგრესია და ანექსია საქართველოს წინააღმდეგ – რაც მზადდებოდა დიდი ხნით ადრე და გარდა მილიტარისტულია შედგებოდა ინტელექტუალური დივერსიის მდგენელისაგან, რომელიც ცხადია დაფუძნებულია "ქართიზაციის თეორიაზე";

ქართული ისტორიოგრაფია, საქართველოსათვის დამდგარი შედეგების გათვალისწინებით, აღნიშნული ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და საეკლესიო მთლიანობის პრობლემის გადაჭრას შეძლებს, თუ ის გაიზიარებს ძველი ქართველი ისტორიკოსების თვალსაზრისს, რომ ქართველი ხალხი ჩამოყალიბდა არა VIII-X სს-ში ეკლესიის მეოხებით მეზობელი ტომების ქართიზაციის შედეგად, არამედ ისტორიაში გამოჩენის დროს ქართველი ხალხი წარმოადგენდა ეთნიკურად მთლიან, ერთ ხალხს, ერთი ენითა

და კულტურით, რომლის საცხოვრისი მოიცავდა დასავლეთ, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოს, რომ იმთავითვე ქართველები იყვნენ არა მხოლოდ შიდა ქართლის მოსახლეობა, არამედ - ეგრისელები, სვანები, კახელები და სამხრეთ საქართველოს მოსახლეობა, რომ მათ ჰქონდათ ერთი ენა (სუსტად დიფერენცირებული ფუძექართული ენა), რომელსაც დაეყრდნო საღვთისმეტყველო ლიტურგიული ენა (ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ), რომ მხოლოდ შემდგომ დაიწყო ამ ერთიანი ენის შიგნით დიალექტების წარმოქმნა. ასეთი ვითარება არ არის უპრეცედენტო (მაგალითად, ერთი სლავი ხალხი იქამდე ერთიანი ენის მქონე მხოლოდ გაქრისტიანების შემდეგ დაიყო სხვადასხვა დიდ ენობრივ ჯგუფებად).

ერთი ენისა, მმართველობისა და ერთი ეკლესიის არსებობის შესახებ მოგონებები დაუცავს ჩვენი ხალხის ისტორიულ მეხსიერებასაც კი. მაგალითად, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე სერგეი მესხი ოსმალეთის საქართველოდან დაბრუნების შემდეგ გაოცებული იყო ლაზთა შორის შემორჩენილი ისტორიული მასსოვრობით, რომ მათ ოდესღაც თავდაპირველად, დანარჩენ სხვა ქართველებთან ერთად ჰქონიათ საერთო ენა, ერთიანი სახელმწიფო (მმართველობა) და ერთი სარწმუნოება. ის თავის წერილში „ოსმალეთის საქართველო“ წერდა: „იმთავისათვის, რომ ჩვენი თანამოქმენი არიან, რომ ერთ დროს საზოგადო ისტორიული ცხოვრებით გვიცხოვრია ერთს ბედსა და უბედურების ქვეშ ვყოფილვართ, ერთი მეფეები გვეყოლია, ერთი მმართველობა და ერთი ენა, სარწმუნოება გვექონია“.

კიდევ უფრო ადრე იმავეს წერდა წმიდა დიმიტრი ყიფიანი როცა რუსული ხელისუფლება შეეცადა სამეგრელოს სკოლებიდან და ეკლესიებიდან ქართული ენის განდევნას – „მოციქულთა დროიდან ქართული ენა იყო საეკლესიო და საკულტო ენა სამეგრელოში და იქ ეს ენა ყველას ესმის, ამჟამად კი ახალ კულტურ

რას ნერგავენ. მეგრულ ენას ასწავლიან სხვა ანბანის საშუალებით“ [18].

ფაქტი ერთიანი ქართველი ხალხის ქრისტესობამდე არსებობის შესახებ დაფიქსირებულია ძველ ქართულ წყაროებში, მაგალითად, როცა "მოქცევაი ქართლისაი" აღნიშნავს, რომ აზონი დაადგინეს მეფედ მთელი ისტორიული საქართველოსი, რომ მისი პირველი, ერთიანი "ქართლის სამეფოს", დასავლეთ საზღვარი გადიოდა მდინარე ეგრისწყალზე, ცხადია, იგულისხმება, რომ ეგრისწყალთან მდებარე ეგრისი ქართლია, ქართლის სამეფოს ნაწილია, და მისი მოსახლეობა ქართველი ერის ნაწილია, რადგანაც აზონის ეპოქაში, ქრისტესობამდე IV-III საუკუნეებში, პირველი ერთიანი ქართული სახელმწიფოს საზღვრები "მოქცევაი ქართლისაი"-ის მიხედვით ასეთი იყო: "საზღვარი დაუდვა მას ჰერეთი და ეგრისწყალი და სომხეთი და მთა ცროლისა" [19]. ამავე თვალსაზრისს ატარებს "ქართლის ცხოვრება". ყველა მეფე, უკლებლივ, ფარნავაზიდან ვახტანგ გორგასალამდე, ფლობს დასავლეთ საქართველოს, დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა უეჭველად ქართული იყო (ჩვენი საეკლესიო წყაროების ცნობით) და ამ მოსახლეობას არ ესაჭიროება არავითარი "ქართიზაცია – გაქართველება". როგორც აღინიშნა, ამავე თვალსაზრისს გამოთქვამს რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერაც, სადაც ანდრია პირველწოდებული მთელი საქართველოს მომაქცევლად, ხოლო წმიდა ნინო მთელი ქართველი ერის გამაქრისტიანებლად იწოდება.

თუ ოფიციალური ისტორიოგრაფია არ გაიზიარებს ძველ ისტორიკოსთა თვალსაზრისს, ცხადია, ვერ შეძლებს რუსული ვერც "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის" და ვერც ე.წ. სეპარატისტთა (სინამდვილეში - მეზობელი იმპერიის მესვეურთა) მიზნების ჯეროვან შეფასებას და ქვეყნის დაცვას დეზინტეგრაციის და ტერიტორიული რღვევის, გარედან ინიცირებული, დესტრუქციული პროცესებისაგან.

დასკვნა

ქართველი ერის მთლიანობის დასარღვევად პატკანოვის მიერ შემუშავებული თეორია, მართალია, დაძლეული იქნა წმიდა ილია მართლის მიერ, მაგრამ საბჭოთა რეჟიმის დროს ის აღორძინდა ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორიის სახით და XX ს-ის 30-იანი წლებიდან გადაიქცა ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ერთადერთ მიმართულებად. ამ თეორიას იზიარებს და ეყრდნობა თითქმის ყველა ნაბეჭდი საისტორიო ნაშრომი. ამ სახით პატკანოვ-მარის საისტორიო თეორია, ამჟამად, უკვე დამკვიდრდა ერთადერთად და შეუცვლელად. ეს თეორია კი საშიშია ქართული სახელმწიფოებრიობისათვის, ძირს უთხრის ქართველი ერისა და ეკლესიის მთლიანობას. მას, ვითარცა ერთადერთ ჭეშმარიტ საისტორიო თეორიას ასწავლიან ყველა საერო სასწავლო დაწესებულებაში. ჩვენ იმედი გვქონდა, რომ სასულიერო სასწავლებლებში მაინც თავს აარიდებდნენ „ქართიზაციის“ თეორიას, მაგრამ სასწავლო პროგრამებიდან ჩანს, რომ მან სასულიერო სასწავლებლებშიც შეაღწია, რაც ძლიერ საშიშია საეკლესიო მთლიანობისათვის.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და საეკლესიო მთლიანობისათვის გადაუდებელ აუცილებლობად მიგვაჩნია აღდგეს საღვთისმოსავო მადლით მოსილი ავტორიტეტი ძველი ქართული საისტორიო წყაროებისა და რუის-ურბნისის კრების მამების "ძეგლისწერისა", დიდი ილია მართლის (ჭავჭავაძის) და დიმიტრი ბაქრაძის სამეცნიერო მიმართულებისა ისტორიოგრაფიასა და ენათმეცნიერებაში.

**საქართველოს საპატრიარქოსთან
შექმნილი, საქართველოს რეალური
ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი
კომისია**

ლიტერატურა

1. ილია ჭავჭავაძე. ქვათა დაღადი. გამომცემის რედაქტორი: თენგიზ სანიკიძე; გამომცემლები: დ. გვიჩიანი, მ. მხეიძე, ბ. კუდავა. თბილისი 1994 წ. <http://www.nplg.gov.ge/frames.php>
2. დიმიტრი ბაქრაძე. პროფესორი პატკანოვი და ქართული ისტორიის წყაროები. დროება; 1884., 1-5 მაისი; 94-98. // დიმიტრი ბაქრაძე. პროფესორი პატკანოვი და ქართული ისტორიის წყაროები. თხზულება დიმიტრი ბაქრაძისა - თბილისი: ზ. ჭიჭინაძის გამოც., 1884: ექვთ. ხელაძის სტ.; დაცულია: სპეზ; პალატა; საქ. მუზ.; გრიშაშვილი; არქივი; ქუთაისის საჯარო; ქუთაისის უნ-ტი; რუსეთის ეროვნული ბიბ-კა [სპზ]; რუსეთის მეცნ. აკად. ბიბ-კა [სპზ].
3. ს. ჯორბენაძე. ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა, 1984 წ. გვ. 48.
4. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტომი X, გვ. 458, 460. თბილისი 1986 წ.
5. ივ. ჯავახიშვილი. თხზ. ტ. I., გვ. 152.
6. მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე. დედაეკლესია. გამომც. „განათლება“ 1996 წ., გვ. 191-193.
7. იქვე. გვ. 208-209.
8. დ. მუსხელიშვილი. ქართული ეკლესია და სახელმწიფო ტერიტორია შუა საუკუნეებში. საქართველოს საპატრიარქოს ქრისტიანული კვლევის საერთაშორისო ცენტრი, II საერთაშორისო სიმპოზიუმი, 24-26 ნოემბერი, 2005.
9. ტ. ფუტყარაძე. ქართველები. გამომცემლობა: "ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი", 2005, გვ. 42-77.
10. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. „საქ. სსრ“, 1981 წ. გვ. 61.
11. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. II, გამომცემლობა "საბჭოთა საქართველო", თბილისი 1973, გვ. 427.
12. თ. პაპუაშვილი. ადრეფეოდალური ხანის ქართული ლიტერატურა და საისტორიო მწერლობა. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. II, თბილისი, 1973, გვ. 574-601.
13. დ. მუსხელიშვილი. საქართველო IV-VIII საუკუნეებში, 2003, გვ.38.
14. მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია. გამომცემლობა "მერანი" 1998 წ., ტომი მეორე, გვ. 269-270.
15. საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებლური ეკლესიის წმიდა სინოდის სხდომის ოქმი, 23, 2005, საპატრიარქოს უწყებანი, 45, გვ. 7.
16. Èâðì ìí àò Äî ðì ôâé (Äáâð). "Èðâðèèé î ÷âðè èñîì ðèè Äáðàçñêîé Í ðàâî ñèââîé î é Öâðèâè", Í î âù é Äð î í, 2005 ã
17. "საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები", თბილისი 2000 წ., გვ. 28.
18. ა. ჯაფარიძე, საქართველოს საეკლესიო კრებები, 2003, ტ. III, გვ. 72.
19. "მოქცევაი ქართლისაი", ძეგლ. I, 1964 წ., გვ. 81.

სამეცნიერო-ისტორიული ჟურნალი
Scientific-Historical Journal

სვეტიცხოველი
 SVETITSKHOVELI

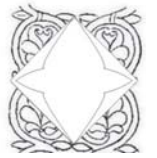
ჟურნალი აბრეშებს კუბლიკაციას მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის
 გამოკვლევის ცალკეული ნაკვეთებისა გამოკვლევებიდან
 „საეპისკოპოსოები ლაზიკაში“

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

საეპისკოპოსოები ლაზიკაში

© მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

ყველა უფლება დაცულია. ამ ნაშრომის არცერთი ნაწილი არანაირი ფორმით და საშუალებით
 (იქნება ეს ელექტრონული თუ მემანუკური), არ შეიძლება გამოყენებულ იქნას ნებადართვის გარეშე

თავი IV

ლაზიკა-კლარჯეთი

ლაზიკის ბეობრაფიული აღწერა

პროკოფის მიხედვით ლაზიკა – კლდოვანი ქვეყანაა, უზარმაზარი მთებით და კლდეებით დაფარული მხარე, რომლის უმეტეს ნაწილზე მთიანობისა და კლდიანობის გამო არ მოდიოდა ისეთი მოსავალი, როგორცაა ხორბალი და ღვინო, მხოლოდ ერთი შედარებით ნაყოფიერი მხარე ჰქონდა ლაზიკას – მოხირისი, დანარჩენი კი მთიან-კლდოვანი იყო. კერძოდ, ლაზიკის კლდოვანი სანაპიროები აფერხებდნენ ზღვის მდინარეებს, ლაზიკის კლდეები ქმნიდნენ ზღვისათვის ბუნებრივ დაბრკოლებას – ასე აღწერს პროკოფი. ამ ნიშნის მიხედვით ლაზიკა არ არის რიონის დაბლობი, მითუმეტეს ვაკე ტერიტორია ფოთიდან ქუთაისამდე. თუ ფაზისად მივიჩნევთ ჭოროხს, მაშინ ლაზიკა არის არა დასავლეთ საქართველო, არამედ ერგულიდან-კლარჯეთი. გეოგრაფიული აღწერით ლაზიკა გაცილებით უფროა ლიგან-კლარჯეთი ვიდრე დასავლეთ საქართველო.

კლარჯეთის აღწერა, რომელიც ეკუთვნის ქართველ წმიდა მამებს ეთანადება პროკოფისეულ ლაზიკის აღწერას. კერძოდ, წმიდა მამების ცნობით კლარჯეთი იმდენად მთიან-კლდოვანი ქვეყანა იყო, რომ აქ თითქმის არ მოდიოდა მოსავალი. მხოლოდ მხალეულთ, მხოლოდ სუფთა წყლებით და ჰაერით იყო ჯანსაღი ეს მხარე. ორივე აღწერა ერთნაირია.

პროკოფი კესარიელი წერს – „ლაზიკე-

ში არსად არ არის მარილი, არც ხორბლეული მოდის, არც ღვინო, არც სხვა რამ სიკეთე, ყველაფერი შემოაქვთ მათთან ნაგებით რომაელთა ნაპირებიდან“ (გეორგიკა, II, გვ. 96).

„ლაზიკეში ძნელსავალი გზებია, რადგანაც ლაზიკე საერთოდ ძნელსავალია და მთლიანად კლდიანი... დაქანებული და კლდიანი ადგილებით“ (გეორგიკა, II, გვ. 224-225).

„ლაზიკე საკმაოდ ძნელგასავლელია მსუბუქად ჩაცმული კაცისთვისაც კი, რადგან ის ზომასზე მეტად დაქანებულია და ხშირად უზარმაზარი ტყეების შემცველი დიდ მანძილზე“ (გეორგიკა, II, გვ. 81).

„ლაზიკეში მიწა ყოველგნით ზღვიდანაა წამოჩრილი და მის დენას აფერხებს... აქ ზღვა თავის ნაპირებს ესეთქება, ის ვერც წინ მიიწევს და ვერც უფრო მაღლა აწევას ახერხებს, არამედ უკან იხევს და კვლავ თავის ადგილს უბრუნდება. ის იცავს თავის კუთვნილ საზღვრებს“ (გეორგიკა, II, გვ. 142).

(სულ სხვა სურათია რიონის დაბლობზე, აქ ზღვის დენას მთები ვერ აფერხებენ, ვაკე რეგიონია, თვეების მანძილზე ზღვიდან უბერავს ქარი, რომელსაც უკან მიაქვს მდინარის წყალი, რომელსაც ზღვის წყალიც უერთდება და იტბორება უზარმაზარი დაბლობი – ე.წ. „რიონის დაბლობი“).

ქართველი მეცნიერების აზრით, ლაზიკა

ერქვა მიწა-წყალს შორაპანიდან რიონის შესართავამდე. ეს ტერიტორია (შორაპნიდან ზღვამდე) არის ვრცელი გაშლილი ვაკე ზღვის დონიდან 100მ სიმაღლემდე. ამასთან დაკავშირებით, ისმის კითხვა – როგორ არის ის (ე.ი. დასავლეთ საქართველო) აქ „ზომაზე მეტად დაქანებული, ანდა „კლდოვანი“, ანდა სადაა აქ ზღვასთან „კლდოვანი“ სანაპირო? რიონის დაბლობის ამ მონაკვეთზე უხვად მოდის სუბტროპიკული ნაყოფი. მაგრამ სულ სხვაგვარია და განსხვავებულია პროკოფისმიერი აღწერა ლაზიკისა: **„ლაზიკე ყველგან მდინარე ფაზისის როგორც აქეთა, ისე იქითა მხარეზე, გაუვალია. ქვეყნის ორსავე მხარეს უზარმაზარი კლდეებია, რომლებიც იქ დიდ მანძილზე „ვიწრობებს“ ქმნიან, ასეთ გზებს რომაელები „კლისურებს“ უწოდებდნენ ელინური გამოთქმით“** (გეორგიკა, II, გვ. 102).

ე.ი. ფაზისის ორივე მხარეს უზარმაზარი კლდეებია. ისინი ქმნიან ე.წ. „კლისურებს“. კლისურა ერქვა ორ ქედს შუა ხეობას. ეს კლისურები კი ზღვასთან ახლოს იყო. მდ. რიონის დაბლობში – ქუთაისიდან ფოთამდე არავითარი კლდეები მდინარის სანაპიროზე, მით უმეტეს, „დიდ მანძილზე“ გადაჭიმული – არ არსებობს, ამიტომ პროკოფის მიერ აღწერილი ლაზიკე არ არის რიონის ხეობა.

პროკოფის სიტყვით „ვიწრობი“ და „კლისურა“ იყო მდ. ფასისის სანაპიროს – **„დიდ მანძილზე“ (ზღვასთან ახლოს).**

ქალაქ პეტრას უშუალო სიახლოვეს სპარსი მთავარსარდალი **„მოვიდა ვიწრობებში“**, რომელსაც იცავდა ასი რომაელი ჯარისკაცი: **„ვიწრობში შესვლის მცდელობას იგერიებდა... მათ უკან დაიხიეს და თავს უშველეს იქაური მთების მწვერვალებზე გაქცევით. როდესაც ეს გაიგო დაგისტემ**

(რომაელთა სარდალმა), მაშინვე მოხსნა ალყა (პეტრას ალყა მოიხსნა) და ისე გასწია მდინარე ფაზისისკენ“ (გეორგიკა, II, გვ. 110).

ე.ი. დაგისტემ პეტრას ალყა შემოარტყა, **სპარსელთა ჯარმა კი ფაზისის „ვიწრობებში“, ანუ კლისურებში რომაელები დაამარცხა.** ეს რომ გაიგო დაგისტემ, მოხსნა ქალაქის ალყა და გასწია მდ. ფაზისზე თავისი 100 კაციანი რაზმის დასახმარებლად. აქედან ჩანს, რომ მდ. ფაზისი იმდენად **ახლოა პეტრასთან**, რომ 100-კაციანი რაზმის დასახმარებლად პეტრადან ფაზისისკენ თვით სარდალი მიემგზავრება. „კლისურები“ ანუ ვიწრობი მდ. ფაზისზე ახლო იყო ზღვასთან და მთის მწვერვალებთან და ისინი ლაზიკის ომის დროს ერთობლიობაში ქმნიდნენ ერთ-ერთ საბრძოლო რაიონს. ასეთი ვიწრობები კი მხოლოდ მდ. ჭოროხზეა და არა რიონის ქვემოწელზე. დაგისტემ იმპერატორმა დააპატიმრა, რადგანაც ფაზისის „ვიწრობი“ ანუ კლდოვანი კლისურები ვერ დაიცვა.

პროკოფის ფაზისი არის ჭოროხი და არა რიონი, რადგანაც რიონს არავითარი კლდოვანი სანაპირო არა აქვს თავის ვრცელ დაბლობში.

პროკოფის სიტყვით, ფაზისის ვიწრობების ახლოს იყო ქალაქი პეტრა – სპარსელეობიო, ამბობს ის, **„თუ დაძლევენ რომაელებს მდ. ფასისთან და ვიწრობების გავლას, შეძლებდნენ პეტრაში მისვლას“** (გეორგიკა, II, გვ. 113).

სპარსელთა ჯარი პეტრაში მიდიოდა პერსარმენია-დვინიდან. ამის მიზეზი ყო ის, რომ პერსარმენიაში, კერძოდ კი დვინის სანახებში ისვენებდა სპარსული ჯარი ლაზიკის ომების შესვენებათა პერიოდებში. მაგალითად, პროკოფის სიტყვით, მერმეროე კოლხეთიდან გაყვანილი ჯარით **„მოვიდა პერსარმენია-**

ში და დაისვენა დვინის მახლობელ სოფელში“ (გეორგიკა, II, გვ. 115). ამ ჯარის რაოდენობა 5000 კაცი ყოფილა. დასვენების შემდეგ **„ეს ხუთი ათასი ლაზიკის საზღვრების მახლობლად მივიდა და ყველანი დაბანაკდნენ მდ. ფაზისის გასწვრივ“** (გეორგიკა, II, 115).

თუკი ეს ხუთი ათასი ჯარი დვინიდან გაემგზავრებოდა დასავლეთ საქართველოსკენ თბილის-სურამის გავლით, ისინი ძალზე დაიდლებოდნენ, რადგანაც დვინიდან სურამამდე ძალზე დიდი გზაა, მაგრამ დვინიდან ჭოროხის ხეობამდე გაცილებით ახლოა. საქმე ისაა, რომ კლარჯეთს დვინის სანახები თითქმის უშუალოდ ესაზღვრება, მათ შორის განფენილი იყო იბერიაში მდებარე კოლა-არტაანის მცირე პროვინცია. იბერიის ამ ნაწილში არსიანის მაღალი ქედის უღელტეხილზე 2600 მეტრ სიმაღლეზე კლარჯეთის ანუ იმჟამად ლაზიკის

საზღვარზე განლაგებული იყვნენ სკანდასა და სარაპანას ციხე-სიმაგრეები.

ლაზთა ციხეები სკანდა და სარაპანის მდებარეობდნენ მკაცრ და მეტად ძნელგასავალ ადგილებში და ძნელად თუ მიუღებდა მათ კაცი, იქ საზრდო სრულიად არაფერი მოდიოდა და ადამიანებს ზურგით უხდებოდათ იქ სურსათის მიტანა. ამჟამად ასეთ მკაცრსა და ძნელსავალ ადგილებში მდებარეობენ ზღვის დონიდან 2000 მ. სიმაღლეზე აზიდული კანდრიდის (ანუ სკანდის) და არფალის ციხეები არტაან-შავშეთში. აქ გადიოდა და ამჟამადაც გადის საერთაშორისო მნიშვნელობის გზა, რომელიც არტაან-ყარსის რეგიონს აკავშირებს ჭოროხის ხეობასთან და ზღვისპირთან, **ამ გზაზეა ის ვიწრობები რომელსაც პროკოფი ახსენებს, რომელთა დაძლევის შემდეგაც ჯარი მივიდოდა ზღვისპირზე მდებარე პეტრასთან.**

ლაზიკა-ღაღონი

პროკოფი კესარიელის მრავალგზისი ცნობით, ლაზიკა იყო კლდოვან-ღრანტოებიანი ქვეყანა, სადაც მოსავალიც კი ნაკლები-წიანობის გამო მცირე იყო.

ქართულ ქვეყანათა შორის ასეთი იყო კლარჯეთ-შავშეთი, მიმდებარე რეგიონებთან ერთად. ილია აბულაძის მართებული დასკვნით მსგავს მთიან, ქვიან, ნაპრალებიან და ღრებიან გეოგრაფიულ გარემოს ქართულად უწოდებდნენ სიტყვას - **„ღაღონი“** (ი. აბულაძე, შრომები, II, გვ. 134).

გეოგრაფიული იდენტობის შესაბამისად პროკოფი კესარიელის ლაზიკას შეესაბამება ტერიტორია **„ზღვითგან ვიდრე არსიანამდე და ხევნი, რომელნი მოსდგმანან**

ღაღოთა“ (ქ.ც. I, გვ. 242). მას ასევე ერქვა **„კლარჯეთი და ზღვის პირი კლარჯეთისა“**. ანუ მიწა-წყალი თანამედროვე ჭოროხის ხეობისა (ხოფა-რიხეს ჩათვლით) ვიდრე არსიანის ქედამდე.

ლაზიკა ანუ ქართული წყაროების კლარჯეთი (ზღვის პირის ჩათვლით) მუდამ სადავო ბიზანტიასა და საქართველოს შორის, ისეთი მხარე, სადაც ძალზე ნაკლებად იყო **„სათესავი ყანა და სათიბელი ქვეყანა“**, ღაღოთა ფიცხელი მწვერვალების ღირღლოვანების გამო.

ასე აღწერს გ. მერჩულე ხანძთის ბუნებას - **„ხოლო სათესავი ყანა და სათიბელი ქვეყანა რაითურთ არა არს, არცა იქმ-**

ნების ღირღლოვანთა მათ ფიცხელთა მწვერვალთა მათ ღადოთაისა“.

ივ. ჯავახიშვილის დასკვნით „ღადონი“ ერქვათ მთებს სამცხესა, შავშეთსა და კლარჯეთში (იქვე, გვ. 136). სუმბატ დავითის ძის ცნობით - „ყრუმან ბაღდადელმან შემეუსრა ციხენი ყოველნი, მოვლო შავშეთიცა და ღადონი“. კლარჯეთშიც იყო ღადონი - გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების მიხედვით კლარჯეთის სავანეები ღადოს მთებში იყვნენ განლაგებული“ ეს არის ქვეყანა „უგზო და მიუვალ რაითურთ სოფლისა წესითა მცხოვრებელთაგან, რამეთუ ღადოთა მთათა შინა არს მკვიდრობა მათი“. ი. აბულაძის დასკვნით ღადოთა მთები

ანუ ღადონი ერქვათ მთებს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა მხარეში, (იქვე, გვ. 137). ღადო-ღადონი, ი. აბულაძის კვლევის თანახმად, როგორც აღინიშნა, ერქვა მთიან, ქვიან, ნაპრალებიან და ღრეებიან ადგილს, რომელსაც იმერეთში ღრანტეებიც ერქვა (იქვე, გვ. 138). მაგრამ კლარჯეთში ნამდვილი კლდოვანი, ნაპრალებიანი, ქვის ნამტვრევებით დაფარული მაღალი მთები იყო და ახლაცაა შავი ზღვის პირიდან - არსიანის ქედამდე, რის გამოც იქ მხოლოდ ადგილ-ადგილ თუ გამოჩნდება მცირე სახნავ-სათესი მიწა. ერთადერთი ნაყოფიერი ადგილი ამ ქვეყანაში არის ერგეულიგანის ვაკე, ჭოროხის პირზე.

კლარჯეთისა და ლაზიკის აღწერა მსბავსია

(კლარჯეთი ლაზიკის მსბავსად კლდოვანი და უმოსავლო ქვეყანაა)

კლარჯეთი კლდოვანი ხეობით დასერილი მთიანი კუთხეა, რთული რელიეფი და ტყის მასივები ხელს უშლიდა სამეურნეო ცხოვრების გაშლას - წერს მკვლევარი კლარჯეთის წესახებ იმავეს, რასაც პროკოფი კესარიელი ლაზიკის შესახებ წერდა.

ბიორბი მარჩულე რამდენჯერმე აღნიშნავს კლარჯეთის **კლდეების** „სიფიცხლეს“, მაგალითად, ხანძთის ერთ-ერთი ეკლესიის მშენებლობა გაჭიანურდა ადგილის მოსწორებისას წარმოქმნილი სიძნელეების გამო: „ფრიადი თა შრომითა და ქვითკირითა მყარითა მრავალთა ჟამთა დაავაკეს“, – საპაღნიანი საქონლისათვის მონასტერი მიუვალი იყო, სამუენი მასალა მუშებს „ფრიად შორით“ **ზურგით** (შდრ. პროკოფი) მოჰქონდათ“. სიტყვასიტყვით თითქმის იმავეს წერდა პროკოფი კესარიელი საუკუნეებით ადრე-ლაზიკის სკანდასა და სარაპანას ციხეებში ასევე **ზურგით ეზიდებოდნენ** პროდუქტს.

კლარჯეთი კლდოვანი ქვეყანაა ქართული წყაროების მიხედვით, ხოლო ლაზიკა კლდოვანი ქვეყანაა ბერძნული წყაროებით.

„ვერვინ შევიდოდა მანვე კლარჯეთს, რამეთუ **შეუვალი და მაგარი იყო კლდითა** და მკვიდრნი კლარჯეთისანი იყვნეს კაცნი მკვირცხლნი და მხედარნიცა“ (ქ.ც., 1955, გვ. 48).

ქართული წყაროებით კლდოვანი კლარჯეთი ნაწილია ქართლისა, ქართლოსის შვილიშვილის ოძრხოსის წილხვედრია - „ტასისკარიდან ვიდრე ზღვამდე სპერისა, **ქვეყანა კლდოვანი**“ (ქ.ც. I, გვ. 9). ამიტომ კლარჯეთი ქართლოსის შვილიშვილმა ოძრხოსმა ააშენა „ამან ოძრხოს აღაშენა ორნი ციხე ქალაქნი – ოძრხე და თუხარისი“ (ქ.ც. I, გვ.9), ჭოროხის ხეობაში მდებარე კლარჯეთის ერისთავთა რეზიდენცია და ეკლესია.

კლარჯეთი მოიცავს მდინარე ჭოროხის

ქვემო დინების აუზს არსიანის ქედიდან შავ ზღვამდე, მდინარეების იმერხევისა და არტანუჯისწყლის ხეობის ჩათვლით. არტანუჯისწყალი - ლიგანისხევიანა. „ლიგანი“ – ერთკვა ვრცელ ქვეყანას ჭოროხის ქვემოწელზე **ვახუშტის ცნობით, კლარჯეთი უფრო დიდი ქვეყანა იყო, კერძოდ, მოიცავდა სპერს, იმიერ ტაოსა და კარნუ-ქალაქის ქვეყანას, მოქცეული იყო ეფფრატის, არაქსისა და მტკვრის სათავეების შუა.**

ლაზიკის ქვეყნის ნაწილად ხშირად ბერძენ-ლათინი ავტორების მიერ მოიაზრება კლარჯეთი ანუ **არზენა** (კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით არტანუჯის ქვეყანას ანუ **კლარჯეთს არზენა ერქვა**). შესაძლოა ეტიმოლოგიურად სიტყვები არზენა და ლაზიკა ერთმანეთთან იყოს დაკავშირებული- არზენა-ალზენა-ლაზენა-ლაზიკა. შესაძლოა პროკოფი არზენას (ალზენას) - „**ლაზიკას**“ უწოდებს. სიტყვებში არზენა და ლაზიკა „ენა“ და „იკა“ სუფიქსებია, ფუძეები არზ-ალზ და ლაზ აშკარად იდენტურებია.

ფარნავაზ მეფემ კლარჯეთის ერისთავს დაუქვემდებარა შავშეთი და ამიერ ტაო.

ძვ.წ. II ს-ში სომხეთის გაძლიერების გამო ქართლის სამეფოს პროვინციები სომხეთის ფარგლებში შევიდა.

კლავდიოს პტოლემეაოსის (ახ.წ. 100-178) „გეოგრაფიულ სახელმძღვანელოში“ (წიგნი 5, 12, §9) ნათქვამია, რომ არმენიის ის ნაწილი, რომელიც მდინარეებს ეფფრატს, კიროსსა (მტკვარსა) და არაქსს შორის მდებარეობს, სხვა ოლქებთან ერთად მოიცავს კატარძენეს, მოსხურ მთებთან ე.წ. ბოხების ზევით. პტოლემეაოსის ცნობით, კატარძენე – სომხეთში, ხოლო არტანისა იბერიაშია. ჩანს აქ ქალაქი არტანისი არის არა არტანუჯი, არამედ არტანისი (იბერიაში შემავალი კუთხის) ერთი ქალაქი.

არსიანის ქედი ერთმანეთისაგან ჰყოფდა რომაულ კლარჯეთს და იბერიის არტანისს (არტანისას).

თ. ყაუხჩიშვილმა ყურადღება მიაქცია იმ გარემოებას, რომ რომაელი ავტორები კორაქსების მთებს სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთთან მიუთითებენ და აღნიშნა, რომ „რომაელი ავტორების კორაქსთა მთები არსიანის მთებია, სადაც მდინარე მტკვარი იღებს სათავეს“. თ. ყაუხჩიშვილი არისტოტელესეულ კორაქსების ადგილს სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში გულისხმობს“ (ა. კახაძე, დ. ხახუტაიშვილი, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები, 1989, გვ 40).

„არტანისა“ ერქვა არსიანის ქედის გადაღმა არტანის პროვინციის ქალაქს იბერიაში. მართალია, ლაზეთი (კლარჯეთი) ქართველთათვის იბერიის ნაწილი იყო, მაგრამ ძვ.წ. II ს-დან მოწყვეტილი პოლიტიკურ იბერიას (ქართლის სამეფოს) და სომეხთა და რომაელთა მირ ხელღებული მხარე, კატარძენეს ზოგიერთი მკვლევარი უფრო სამხრეთით მიუთითებს. კატარძენე იყო მოსხურ მთებთან (პტოლემეაოსის ცნობით).

სტრაბონის ცნობით კი მოსხური ქვეყანა სამადა იყო გაყოფილი: „ერთი მისი ნაწილი აქვთ კოლხებს, მეორე იბერებს და მესამე არმენიელებს“. აქ, უნდა იგულისხმებოდეს კლარჯეთი, არტანისი და ტაო. **იმუამად მესხეთის ერთი ნაწილი, ე.ი. ტაო სომხეთის კონტროლში იყო მოქცეული, მესხეთის მეორე ნაწილი ე.ი. კოლა-არტანისი - კვლავ ქართლის სამეფოში იყო დარჩენილი, მესამე კი ე.ი. კლარჯეთი, იმუამად რომაელებისა (კოლხების) ხელში მოქცეულა.**

ახალი წელთაღრიცხვის I საუკუნეში იბერიის სამეფო კვლავ იბრუნებს სომხებისა

და რომაელების მიერ ოკუპირებულ შემდეგდროინდელ კლარჯეთის ზღვისპირა ნაწილსაც, რადგანაც ჯერ კიდევ ფარნავაზის დროს ეს მიწები ქართლს ეკუთვნოდა.

ფლავიუს არიანეს (დაახლ. 95-175) „პერიპლუსის“ ცნობით, 131 წელს შავიზღვისპირეთში მცხოვრები ძიდრიტების ტომი იბერიის მეფე ფარსმან II-ს ემორჩილებოდა (ბერძენი მწერლები საქართველოს შესახებ, V, 1983, გვ. 158). თუმცა ქართველი (საბჭოთა) მეცნიერების აზრით, პირიქით, ამ დროს „იბერია იპყრობს კოლხეთის ნაწილს“ (ცხადია, იბერიის მიერ კოლხეთის „დაპყრობა“ ქართიზაციის თეორიის გავლენით ითქმის).

ქართული წყაროებით I ს-ში კლარჯეთი ქართლის სამეფოს ნაწილია (ადერკი მეფემ შერისხა კლარჯეთის ერისთავი ანდრია პირველწოდებულის გამო). ასევე III ს-შიც კლარჯეთი ქართლშია (III ს-ში კლარჯეთის ერისთავი დასავლეთის ოთხ სხვა ერისთავთან ერთად აუჯანყდა მეფე ამაზასს (ქ.ც. I, გვ. 57). „დასავლეთის ერისთავებში“ ეგრისელი ერისთავებიც მოიაზრებოდა.

„წმიდა ნინომ იქადაგა კლარჯეთიდან დაწყებული ვიდრე ალანთა და კასპიის კარამდე“ (მოვსეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984, გვ. 172).

კლარჯეთში პირველი ეკლესიები ააგო და „მოდვარნი დაადგინნა“ ვარაზ-ბაქარის მამამ მეფე მირდატმა (ქ.ც. I, გვ. 131).

მეფე მირდატმა ეკლესია „თუხარისის ციხესა შინა“ ააგო (ქ.ც. I, გვ. 131). ვახტანგ გორგასლის დროს აქ ესვენა წმ. გიორგის სასწაულმოქმედი ხატი. VI ს-დან კლარჯეთის ცენტრად თუხარისის ნაცვლად იქცა არტანუჯი.

კლარჯეთის ისტორია აჩვენებს, რომ ის ძალზე ხშირად ბიზანტიის იმპერიის მიერ იყო ხელდებული და მის ნაწილს შეადგენდა, მა-

გალითად.

368 წელს „განდგეს კლარჯნი ვარაზ-ბაქარისაგან და მიერთნეს ბერძენთა და დაიპყრეს ბერძენთა თუხარისი და ყოველი კლარჯეთი ზღვითგან არსიანამდე“ (ქ.ც. I, გვ. 136-137).

ამის გამო კლარჯეთი ზღვიდან არსიანამდე – „ბერძენების“ მიერ იყო ხელდებული, ხოლო არსიანის იქით არტაანი – კვლავ იბერიის სამეფოში შედიოდა. იმჟამად საზღვარი იბერიასა და „ბერძენებს“ შორის იყო არსიანის ქედი.

V ს-ში, ვახტანგ გორგასალმა ქართლის სამეფოს დაუბრუნა კლარჯეთი. კლარჯეთის საეკლესიო ცენტრად იქცა ახიზა (საეპისკოპოსო კათედრა) და ოპიზა (I მონასტერი).

კლარჯეთში ვახტანგ გორგასალმა შექმნა საეპისკოპოსო – „დასვა ერთი ეპისკოპოსად კლარჯეთსა, ეკლესიასა ახიზისასა“ (ქ.ც. I, გვ. 198). აქედან საეპისკოპოსო კათედრა ანწი გადავიდა, ჩანს, IX ს-დან.

ვახტანგმა უბრძანა არტავაზს „რათა გამონახოს ხევსა მას შინა ადგილი სამონასტრე და აღაშენოს ეკლესია და ქმნეს მონასტრად, ვითარცა ეხილვნეს მონასტერნი საბერძენეთისანი... ხოლო არტავაზ აღაშენა... მონასტერი, რომელ არს ოპიზა“ (ქ.ც. I, გვ. 178). ასევე - **„დაბამერისა და შინდობისა“** – ვახტანგ გორგასლის ეპოქის ეკლესია-მონასტრები.

VI ს. დასაწყისში (523 წ.), როცა ქართლში მეფობა გაუქმდა და ქვეყანა სპარსელებმა დაიპყრეს, ჯუანშერის ცნობით, მხოლოდ ორი მხარე გადაურჩა სპარსთა მმართველობას – 1) კახეთის მთიულეთი, სადაც თავი შეაფარეს ბაკურ მეფის შვილებმა; და

2) ბიზანტიის ხელდებული კლარჯეთი, სადაც **„კლდეთა შინა კლარჯეთისათა** მთავრობდა ვახტანგ გორგასლის შთამომავა-

ლი გუარამი, „დღით ხოსროიანი, მამით ბაგრატიონი“ (ქ.ც. I, გვ. 217-218). ჩვენი აზრით, კლარჯეთი იყო ბაგრატიონების სამშობლო და ბაგრატიონები იყვნენ ე.წ. „ლაზთა მეფეების“ გუბაზისა და წათეს მემკვიდრეები (ლეგიტიმურად ანდა გენეოლოგიურად).

ამ გუარამს ეწოდებოდა „მამა ბაგრატიონთა“. გუარამს ესმარებოდნენ ბიზანტიელები. იუსტინე II-მ (565-578) მას ქართლის მმართველობა ჩააბარა და კურაპალატის ტიტული უბოძა.

კლარჯეთი – ბაგრატიონების მამული რომ იყო, იქიდანაც ჩანს, რომ გუარამის ძე სტეფანოზ ბაგრატიონი სპარსეთის მომხრე, როცა გადააყენა ჰერაკლე კეისარმა მიუხედავად, ამისა მაინც არა სპარსეთს, არამედ ბიზანტიის ხელდებულ კლარჯეთს შეაფარა თავი, იქ მისი მამული იყო.

654 წ. ქართლის ერისმთავარი არაბებს დანებდა. არაბებს დანებდა ქართლის ცალკეული მხარეები, მათ შორის კლარჯეთიც.

„სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრებით“ კლარჯეთი კლდოვანი მხარეა. წმ. შიოს მოწაფე მიქაელი ჩავიდა კლარჯეთში და **„აღაშენა ადგილსა კლდოვანსა და უვალსა კაცთაგან“ შესაკრებელი ძმათა, რომელსა „პარას უწოდიან“** (წმ. სერაპიონის ცხოვრება, გვ. 322).

რატომ გვაინტერესებს ჩვენ კლარჯეთის კლდიანობა? იმიტომ, რომ პროკოფი კესარიელის ცნობით ლაზიკაც ასეთი ე.ი. კლდოვან მთიანი ქვეყანა იყო და არა ბარის ქვეყანა, როგორცაა დასავლეთ საქართველო.

კლარჯეთი – **„ადგილი კლდოანი და უვალი კაცთაგან“** – ჯერ კიდევ ბაგრატიონების საყვარელი თავშესაფარი იყო არაბების გამოჩენამდე. როგორც ითქვა, აქ გადავიდა

საცხოვრებლად ჰერაკლე კეისრის მიერ ქართლის ტახტიდან გადაყენებული სტეფანოზ ბაგრატიონი, გუარამის ძე, იმიტომ, რომ კლარჯეთი მათი საგვარეულო მამული იყო. ჩანს, ბაგრატიონები ლაზთა მეფეების ლეგიტიმური მემკვიდრეები იყვნენ, ამიტომაც მიეცათ უფლება ქართლის სამეფო ტახტზე ასვლისა (ვითარცა მეფობის ლეგიტიმური უფლების მატარებლებს).

აქვე წინაპართა მამულში გადმოვიდა არაბობის დროს ქართლის ტახტის მემკვიდრე აშოტ ბაგრატიონი.

735 წ. აჯანყებული კავკასიის დასამორჩილებლად ხალიფამ გამოგზავნა მურვან-ყრუ. სუმბატ დავითის ძის ცნობით, მან „შემუსრა ციხენი, მოვლო შავშეთიც და ღადონი“ (ქ.ც. I, გვ. 234). „ღადონი“ – კლარჯეთის ნაწილია, გვიანდელი „საქართველოს სინას“ ტერიტორია – იმერხევის მარჯვენა სანაპირო. **არტანუჯის ციხე „აოხრებული ბადდადელისა მით ყრუობითგან“, აშოტ ბაგრატიონმა განაახლა.** აქედან (ჩანს, სამცხის გავლით) მურვან-ყრუ დასავლეთ საქართველოში გადავიდა (ოძრხის გზით) (საქ. სამოთხე, 1882, გვ. 234).

ოპიზის მონასტერი დაიცავდა, აღსდგა 750-760-იან წლებში. 780-იან წლებში კლარჯეთში გრიგოლ ხანძთელი ჩავიდა.

ტაოში, იშხანში საეპისკოპოსო საყდარი ააგო ქალკედონიგმა სომეხმა კათალიკოსმა ნერსემ რადგანაც VII ს-ში ტაო მოქცეული იყო ქალკედონური სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში, რაც ხელს უწყობდა ტაოს მკვიდრი ქართველების არმენიზაციას.

ნ. მარის თვალსაზრისით, VI-VII სს-ში კლარჯეთის სომხური ემიგრაციის დიდი ტალღა მოაწყდა, რამაც შედეგად მთელი მხარის არმენიზაცია გამოიღო.

ოპიზის აღდგენასთან დაკავშირებით VIII

ს-ის შუახანებში ნ. მარი წერდა: „პირველი ქართული სამონასტრო კოლონია კლარჯეთში დაფუძნდა ერთ-ერთი სომხური სავანის ახალთახალ ნაფერფლარზე“ (ნ. მარი, „უიტე...“, გვ.15). იმავეს წერდა კ. კეკელიძე – „სომხებს გაუშენებიათ მონასტრები, როგორცაა ოპიზა, ხანძთა, იშხანი, მიძნაძორი, შატბერდი და სხვა, სადაც კულტურულ-შემოქმედებით და ლიტერატურული მოღვაწეობა დუღდა და გადმოღუღდა“ (კ. კეკელიძე, ძვ. ქართული ლიტ. ისტორია, 1941. ტ. I, გვ. 84).

სინამდვილეში, წერილობითი ცნობებით, არ დასტურდება სომხების მიერ კლარჯეთში თუნდაც ერთი მონასტრის აგება.

მოსახლეობა კლარჯეთში და ტაოშიც იყო ეთნიკურად ქართული, მაგრამ VII ს. შუახანებში ჰერაკლე კეისრის მიერ სომხურ ქალკედონურ ეკლესიასთან „უნიის“ დადების შემდეგ, ტაოცა და შესაძლოა, ნაწილობრივ კლარჯეთიც მოექცნენ სომხური ქალკედონური ეკლესიის იურისდიქციაში. რადგან სომეხი იერარქები ქალკედონიტები, ე.ი. მართლმადიდებლები იყვნენ, ქართველი მოსახლეობა შეეგუა ამგვარ იურისდიქციას (ისე, როგორც XIX ს-ში საქართველოს მოსახლეობა შეეგუა რუსული მართლმადიდებლური ეკლესიის იურისდიქციას და ეს იურისდიქცია მართლმადიდებლური ერთობის გამო მოსათმენი იყო გარკვეულ დრომდე). მაგრამ როცა 726 წელს მანასკერტის კრებაზე გაერთიანდა სომხური ეკლესია და ქალკედონიტი სომხები შეუერთდნენ მონოფიზიტებს, ამის შემდგომ ტაოსა და კლარჯეთის ქართველებმა გადაიღდეს სომხური ეკლესიის უღელი, დაუბრუნდნენ დედა-ეკლესიას.

ბურამ გრიგოლია ებრის-ლაზიკის სამეფოს საისტორიო გეოგრაფიის პრობლემების შესახებ

საქართველოს ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის გრიფით 1994 წელს გამოიცა გურამ გრიგოლიას ნაშრომი „**ებრის-ლაზიკის სამეფოს საისტორიო გეოგრაფიის პრობლემები**“.

უნდა ითქვას, რომ აღნიშნული ნაშრომი ძირეულად ცვლის იმ შეხედულებებს, რომელიც დამკვიდრებული იყო საისტორიო გეოგრაფიის საკითხთა მიმართ მე-20 საუკუნეში. ამ მხრივ გ. გრიგოლიას ნაშრომი ნამდვილი მოსაბრუნია, რომელიც ახალი თვალთ ხედავს და ჭრის იმ პრობლემებს, რომელიც იდგა ჩვენში საისტორიო გეოგრაფიის სფეროში, პროკოფი კესარიელის, აგათია სკოლასტიკოსისა და სხვა პირველ ხარისხოვანი წყაროს მიმართ ჩვენში არსებულ ერთგვარ ნიჰილისტურ დამოკიდე-

ბულებასეს ნაშრომი აბათილებს.. გ. გრიგოლიას ნამდვილად საგულისხმო მიგნებებიდან თვალნათელი ხდება, რომ ძველ ავტორთა მიერ მოხსენიებული ფაქტები და ცნობები იყვნენ არა „ურთიერთსაწინააღმდეგონი, აღრეულნი, შეცთომათაშემცველნი“, არამედ სრულიად სანდონი.

გ. გრიგოლია არკვევს რომ ამ წყაროებს უნდა გამოუცხადოთ მეტი ნდობა - „შეიძლება მოხდეს დიდი ცვლილებები ხალხთა პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში, დროთა განმავლობაში მოისპოს და გაჩნდეს ახალი სახელმწიფოები, დადგინდეს ახალი საზღვრები, „მაგრამ სრულიად უცვლელი რჩება გეოგრაფიული ერთეულები, მთები, ზღვები, მდინარეები და სხვა, რომელთა ლოკალიზა-

ცია უტყუარი ამოსავალია მისამართდაკარგული პუნქტების ადგილმდებარეობის დასადგენად“ (გ. გრიგოლია, ეგრის-ლაზიკის სამეფოს საისტორიო გეოგრაფიის პრობლემები, 1994 წ., გვ. 31).

გ. გრიგოლიამ ძველ წყაროთა მიმოხილვით დაადგინა, რომ მდინარე ფაზისი ძირითადად არის არა მდინარე რიონი, არამედ მდინარე ჭოროხი. მაგალითად ის იხილავს პროკოფის ნაშრომს და მდინარე ფაზისთან დაკავშირებით და წერს, რომ პროკოფი მდინარე ჭოროხს უწოდებს ბოასს, რომელიც მის დროს გამოდიოდა ჭანეთის ახლო მდებარე „არმენიელთა ადგილებიდან“, იქვე ყოფილა პუნქტი ფარანგიონი. ეს მდინარე სათავეში ყოფილა თხელი წყალი, ფონების მქონე, ვიდრე იმ ადგილებამდე, „სადაც მარჯვნივ იბერთა საზღვრები არის, ხოლო პირისპირ კავკასიის მთა მთავრდება. გ. გრიგოლიას აზრით სათავეებიდან ჭოროხის კალაპოტი ფართოა და ღინებაც შედარებით მდორეა დიდ მანძილზე. ართვინთან კი იგი ექცევა ვიწროებში, მთებთან - აჯირახსა და მეხლასთან იცვლის მიმართულებას ჩრდილო აღმოსავლეთიდან ჩრდილო დასავლეთისაკენ და დიდი სისწრაფით მიექანება ზღვისაკენ“ (იქვე, გვ. 33).

გ. გრიგოლიას აზრით პროკოფის მიერ ნახსენები ბოას-ფასისის მარჯვნივ მდებარე იბერია არის კლარჯეთ-კოლა-არტაანი და წერს „როგორც ჩანს სწორედ ართვინთან გულისხმობს პროკოფი იბერიის საზღვრებს და სწორედ აქედან მოყოლებული ღებულობს ფაზისის სახელს ჭოროხი ანუ ბოასი. იგი წყალუხვია და ართვინიდან ქვემოთ მდინარეზე მთელი წლის მანძილზე მიმოდინა დიდი ზომის ნავები ანუ კიუკები, გარდა ზაფხულის დამდგისა, როდესაც იწყება წყალდიდობა“ (იქვე, გვ. 33).

მაშასადამე პროკოფის მიერ ნახსენები

კავკასიის მთა არის კარჩხალის მთიანეთი და აქვე მდებარეობდა პროკოფის აზრით კავკასიისა და იბერიის საზღვრები. მაშასადამე იგულისხმება ართვინის სანახები, „აქ ფაზისს სხვა ბევრი წყალიც ემატება და ნაცვლად ბოასისა, ამიერიდან ფაზისათაა წოდებული“- წერს ის.

მაშასადამე ართვინამდე ჭოროხს ერქვა ბოასი, ხოლო ართვინის ქვემოთ ფაზისი. „ნაოსნობისათვის გამოსადეგია ვიდრე ზღვამდე და მის ორივე მხრით ლაზიკე არის, მაგრამ მარჯვნივ ის ვიდრე იბერიის საზღვრებამდე დასახლებულია ადგილობრივი მოსახლეობით. ლაზთა სოფლები ხომ აქ მდებარეობს მდინარისაქეთა ნაპირას და ქალაქებიც მათ ძველთაგანვე აქ აუშენებიათ. მათ შორის არის არქეოპოლისი, სებასტოპოლიც არის აქ და პიტიუნტის სიმაგრეც, ხოლო სკანდა და სარაპანი იბერიის საზღვრებისაკენ. ყველაზე ღირსშესანიშნავი ქალაქები კი აქ არის - როდოპოლისი და მოხირისი. მდინარის მარცხნივ ერთი დღის სავალზე ლაზიკის საზღვარია. ეს მხარე ნაკლებ დასახლებულია და ამ მხარის მეზობლად რომაელები ცხოვრობენ, რომელთაც პონტოელები ეწოდებათ“ (გეორგიკა II, გვ. 100-102).

გ. გრიგოლიას კვლევით მდინარე აკამფსისი ეწოდებოდა ზღვასთან ჭოროხის შესართავთან აღმოსავლეთ ტოტს, დასავლეთ ტოტს კი აფსაროსი. კერძოდ ის განიხილავს პროკოფის მეორე ცნობას ამ მდინარის შესახებ: „სახელწოდებას ის თავის მიმდევართაგან იძენს, მას სხვათა შორის ადგილობრივი მცხოვრებლები აკამფსისს უწოდებენ იმის გამო, რომ მისი დამორჩილება ზღვასთან შეერთების ადგილას შეუძლებელი ხდება, ვინაიდან ისეთი სისწრაფითა და სიმწვაფით უერთდება და ისეთი დიდი ხმაურობით მიიწევს წინ, რომ

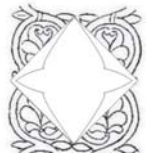
ზღვის კარგა მოშორებით გამდინარე შეუძლებელს ხდის ზღვაში შეცურვას. ასე, რომ პონტოს ამ ადგილას მცურავნი ლაზები ვერც შიგ ახერხებენ შენაგებას და ვერც იქიდან გამოსვლას, და ვერც ახლოს გაცურვას. ვინაიდან არსად არ შეუძლიათ დაიმორჩილონ წყლის მდინარება, არამედ შორს უნდა გავიდნენ ზღვაში, სადმე შუა პონტოში უნდა მივიდნენ და ასე აიცდინონ მდინარის შესართავი. აი ის რაც მინდოდა მეთქვა მდინარე ბოასის შესახებ“ (გეორგიკა II, გვ. 122-123).

გ. გრიგოლია წერს, რომ პროკოფისმიერი ფასის-ბოას-აკამფსისის აღწერილობა სავსებით წააგავს მე-19 საუკუნის მოგზაურების ოსმან ბეისა და დ. ბაქრაძის ცნობებს ჭოროხის შესახებ (გ. გრიგოლია ეგრის-ლაზიკის სამეფო, გვ. 32). აქვე იმოწმებს ბაქრაძის ცნობას იმის შესახებ, რომ ჭოროხსა და მის შენაკადებს ადგილობრივი მცხოვრებლები არ მოიხსენიებდნენ ერთი რომელიმე განსაზღვრული სახელით, არამედ მდინარეებს სახელებს უწოდებდნენ საკუთარი სოფლებისა და ადგილების შესაბამისად. გ. გრიგოლია მიიჩნევს, რომ ჭოროხის მარჯვნივ მდებარე ადგილები ანუ პროკოფის სიტყვით ფასისის აქეთა ნაპირას მდებარე ადგილები იბერიამდე მოიცავს დასავლეთ საქართველოს სიღრმეებს, მაგრამ თვითონვე წერს, რომ პროკოფი ამ აღწერის შემთხვევაში იბერიას უწოდებდა შემდეგდროინდელ ართვინ-არტანუჯ-არტაანის მიმდებარე მხარეებს. აქედან გამომდინარე ლაზიკის ის ცნობილი სოფლები და ქალაქები, რომლებიც მდინარე ფასისის მარჯვნივ იბერიამდე იყვნენ განლაგებულნი მდებარეობდნენ არა დასავლეთ საქართველოს სიღრმეებში, არამედ აღნიშნულ კოლა არტაანისაკენ, შესაბამის პროკოფის მიერ აღწერილი ცნობილი ქალაქები როდოპოლისი და მოხირისი მდებარეობდნენ

ჭოროხის ხეობაშივე ერგე-ლივან-კლარჯეთის ტერიტორიაზე, ასევე, პროკოფის მიერ ნახსენები „იბერიის საზღვრებისაკენ“ მდებარე სკანდა და სარაპანი უნდა ვეძიოთ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ არტანუჯ-არტაანის შემაერთებელ გზაზე. ეს გზა ჭოროხის ანუ ფასისის შესართავს აკავშირებდა იბერიის (ანუ არტაანის) გავლით სომხეთსა და სპარსეთთან. სწორედ ამ გზის დასაცავათ იყო აგებული აღნიშნული ციხეები სკანდა და სარაპანა.

გ. გრიგოლიას კიდევ სხვა მრავალი რეალურად არსებული ფაქტი უმტკიცებს თვალსაზრისს იმისა, რომ პროკოფისეული ფაზისი არის მდინარე ჭოროხი, მაგალითად პროკოფის ცნობა, რომ „ლაზიკე ყველგან მდინარე ფასისის, როგორც აქეთა, ისე იქეთა მხარეზე გაუვალია, რადგან ქვეყნის ორსავე მხარეს უზარმაზარი კლდეებია, რომლებიც იქ დიდ მანძილზე ვიწროებს ქმნიან“ აფიქრებინებს, რომ ამ ცნობაში ნამდვილად ჭოროხი იგულისხმება და არა რიონი. რადგანაც რიონის სანაპიროებზე მდინარის მთელ პერიმეტრზე ვიდრე ზღვამდე კლდეები არ არის, ხოლო ჭოროხის ნაპირებზე დიდ მანძილზე ნამდვილად წარმომართულია უზარმაზარი კლდეები, რომლებიც იქ ნამდვილად ქმნიან ვიწროებს. პროკოფის ცნობით ასეთ გზას რომაელები კლისურებს უწოდებენ.

თავისი ნაშრომის მეორე ნაწილში გ. გრიგოლია საუბრობს ქალაქების პიტია-პიტინტის, არქეოპოლისის, სებასტოპოლისისა და სხვათა შესახებ. ახსენებს პროკოფის ცნობას, რომ „აფსარუ“ მდებარეობდა ათინასთან, ხოლო აფსარუს (აფსაროსის?) გვერდით არქაბი მდებარეობდა. არქაბი დღესაც ეწოდება პუნქტს რიზესთან. პროკოფი ახსენებს კიდევ რიზეს, „ტრაპეზუნტელთა საზღვრები ვრცელდება დაბა

სუსარმენამდე და რიზემდე, რომელიც ორი დღის საზღვაო გზითაა დაშორებული ტრაპეზუნტს... რიზეს მოსდევს მიწა-წყალი ერთი ხაღისა, რომლებიც რომაელებსა და ლაზებს შორის მოსახლეობენ. იქ მდებარეობს ათინა, არქაბე და აფსარუ (სამი დღის გზითაა დაშორებული რიზეს), ის ძველად აფსურტად იწოდებოდა“ (გეორგიკა, II, გვ. 121-123, იქვე, გვ. 58).

გ. გრიგოლია ეთანხმება პ. ინგოროყვას, რომ პითია-პიტიუნტი რომელსაც ხშირად მოიხსენიებენ ბერძენ-რომაელი ავტორები, სინამდვილეში მდებარეობდა რიზესთან (გ. გრიგოლია, ეგრის-ლაზიკის სამეფო. გვ. 89). ხოლო პეტრა ერქვა არა ციხისძირს, არამედ ხოფას (ხუფათს). ეთანხმება პტოლემეოსს, რომ სებასტოპოლისი იყო აფსაროსსა და ფაზისს (ჭოროხს) შუა (იქვე, გვ. 96), ამავე აზრისა იყო პ. ინგოროყვაც (იქვე, გვ. 96).

გ. გრიგოლია არ ეთანხმება დღემდე არსებულ, ძირითადად ს. ყაუხჩიშვილის მიერ ჩამოყალიბებულ თვალსაზრისს, რომ ზიგანა (ზიგანეოსი), პიტია, სებასტოპოლისი და სხვა პუნქტები მდებარეობდნენ ცხუმთან, მოხორა - ქუთაისთან. გ. გრიგოლია ეთანხმება ნ. აღონცს, რომ ნოტიციის ზიგანა ტრაპეზუნტიდან არდასში მიმავალ გზაზეა, ზიგანას უღელტეხილთან (6640 ფუტ სიმაღლეზე), რომელსაც დღესაც ასე ეწოდება. ხოლო მოხორა-ზიგანს აღმოსავლეთით მდებარე სოფელია დღესაც (იქვე, გვ. 122, უთითებს ნ. აღონცი, არმენია, გვ. 100). აქედან გამომდინარე, ცხადია, ბერძნული საეპისკოპოსოებიც არ უნდა ვეძიოთ დასავლეთ საქართველოს შესაბამის პუნქტებში. ზიგანას საეპისკოპოსო, რომელსაც ს. ყაუხჩიშვილი ზიგანევისას უწოდებს, მაშასადამე მდებარეობდა არა ცხუმთან (გუდაყვაში), როგორც მიჩნეულია ს. ყაუხჩიშვილის შემდეგ,

არამედ ტრაპეზუნტთან. ლაზიკის სამიტროპოლიტოს სხვა ცნობილი საეპისკოპოსოებიც იქვეა საძებნი, მათ შორის პითია-პიტიუნტა. პეტრას საეპისკოპოსო, გ. გრიგოლიას კვლევის თანახმად მდებარეობდა არა თანამედროვე, არამედ ისტორიულ საქართველოში, ხოფასთან. გ. გრიგოლია კვლავ უბრუნდება პ. ინგოროყვას თვალსაზრისს, რომ პითია რიზესთან მდებარეობდა და ეთანხმება მას - „დამაჯერებლად გამოიყურება პ. ინგოროყვას ვარაუდი პითიას შესახებ, რომ პტოლემეოსის მიხედვით პითია მდებარეობდა ტრაპეზუნტსა და რიზეს შუა და ერქვა პიტიუსი - იგი ოფის ნავსადგურს უნდა ემთხვეოდეს“ (იქვე, გვ. 122).

გ. გრიგოლია იხილავს ცნობილ ნოტიცია დიგნიტატუმ-ს რომელსაც ქართულად ეწოდება - „ნუსხა ყველა თანამდებობისა და მმართველობისა, როგორც სამოქალაქო, ისე სამხედროსი, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მხარეებში“ (იქვე, გვ. 120). ეს არის V საუკუნის ძეგლი, რომლის მიხედვითაც „არმენიის სარდალს ექვემდებარება პონტოს სასაზღვრო ხაზი - ტრაპეზუნტი და პითია, ისულმენი, კენე პარამბოლე, სებასტოპოლი, ზიგანე, მოხორა“. გ. გრიგოლიას თვალსაზრისით არმენიის სარდალს ექვემდებარებოდა არა აფხაზეთის სებასტოპოლისი, პითია და ზიგანა, არამედ ტრაპეზუნტის ოლქისა. გ. გრიგოლია იმოწმებს ნ. აღონცს, პ. ინგოროყვას, ვ. ლექვინაძეს, ნ. ლომოურს და ასკენის, რომ ნოტიციის 11 პუნქტიდან ათი მდებარეობდა არა თანამედროვე დასავლეთ საქართველოში, არამედ ტრაპეზუნტთან. კერძოდ, ტრაპეზუნტსა და სატალას შუა მდებარეობდნენ ზიგანა, ხაძანა, სილუანა, მოხორა და ავიძა, ხოლო ტრაპეზუნტის ჩრდილოეთით ჭოროხის შესართავამდე - პისის ნავსადგური (სურმენე), პითია (პიტიუსი), კენე პარამბოლე (ახალი

ბანაკი), ვალენტი (ავსაროსი), ხოლო მე-
თერთმეტე - სებასტოპოლისი კი, მისი აზრით,
არის ციხისძირი (იქვე, გვ. 123).

მაშასადამე, გ. გრიგოლიას დასკვნებით,
ძირეულად იცვლება წარმოდგენები დასავლეთ
საქართველოს საისტორიო გეოგრაფიის შესახებ,
ეს დასკვნები ძალზე მნიშვნელოვანია ეკლესიის
ისტორიისათვის, იმით, რომ ეწინააღმდეგება
XX ს-ში ჩვენში გაბატონებულ თვალსაზრისს,
რომ კონსტანტინოპოლის ფასისის სამიტრო-
პოლიტოს საეპისკოპოსოები თითქოსდა დასავ-
ლეთ საქართველოში მდებარეობდნენ. გ. გრიგო-
ლიას დასკვნით აღნიშნული, ამჟამად გაბა-
ტონებული თვალსაზრისი ეყრდნობა პროკოფი
კესარიელისა და სხვა ძველი ავტორების ცნობე-
ბისადმი ნიჰილისტურ დამოკიდებულებას და
არ შეეფარდებოდა სინამდვილეს. კერძოდ, თუ
კი ზიგანა რომელზეც წერენ ძველი ავტორები
მდებარეობდა ტრაპეზუნტთან, ცხადია ზიგა-
ნას („ზიგანევის“) საეპისკოპოსოც იქვე იყო
და არა დასავლეთ საქართველოში, ასევე პე-
ტრას ციხე-სიმაგრე არა თანამედროვე დასავ-
ლეთ საქართველოში, არამედ იქნებოდა იქ.
სადაც გ. გრიგოლია ამ ქალაქის მდებარეობას
მიუთითებს - ხუფათთან. ნ. აღონცი ლაზიკის
სხვა საეპისკოპოსოების მდებარეობას ტრაპე-
ზუნტისაკენ მიუთითებდა. ამით გ. გრიგოლიას
თვალსაზრისი ეთანადება ძველ ქართულ ის-
ტორიოგრაფიას, რომელიც საერთოდ არ იც-
ნობს დასავლეთ საქართველოში ბერძნული
საეპისკოპოსოების არსებობას, არ გვაწვდის
არავითარ ცნობებს მათ შესახებ.

გ. გრიგოლია წერს, რომ „პეტრას კათე-
დრა პირველად ს. ყაუხჩიშვილმა დაუკავშირა
პეტრას ციხე-ქალაქს“ (იქვე, გვ. 15). ასეთი
დაკავშირებაც საფუძვლიანი არ იყო. საქმე ისაა,
რომ ბიზანტიურ სამყაროში, როგორც წესი
საეპისკოპოსო კათედრები არსდებოდა მხ-

ოლოდ ხალხმრავალ, მნიშვნელოვან ქალაქებში
(და არა ციხე-სიმაგრეებში, მით უმეტეს ისეთ
ქვეყანაში, სადაც იყო მოსახლეობის სიმცირე).
პეტრას ციხე, თვით პროკოფის ცნობით იუს-
ტინიანამდე უკაცურ, დაუსახლებელ ქვეყანა-
ში მდებარეობდა (ფასისის მარცხენა დაუსახ-
ლებელ სანაპიროზე), აქ ციხე-ქალაქი დააარ-
სა იუსტინიანემ 530-იან წლებში, მაგრამ რამ-
დენიმე წელიწადში თვითონ ბერძნებმა დაან-
გრიეს, ამიტომაც, ბიზანტიური წესების შესა-
ბამისად, ის არ იყო საეპისკოპოსო კათედრი-
სათვის შესაფერისი ადგილი. პეტრას ციხე-
სიმაგრე ჩვენ არ უნდა მივიჩნიოთ პეტრას
საეპისკოპოსო კათედრად, არამედ ეს კათედრა
უნდა ვეძიოთ სულ სხვაგან, ლაზიკის სხვა,
მჭიდროდ დასახლებულ მხარეში. ლაზიკად
ბიზანტიურ სამყაროში ვრცელი მხარე მოიაზ-
რებოდა მიმართული ტრაპეზუნტიდან თეო-
დოსიოპოლისაკენ და ასევე ისე ტრაპეზუნ-
ტიდან ფასისისაკენ. პეტრას კათედრის მდე-
ბარეობა არ არის სავალდებულო ზღვის პი-
რას, რადგანაც წყაროები ამის შესახებ არ
მიუთითებს, აღსანიშნავია ისიც, რომ ბიზან-
ტიასა და ლაზიკაშიც მრავალი პეტრა, პეტრონი
თუ პეტროდალი არსებობდა.

მართალია ბობოყვათში, ციხისძირთან
ახლოს, აღმოჩნდა სამნავიანი ბაზილიკის
საძირკველი, მაგრამ ეს არ იძლევა უფლებას
ციხისძირი პეტრას კათედრის ადგილად მივ-
იჩნიოთ, არა თუ საძირკველი, არამედ მთე-
ლი, შთამბეჭდავი კათედრალები, საეპისკო-
პოსო ეკლესიები დღესაც დგანან ზიგანას
უღელტეხილის რეგიონში, მათ ამჟამადაც
ასევე აწოდებენ კიდევ „სამიტროპოლიტო
კათედრები“ (ასეთი სულ ორია) და დღესაც
იქ ტურისტული მარშრუტები გადის, ზიგა-
ნას უღელტეხილი კი ისტორიულ კოლხიდა-
ში, ლაზიკაში მდებარეობდა თავის დროზე,

ტრაპეზუნტიდან 70 კმ დაშორებით.

სავიქრებელია, რომ იუსტინიანეს ნოველაში 535 წელს ნახსენები პეტრა იყო მხოლოდ ციხე-სიმაგრე და არა საეპისკოპოსო ცენტრი (მაშასადამე პეტრას სიმაგრე სხვაა, ხოლო პეტრას კათედრა სულ სხვაგან მდებარეობდა). როგორც ვთქვით პეტრას ციხე-სიმაგრე მხოლოდ ორიოდ ათეული წელი არსებობდა.

იუსტინიანე წერდა - პოლემონოს პონტოს ქალაქებია - ნეოკესარია, კომანა, ტრაპეზუნტი, კერასუნტი, პოლემონიონი, პიტიუნტი და სებასტოპოლისი - „მათ შემდეგ მდებარეობს ჩვენი ლაზიკე, სადაც არის ქალაქი პეტრა, რომელიც ჩვენ ვაქციეთ ქალაქად და დავარქვეთ ჩვენი სახელი - იუსტინიანე“ (გეორგიკა II, გვ. 33-35). ე.ი. „ჩვენი ლაზიკე“ მდებარეობდა პიტიუნტ-სებასტოპოლისის შემდეგ, ჯერ არის სებასტოპოლისი და შემდეგ ლაზიკა, პროკოფის მიხედვით კი სებასტოპოლის - პიტიუნტი ლაზიკაშია (გ. გრიგოლია, დასახ. ნაშრ. გვ. 30) -ფაზისთან ახლოს.

ციხე-სიმაგრე პეტრა - ბიზანტიის იმპერიის ჩრდილოეთის კარი ყოფილა (იქვე, გვ. 25), მდებარეობდა საშინელ კლდოვან-ქარაფოვან ადგილას, რომელსაც კარგად აღწერს გ. გრიგოლია პროკოფი კესარიელზე დაყრდნობით. ამიტომაც მიიჩნევა, რომ პეტრა არ არის ციხისძირი, მისი აზრით, როგორც ითქვა, პეტრა ხოფაა - ძველი ხუფათია, რომლის კლდეები ერთგვარი გეოგრაფიული საზღვარია ტრაპეზუნტიდან დასავლეთ საქართველოსაკენ მიმართულ დადაბლებული არესაკენ. ამიტომაც, ამ ბუნებრივ ჩამკეტ საზღვართან იჯდა იოანე-ციხე - სავაჭრო მონოპოლისტი, რომელმაც პეტრას მეშვეობით ხელში ჩაიგდო მთელი ჭოროხის ხეობის (იმჟამინდელი ბერძნული ლაზიკის) მონოპო-

ლია. როგორც ვიცით კოლხიდას ძველი ავტორები სამხრეთით მიუთითებდნენ, მათი შემდგომნი კი უფრო ჩრდილოეთით. ჩანს, ბერძნული კოლონიზაციის იძულებით კოლხური ცენტრები ინაცვლებდნენ უფრო ჩრდილოეთით. მაგალითად, ქსენეფონტე კოლხეთს ტრაპეზუნტთან მიუთითებდა, სტრაბონი კი უფრო ჩრდილოეთით, პროკოფის დროს, რადგანაც კოლხეთს ლაზიკა დაერქვა, კიდევ უფრო ჩრდილოეთით გადასულა მისი ცენტრები, ცხადია ბიზანტიური იძულებით. იუსტინიანეს ნათქვამი „ჩვენი ლაზიკა“ ალბათ ასე უნდა გავიგოთ, რომ არსებობდა „ჩვენი“ ე.ი. ბიზანტიური ლაზიკა და „არაჩვენი“ ე.ი. არაბიზანტიური ლაზიკა. ტრაპეზუნტის მხარეები, იქამდე კოლხეთად მიჩნეული, ახლა უკვე პონტოს პროვინციის ნაწილად იქცა, მაგრამ მის ჩრდილოეთით ე.ი. ჭოროხის ხეობაში მდებარე კოლხეთი ანუ ლაზიკა, რომელიც ბიზანტიელთა ხელდებული გახდა, ჯერ კიდევ არ იყო პონტოს ნაწილი, თუმცა უკვე ბიზანტიელთა ხელდებული იყო და ამიტომაც მიაჩნდათ თავისად ანუ ის იყო „ჩვენი“ ლაზიკა, რომელსაც პეტრას ციხე-სიმაგრის საშუალებით აკონტროლებდნენ. პეტრა - გადაიქცა ორი იმპერიის სპარსეთისა და ბიზანტიის სადავო ქალაქად. მის მპყრობელს არა მხოლოდ ლაზიკის მართვა შეეძლო, არამედ გზაც ეხსნებოდა ბიზანტიური ცენტრებისაკენ. ჩანს არსებობდა „არაჩვენი“ ანუ სპარსული ლაზიკაც, ალბათ დასავლეთ საქართველო თუ მოიაზრებოდა თავისი სვანებით, აფშილებით და აბაზგებით, მაგრამ სხვა იყო ისტორიული,ძველი ლაზიკა, სომხური გეოგრაფიით-ლაზივი, ის ტრაპეზუნტსა და არზრუმს(თეოდოსუოპოლს) შუა მდებარეობდა და ის ერთ-ერთ ბიზანტიურ პროვინციაში შედიოდა, ამიტომაც მისი ძველი სახელი მივიწყებული იყო.

გარდა სტრატეგიული მდებარეობისა, პეტრა უნდა ყოფილიყო სავაჭრო გზის ჩამკეტიც, არა უბრალო, არამედ საერთაშორისო გზისა. ის აკონტროლებდა „ჩვენ ლაზიკას“, რომლის ათვისების შემდეგ „არაჩვენი ლაზიკის“ დაპყრობის დროც უნდა დამდგარიყო, ეს ჩანს მართლაც ასე მოხდა ბიზანტიელების სვანებში ლაშქრობათა დროს.

გ. გრიგოლიას დასკვნით პეტრას ომები იმართებოდა არა ყვირილა-რიონის, არამედ ჭოროხის ხეობაში, ხუფათთან (გ. გრიგოლია, დასახ. ნაშრ. გვ. 56). „ჩვენ ლაზიკაში“ შედიოდა მესხეთის ერთი ნაწილიც - ისტორიული კლარჯეთი.

სტრაბონის ცნობით მესხების მიწა-წყალი სამად იყო გაყოფილი. ერთი ნაწილი იბერიელებს ეკუთვნოდათ, მეორე ლაზებს, მესამე კი სომხებს. მესხეთის მიწა-წყლად უნდა ვიგულისხმოთ ისტორიული მესხეთი-სამცხე-კოლა-არტაანი, კლარჯეთ-შავშეთი და ტაობასიანი. მართლაც, ისტორიულად სამცხე-კოლა-არტაანი იბერიის სამეფოში, ტაობასიანი სომხეთში იყო მოქცეული, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ კლარჯეთ-შავშეთი ლაზიკაში იყო მოქცეული, თუ შავშეთი არა, კლარჯეთი მაინც. ამ ტერიტორიის გავლით შეჭრილან კიდევ სპარსელები შაჰ ხოსროსა და მერმეროეს ხელმძღვანელობით პეტრაში. მაშასადამე, როგორც ჩანს, არსებობდა ორი ლაზიკა, ერთი იყო ბიზანტიური, ამიტომაც მას ისინი „ჩვენ ლაზიკას“ უწოდებენ, ხოლო მეორე, როგორც ითქვა, ალბათ იყო „სადავო ლაზიკა“, რომელზეც სპარსელების გავლენა უფრო მეტხარისხოვანი იყო.

ბიზანტიურ ანუ „ჩვენ ლაზიკაში“ შედიოდა მესხეთის ნაწილი – კლარჯეთი ე. ი. არტანუჯ-ართვინი. იმის შესახებ, რომ კოლხეთში მესხეთის ერთი ნაწილი შედიოდა,

როგორც ითქვა, სტრაბონი მიუთითებდა. „ჩვენი ლაზიკე“ შესაბამისად მოიცავდა ჭოროხის შესართავის ორივე სანაპიროს, ერგეს, ლიგანს თანამედროვე ართვინითურთ, თანამედროვე არტანუჯი და მისი მიმდებარე მხარეები ვიდრე არსიანის ქედამდე. მართლაც ამ მონაკვეთზე გადიოდა საერთაშორისო მნიშვნელობის გზა, რომელიც ჭოროხის ხეობას და მის შესართავს ანუ შავ ზღვას - აერთებდა ართვინ-არტანუჯის გზით არტაან-ყარს-დვინთან. ეს გზა ბიზანტიურ სამყაროს აერთებდა სპარსულთან. გზა შედიოდა ხოფა-ხუფათშიც, რომელსაც გ. გრიგოლია პეტრად მიიჩნევს. გ. გრიგოლია წერს - „ამ ბუნებრივი ზღუდის ერთ თავში ათინა და რიზე მდებარეობს, მეორე ნაწილის ჩამკეტი კი თანამედროვე პატარა სავაჭრო ქალაქი და ნავსადგური ხოფაა, რომელიც ერთპიროვნულად ბატონობს ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ მიმავალ როგორც სახმელეთო, ისე საზღვაო გზაზე. გარდა ამისა, ხოფა უმოკლესი გზით უკავშირდება ჭოროხის ხეობას სოფ. ფორჩხასთან. ჭოროხის ზემო წელიდან მიმავალი გზა ართვინთან იყოფა ორად, ერთი ჭოროხის გაყოლებით მიემართება ყარსი, არდაგანი და სომხეთისაკენ, ხოლო მეორე იმერხევით, ყვირილას ხეობით და არსიანის უღელტეხილით გადადის ფოცხოვის ხეობაში, საიდანაც ახალციხე, ახალქალაქი, წალკა-მანგლისის გზით ჩადის თბილისში. ამ გზით წაიყვანეს ლაზებმა მეფე ხოსრო-ანუშირვანი პეტრას წინააღმდეგ. როგორც პროკოფის ცნობიდან ვგებულობთ, სპარსელებმა გადალახეს ბოასი (ჩვენი გაგებით, ჭოროხის ზემო წელი) „...და ისე მივიდნენ პეტრაში, რომ ფასისი მარჯვნივ ჰქონდათ. თითქოს იმიტომ, რომ მათ (ლაზებმა - გ. გ.) წინასწარ განჭვრიტეს, რათა მდინარე ფაზი-

სის გადასასვლელად არც დრო და არც შრომა დასჭირდებოდათ მეტი, ხოლო ნამდვილად იმიტომ, რომ არ სურდათ სპარსელებისათვის ეჩვენებინათ თავიანთი საბინადროები“. – წერს გ. გრიგოლია და აგრძელებს - როგორც ჩანს, იბერიიდან ლაზიკის ამ ნაწილში სხვა გზაც შემოდიოდა (ალბათ, ქვაბლიანის ხევით გოდერძის უღელტეხილზე და აქედან აჭარისწყლის ხეობაში), მაგრამ ლაზებს შეგნებულად აუვლიათ მისთვის გვერდი და ირანელები მდინარე ფასისის ზემო წელისკენ ანუ ბოასისაკენ წაუყვანიათ, როგორც უკვე ითქვა, ჭოროხს ასე უნდა რქმეოდა ართვინიდან სათავეებამდე. ჩვენი ვარაუდით, სპარსელებს ჭოროხი უნდა გადაეღახათ ართვინის ზემოთ, 10-15 კმ მოშორებით, იქ სადაც იმერხევისა და ჭოროხის შესართავია. შემდეგ ფასისის მარცხენა ნაპირით ქვემოთ ეშვებიან ფორჩხამდე და აქედან, უმოკლესი გზით (40-45 კმ), ჩადის უღელტეხილის გადავლითა და მ. ხოფას ხეობით, მიდიან პეტრაში.

ჩანს, რომ იგივე გზა გაიარეს ლაზიკაში მეორედ შემოსულმა სპარსელებმა, ამჟამად უკვე მერმეროეს მთავარსარდლობით რომ მიემართებოდნენ რომაელების მიერ აღყაშემორტყმული პეტრას დასახმარებლად. პროკოფის ცნობით, „იმან (მერმეროემ - გ. გ.) არ მოინდომა ლაზიკის სოფლებზე გაეარა სადმე, რათა მას რაიმე დაბრკოლება არ შეხვედროდა“, და ისე იარა პეტრამდე, რომ „ფასისი მარჯვნივ ჰქონდა“.

ამრიგად ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ჭოროხის სახით გაგვანია ის მყარი, საიმედო ნიშანსვეტი, რომელიც საძიებო ქალაქ პეტრას არსებობას ხოფას სანახებში მიგვითითებს.

ხოფადან ჭოროხისაკენ და აქედან აღ-

მოსავლეთით იბერიისაკენ, სამხრეთით და სამხრეთ-აღმოსავლეთით არმენიისა და პერსარმენიისაკენ მიმავალი გზა რომ არ არის ახალი და ძველთაგანვე არსებობდა, ამის შესახებ არაერთ ცნობას ვხვდებით ქართლის ცხოვრებაში, მაგრამ განსაკუთრებით საყურადღებოა ერთი მათგანი, სადაც მოთხრობილია 1116 წ. დავით აღმაშენებლის მიერ ბასიანში თურქთა დიდი ჯარის განადგურების შესახებ: „ტაოს ჩამოდგეს დიდნი თურქნი ხარგებითა, რამეთუ ზამთრისა სიფიცხესა და მათა სიმაგრესა მიენდვნეს. ხოლო მეფემან მოიხელღვნა ესრეთ, რამეთუ სპათა ქართლისათა მზაობა უბრძანა, და თუით ქუთათისს წამოვიდა, რომლითა უეჭუელ ყუნა იგინი, და თუესა თებერვალსა აცნობა ქართველთა და მესხთა, რათა კლარჯეთს დახუდენ პაემანსა, და თუით შუიდითა სპითა ხუფითა ჭოროხის პირი წავლო. და შეკრბეს ერთად უგრძნაულად დაესხა მათ ზედა, უშიშად გულ-დებითა მსხდომარეთა ბასიანამდე და მთად კარმიფორისად“.

უდავოდ ნიშანდობლივი მითითებაა ხუფათის გზაზე, რომლითაც მეფე დავით აღმაშენებელი გადავიდა ჭოროხის ხეობაში და კლარჯეთში შეხვდა ქართლიდან და მესხეთიდან მოსულ ლაშქარს. როგორც ჩანს, გზა ხუფათიდან და იბერიიდან ჭოროხისაკენ იმდენათ ყოფილა გაკვაღული, რომ ზამთრის პერიოდშიც კი არ ფერხდებოდა მასზე ხალხთა დიდი მასების მოძრაობა. ასეთია იგი განვითარებულ შუა საუკუნეებში და ასეთივე უნდა ყოფილიყო უფრო ადრეც, პროკოფის დროსაც. ამ გზის ერთ ბოლოში მდებარეობს ხოფა, სადაც ჩვენ პეტრას არსებობას ვვარაუდობთ“ (გ. გრიგოლია, ეგრის-ლაზიკის სამეფოს საისტორიო გეოგრაფიის პრობლემები, 1994, გვ. 65).

ბ. გრიგოლიას თვალსაზრისი ტაბულა პევეტენგერიანას შესახებ

ბ. გრიგოლიას თვალსაზრისით კასტორიუსის რუკის ანუ ტაბულა პევეტენგერიანას მიხედვით (სეგმენტი XI-XII) მნიშვნელოვანი გზა სომხეთის ძველ დედაქალაქ არტაშატიდან მიემართებოდა სებასტოპოლისაკენ. ი. მანანდიანის მიხედვით ეს გზა გაივლიდა ფარავნის ტბასთან სოფელ ფოკას (პაგას), აქედან აბულის მთას (აპულუმ), სოფ. ხოსპიოს (ჩასპია) შემდეგ უცნობ პუნქტ „ად მერცურეუმ“-ს, შემდეგ „ად ფონტენ ფელიცემ“-ს, და შედიოდა სებასტოპოლისში. (ბ. გრიგოლია, „ეგრის-ლაზიკის სამეფოს საისტორიო გეოგრაფიის პრობლემები“, გვ. 106).

დაშორება ასეთი იყო: ად ფონტენ ფელიცემიდან სებასტოპოლისამდე იყო 90 კმ ანუ 60 რომაული მილი (იქვე, გვ. 106).

ჩვენი ქართული ისტორიკოსების დაუქინებელი მითითებით ად ფონტენ ფელიცემ - არის ვარციხე (როდოპოლისი), მაგრამ ვარციხე სებასტოპოლისად მიჩნეულ ცხუმს არა 90 კმ-ით არამედ სამჯერ მეტი მანძილითაა 165 კმ დაშორებული! - წერს ბ. გრიგოლია.

ე.ი. ვარციხის განსაზღვრება არასწორია - აქედან გამოსავალს ი. მანანდიანი ხედავს იმით, რომ ემხრობა პროფ. ერემიანის აზრს (კიპერტზე დაყრდნობით) – „ქ. ფასისი ტრაიანეს დროიდან (98-117) სებასტოპოლისად იწოდება“ - გვ. 107.

ფასისი - სებასტოპოლისია (ერემიანი) –(იქვე, გვ. 107)

ტაბულა პევეტენგერიანას რუკის აღნიშნული მაგისტრალი ბ. გრიგოლიას სიტყვითარ შედის ნოქალაქეში, რომელიც აეგრისის

დედაქალაქი“ იყო რუკის შედგენის დროს (III-IV ს.-ში), ბ. გრიგოლიას აზრით „ძნელი წარმოსადგენია, რომ გზას გვერდი აეწლო დედაქალაქისათვის და კასტორიუსს იგი გამოჩენოდა“ - (იქვე, გვ. 108).

ბ. გრიგოლიას თქმით რუკაზე ფოთშიც არ შედის გზა და ასევე გზაზე არ ჩანს კუტაია - ქუთაისი - (იქვე, გვ. 109).

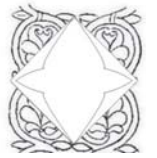
აღნიშნულიდან გამომდინარე-ტაბულა პევეტენგერიანას რუკის გზები ასახავს არა დასავლეთ საქართველოს მონაკვეთს, არამედ გზას არტაშატიდან - ართვინ-ჭოროხის შესართავის ქალაქებისაკენ.

ბ. გრიგოლიას თვალსაზრისით სებასტოპოლისი არის ციხისძირი, აქ შედიოდა ტაბულა პევეტენგერიანას (მისი ავტორია კასტორიუსი) გზა – („ეგრის-ლაზიკის სამეფოს საისტორიო გეოგრაფიის პრობლემები“. იქვე, გვ. 113).

V ს. ძეგლის ნოტიცია დიგნიტატუმის („ნუსხა ყველა თანამდებობისა და მმართველობისა, როგორც სამოქალაქო, ისე სამხედროსი, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მხარეებში“) მიხედვით - „არმენიის სარდალს ექვემდებარება პონტოს სასაზღვრო ხაზი - ტრაპეზუნტი, პითია, ისულმენი, კენიე, პარამბოლე, სებასტოპოლისი და სხვა“ (იქვე, გვ.120).

თუ პითია ბიჭვინთაა, ხოლო სებასტოპოლისი-ცხუმი (როგორც ამჟამად მიიჩნევა) - მაშინ ისინი (ბიჭვინთა და სოხუმი) არმენიაში ყოფილან მოქცეულნი ამ წყაროს მიხედვით.

ბ. გრიგოლია არ ეთანხმება ს. ყაუხჩიშ-

ვილის მიერ ჩამოყალიბებულ თვალსაზრისს, რომ მაგალითად ზიგანა იყო - გუდაყვა, პითია - ბიჭვინთა, სებასტოპოლისი და დიოსკურია - ცხუმი, მოხორა კი მუხურისი.

მას მიაჩნია, რომ IV საუკუნის ბოლოსათვის აფხაზეთის პიტიუნტი - ბიჭვინთა აღარ წარმოადგენდა სამხედრო-სტრატეგიულ პუნქტს (არქეოლოგიური მასალების მოწმობით, იქ, სადაც იყო გარნიზონის მთავარი სადგამი, IV ს-ში გაუმართავთ კერამიკული ქურა) ამის გამო გ. ლორთქიფანიძე საერთოდ გამორიცხავს V საუკუნეში ბიჭვინთაში ბიზანტიური გარნიზონის ყოფნას - გვ. 121.

გ. გრიგოლიას თვალსაზრისით IV-V სს-ში დასავლეთ საქართველოში საერთოდ არ იდგა ბიზანტიური გარნიზონები - გვ. 122.

გ. გრიგოლია იმოწმებს ნ. აღონცს, რომ ნოტიციას შედგენისას აფხაზეთის პიტიუნტი და სებასტოპოლისი არ ეკუთვნოდანთ რომაელებს, საერთოდ სხვაა აფხაზეთის პიტიუნტი და სებასტოპოლისი და სხვა, ნოტიცია-ს პითია და სებასტოპოლისი - (იქვე, გვ. 122).

გ. გრიგოლია ეთანხმება ნ. აღონცს, რომ ნოტიციას ზიგანა ტრაპეზუნტიდან არდასში მიმავალ გზაზე-ესაა ზიგანას უღელტეხილის (6640 ფუტი) სამხრეთ გვერდზე მდებარეობს ზიგანა, რომელსაც დღესაც ასე ეწოდება. ხოლო მოხორა - ზიგანას აღმოსავლეთით მდებარე სოფელია დღესაც - (იქვე, გვ. 122, ნ. აღონც, „არმენია...“ გვ. 100).

გ. გრიგოლიას აზრით - ზიგანა და მოხორა ისტორიულ ჭანეთშია (იქვე, გვ. 122 და არა დასავლეთ საქართველოში).

სად მდებარეობდა პითია? - გ. გრიგოლია წერს- „ დამაჯერებლად გამოიყურება პ. ინგოროყვას ვარაუდი პითიას შესახებ, რომ

პტოლემეაიოსის მიხედვით პითია მდებარეობდა ტრაპეზუნტსა და რიზეს შუა და ერქვა პიტიუსა (პიტიუსი) - იგი ოფის ნავსადგურს უნდა ემთხვეოდეს - („ეგრის-ლაზიკის სამეფოს საისტორიო გეოგრაფიის პრობლემები“. გვ. 122. (პ. ინგოროყვა, გ. მერჩულე, გვ. 253).

„ამ ვარაუდის სისწორეს მხარს უბამს IV ს. ავტორის ამიანე მარცელინეს ცნობა: ტრაპეზუნტის გვერდით არსებობს სახელგანთქ. პიტიუნტი“ - („ეგრის-ლაზიკის სამეფოს საისტორიო გეოგრაფიის პრობლემები“. იქვე, გვ. 123).

მაშასადამე ამ პიტიუნტიდან იყვნენ მიწვეულნი ეპისკოპოსები I მსოფლიო კრებაზე და არა აფხაზეთიდან, ბიჭვინთის საეკლესიო სიდიადე მხოლოდ ქართულ ეკლესიასთანაა დაკავშირებული და არა ბერძნულთან.

გ. გრიგოლიას დასკვნა ასეთია: - „ამრიგად, არმენიის სამთავარსარდლოში ნოტიციის მიხედვით დასახელებული 11 პუნქტიდან ხუთი - ზიგანა, ხაძანა, სილუანა, მოხორა და ავაძა - თავსდებიან ტრაპიზონის სამხრეთით, ტრაპიზონსა და სატალას შორის. დანარჩენი ხუთი - ტრაპიზონი, ჰისის ნავსადგური (სურმენე), პითია (პიტიუსი), კენე პარამბოლე (ახალი ბანაკი) და ვალენტიანა (აფსაროსი) - ტრაპიზონიდან ჩრდილოეთით - სამხრეთ შავიზღვისპირზე - (იქვე გვ. 123).

გ. გრიგოლიას მიხედვით სებასტოპოლისი არს ციხისპირი, ტრაპიზონიდან 150 კმ-ით დაშორებული - („ეგრის-ლაზიკის სამეფოს საისტორიო გეოგრაფიის პრობლემები“. გვ. 123).

ჩემი აზრით სებასტოპოლისი გონიოა. გ. გრიგოლია იმოწმებს ნ. აღონცს, პ.

ინგოროყვას, ვ. ლექვინაძეს, ნ. ლომოურს და ასკვნის, რომ ნოტაციის 11 პუნქტიდან ათი მდებარეობდა არა თანამედროვე დასავლეთ საქართველოში, არამედ სამხრეთ შავი ზღვისპირზე. ტრაპეზუნტსა და სატალას შუა მდებარეობდნენ ზიგანა, ხაძანა, სილუანა, მოხორა და ავაძა, ტრაპეზუნტის ჩრდილოეთით ჭოროხის შესართავამდე თავსდებიან თვითონ ტრაპეზუნტი, პისის ნავსადგური (სურმენე), პითია (პიტუსი), კენე პარამბოლე (ახალი ბანაკი) და ვალენტი (აფსაროსი), ხოლო მეთერთმეტე - სებასტოპოლისი კი არის ციხისძირი - (იქვე გვ. 123).

გ. გრიგოლია იმოწმებს ახ.წ. V ს. აგტორს პრისკე პანიონელს და ასკვნის, რომ სომხეთსა და ლაზიკას შორის არსებობდა უმოკლესი გზა - იქვე. გვ. 126.

გ. გრიგოლიას თვალსაზრისით სომხეთსა და ლაზიკას შუა არსებული უმოკლესი გზა სომხეთიდან შედიოდა ვარციხეში,

ჩვენი აზრით კი, ეს გზა უმოკლესი მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნებოდა თუ ის ერთმანეთს არტაანსა და ართვინს დააკავშირებდა, მართლაც ასეთი გზა არსებობდა და მას საერთაშორისო მნიშვნელობა ჰქონდა, ხოლო ლაზიკა კი ეწოდებოდა ჭოროხის აუზის ქვეყანას - ერგე-ლიგანა, ზღვისპირს.

პრისკე პანიონელი თავის ისტორიაში 433-474 წლების ამბების აღწერისას, წერს, რომ რომაელებმა ილაშქრეს ლაზიკაში, მაგრამ შედეგს ვერ მიაღწიეს, უკანდაბრუნებისას გადაწყვიტეს დაეგემათ ახალი თავდასხმა - „ბჭობაში იყვნენ, თუ რა გზით ელაშქრათ: იმავე გზით თუ სპარსეთის მეზობელი ქვეყნის, არმენიის გზით დაეწყოთ ომი, ზღვით კი შეუძლებელი იყო ცურვა, რადგან კოლხიდა უნავსადგურო იყო და ძნელსაგა-

ლი ადგილები ჰქონდა მისადგომად (იქვე გვ. 127).

პრისკე პანიონელის ცნობიდან ჩანს, რომ 1) კოლხეთი (ლაზიკა) „უმოკლესი გზით“ უერთდება არმენიას. 2) ლაზიკა და არმენია მეზობლები არიან, საერთო საზღვარი აქვთ, 3) კოლხეთის ზღვისპირი კლდოვან-ქარაფოვანია, ამიტომაც რადგანაც ასეთი არაა დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირი, კოლხეთის ქვეშ პრისკე პანიონელი არ გულისხმობს თანამედროვე დასავლეთ საქართველოს.

გ. გრიგოლია წერს - „რომაელები მარშრუტის შერჩევისას უარს ამბობენ საზღვაო გზის გამოყენებაზე, იმ მიზეზით, თითქოს კოლხეთის სანაპირო უნავსადგურო იყოს, რაც არ შეეფერება რეალურ ვითარებას. არინესაგან ვიცით, რომ კოლხეთს ნავსადგურები გააჩნია აფსაროსში და ფასისში, რომელსაც არმადით შეაფარა თავი არიანემ. აშკარაა, აქ სხვა უნავსადგურო კოლხეთი, უფრო სწორად კოლხეთის უნავსადგურო სანაპირო იგულისხმება...“ - იქვე. გვ. 51.

ვფიქრობ ძველ ეპოქაში სამხედრო გემებს არ ესაჭიროებოდათ განსაკუთრებული ნავსადგური, მათი მცირე მოცულობის გამო, ოღონდ იმ შემთხვევაში თუ ისინი შედიოდნენ გაშლილ, ვაკე, ზღვის დონიდან თითქმის ნულოვანი სიმაღლის სანაპიროზე, როგორცაა დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირი, მაგრამ, თუ კი სანაპირო იყო კლდოვან-ქარაფოვანი, რომელსაც ვერსაით მიუღებოდა გემი, მაშინ საჭირო იყო განსაკუთრებული ნავსადგური. თავიანთი ექსპედიციების დროს დასავლეთ საქართველოში ბიზანტიელები და ოსმალები საგანგებო ნავსადგურებს არც კი იყენებდნენ, ასევე კაზაკებიც. აღნიშნულის გამო, პრისკე პანიონელის ცნობა ისე უნდა გავიგოთ, რომ

მის ეპოქაში ანუ V საუკუნეში ლაზიკა მდებარეობდა კლდოვან-ქარაფოვან სანაპიროზე ტრაპეზუნტიდან - ხოფამდე. საფიქრებელია, რომ ამ ტერიტორიის დაპყრობის შემდეგ ლაზთა სამეფო უფრო ჩრდილოეთით გავრცელდა და ხოფა მის სამხრეთად იქცა.

პრისკე პანიონელის მიერ ნახსენები ლაზიკის ე.წ. „არმენიის გზა“ უნდა იყოს ართვინ-არტანუჯ-არტაანის დამაკავშირებელი გზა, რომელიც არტაანიდან უშუალოდ შედიოდა სომხეთში და მიემართებოდა დვინისაკენ. მის ერთ მონაკვეთს ქართულ წყაროებში „გზა კლარჯეთისა“ ერქვა.

ესაა დვინი - ართვინის დამაკავშირებელი უმოკლესი მაგისტრალი – (იქვე გვ. 127).

კლავდიოს ატოლემეაოსის - „გეოგრაფიული სახელმძღვანელო“ წიგნი V, თავი VI - ჩამოთვლილია კაბადოკიის ადგილები კერძოდ - მდ. აფსაროსისა და მისი შენაკადი ლიკოსის შემდეგ დასახელებულია სებასტოპოლისი. ის დასახელებულია ქალაქების ჩამონათვალთა ბოლოში - ის, ჩანს ითვლება კაბადოკიის უკიდურეს დასახლებულ პუნქტად – (გ. გრიგოლია-„ვერის-ლაზიკის სამეფოს საისტორიო გეოგრაფიის პრობლემები“. იქვე, გვ. 128). ცხუმის სებასტოპოლისი შეუძლებელია ყოფილიყო კაბადოკიის დასახლებულ პუნქტი.

ატოლემეაოსის მიხედვით მდ. აფსაროსი არაა მდ. ფაზისი, თუმცა ორივეს ერთიდაიგივე დასახელების შენაკადი აქვს, ის აფსაროსისა და ფაზისის შორის ათავსებს ქ. სებასტოპოლისს (იქვე, გვ. 141).

ატოლემეაოსის მიხედვით კაბადოკიის პონტოს აღმოსავლეთ საზღვარი იყო „მოსხური მთები“. მოსხურ მთებად მიიჩნევა

პონტოს მთაგრეხილის ნაწილი ჭოროხის ქვემო წელიდან ტრაპეზუნტ-ბაიბურდის საზამდე – (გვ. 128). ნ. ხაზარაძის მიხედვით „მოსხური მთების“ ნაწილია გურია-აჭარის მთაგრეხილიც, (იქვე, გვ. 128).

ატოლემეაოსის მიხედვით კოლხეთი მდებარეობდა კაბადოკიის შემდეგ, მისგან ჩრდილოეთით, მისი აღწერა იწყება დიოსკურია-სებასტოპოლისით და მთავრდება მდ. ფაზისით. მაშასადამე მისი სებასტოპოლისი უფრო სამხრეთით მდებარეობდა:

კოლხეთს „სამხრეთიდან ესაზღვრება კაბადოკიის პონტო და მისი მომდევნო დიდი არმენიის ნაწილი“.

გ. გრიგოლიას თვალსაზრისით II საუკუნეში რომის იმპერიამ ლაზიკას ჩამოაჭრა ტერიტორია სამხრეთიდან და ის შეიყვანა კაბადოკიის პონტოს შემადგენლობაში – (იქვე, გვ. 130). კერძოდ, კიზოსიმეს ცნობით (გეორგიკა I) იმპერიის საზღვარი აღწევდა მდ. ფაზისამდე, აქვე მდებარეობდა გ. გრიგოლიას თვალსაზრისით სებასტოპოლისი.

დანიელ მესხვეტის ცხოვრების მიხედვით V საუკუნეში საზღვრად იმპერატორ ლეონ I-ის (457-474) დროს ბიზანტიასა და ლაზიკას („მეგრელთა აფხაზეთის სამეფოს“) შორის ციხე ხუფათი იყო დადგენილი – (იქვე, გვ. 138). (მეფე გუბაზ I-ის დროს).

ხუფათი დღევანდელი ხოფაა, მაშასადამე აქ გადიოდა საზღვარი ლაზიკასა და ბიზანტიას შორის. ამ დროს ლაზიკას გამოეყო სვანეთი – (იქვე, გვ.138).

გ. გრიგოლიას თვალსაზრისით სწორედ ხუფათში აუშენებიათ ბიზანტიელებს (VI-საუკუნეში) ქ. პეტრა.

არტაანი იბერიაში

ქვეყანა ანუ ხევი არტაანისა მდებარეობდა ჯავახეთის სამხრეთით. მას ერქვა „არტაპანიც“, ამჟამად თურქეთშია და დასავლეთით არსიანის ქედი საზღვრავს. არტაანის ქვეყნის შუა ნაწილში გაედინება მდ. მტკვარი, რომელზეც მდებარეობდა ქალაქი, ასევე „არტაანის“ სახელის მქონე. ქალაქი არტაანი, ანუ „არტაანის ქალაქი“, ცნობილი იყო პტოლემეაიოსის მიერ, ამიტომაც მოიხსენიებს ასე – „იბერიის ქალაქი არტაანისა“. არტაანში იყო „სოფელი მგლივანი“ (სუმბატ დავითის ძის ცხოვრება და უწყება), არტაანის ქვეყანას სამხრეთიდან კოლა ესაზღვრებოდა, რომელშიც მტკვარს აქვს სათავე.

არტაანი ცნობილი იყო იმით, რომ მასზე გადიოდა „გზა არტანუჯისა“, სადაც „გარდავალს გზა არტანუჯს“ (ვახუშტი). არტაანზე გადიოდა ასევე ბიზან-

ტიიდან (და ასევე პერსარმენიიდან, ანუ სპარსული არმენიიდან) შიდა ქართლ-თბილის-ბარდავისაკენ მიმავალი საერთაშორისო გზა, რომელიც არტაანიდან ჯავახეთში შედიოდა. ასე რომ, არტაანი აკაფშირებდა შავი ზღვის სანაპიროს პორტებს თბილისი-ბარდავთან არტანუჯის გზით, ხოლო სპარსეთ-ბიზანტიას კოლადან შემოსული გზით. არტაანი თითქმის ყოველთვის იბერიის ნაწილი იყო კოლასთან ერთად, ტაო კი I ათასწლეულის უმეტეს საუკუნეთა მანძილზე და VI-VII საუკუნეებში პერსარმენიას მიაკუთვნეს.

„ქალაქი არტაანისა“ მალე ნაქალაქეკად ქცეულა და მას ჰურს უწოდებდნენ (იგივე ქაჯთა ქალაქი). „სოფელი მგლივანი“ მოგვაგონებს „ლივანს“, „ლივანს“.

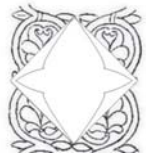
კლარჯეთი- „ბერძენთა ქვეყანა“ – „საბერძენეთი“

„ქართლის უკანასკნელი ერისმთავარი, აშოტ ბაგრატიონი, არაბებთან კონფლიქტის გამო სამხრეთ საქართველოში გადავიდა – „ივლტოდა მათგან წარემართა რათა წარვიდეს საბერძენეთად“ (სუმბატი, „ცხოვრება ბაგრატიონთა“ გვ. 376) დასახლდა არტანუჯში, ეს მხარე პოლიტიკური „საბერძენეთა“- „განმტკიცდა ხელმწიფობა მისი ნებითა ბერძენთა მეფისათა“ (იქვე), და „ბერძენთა მეფემან მიუბოძა კუროპალატობა აშოტს“. ამ ცნობებში „შავშეთ-კლარჯეთი ახლა უკვე „საბერძენეთა“, ბიზანტიის სავასალო ქვეყანაა.

აშოტი შავშეთსა და კლარჯეთში

მკვიდრდება და რეზიდენციად არტანუჯს ირჩევს „პოვა კლარჯეთს ტყეთა შინა კლდე ერთი, რომელიც ვახტანგ გორგასალს ციხედ აღეშენა, სახელად არტანუჯი და აოხრებულ იყო ბაღდადელისა მის ყრუობითგან. იგი განაახლა აშოტ და აღაშენა ციხედ, წინა-კერძო მისა ქვეშეთ აღაშენა ქალაქი და აღაშენა ციხესა მას შინა ეკლესია წმიდათა მოციქულთა პეტრესი და პავლესი და შექმნა მას შინა საფლავი თვისი“ (სუმბატ დავითის ძე, გვ. 376).

აშოტის დროს სამეფოში შედიოდნენ კლარჯეთი, ნიგალი, აჭარა, ტაო, სპერი, სამცხე, ჯავახეთი, არტაანი (საქ. ისტ. ნარკვ. II. გვ. 449).

„ქ. არტანუჯი იყო „არტანუჯელი – კლარჯი ხელმწიფეების“ რეზიდენცია, „ქართველთა მეფეებისა“ კი ბანა უნდა ყოფილიყო“ (საქ. ისტ. ნარკვ. II. გვ.445, პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, გვ. 54).

„კლარჯი-არტანუჯელი ხელმწიფეები“, როგორც ითქვა, შესაძლოა იყვნენ ლეგიტიმური მემკვიდრეები (ე.ი. თავიანთი თავი მიანდათ ლეგიტიმურ მემკვიდრეებად) ლაზი მეფეებისა, რომელთაც ხელმწიფობას ანიჭებდა ბიზანტიის იმპერატორი VII-მდე. შემდეგ ეს შტო შეწყდა, მაგრამ მის მამულზე მოსულ ახალ ხელისუფლებას ჩანს ეს მემკვიდრეობა თავის ხელში აუღია აშოტის მემკვიდრეებს ან ნათესაური ქორწინების გზით ანდა მამულის

მემკვიდრეობის ფაქტის გამო(„ლაზთა მეფობა“, იგივეა რაც „კლარჯთა ხელმწიფეობა“?).

რას ნიშნავდა „ქართველთა მეფის“ ტიტული, ის ნიშნავდა მემკვიდრეობას არიანქართლელი თუ მცხეთელი მეფეებისა? იქნებ ამ ტიტულს ლეგიტიმაციის სხვა წყარო ჰქონდა? მცხეთა არაბებს ეჭირათ, ხოლო სამეფო (საერისმთავრო) ოჯახი სამხრეთ საქართველოში იყო გადმოსული, ისინი იყვნენ მემკვიდრეები იბერიელი (ქართველი, მცხეთელი) მეფეებისა, ამიტომაც თითქოსდა მათ „ქართველთა მეფის“ ტიტული უნდა ჰქონოდათ, მაგრამ მათ „კლარჯთა ხელმწიფეებს“ უწოდებდნენ. „ქართველთა მეფის“ ტიტული ამ ოჯახში მოგვიანებით შევიდა.

ლაზიკა – სომხეთის მოსაზღვრე ქვეყანა

პ. ინგოროყვასა და მ. ჩხარტიშვილს განხილული აქვთ ის არეალი, სადაც იქადაგეს წმიდა გრიგოლ განმანათლებელმა და წმიდა ნინომ. კერძოდ, გრიგოლის ცხოვრებაში მოხაზულია არეალი, სადაც იქადაგა წმიდა გრიგოლმა ტაოდან – კასპიის კარამდე, ასევე, მოვსეს ხორენაცის მიერ მოხაზულია წმიდა ნინოს ქადაგების არეალი – კლარჯეთიდან მასქუთეზამდე, ანუ კასპიის კარამდე („კასპიის კარი“ – მდებარეობდა მდ. არაქსის სამხრეთით კასპიის ზღვასთან). ეს ორი არეალი ერთმანეთს არ კვეთს, თუმცა ერთმანეთს უშუალოდ ემიჯნებიან, კერძოდ, განსაზღვრულია წმიდა ნინოს სამწყსო. ესაა კლარჯეთის ჩრდილოეთით, უფრო სწორად, იმ ხაზის ჩრდილოეთით მოქცეული მხარე, რომელიც იქმნება კლარჯეთისა და მასქუთეთის შეერთებით, ხოლო მის სამხრეთით მდებარე არეალი, ანუ ტაოდან იგივე მასქუთეთამდე, ანუ კასპიის კარამდე – გრიგოლ-

ის არეალია. ასე რომ, განსაზღვრული სამწყსო ქართული ეკლესიისა – ჩვენთვის ამჟამად საინტერესოა, რომ კლარჯეთის ჩრდილოეთით ან ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე მხარე, დასავლეთ საქართველო ვისი მოქმედების არეალშია, წმ. ნინოსი თუ წმიდა გრიგოლისა. ამ სქემის მიხედვით დასავლეთ საქართველო არ შეიძლება იყოს წმ. გრიგოლის მოქმედების არეალში, რადგან ის მდებარეობს კლარჯეთის ჩრდილოეთით (ჩრდილო-დასავლეთით), ე.ი. ის წმიდა ნინოს არეალია. ამ შემთხვევაში დგება საკითხი: წმ. გრიგოლის ცხოვრების მიხედვით, წმიდა გრიგოლმა ლაზეთში გააგზავნა თავისი ესპიკოპოსი, მაშასადამე, აღნიშნულიდან გამომდინარე, ეს ლაზეთი არის არა დასავლეთ საქართველო, არამედ კლარჯეთის სამხრეთით ანდა სამხრეთ-დასავლეთით მდებარე მხარე, ანუ ჭანიკა-ტრაპეზუნტის რეგიონი, რომელიც სომხური ტრადიციის შესაბამ-

ისად შედიოდა ე.წ. „დიდ არმენიაში“, ან უშუალოდ სომხეთში და ეს მხარე ისევე მიიჩნეოდა არმენიის ხელღებულ ქვეყნად, ეს იყო გრიგოლის არეალი. აქ მდებარეობდა ის ლაზეთი, სადაც გრიგოლმა გააგზავნა თავისი ეპისკოპოსი. მართლაც, სომხური წყაროების ევრიზის ქვეყანა მდებარეობდა არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ მოიცავდა ტრაპეზუნტის მხარეებს. ეგრი, ჭანივი, მანრილი და ლაზივი – თეოდოსიოპოლის-ტრაპეზუნტს შუა მდებარეობდა და არა დასავლეთ საქართველოში.

დასავლეთ საქართველოს ეგრისი და არმენიის, ანუ ბიზანტიის ეგრი ორი სხვადასხვა ქვეყანა იყო. არმენიის ეგრი ტრაპეზუნტ-ჭანიკაა, ქართლის ეგრისი კი დასავლეთ საქართველოა, პირველი წმიდა გრიგოლის სამოღვაწეო არეალია, მეორე კი არა, რადგანაც კლარჯეთი და მისი ჩრდილოეთით მდებარე მხარეები, ანუ დასავლეთ საქართველო აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად წმ. ნინოს არეალია. ტოპონიმები და ჰიდრონიმები „ეგრი“ მრავლადაა მდ. არაქსის ზემოწელში.

მოვსეს ხორენაცი ლაზიკის შესახებ (ბაბრატონები სპერში)

ხორენაცის ცნობით, ქრისტეშობამდე II საუკუნეში გაძლიერებული პარტია თავს ითავისუფლებდა მაკედონელთა მბრძანებლობისაგან, პარტიის მეფე არშაკმა სომხეთის „ჩრდილოეთისა და დასავლეთის“ ქვეყნების მეფობა გადასცა თავის ძმას ვალარშაკს, მან შექმნა სომხური სანახარაროები. მან „უწინარეს ყოვლისა დვაწლი დაუფასა ძღვევამოსილსა და გამჭრიახ კაცს, წარმომავლობით ებრაელ შამბატ ბაგრატს. ბაგრატის სახელის მიხედვით მისი შთამომავლები ბაგრატუნებად უნდა წოდებულიყვნენ... ვალარშაკმა ერისთავად, ათასეულთა და ბევრეულთა მთავრად დანიშნა იგი დასავლეთ ნაწილში, რომლის იქით სომხურად აღარ ლაპარაკობენ (მ. ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984, გვ. 102). იგულისხმება სპერი. ა. აბდალაძის კომენტარით, ხორენაცი სპერს სომხურ პროვინციად მიიჩნევდა. „საქმე ისაა, რომ ქართული მოდგმის ტომით დასახლებული ეს მხარე საუკუნეების მანძილზე პოლიტიკურად დაკავ-

შირებული იყო სომხეთთან“ (იქვე, გვ. 261). ამის შემდეგ ვალარშაკი თავისი ჯარით გაემართა ხალტიქის, ანუ ქალდეას, ანუ ჭანეთის საზღვრებისაკენ. ამის მიზეზი იყო ის, რომ სპერის იქით მდებარე ჭანეთი და მისი მეზობელი მხარეები, „მტკიცედ იცავდნენ ერთობის პირობას მაკედონელთა სახელმწიფოსთან“ (იქვე, გვ. 102). ესენი იყვნენ ხორენაცის დასახელების მიხედვით – „ლაზიკა, პონტო, ფრიგია და მაუაქი“ (იქვე, გვ. 102), ორი ჯარი ერთმანეთს შეეჯახა, სადაც სომხებმა გაიმარჯვეს. აღნიშნული მხარეები სომეხთა მეფის მბრძანებლობის ქვეშ მოექცნენ. ხორენაცი წერს – „საქმის ამგვარად დაბოლოების შემდეგ სომეხთა მეფემ მოაწესრიგა მაუაქის, პონტოელთა და ეგერელთა მხარეები. მერე მიბრუნდა იგი ჩრდილოეთში, პარხალის მთების ფერდობებისაკენ, ტაოში (იქვე, გვ. 103). ამის შემდეგ გადავიდა „ადგილებში, რომელთაც ძველები ანფაიტსა და ზემო ბასიანს ეძახდნენ... იქაურობას ვანანდი ეწოდა“ (იქვე, გვ. 104).

მემატიანემ შემოხაზა თავის მიერ ნახსენები ქვეყნები. ესენია სპერი, ლაზიკა, ეგერი და ბასიანი. ისინი ყველანი ერთ რეგიონში მდებარეობდნენ, ყველანი მოქცეულნი არიან პარხალის მთების სამხრეთით, ანუ მათი ჩრდილო საზღვარი ტაოს მიმდებარე მხარეა.

მ. ხორენაცი თავიდან წერს დასავლეთის კოალიციის შესახებ, რომ ისინი შედგებოდნენ „ლაზიკა- პონტო- ფრიგია და მაჟაქისაგან“, გამარჯვების შემდეგ აზუსტებს, რომ ესენია იგივე „მაჟაქი, პონტო და ეგერი“. ფრიგია და მაჟაქი – სამხრეთის მხარეებია, პონტო და ლაზიკა – დასავლეთის მხარეები, შემდეგ ლაზიკას ის უწოდებს „ეგერს“. მაშასადამე, ეგერი შედგება ლაზიკისაგან და სულ თავში ნახსენები ხალტიქ-ჭანეთისაგან. მართლაც, ხორენაცის მსგავსად, სომხური გეოგრაფიაც წერს, რომ ეგერი შედგებოდა იმავე ჭანეთ-ლაზიკისაგან, ანუ ეგერის ნაწილია ლაზიკა და ის მდებარეობდა არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ არმენიის დასავლეთით და მას მართავდა სომეხთა მეფე ვალარშაკი. ეგერ-ლაზიკა-ჭანეთის ჩრდილოეთით კი პარხ-

ალის მთები და ტაო მდებარეობდა. მაშასადამე, „ლაზიკა“ ნამდვილად ერქვა სპერის მიმდებარე მხარეს – პონტოს, ანუ ტრაპეზუნტის მიმართულებით. ამავე თვალსაზრისს ადასტურებს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ნოტიციები. ლაზიკის ეპარქიაში შედიოდა ლერიონისა და პაიპერტის (ბაიბერდის) ეპარქიები.

უნდა დავასკვნათ, რომ მ. ხორენაცი იცნობდა ლაზიკას და მის მდებარეობას განსაზღვრავდა სპერის მიმდებარე ტრაპეზუნტის მომიჯნავე მხარეს და არა დასავლეთ საქართველოში. ეს ცნობა იმითაა მნიშვნელოვანი, რომ ამჟამად აღიარებული საისტორიო თვალსაზრისით VIII საუკუნემდე ლაზიკა არ ერქვა ტრაპეზუნტის მომიჯნავე მხარეს, არამედ დასავლეთ საქართველოს და თითქოსდა წყაროები არ აჩვენებს ლაზიკის მდებარეობას VIII ს.-მდე ტრაპეზუნტთან. მათ ამ მხრივ, ვფიქრობ, ხორენაცი არა აქვთ შესწავლილი.

მაშასადამე, ხორენაცის მიხედვით, **ლაზიკა VIII ს.-მდე, V და წინა საუკუნეებში ტრაპეზუნტის მხარეს მდებარეობდა.**

ლაზიკის ბალები ანუ მოხირისის ძიება ვეიდენბაუმისა და ყაზბეგის მიხედვით

პროკოფისა და სხვა ძველ ავტორთა აღწერით ლაზიკა კლდიანი ქვეყანა იყო, ამიტომაც ნაკლებ მოსავლიანი და მკაცრი ბუნებისა, მაგრამ აქ ზოგიერთ ადგილას შესანიშნავი ხილიც და მოსავალიც მოდიოდა. ერთი ასეთი მხარე ლაზიკაში ყოფილა მოხირისი, რომელიც კლდეთა შორის გადაშლილი ბაღნარი იყო, ასეთათ ჩვენ მიგვაჩნია ჭოროხის ხეობაში ერგულივანი ანუ ლივანი, რომლის ნაყოფიერებაც შესანიშნავად აღწერა ვახუშტიმ.

ე. ვეიდენბაუმი პროკოფის მსგავსად აღწერს აღნიშნული რეგიონის კლდოვან მიწა-წყალსა და ზოგიერთ ადგილას გადაშლილ მშვენიერ ბალებს. მაგ. ის წერს: - მურღულის წყლის ხეობა შესართავთან ფართოა და არის ვაშლის ბალებით განთქმული ადგილები, თესენ ხორბალს (ე. ვეიდენბაუმი ბათუმიდან ართვინამდე, გვ. 62). მსგავს ნოყიერ მიწა-წყალს ის აღწერს ართვინთანაც. მაგალითად „ტერასებზე გაშენებულია ბალები და ზეთის

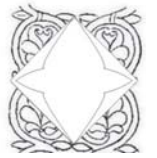
ხილის ნარგავებია“ (იქვე, გვ. 66).

გ. ყაზბეგის აღწერით კი არტანუჯის ხეობის კლდოვანებასთან შედარებით შავშეთში სოფლის მეურნეობაც კი არის განვითარებული, რაც ამ რეგიონში დიდი იშვიათობა არის. ის წერს „შავშელეები სოფლის მეურნეობასაც მისდევენ... მეზობელ მხარეებთან შედარებით შავშეთის ბუნება გაცილებით მდიდარია. მწარმოებლობის იგივე სახეებია, რაც ზემო აჭარაში. მესაქონლეობა და მეხორბლეობა აქ შეიძლება განვითარდეს. შავშეთი აწარმოებს ხორბალს, რომელიც ბათუმის ბაზარზე ყარსისას ჯობნის. მიწის ზღაპრული ნაყოფიერების პირობებში შავშეთი შესაძლოა გახდეს ხორბლის წარმოების ცენტრი და ალბათ არტანუჯიდან ბათუმამდე გზატკეცილის გაყვანით ტბეთის ვაკე შესაძლოა ამ პორტის ბელად გადაიქცეს „1873 წელს ინგლისის პურით ვაჭრობის კომპანიამ საცდელად შეისყიდა შავშეთის პური. ამ კომპანიის ერთ-ერთი აგენტის თქმით აქაური პურით ვაჭრობას კარგი მომავალი აქვს. იგივე შეიძლება ითქვას მესაქონლეობაზე. კულტურული მცენარეულობიდან აქ კარგად ხარობს თუთის ხე. მაგრამ აბრეშუმის ჭია მხოლოდ ნური-ბეგის მამულში - შინდობანში ვნახეთ“ (გ. ყაზბეგი. 3 თვე თურქეთის საქართველოში, გვ. 97).

მოხირისს ალბათ უფრო შეესაბამება გ. ყაზბეგის მიერ აღწერილი ლივანი „ჩვენ გადავედით იმერხევის წყალზე გადებულ დროებით ხიდზე, თითქმის ზუსტად იმ ადგილზე, სადაც ეს მდინარე უერთდება არტანუჯ-ჩაის და წავედით ზემოთ იმერხევის ხეობაში. გზა ინარჩუნებს ისეთივე ხასიათს, რაც ჩვენ ფხიკიურის შემოგარენში ვნახეთ. მაგრამ მდინარის ნაპირები უფრო დამრეცია, ტყეები მცირე თითქმის ყველგან გარშემორტყეულია შიშვე-

ლი კირქვებით, მცენარეული ცოტაა, მაგრამ სამაგიეროდ იმ ადგილას, სადაც ქვებს შორის ხელისგულისოდენა მიწაა, ნახავთ ყურძენს, ბროწეულს, ნუშს, ხურმას, ზეთისხილს, ლედვს და სხვა ჯიშის ხეებს. ნაყოფიერება განსაცვიფრებელია. ჩვენ აქ პირველად დავრწმუნდით, რომ ლივანის გახმაურებული დიდება დამსახურებულია. ჭკავისა და ხორბლის მოსავალი უკვე აღებულია და მინდვრებში ახალი სიმინდი ითესება. სამ თვეში ახალი სამკალი იქნება. სოფელ ოპიზამდე ჩვენი გზა 3,5 საათს გრძელდება, აქედან პირველი საათი ცხენით, დანარჩენი 2,5 საათი ფეხით უნდა ვიაროთ. მხოლოდ ამითაც შეიძლება იმსჯელო, თუ რა საზიზღარი გზაა. ამ მიდამოების მცხოვრებთათვის ცხენი არ არსებობს. სამაგიეროდ მათს ერთგულ მსახურად მორჩილი სახედარი რჩება. ცხენებით ჩვენ ავედით სოფელ კაპარიამდე, რომელიც მდებარეობს იმერხევისწყლის მარჯვენა ნაპირზე. შავი ზღვის დონიდან 1217 ფუტზე. ცხენები აქ დაგტოვეთ, ჩვენ კი ვიწრო ბილიკით სოფელ ოპიზაში ავედით. გზა კარჩხალის ქედის განშტოებაზე, იმერხევისწყლის მოშიშვლებულ და კლდოვანი ხრამის გაყოლებით მიდის. მდინარე ჩვენს ფეხებს ქვემოთ, სადღაც შორს ჩაიკარგა. ოპიზის მონასტერი 1500 ფუტზე ზემოთ მდებარეობს, კარჩხალის ერთერთ განივ გასაყარზე და ჩვენს ცნობისმოყვარე თვალწინ გადაიშალა მაშინ, როცა სოფელში შევედით. მე მწყუროდა ნახვა ძველი საქართველოს ამ უწმინდესი ადგილისა, რომელსაც უმღერა ვახუტიმ და რომელიც ჯერჯერობით არცერთ ევროპელს არ უნახავს. ჩვენი ჯაფა სათანადოდ დაფასდა“ (გ. ყაზბეგი, სამი თვე თურქეთის საქართველოში, გვ. 100).

გ. ყაზბეგი სხვაგანაც აღწერს კლდეთა შორის მწირ მაგრამ მშვენიერ ადგილებს, სა-

დაც კარგი მოსავალი მოდიოდა „ჭოროხისა და არტანუჯ-ჩაის შეერთების წერტილში გზა მკვეთრად უხვევს ჩრდილოეთისაკენ და ჭოროხის მარჯვენა ნაპირის გაყოლებით მიდის. ჩვენს ფეხებს ქვემოთ არტანუჯი მოსჩანს. ჭოროხი აქ მუხლს ქმნის, რომელიც აღმოსავლეთისაკენაა მიმართული. იგი წყდება მაღალი შიშველი კლდეებით, რომლებიც პირდაპირ მგზავრის თვალწინაა წამოწვდილი. შორს მდინარის მარცხენა ნაპირზე, მიდამოების ნაცრისფერ ფონზე მედიდურად მოსჩანს მწვანე მინდორში - ესაა სოფლების - არიასა და ორჯოხის ბაღები. გამცილებელმა აგვიხსნა, რომ ამ სოფლებში ლივანის საუკეთესო ყურძენი ხარობსო“ (იქვე გვ. 107).

პროკოფის აღწერით სკანდასა და სარაპანას ციხესიმაგრეების ტერიტორიებზე არ მოდიოდა მოსავალი, არ ხარობდა ვაზი. გ. ყაზბეგიც მსგავსად მიუთითებს, რომ შავშეთის მაღლობებში, სადაც ადმინისტრაციული ცენტრები და ციხეები იყო განლაგებული ვაზი არ ხარობდა და მოსახლეობა

მხოლოდ ქერსა და ჭვავს თესავდა. ის წერს „მაშინ, როცა გარელობაში თესვა მხოლოდ იწყება, ტბეთში ყანები უკვე აჯეჯილებულია; მაშინ, როცა პირველში გამოჩნდა მსხლის კუკული, მეორეში უკვე სახეზეა ნიგვზის მოზრდილი ნაყოფი, რომელიც **ზემო ტერასზე საერთოდ არ ხარობს**. თავად ნათესებიც სხვადასხვანაირია. **ზემოთ მხოლოდ ქერს, ჭვავსა და ხორბალს თესავენ. ვაზის ლერწი არც იქ და არც აქ არ არის**“ (იქვე გვ. 78). ნაკლებ მოსავლიანობის მხრივ უვენახეობის გამო გ. ყაზბეგის მიერ აღწერილი შავშეთის ციხისძირი ემსგავსება პროკოფის მიერ აღწერილ სარაპანას. ქერის და ჭვავის ნათესებითაც, მითუმეტეს, რომ ამ ციხისძირთან ახლოს გადიოდა არტანუჯ-არტაანის შემაერთებელი გზა, რომელიც უღელტეხილ იალზნი-ჩამის ახლოს მდებარეობდნენ და იქვე არიან კანდრიდის და ქინძოტამალის ციხეები, რომლებსაც ეტილოლოგიურად ემსგავსება სკანდა. მახლობლადაა მთა „კანდილი“.

ორი ლაზიკა

ბიზანტიასა და საქართველოს შორის საზღვარი ისტორიულად გადიოდა ხუფათთან (ხოფთან), მის ქვემოთ (ვიდრე ტრაპეზუნტის მთიანეთის/ჭანეთის/ ჩათვლით) - მდებარეობდა „ძველი ლაზიკა“ თავისი საეპისკოპოსოებით, რომელთაგან ერთერთი ზიგანა ტრაპეზუნტიდან 70-იოდე კილომეტრით იყო დაშორებული და თეოდოსიოპოლის გზაზე, მთიან რეგიონში მდებარეობდა. **ადმინისტრაციულად ის პონტოს ოლქში შედიოდა, ამტომაც სახელმწიფო მოხელეები და მწერლები მის სახელს არც**

კი იხსენიებდნენ. სახელი ლაზიკა კვლავ წამოტივტივდა მას შემდეგ რაც იუსტინიანემ მის მიერ ახალ დაპყრობილ ტერიტორიასაც უწოდა ეს სახელი-ლაზიკა.

ჭანეთის ლაზიკა „ძველი“ იყო იმ მხრივ, რომ როცა VI ს-ში ბიზანტიის იმპერატორმა იუსტინიანემ დაარღვია ხელშეკრულება სპარსეთის შაჰთან და ხუფათის მაღლა - ჭოროხის შესართავამდე დაიპყრო ახალი მიწა-წყალი - მასაც სახელი ლაზიკა დაარქვა, რადგანაც, ჩანს თვლიდა ჭანიკის ლაზიკის გაგრძელებად.

ბად. მაშასადამე ამ ახალდაპყრობილ მიწა-წყალსაც ლაზიკა ეწოდა, მიზეზი ამისა იყო ის, რომ ეს „ახალი ლაზიკა“ ძველს ემეზობლებოდა, მისი გეოგრაფიული გაგრძელება იყო, ის მდებარეობდა ძირითადად მდ. ჭოროხის ხეობაში. ის არსებობდა, როგორც თავისთავადი ადმინისტრაციული ერთეული /სამეფო/-„ლაზიკის“ სახელწოდებით.

ჭოროხის აუზი უხარმაზარი მიწა-წყალია, რომელიც დიდი კლდეებით ბუნებრივადაა შემოსაზღვრული. სულ ორი, ერთმანეთთან ახლო მდებარე გასასვლელი აქვს შავ ზღვაზე, ერთია მდინარე ჭოროხი და მის ნაპირზე გამავალი ვიწრო გზა-ბილიკები. მეორეა ხუფათ-ჭოროხის გზა. ამიტომაც ბიზანტიისათვის საკმარისი იყო რამდენიმე ციხე-სიმაგრის აგება ამ გზების საკონტოლებლად. ამიტომაც მდ. ჭოროხის ზღვასთან შერთვის სიახლოვეს აიგო პეტრას ციხე-სიმაგრე. მის მპყრობელს ადვილად შეეძლო მთელი უხარმაზარი ჭოროხის ხეობის ანუ ლაზიკის უმთავრესი ნაწილის აღებ-მიცემობისა და ვაჭრობის კონტროლი აღნიშნულის გამო.

მართლაც იუსტინიანეს მიერ დასმულმა პეტრას მცველმა შეძლო ეკონტოლებინა მთელი ლაზიკის ვაჭრობა. ლაზიკა ფაქტიურად მოიცავდა „კლარჯეთსა და ბოლო კლარჯეთის ზღვის პირს“ იბერიის ნაწილს, მაგრამ რადგანაც იბერია სპარსეთმა დაიპყრო, სპარსეთს მიაჩნდა, რომ ეს მიწა-წყალი სპარსეთს

ეკუთვნოდა. ამის გამო ატყდა ომი სპარსეთსა და ბიზანტიას შორის. ახალი ლაზიკის გზით თვით შაჰმა ხოსრომ ინება შავ ზღვამდე მისვლა. ეს გზა დვინიდან შედიოდა არტაანში ანუ იბერიაში, რომელიც ჭოროხის ხეობას /პეტრას/ არსიანის ქედით უერთდებოდა.

არტაანიდან გზა შედიოდა შემდეგდროინდელ არტანუჯში, იქედან კი ართვინში და ჭოროხის ანუ ფასისის გავლით შედიოდა პეტრაში. კლარჯეთი ბიზანტიამ მიიტაცა და ის სეიყვანა თავის ადმინისტრაციულ ოლქ-ლაზიკაში, მაგრამ მისი მეზობელი არტაანი კვლავ იბერიად იწოდებოდა, ანუ იბერია-ლაზიკის შემაერთებელი საერთაშორისო გზა გადიოდა არაღიხის, არამედ არსიანის მთაზე.

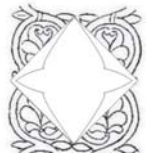
შემდგომშიც ამ გზაზე მდებარე არტანუჯი (X საუკუნისათვის) დიდ საერთაშორისო სავაჭრო ცენტრად ითვლებოდა. არტანუჯის ქვეყანას კონსტანტინე პორფიროგენეტის სიტყვებით ეწოდებოდა „არზეს ქვეყანა“. როგორც ითქვა „არზე“ ანუ -აღზე-აღზე“ ის ფუძე უნდა იყოს, რომლისგანაც სიტყვა ლაზიკა იქნა მიღებული - „აღზე-ლაზე-ლაზიკა“.

აღსანიშნავია, რომ ლაზებს უწოდებდნენ არა მხოლოდ ზღვისპირეთის მცხოვრებთ, არამედ მთიანი რეგიონის, არზრუმის მცხოვრებთაც. „არზ-ლაზ“ ასევე ერთი ფუძეა. მაშასადამე ლაზიკა ძველთაგანვე ერქვა, არამხოლოდ ზღვისპირეთს ტრაპიზონის მხარეს, არამედ მთიან რაიონსაც გუნუშხანე-არზრუმს.

კველი ლაზიკა-ქალღის თემი („სოფელი მებრელთა“)

აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი ტრაპეზუნტის ჩათვლით იუსტინემ VI ს-ში შეიყვანა ბიზანტიის იმპერიის იმ პროვინციაში, რომელსაც

„I არმენია“ ეწოდებოდა. მალევე VII ს-ში ამ მიწა-წყალზე ჩამოყალიბდა ახალი ბიზანტიური ადმინისტრაციული ერთეული – „არმენიაკონი“,

საბედნიეროდ მალევე, ბიზანტიამ ამ პროვინციას ანუ ძველ ლაზიკას (ლაზივს) აღუდგინა ძველი სახელი და მას უწოდა „ქალდეას თემი“. ეკლესიურად ქალდეას თემს იქამდე და მის შემდეგაც მოიცავდა კონსტანტინოპოლის ლაზიკის ეპარქია, რომლის სამიტროპოლიტოში შედიოდა ფაზისის, როდოპოლისის, პეტრას, ზიგანას და საისინის საეპისკოპოსოები. ნ. აღონცის აზრით, ყველანი ისინი მდებარეობდნენ ტრაპეზუნტ-არზრუმის შემაერთებელი გზის პირას. ესენი იყვნენ ცნობილი ქალაქები, რომელთა მეტ ნაწილში რომაული კოჰორტები იდგა, ამიტომაც ამ ქალაქებში დაარსეს საეპისკოპოსო კათედრები. ისინი ჭანიკა-ლაზიკის ეპარქიაში მდებარეობდნენ. ჭანეთი ვრცლად იყო გადაჭიმული პარხალის მთიანეთში და ნაწილობრივ ჭოროხისა და მდ. კელკიტის ხეობებში. „ქალდიის თემის“ სახელწოდების აღდგენით ბიზანტიამ ფაქტობრივად აღიარა, რომ ამ მიწა-წყლის მკვიდრი მოსახლეობა იყო ქალდეელები ანუ ქართველობა – ჭანებისა და ლაზების სახელწოდებით, მათი არმენიზაცია მიუხედავად იმპერიული ხელშეწყობისა VI-VII სს-ში სომხურმა ეკლესიამ ვერ შეძლო, რადგანაც ეკლესიურად კონსტანტინოპოლს ექვემდებარებოდნენ. უფრო მათი გაბერძნების პროცესი იყო დაწყებული.

ქალდეას თემი მოიცავდა ძველ, ისტორიულ ლაზიკას, რომელიც ადრე, დიოკლეტიანემდე ეპოქაში ამ მთიანეთში მდებარეობდა და არა დასავლეთ საქართველოში. ეს იყო ე.წ. „ძველი ლაზიკა“ (ჩანს მიმდებარე ზღვისპირით), ხოლო ახალი ლაზიკა, რომელსაც იუსტინიანე „ჩვენს ლაზიკას“ უწოდებდა მდებარეობდა მის გვერდით იუსტინიანესმიერვე დაპყრობილ მიწა-წყალზე-რიზედან ჭოროხამდე. ამ ახალ ქვეყანას, რომელშიც ასევე შედიოდა ჭოროხისპირა ხეობა არსიანის ქედის ართვინ-ლიგან-ერგეს ჩათვლით თანამედროვე ბათუმ-ხელვაჩაურის რაიონებთან ერთად ეწოდა ლაზიკა. მაშასადამე ლაზიკა მოიაზრებოდა ასეთ საზღვრებში - სამხრეთით ზღვისპირას ხოფა, მთებში კი ჭანეთი, აღმოსავლეთით არსიანის ქედი, ჩრდილოეთით თანამედროვე სუფსას ხეობა და გურიის მთიანეთი.

ქალდეას თემი მოიცავდა ძველ, ისტორიულ ლაზიკას, რომელიც ადრე, დიოკლეტიანემდე ეპოქაში ამ მთიანეთში მდებარეობდა და არა დასავლეთ საქართველოში. ეს იყო ე.წ. „ძველი ლაზიკა“ (ჩანს მიმდებარე ზღვისპირით), ხოლო ახალი ლაზიკა, რომელსაც იუსტინიანე „ჩვენს ლაზიკას“ უწოდებდა მდებარეობდა მის გვერდით იუსტინიანესმიერვე დაპყრობილ მიწა-წყალზე-რიზედან ჭოროხამდე. ამ ახალ ქვეყანას, რომელშიც ასევე შედიოდა ჭოროხისპირა ხეობა არსიანის ქედის ართვინ-ლიგან-ერგეს ჩათვლით თანამედროვე ბათუმ-ხელვაჩაურის რაიონებთან ერთად ეწოდა ლაზიკა. მაშასადამე ლაზიკა მოიაზრებოდა ასეთ საზღვრებში - სამხრეთით ზღვისპირას ხოფა, მთებში კი ჭანეთი, აღმოსავლეთით არსიანის ქედი, ჩრდილოეთით თანამედროვე სუფსას ხეობა და გურიის მთიანეთი.

რატომ „ქალდეა“?

ჭანეთს ანუ შემდეგდროინდელ ლაზის-ტანს ძველ ბერძნულ მწერლობაში ერქვა „ქალდეა“. ეს სახელი ცოცხალი იყო მკვიდრთა შორისაც, ამჟამად ლაზების ერთი მცირე ჯგუფი თავის თავს „ქალდეებს“ უწოდებს. რას ნიშნავს სიტყვა „ქალდეა“ და რატომ უნდა წოდებოდა ეს სახელი ისტორიულ ჭანეთს.

ქალდეა, როგორც ვიცით ერქვა ლურსმულ ეპოქაში, ქრისტეშობამდე მრავალი ასეული წლით ადრე შუამდინარეთის ერთ სახელმწიფოს, ბერძენ ავტორთა მტკიცებით ტრაპეზუნტის მიმდებარე ქალდეას მოსახლე-

ობა შუამდინარეთიდან იყო გადმოსახლებული და ამიტომაც ერქვათ მათ ეს სახელი, ხოლო კონსტანტინე პორფიროგენეტის მტკიცებით ქალდეას მეზობლად მცხოვრები იბერები პალესტინიდან იყვნენ გადმოსახლებულები. მაშასადამე ქართველების სამხრეთიდან გადმოსახლების თეორიას ბერძნული ისტორიოგრაფია X საუკუნეშიც იცნობდა. სახელი „ქალდეა“ უდერდა ქართველთა თვითსახელწოდებაში - „ქართუ-ელი“ და ასევე წან-ლაზებსაც ეს სახელი – ქალდეები ერქვათ. ეს სახელი ცნობილი და მშობლიური იყო იმ ფრიგიელებისა და

კელტებისათვისაც, რომელნიც მცირე აზიაში დამკვიდრდნენ ქრისტეშობამდე VIII-III საუკუნეებში. მათში ეს სახელი უფრო ასე უღერდა - გორდე, გარდე, ქართუ - ქალდე. ჩანს ვანის ტბისპირეთიდან პონტოსზღვისპირზე გადმოსახლებულმა იბერებმა /კარდუხებმა/ ეს სახელი - ქალდ თან მოიტანეს.

ფრიგიელების ერთერთი ეთნოგუფი ყოფილა მესხები ზოგიერთი ისტორიკოსის

აზრით. მესხები კი ჰეკატოს მილეტელის ცნობით კოლხური ტომი იყო. მაშასადამე მესხები და კოლხები ერთი ხალხი ყოფილა. ფრიგიელების ერთი ნაწილი, მათი შიდა სატომო სახელი კი ქალდე იგივე ქართუ ყოფილა. ეს, ცხადია, უფრო სამეცნიერო ვარაუდებია, მაგრამ ფაქტია, რომ ჭანეთს - ქალდეა ერქვა.

ლაზიკა ფართო პოლიტიკური ბაზებით

ნ. ადონცი წერს - გაგება აბასგიისა ფართო პოლიტიკური ტერმინის მნიშვნელობით, რომელიც იჭერდა მიწებს კასპიის ზღვამდე, წარმოიქმნა არაბობის შემდეგ. იქამდე, კერძოდ VI ს-ში ასეთი **ფართო პოლიტიკური მნიშვნელობით იხმარებოდა ლაზიკა, ოღონდ შავიზღვისპირეთში (ნ. ადონცი, გვ. 219)**. როგორც წყაროებიდან ჩანს, თავდაპირველად ლაზიკა ერქვა ტრაპიზონის მიმდებარე მიწა-წყალს.

IV-V ს-ში რომის საზღვარი გადიოდა ქრიზეს სანახებში. მიმდებარე მიწა-წყალს (თავის ძალზე ვრცელ მთიანეთთან ერთად) ლაზიკას უწოდებდნენ, მაგრამ შემდეგ მისი

მნიშვნელობა გაიზარდა, კერძოდ, იუსტინიანემ რომის საზღვარი გადაიტანა ჩრდილოეთით. მდ. ჭოროხის შესართავი მოექცა ბიზანტიის სახელმწიფოს შიგნით. ამ ახალ მიწასაც ლაზიკა ეწოდა.

VIII-IX-X სს-ში არაბთაგან გათავისუფლებულ სპერის, ბასიანის, ვასპურაკანის ნაწილის მართლმადიდებლურ ეპარქიებს - „ეპარქიები ლაზიკაში“ ეწოდათ. ასე რომ, ლაზიკა ეკლესიურად მოიცავდა ტერიტორიას თითქმის ვანის ტბიდან ტრაპეზუნტამდე, ხოლო პოლიტიკური მნიშვნელობით რიზედან - ჭოროხის შესართავამდე, კლარჯეთის ჩათვლით!

ჭანეთი (სისილისი/საისინი/, ზიბანა)

პროკოფი კესარიელზე დაყრდნობით, ნ. ადონცი აღწერს ჭანეთს - ის მდებარეობდა თეოდოსიოპოლისთან ახლოს, რომელიც, მისი სიტყვით, იყო დასავლეთ არმენიის ყველაზე მნიშვნელოვანი ქალაქი, სადაც იჯდა კომიტი (ამის საპირისპიროდ, სპარსელთა შაჰმა ქ. დვინში (ერთერთ უმთავრეს ქალაქში), დასვა თავისი

მარზპანი). „ჭანების ტომი ემეზობლება სომხებს, მათ მიწაზეა ადგილი, სადაც იუსტინიანემ ააშენა ახლადმოქცეული ჭანებისათვის პირველი ეკლესია. აქედან იწყება რომაელთა, პერსარმენიელთა და თვით ჭანების საზღვრები. აქვე იყო იუსტინიანეს მიერ აგებული პირველი ციხე-სიმაგრე, მისგან ორი დღის გზაზეა სოფე-

ლი ხარტი, ოკენიტი ჭანების მიწაზე. მისგან აღმოსავლეთით არის ციხე ბარხი, შემდეგ **ზაგონას** მთების კალთებია, სადაც ჭანები საქონელს აძოვებდნენ, მთის ძირშია სოფელი კენა – ვაკე ადგილზე და მისგან მარცხნივ ციხე-სიმაგრე სისილისია, აშენებულია ლონგინის ხევთან (რომაელი სარდალი ლონგინი აქ გაჩერებულა), აქ აუშენებია იუსტინიანეს სიმაგრე ბურგი – სისილისიდან ერთი დღის გზაზე.

შემდეგ არის კოკსილონი ჭანების სიმაგრეები.

ჭანების მიწის შემდეგ არის ქალაქი ტრაპეზუნტი, მისი საზღვრები მიდის სუსარმენამდე და რიზემდე (ორი დღის გზაზე). მისგან აღმოსავლეთით ჭანთა მთებია, რომლის იქითაც სომხები ცხოვრობენ, რომელთა ქვეშევრდომები. ჭანების მთებიდან მოედინება მდინარე ბოასი.

ჭანების რაზმი, რომელიც მონაწილეობ-

და 550 წლის პეტრას ალყაში, უკან დაბრუნდა ზღვისპირა გზით რიზეს გავლით, საიდანაც ათინასა და ტრაპეზუნტის გავლით სამშობლოში დაბრუნდა.

რიზეს შემდეგ ცხოვრობდა ლაზთა ტომი (ნ. აღონცი, სომხეთი იუსტინიანეს ეპოქაში, 1908, გვ. 65). ჭოროხზე, ჭანიკეში, საიდანაც გამოდის ისტორიული მდ. ბოასი, მდებარეობს ისტორიული ქალაქი ბაიბერდი და ასევე სატალა, მდ. კელკიდზე. მათ პროკოფი არმენიელებს მიაკუთვნებს.

სატალასა და ბაიბერდის მაღლა ზღვის პარალელურად მიემართება გრძელი ქედი, ძველად მას ერქვა პარხალი ანუ პარიადრეს ქედი (ამჟამად ლაზისტანის ქედი). ჭანური სოფელი ხარტა ბაიბერტის მაღლაა, ჭოროხის მარცხენა შენაკადზე. აქედან ჩანს, რომ ლაზები და ჭანები სხვადასხვა ტომი იყო. ლაზები რიზეს შემდეგ ცხოვრობდნენ.

ხალღეა – ქალღეა – ხალიბი

სტრაბონის დროს ალიძონები ანუ ძველი ხალიბები იწოდებოდნენ ქალღეებად. მისი აზრით, ჰომეროსის ალიბები იგივე ხალიბები იყვნენ. სიტყვა „ხალიბ“-ში, ნ. აღონცის აზრით, „იბ-ბი“ ქართული მრავლობითობის ნიშანია.

პროკოფის დროს ქალღეები – ჭანები იყვნენ.

პლინიუსი ასახელებს – „არმენოხალიბებს“ – ისინი, ნ. აღონცის სიტყვით, სომხებისა და

ხალიბების ურთიერთ შერევით მიღებული ხალხია. სხვა აზრით, ხალიბების სახელი მიღებულია ბერძნული „ხალიფს“ — სპილენძიდან. ასე უწოდებდნენ პონტოელ ტომებს, სპილენძის მაწარმოებლებს. ნ. აღონცის აზრით, შეიძლება იყო პირიქით და ბერძნული სიტყვა აღნიშნული ხალხის თვითსახელწოდებიდან იქნა მიღებული (ნ. აღონცი, გვ. 59). ჩანს, ხალიბები /ქალღეელები/ და კარღეენები ერთი ხალხის ტომები იყო.

ქალდეა – ქართია

ნ. ადონცი წერს – „ჭანია ანუ ქალდეა, ქვეყანა ჭანებისა ანუ ქალდეებისა, იყო მთიანი ოლქი, წარმოქმნილი პარხალის მთებისა, ჭოროხისა და შავი ზღვის სანაპირო ზოლისაგან - ტრაპეზუნტამდე, ჭოროხის ველზე ჭანია ესაზღვრებოდა ტაოს ოლქსა და სპარსულ სამფლობელოებს, შემდეგ გუგარენას კანტონს, კლარჯეთსა და არტანუჯის მდინარეს, შემდეგ კი მდ. ჭოროხი შედის ეგრში, ანუ ეგერიაში, როგორც აღგვიწერს „სომხური გეოგრაფია“ (ნ. ადონცი, სომხეთი იუსტინიანეს ეპოქაში, 1908, გვ. 26).

ნ. ადონცის მიერ ნახსენები ტუხარისის ციხე ალბათ თუხარისია. ის ერთ-ერთი სასაზღვრო წერტილი ყოფილა ჭანიისა.

ჭანეთს მეორე სახელი ქალდეა ერქვა. ქალდეა – ძველი სახელია, ნახსენები წმიდა წერილში, შუამდინარეთსა და არარატის ქვეყანაში მდებარეობდა ქრისტეშობამდე მრავალი საუკუნით ადრე. მაგრამ ჭანეთის ქალდეას სახელი მას არ უკავშირდება.

საფიქრებელია, რომ ჭანეთს ქალდეა თუ ხალდეა უწოდეს, ალბათ, ჭანების ეთნიკური თვითსახელწოდების გამო. რა უნდა ყოფილიყო ჭანების თვითსახელწოდება? ის იყო ერთი ნაწილი დიდი ხალხისა ანუ დიდი ეთნიკური ჯგუფისა – ქართველებისა, ალბათ, ჭანების თვითსახელწოდებაც ეს იყო-ქართველი, აქედან ქალდეელი. მართლაც, სიტყვების-ქალდეა-ქალდეელისა და ქართუელის ეტიმოლოგიური იდენტურობა უდავოა.

სიტყვათა ფუძე-ქალდ იგივეა, რაც ქართ. გ-კ-ქ დ დ-ტ-თ თანხმოვანთა ჯგუფებში გვაქვს თანხმოვნების ურთიერთმონაცვლეობა. ამიტომაც ქალდ – მოგვცემს ქართ-ს. ქარლდუ კი- ქართუს.

ქალდ ასევე გვაძლევს „გარდ“-ს. „გარდ“-ის ფუძე-ძირია- გარ-გრ-ეგრ (აქ „დ“-მრავლობითობის ნიშანია).

საერთოდ გარდ (ქართ) ანუ „გრ“ ფუძე – მთელი ქართველი ხალხის და მისი ქვეყნის თვითსახელწოდებაში ქალდეა: ესენია-გუგარქი, ეგრისი, გურია, არგვეთი და სხვა. გუგარქი სომხური წყაროებით, ერქვა არა მხოლოდ ქვემო ქართლს, არამედ მთელ აღმოსავლეთ საქართველოს, საზოგადოდ ქართველთა ვრცელ ქვეყანას – ანუ იბერიას ერქვა ასევე „გურზან“ (ნ. ადონცი, დასახ. ნაშრ. გვ. 219).

შეუძლებელია ეტიმოლოგიურად ერთმანეთს არ დაგუგავშიროთ გურზან და „ეგრი“, ანუ „ეგერია“.

აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოს სახელი გუგარქი, გოგარენა, ასევე სახელები დასავლეთში – არგვეთი, გურია. იდენტურია ქალდ, გარდ, ეგერ, არგვეთი, გურია, გურაზან, გუგარქ, გოგარენა – ისინი საერთო ფუძეს შეიცავენ – ესენია: „გრ“ ან „რგ“. ქართველთა ეთნოთვითსახელწოდების ფუძე-ძირია – „გრ“ – „ქრ“. (სიტყვა გუგარქში ფუძე-ძირია – „გგრ“ და არა – „გუგ“, როგორც მიიჩნევა).

ჭანები

პროკოფი კესარიელის ცნობით, ჭანები ადრე სანებად იწოდებოდნენ. ისინი მრავალ ტომად იყოფოდნენ III-VI საუკუნეებში, მოსახლეობდნენ მდ. ჭოროხის სათავეებთან. ახლანდელ ბაიბურთისა და ისპირის მაზრებში. ბიზანტიელებმა დაიმორჩილეს იმპ. იუსტინიანეს დროს, ჭანეთი ამ დროს დაიპყრო არმენიის მაგისტრმა ჭიტამ, დაიწყო გაქრისტიანება. სახელწოდება ჭანი შემდეგ შეიცვალა ლაზით. ჭანეთი შემდგომ, ჭანური ტომების აქტიურობის შედეგად, ეწოდა ახლანდელ ართვინის, რიზესა და ტრაპიზონის ვილაიეთებს.

ჭანეთს ბერძნულ წყაროში ასევე ეწოდება თიანიკე.

XIII საუკუნიდან შედიოდა ტრაპიზონის იმპერიაში.

XIV ს-დან ჭანეთის აღმოსავლეთ ნაწილი სამცხის სამთავროს შემადგენლობაშია. 1461 წლიდან 1547 წლამდე ოსმალებმა დაიპყრეს. 1878 წელს თურქეთმა დათმო აღმოსავლეთ ჭანეთის ნაწილი, რომელიც შევიდა რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში (ახლანდელი სარფის აღმოსავლეთი რეგიონი).

ხალტიქ – ხალდია (ქალდია) 950 წლისთვის

ბიზანტიური ადმინისტრაციული დაყოფა აჩვენებს, რომ **ხალდიას თემი** მოიცავდა შავი ზღვისპირეთს **თერმოდონტიდან ფაზისამდე**, რუკებზეცაა აღინიშნული, რომ მისი **ჩრდილოეთის საზღვარი** თითქმის თანემთხვეოდა მდ. **ჭოროხის** შესართავს (ანუ ფაზისი ჭოროხს ეწოდებოდა X საუკუნისათვის).

X ს. ბიზანტიურ დაპყრობათა კვალდაკვალ, ხალდიას თემს 950 წლისათვის **აღმოსავლეთის მხრიდან** შემომატებული ჰქონდა ოლქი „**მესოპოტამია**“, ეფფრატის სათავესთან, ეს ოლქი თეოდოსიოპოლისს არ მოიცავდა, რადგანაც ის ჯერ კიდევ არ იყო ბიზანტიის შემადგენლობაში, ფიქრობენ, რომ იმ დროისთვის ბიზანა და ხორძენაც ხალდიაში შედიოდა. ხალდიასა და მესოპოტამიის თემებს **ესაზღვრებოდა კოლონიას თემი**. მასში, ჩანს, იმ დროისათვის შედიოდა ლერიონი, შარიანი, გაილი და კერჩანისი. ხოლო პაიპერტი, ანუ ბაიბურდი, ჩანს, ხალდეას თემში შედიოდა.

იქამდე, საუკუნეებით ადრე, კერძოდ კი VII ს-დან, აღნიშნული თემები შედიოდნენ **არმენიაკონის** ვრცელ თემში მესოპოტამიის გამოკლებით, რადგანაც ეს უკანასკნელი არაბებს ეჭირათ. წყაროთა მიხედვით არმენიაკონის თემის **ჩრდილო საზღვარი აღწევდა მდ. ფაზისამდე**, ხოლო ყველა რუკის მიხედვით, ეს თემი აღწევდა მდ. **ჭოროხის** შესართავამდე, მაშასადამე, ფაზისს VII-IX საუკუნეებშიც ჭოროხს უწოდებდნენ. უნდა აღინიშნოს, რომ X ს-ში ფაზისი ერქვა ასევე მდ. არაქსსაც, როგორც კონსტანტინე პორფიროგენეტი გადმოგვცემს. ფაზისი არაქსს ჯერ კიდევ ქრისტემდე ასწლეულებით ადრე რქმევია, ქსენოფონტეს მის მხარეებში შეხვდა ფასიანთა ტომი, ხალდიის თემის მთავარი ქალაქი იყო ტრაპეზუნტი. VII ს. მსოფლიო კრების დამსწრე ტრაპეზუნტელი ეპოსკოპოსი კრების აქტებს ხელს აწერდა ვითარცა

„ეპისკოპოსი ფაზისისა“. მაშასადამე, ქ. ტრაპეზუნტსაც ერქვა ეს სახელი. ასე **რომ, ხალდის თემი ჩრდილოეთიდან და აღმოსავლეთიდან მდინარეებით – „ფაზისებით“ იყო შემოწერილი**, ხოლო „ფაზისი“ თვით ცენტრალურ ქალაქსაც რქმევია, მაშასადამე, იქ სიტყვა „ფაზისი“ პოპულარული ყოფილა. კიდევ უფრო ადრე,

IV ს. ბოლოს, ხალდის თემის ადგილას იყო „პოლემონის პონტოს“ პროვინცია, მასში შედიოდა ქალაქები კომანა, პოლემონიონი, კესარია, ტრაპეზუნტი და რიზე. **პროვინცია აღწევდა მდ. ჭოროხამდე**, კერძოდ ქ. აფსაროსამდე. პოლემონის პონტოს პროვინციას დაეფუძნა ჯერ არმენიაკონისა და შემდგომ ხალდის თემები.

ტიბარენები და ჭანები ერთ მიწაზეა

ჭანეთს უცხოელები ქალდეას უწოდებდნენ. ივ. ჯავახიშვილის დასკვნით **სიტყვის ფუძე - ძირი „ქალდე“, „ქალდეუ“ აღნიშნავდა ქართველთა სამივე ჯგუფის ქართვების, ზანებისა და სვანების საერთო სამშობლოს სახელს** (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, 1951, გვ. 403-404) ის ქართულ

ქალდეას (ანუ ჭანეთს) არ აკავშირებდა შუამდინარეთის „ქალდეასთან“ და არც ურარტუს „ქალდთან“).

ბერძენ-რომაელ ავტორთა ცნობებით ქალდეა - ჭანეთში ერთად ცხოვრობდნენ ტიბარენები და ჭანები. სიტყვა ტიბარენში ფუძე-ძირი „ტიბარ“ იდენტურია სიტყვა - „იბერისა“.

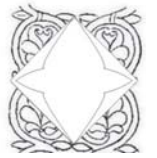
პროვინცია არმენიაკონი

ნადონცის სიტყვით, VII ს-ში ჭანეთსა და მის მოსაზღვრე მხარეებს „არმენიაკონი“ დაერქვა. ის გადაშლილი იყო სინოპიდან ფაზისამდე. შედგებოდა ყოფილი კაპადოკიის, I, II არმენიისა და პონტოსაგან. სახელი ეწოდა მის მეზობლად მცხოვრები სომხების გამო (ნ. აღონცი, არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში, გვ. 203).

ლადან 18 მილზე. გზა გადიოდა გაილ-კელკიტის მდინარის გასწვრივ, ე.ი. ზიზიოლა – ამჟამინდელ კელკიტთან იყო. პროკოფის ცნობით, სისაღისი და კენა პარხალის ქედზე იყო. **ოტატია იგნტიატუმ (1839) თანახმად, ზიზიოლაში იდგა რომაული რაზმი დიდხანს – იუსტინიანემდე. ჭანები დაიპყრო იუსტინიანემ ტახტზე ასვლისთანავე. სისილისი ჭანიკის გარე საზღვარზე მდებარეობდა პარხალის ქედზე. ოკენიტების ცენტრი – ხარტი – სამხრეთ მთისწინებში იყო, ბაიბერდის და სატაღის გასწვრივ. როგორც ჩანს, სისილისი კათედრა სისილისში იდგა.**

ჭოროხის ხეობას ხალდეა, ხალდოძორი ერქვა. აქ ბარხონთან – პარხარის ქედთან იყო სადგომი ოკენიტების ჭანებისა, ხარტას მაღლა ვაკე ადგილზე კი მდებარეობდა დასახლება კენა, ოკენა (ო – პრეფიქსია, ქართული სა-ს ფარდი), ე.ი. ოკენა-კენების ანუ ოკენიტი ჭანების საცხოვრისი. ოკენის დასავლეთით პუნქტი სისილისი (სისილისი – ზიზიოლა). ზიზიოლა – ნიკოპიდ – სატილას გზაზეა, სატა-

სისილისიდან ერთი დღის გზაზე მდებარეობდა ბურგი – ლონგინოს ადგილთან ახლოს, აქედან კოკსილონთა ტომის ოლქი იწყებოდა და აქ იყო ქალაქები სხიმაღანისო-

ნი და ჭანჭაკობი (იქვე, გვ.65).

ჭანების სახელი შემოინახა ჯანიკმა. აქედან განდევნილი ჭანები შემდეგში ცხოვრობდნენ მდ. ხარშუტთან. არდასის ჩრდილოეთით ძვეს ზიგანა, რომელიც მნიშვნელოვანი პუნქტი იყო – ლაზიკის ხუთი ეპისკოპოსიდან ერთერთის რეზიდენცია. ეკლესიურად ჭანიკა ლაზიკას ეკუთვნოდა, ჭანებს უფრო ადრე ქალები ერქვათ. ჭანების პოლიტიკური მნიშვნელობის გაზრდის გამო მთელ ქვეყანას VI ს-ში ჭანეთი დაერქვა. VIII ს-ში გაცოცხლ-

და ძველი დასახელება – არმენიაკონის თემის დაშლის შემდეგ და ერთ მის ნაწილს ქალები დაერქვა (გვ. 65). ე.ი. **ამ მიწა-წყალს იუსტინიანეს მეფობის დასაწყისში ერქვა – პონტო, შემდეგ I არმენია, VI საუკუნეში – ჭანეთი, VII ს-ში – არმენიაკონი, VIII-დან ქალები. ესენი იყვნენ ოფიციალური, იმპერატორობა მიერ შერქმეული სახელები. მისი თავდაპირველი სახელი კი – ლაზიკა/ქალები უნდა ყოფილიყო, ბოლომდე შემორჩა კიდევ ეს სახელები მას.**

კლარჯეთი ანუ ლაზიკა

კლარჯეთს, ვახუშტის ცნობით, თავდაპირველად მართავდნენ მთავრები (მეფეები), რომელთა გვარი იყო „მირდატოვანი“ (ვახუშტი **კლარჯეთის ქვეშ, როგორც ითქვა, გულისხმობს ჭანეთს, ტაოს, სპერს, ჭოროხის ხეობას** და, ასევე, მიმდებარე რეგიონებს. მას შემდეგ, რაც კლარჯეთი ბერძენთაგან გაათავისუფლა ვახტანგ გორგასალმა, კლარჯეთის საერისთავო აღმოჩნდა ვახტანგის ვაჟის **მირდატის** ხელში. მირდატმა საკუთარი და მიათხოვა „დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალ“ **გუარამ I** ბაგრატიონს, რომლის წინაპრები ფილისტიმიდან ყოფილან წამოსულნი, მას ასევე გადასცა **„სამკვიდრებელი ტაო“**. ამ გუარამს „ტაოს ერისთავი“ ეწოდა. გუარამ I ტაოს ერისთავს მირდატის დისგან ეყოლა **ბაგრატი**. სპარსელთა ქართლში გაბატონებამდე კლარჯეთ-ტაოს ერისთავები ემორჩილებოდნენ „ქართველთა მეფეს“, ე.ი. მცხეთელ მეფეს, ხოლო სპარსთა შემოსევის შემდეგ „ქენი მირდატისანი განდგნენ ფარსმან მეფისაგან და მიერთვნენ ბერძენთა“ (იქვე, გვ. 693). კლარჯეთში (მასში შედიოდა ტაოც) წარმოიშვა **ორი სამთავრო**

სახლი, ერთი იყო ვახტანგ გორგასლის ძის მირდატის შთამომავლები, მეორენი კი ამ მირდატის დისა და აღნიშნული გუარამ I-ის შთამომავლები. შემდგომში **მირდატის ძეები უშიგლობის გამო ამოწყდნენ**. ამ მიზეზის გამო საგვარეულო სახელი **„მირდატოვანები“ ეწოდათ გუარამის შთამომავლებს**. მის შვილიშვილს ერქვა ასევე სახელი გუარამი (მაშასადამე ის იყო ზემოთ აღნიშნული ვახტანგ გორგასლის ძის მირდატის დის შვილის ბაგრატის ვაჟი). ვახუშტი წერს, რომ ამ მეორე გუარამმა **„შეიცვალა სახელი მირდატოვანებისა ბაგრატიონად** მამისა თვისისა სახელი-სათვის“ (ქ.ც. IV, გვ. 694).

გუარამ II მირდატოვანი იქცა ბაგრატიონად, მალე ის ავიდა მცხეთის სამეფო ტახტზე. ეს ასე მომხდარა – **„მიველტო ეს გუარამ უმეტეს ბერძენთა... ამისთვის კეისარმან მოსცა სიგელით... კურაპალატობა** გუარამს, ხოლო წელსა 575 თხოვნითვე ქართველთათა **მოსცა ამ გუარამ კურაპალატს მეფობა საქართველოსი** კეისარმან იუსტინე და გამეფდა. ამით კუალად შეერთდა სამცხე-კლარ-

ჯეთი და ყოველი საქართველო ერთ სამეფოდ“ (იქვე, გვ. 694).

მაშასადამე, სომხური გეოგრაფიით ეგრად (სამხრეთ ეგრისად) წოდებულ ქვეყანაში, ანუ ქართული წყაროებით კლარჯეთში (რომელშიც ტაო და ჭანეთიც შედიოდა), იგივე ბერძნულ ლაზიკეში მთავრობდა მირდატიანების საგვარეულო, რომლის პირველმა პირმა VI ს-ში მცხეთის (ქართლის) სამეფო ტახტი დაიკავა. ქართული წყაროს აღნიშნული ცნობები გარკვეულწილად ეთანადება ბერძნულსა და სომხურს – ყველა წყაროში მითრიდატ-მირდატიანები იხსენიება: მითრიდატე VI ევპატორმა დააარსა ე.წ. „კოლხეთის სამეფო“, რომლის პირველი მეფე მისი ძე მითრიდატე იყო. შემდეგ მას მითრიდატეს ძე ფარნაკი მართავდა (ეს კოლხეთი იგივე ეგრი – ლაზიკაა), მიჰრდატიანები, სომხური წყაროებით, მართავდნენ პონტოსპირეთის ქართველებს.

პონტოსზღვისპირეთის ქართველთა მირდატიანი (მიჰრდატ-მითრიდატიანი) მეფეების მმართველობის შესახებ წერს როგორც ბერძნულ-ლათინური, ისე სომხური და ქართული წყაროები. ბერძნულ-ლათინური წყაროები ამ მითრიდატიანების ძირითად სამეფოდ მიიჩნევენ პონტოს ქვეყანას, სომხური წყაროებიც წერენ, რომ მიჰრდატიანებს სამეფოდ მიეცათ როგორც პონტოს, ისე კავკასიის მხარეს პონტოსზღვისპირეთის ქვეყანა, ქართული წყარო მათ საპირისპიროდ მიიჩნევს, რომ მირდატიანებმა სახელი მიიღეს ვახტანგ გორგასლის ვაჟის – მირდატისაგან (თუმცა კი აღნიშნავს, რომ მათი ძირითადი, თავდაპირველი სამართავი ქვეყანა იყო კლარჯეთი, ანუ პონტოსზღვისპირეთი ჭოროხის ხეობის მხარეს). ამ მხარეებიდან (სპერიდან) ბაგრატიონების წარმოშობის შესახებ სხვა წყაროებიც არსებობს, ბაგრატიონებს,

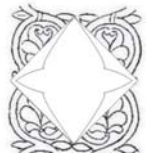
ჩანს, ზოგიერთ წრეებში აკავშირებდნენ ლაზიკის მეფეებთან. არსებობს შესაძლებლობა ვარაუდისა, რომ ერთერთი ამ მეფეთა შთამომავალთაგანი, სრულიად საქართველოს ტახტზე ასულა, თუ, რასაკვირველია, კლარჯეთსა და ლაზიკას გავაგივივებთ.

ქართული წყაროების დაბეჭდითებული მტკიცებით, ვახტანგ გორგასლის სიჭაბუკისას, მისი მეფობის პირველ ათეულ წლებში კლარჯეთი (ანუ ლაზიკა) მიიტაცეს ბერძნებმა, მართლაც, ბერძნული წყაროები იხსენიებენ ლაზიკას იმ მომენტთან დაკავშირებით, რომ 456 წელს რომაელებმა, ე.ი. ბიზანტიელებმა „დაიწყეს ომი ლაზებთან“ (Εἰς τὸ ἐπὶ ἄστυ, “Ἐχάρη τὸν ἄδελφόν τὸν ἐπὶ τὴν ἀστυαίαν ἀδελφὸν τὸν ἐπὶ τὴν ἀστυαίαν, Ὁ II, 2 ἰβ. 347).

ქართლის ცხოვრების მიხედვით, ბერძნებმა V საუკუნის აღნიშნულ პერიოდში მართლაც მიიტაცეს კლარჯეთი, რადგანაც, ჩვენი აზრით, ქართული წყაროების კლარჯეთი იგივეა, რაც ბერძნული წყაროების ლაზეთი, „ლაზებთან ომი“ უნდა გულისხმობდეს ბერძნების შემოჭრას კლარჯეთში. ამ დროს ბერძნული წყაროებით, ლაზეთის მეფე იყო გუბაზ I, ის ალბათ ქართული წყაროების კლარჯეთის ერისთავია.

კლარჯეთი, როგორც ვთქვით, სხვა მიწებთან ერთად მოიცავდა ჭოროხის ხეობას ეგრის ჩათვლით, რომელიცაა „ბოლო კლარჯეთისა – ზღვისპირი“. შეიძლება თუ არა მიმსგავსება სახელებისა „გუბაზი“ და „გუარამი“- ეს საკითხავია. საგვარეულო სახელები გუბაზი და გუარამი წერისას (მთავრული ასო-ნიშნებით) ერთმანეთს ემსგავსება.

კოლხეთის ანუ ლაზეთის მეფე გუბაზ I იძულებული გამხდარა დახმარება ეთხოვა პართიის მეფისათვის, რომელმაც ეს ვერ შეძ

ლო. გუბაზი კვლავ იძულებული გამხდარა ბიზანტიელებთან ელჩები გაეგზავნა. ამ დროს ლაზიკის სამეფო ტახტზე ორი მეფე მჯდარა, თვითონ გუბაზი და მისი ძე. ეს ბიზანტიელებს მიუღებელ წესად მიუჩნევიათ და გუბაზისთვის შეუთვლიათ – „აღარ გეომებით, თუ ან თვითონ შენ, ანდა შენი შვილი უარს იტყვით მეფობაზე, რადგან ორივეს ბატონობა არ შეიძლება, ეწინააღმდეგება ძველისძველ წესსო“. ეს მომხდარა იმპერატორ მარკიანეს (450-457) დროს. გუბაზმა მეფობა დაუთმო თავის შვილს და კონსტანტინოპოლში ჩავიდა იმპერატორ ლეონ I-ის (457-475) დროს. გუბაზი მალე უკან გამოისტუმრეს (ამ ლეონ I-ის დროს, ჩანს, აშენებულა სამშვილდის სიონი), ხოლო მისი ძე ლაზიკის ტახტზე აუყვანია ბიზანტიის იმპერატორს.

გუბაზ I კლარჯეთის სუვერენი მმართველი რომ არ ყოფილა (ომის დაწყებამდეც), იქიდან ჩანს, რომ ბიზანტიელები მას კარნახობენ, თუ როგორი უნდა ყოფილიყო კანონები მისი ქვეყნის შიგნით.

ომის შემდგომ ბიზანტიაში ჩასული ლაზიკის მეფე არწმუნებდა საიმპერატორო კარს, რომ ის ჭეშმარიტი ქრისტიანი იყო, რათა კიდევ ერთი მიზეზი არ მიეცა ბიზანტიელებისათვის ლაზიკის ასაოსრებლად.

მართლაც, 450-იან წლებში ლაზიკა უკვე ძველი ქრისტიანული ქვეყანა იყო, აქ. ე. ი. კლარჯეთში V საუკუნის ისტორიკოსის ხორენაცის სიტყვით, იქადაგა წმიდა ნინომ („კლარჯეთიდან მასქუთებამდე“), კლარჯეთი კი იგივე ლაზიკაა (სამხრეთ ეგრისი. „ეგრი“, როგორც ითქვა, კლარჯეთში მდებარეობდა) და, საერთოდ, ტრაპეზუნტის ლაზიკას ქართველები თარგმნიდნენ ასე „სოფელი მეგრელთა“, ან პირდაპირ „სამეგრელოს“. ანდრია პირველწოდებული თავდაპირველად მოვიდა ტრაპიზონში, რომლის ქვეყანასაც „სოფელი მეგრელთა“ ერქვა.

საერთოდ, სიტყვა „სამეგრელო“ ქართულ მწერლობაში თავდაპირველად ნახსენებია არა რიონის ეგრისის, არამედ ტრაპიზონის ეგრისის აღსანიშნავად, რადგანაც, როგორც აღინიშნა, ბერძნულ მწერლობაში ნახსენები „ლაზიკა“ (ტრაპიზონის სანახები) ითარგმნებოდა „სოფელი მეგრელთა“, ამიტომაც ლაზიკის ეპისკოპოსებსაც ქართულ მწერლობაში „მეგრელთა ეპისკოპოსები“ ერქვათ. მაგალითად, ტრულის კრების კანონებში, სადაც კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპისკოპოსები აწერენ ხელს, ქართულად ასე ითარგმნა – „თეოდორე უღირსმან ეპისკოპოსმან ფასოსისამან, სოფელსა შინა მეგრელთასა განვსახლვრენ და წარვწერენ, იოვანე ეპისკოპოსმან ქალაქისა პეტრონისაგან ქვეყნისაგან მეგრელთაისა ხელი მოვაწერე“.

V საუკუნისათვის ჩვენს მიერ „სამხრეთ ეგრისად“ წოდებული ქვეყნების ერთი დიდი ნაწილი უკვე დაპყრობილი იყო ბიზანტიის მიერ და მიმდინარეობდა ომი მეორე ნაწილის დასაპყრობად, რომელსაც, ცხადია, თავისი ეტაპები ჰქონდა. დაპყრობილი ნაწილი ბიზანტიას უკვე აღარ აინტერესებდა, მას სახელიც შეუცვალა-პონტოსა და ბიზანტიურ, ანუ რომაულ არმენიაში შეიყვანა ადმინისტრაციულად, მხოლოდ დასაპყრობად გამზადებულ ლაზიკას ჰყავდა თავისი „მეფე“, ბიზანტიის გაულენის ქვეშ მყოფი პირი, ჩანს, ომი თავისუფალ ლაზებთან არც ისე ადვილი აღმოჩნდა, ამიტომაც ბიზანტია წასულა დათმობაზე და მოლაპარაკება დაუწყო გუბაზ I-თან, რათა დადგენილიყო საზღვარი დაპყრობილ და დაუპყრობელ ლაზიკას შორის, ანუ ბიზანტიასა და თავისუფალ ლაზიკას შორის. ასეთ საზღვრად დადგენილა ხუფათის ციხე, რომელიც ჭოროხის შესართავსა და ტრაპიზონს შორის ზღვისპირას არქაბეს სიახლოვეს მდებარეობდა. ხუფათსა და ჭოროხს შუა ქვეყანა განსახლვრე-

ლად ლაზიკა იყო. ხუფათის ციხე – ვითარცა საზღვარი საბერძნეთსა და ქართულ ქვეყანას შუა იხსენიება „დანიელ მესვეტის ცხოვრებაში“, სადაც გუბაზ I-ის წმიდანთან სტუმრობაა აღწერილი. აქ აღწერილია ის მოლაპარაკება, რომელიც გაიმართა იმპერატორ ლეონსა და გუბაზ მეფეს შორის. მ. ბერძნიშვილი წერს – „დანიელ მესვეტის ცხოვრება“ ახალ შტრიხებს ჰმატებს კოლხეთ-ბიზანტიის ურთიერთობას. აქ ჩვენ შემდეგს ვკითხულობთ – „აქუნდა ორთავე ამათ მეფეთა საურავი რაიმე ქვეყანათა დაწინაურებისათვის და ზღვართა განყოფისა: სადამდის არს საბერძნეთისა ანუ მეგრელთათა, აფხაზეთის სამეფოსა... დადგეს საზღვარ ციხე ხუფათი და აღუთქვეს ურთიერთას მშვიდობა და სიყვარული ამისითა (დანიელ მესვეტის) სიტყვითა“ (მ. ბერძნიშვილი, ქ. ფასისის ისტორიისთვის, გვ. 82).

იმპერატორ ლეონსა და გუბაზ I-ს შორის მოლაპარაკებების შედეგად საზღვრად ბიზანტიასთან დადგენილა ციხე ხუფათისა. აღსანიშნავია, რომ გუბაზს ამ „ცხოვრებაში“ ეწოდება „მეფე აფხაზთა ღობაზიონ“. რატომ აფხაზთა? ალბათ, ამ ცხოვრების ქართულად თარგმნის დროს „ლაზთა მეფის“ შესახებ ინფორმაცია არ არსებობდა, მაგრამ რადგანაც საქმე ეხებოდა „ხუფათს“, რომელიც იმჟამად აფხაზეთის სამეფოში შედიოდა, გუბაზი მიიჩნის „აფხაზთა მეფედ“. გუბაზს და ლეონს ერთმანეთის სამეფოთა შორის ჯერ გაურკვევიათ „სადამდის არს (საზღვარი) საბერძნეთისა ანუ მეგრელთა და აფხაზთა სამეფოსა“.

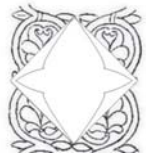
ხუფათის ადგილსამყოფელი ცნობილია. ის ტრაპიზონსა და ჭოროხის შესართავს შუაა. აქ გადიოდა საზღვარი „საბერძნეთის, ანუ მეგრელთა აფხაზთა სამეფოსა“, საზღვარი გადებულია „მეგრელთა“ ქვეყანაში, რომელიც ხუფათთან მდებარეობდა, რადგანაც ლაზიკას „მეგრელთა სოფელი“ ერქვა, შესაბამისად, ხუ-

ფათთან მდებარეობდა ლაზიკა, ანუ გუბაზის სამეფო და მისი სამხრეთი საზღვარი, ხოლო ჩრდილო საზღვარი იმჟამინდელი თავისუფალი ლაზიკისა უნდა ვივარაუდოთ მდ. ჭოროხის შესართავის რეგიონში.

აღსანიშნავია, რომ მეფე გუბაზი ყოფილა ღრმად მორწმუნე ქრისტიანი, ის როცა იმპერატორმა ლეონმა მიიყვანა დანიელ მესვეტის წინაშე – „იხილა რა უცხო იგი ხილვა და მოქალაქეობა ანგელოზებრივი, ღობაზიანოს დავარდა პირსა ზედა თვისსა და თქვა: გმადლობ შენ მეუფეო ცათაო, რამეთუ ქვეყანისა მეფისა მიერ, დიდთა საკვირველთა ხილვად ღირს მყავ მე, მონა შენი და მახვენე, რომელ არა სადა მენახა ქვეყანასა ზედა“ (იქვე, გვ. 83).

ასე რომ, ხუფათი იმჟამად გადაიქცა საზღვრად თავისუფალ და ბიზანტიურ ლაზიკას შორის, ხუფათის ქვემოთ ტრაპეზუნტისაკენ იყო უკვე იმპერიის მიერ ათვისებული ლაზიკა, ხოლო მის ზემოთ ჭოროხის შესართავისაკენ თავისუფალი ლაზიკა. ხუფათი გადაქცეულა საქართველო-ბიზანტიის საზღვრად. ის ჭანეთის არქაბეს ჩრდილოეთით, ზღვისპირას აშენებული ციხე-სიმაგრე ყოფილა.

ვახუშტის ცნობით იმპერატორს კლარჯეთის ერისთავ გუარამისათვის კურაპალატის დიდი ბიზანტიური პატივი მიუნიჭებია. კლარჯეთის ერისთავი შემდგომ იმპერატორს იბერიის სამეფო ტახტზე აუყვანია, ბერძნული კულტურის გავლენის ქვეშ მყოფ კლარჯეთიდან ჩამოსულ ქართლის ახალი მეფე თავის **უზენაეს „მეფედ“ ცნობდა ბიზანტიის იმპერატორს, თავის თავს კი მის „კურაპალატად“**, ვახუშტის აზრით, ის ტახტზე კეისარმა იუსტინემ აიყვანა. მას საფუძველი ჩაუყრია მცხეთის ჯვრისთვის (სამშვილდის საძირკველი, ადრევე ჩაყრილა, ამ გუარამს ალბათ კედლები ამოუხიდავს).

დ. ხოშტარიას წიგნის „კლარჯეთის ეკლესიები და მონასტრები“ მიმოხილვა

ნ. მარის აზრით, VI ს-ში კლარჯეთში მასიურად ჩასახლდა სომხური მოსახლეობა, რამაც გამოიწვია ადგილობრივი ქართული (ე.წ. ივერო-ჭანური) მოსახლეობის არმენიზაცია – გასომხება. ამ თავისი მოსაზრების დამადასტურებელ წყაროდ მიიჩნია სომეხი მემატიანის პოვან მამიკონიანის თხზულება, რომელშიც VII ს. დასაწყისის ამბებია აღწერილი. პავლე ინგოროყვამ გამოიკვლია ეს ნაშრომი და დაასკვნა, რომ კლარჯეთი (და ტაო) ამ ნაშრომებში მოიხსენიება როგორც „ივერთა ქვეყანა“ და მისი მთავარია „ივერთა მთავარი“, ხოლო „სომეხთა ე.წ. მიგრაციული მოძრაობის შესახებ“ აქ არც პირდაპირ და არც ირიბად არაფერია ნათქვამი (პ. ინგოროყვა, გ. მერჩულე, გვ. 422-426).

დ. ხოშტარიას შეცდომა, რომელზეც შემდგომ აგებს მთელ თავის წიგნს, ესაა შემდეგი:

დ. ხოშტარია ფაქტობრივად ეთანხმება ნ. მარს, კლარჯეთში სომხური მოსახლეობის ცხოვრების შესახებ (თუმცა ასეთი თვალსაზრისი უარყო პ. ინგოროყვამ). დ. ხოშტარია მიიჩნევს, რომ კლარჯეთის სომხური მოსახლეობა „გაქართველდა“ (ნ. მარის აზრით, სომხების გაქართველება კლარჯეთში დაიწყო VIII-IX ს-დან, მისგან განსხვავებით, დ. ხოშტარიას აზრით, კლარჯეთის სომხების გაქართველება დაიწყო VI ს-დან). დ. ხოშტარიას თეორიული საყრდენია ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორია, უფრო სწორად, ამ გაბატონებულ თეორიას დ. ხოშტარი-

ამ თავი ვერ აარიდა, თუმცა ცდილობს ნ. მარის მსჯელობათა კორექტირებას. მისი აზრით, თითქოსდა კლარჯეთში მიგრირებულმა სომხურმა მოსახლეობამ მთელი კლარჯეთის ქართველობა კი არ გაასომხა VI-VII სს-ში (როგორც ფიქრობდა ნ. მარი), არამედ პირიქით, ეს სომხები (კლარჯეთში მიგრირებულები VI ს-ში) – **გაქართველდნენ**. როგორც ნ. მარი, ისე დ. ხოშტარია კლარჯეთში ეძებენ და პოულობენ სომხურ ნაკვალევს. თავის წყაროდ დ. ხოშტარია ასახელებს პროკოფი კესარიელს (**დ. ხოშტარია -კლარჯეთის ეკლესიები და მონასტრები, 2005 წ. გვ. 21**).

სინამდვილეში ის ცდება.

პროკოფი კესარიელს არაფერი უწერია კლარჯეთში სომხური მოსახლეობის ცხოვრების შესახებ. დ. ხოშტარია, ისე, როგორც სხვა ზოგიერთი მკვლევარი, არასწორად აანალიზებენ პროკოფი კესარიელის ცნობებს. თუმცა იქვე აღნიშნავენ, რომ მათ მაინცაღამაინც კარგად არც ესმით პროკოფის ცნობები, კერძოდ, დ. ხოშტარია წერს: **„უნდა ითქვას, რომ პროკოფის ცნობები სამხრეთ კავკასიის მოსახლეობის შესახებ ზოგჯერ ცოტა ბუნდოვანია და ძნელი გასაგებია, რომელი ტომი სად ცხოვრობს“** (დ. ხოშტარია, გვ. 21).

პროკოფი კესარიელი ბატონ დ. ხოშტარიასთვის „ძნელად გასაგებია“, მიუხედავად ამისა თითქოსდა პროკოფიზე დაყრდნობით გააკეთა ძალზე მცდარი დასკვნა – **„გარკვეულ პერი-**

¹ 2005 წელს გამომცემლობა არტანუჯმა მზის შუქზე გამოიტანა ხელოვნებათმცოდნე დავით ხოშტარიას მონოგრაფია კლარჯეთის ხუროთმოძღვრებას რომ შეეხება - „კლარჯეთის ეკლესიები და მონასტრები“.

ოდში კლარჯეთში, როგორც ჩანს, მართლაც გაჩნდა სომხური მოსახლეობა, მათ აქ ყოფნას 530-40-იან წლებში ადასტურებს პროკოფი კესარიელი, რომელიც „გოთებთან ომში“ წერს, რომ ათინას, არქაბესა და აფსაროსის მარჯვნივ აღმართული მთების გადაღმა, იბერიის საზღვრამდე, ბიზანტიის ქვეშევრდომი პერსარმენები და არმენები ცხოვრობენ (გეორგიკა, II, 1965, გვ. 123-125), (დ. ხოშტარია -კლარჯეთის ეკლესიები და მონასტრები, 2005 გვ. 21).

სინამდვილეში, პროკოფი კესარიელი გულისხმობს ჭოროხის ხეობის მარჯვნივ, არსიანის ქედის გადაღმა ძირითადად დვინის სანახებისაკენ მცხოვრებ არმენებსა და პერსარმენებს. ასე რომ, ისინი ცხოვრობდნენ არა კლარჯეთში, არამედ კლარჯეთის მარჯვნივ მთიან პლატოზე.

პროკოფის ცუდად გაგების შედეგად მიღებული საკუთარი დასკვნა კლარჯეთში სომხების ცხოვრების შესახებ იქცა დ. ხოშტარიას წიგნის ერთ-ერთ ლაიტმოტივად. მაგალითად, იგი წერს: – „მე მგონია, რომ სომხები კლარჯეთში ძირითადად ჩასახლდნენ IV ს-ის ბოლოსა და განსაკუთრებით V საუკუნეში, საფიქრებელია, ისინი წამოვიდნენ ცენტრალური და აღმოსავლეთ სომხეთიდან“ (დ. ხოშტარია, გვ. 22). თავის ამ არასწორ თეორიას დ. ხოშტარია არაფერზე აგებს, მას ამის დამამტკიცებელი არავითარი წყარო არ გააჩნია. მხოლოდ ვარაუდობს, რომ თუკი სომხები ძნელბედობის უამს, სომხური წყაროების ცნობით, აფარებდნენ „ტაოს, კლარჯეთის მეზობელ მთიან მხარეს“, ამიტომაც ისინი კლარჯეთშიც მასიურად ცხოვრობდნენ. ეს ნ. მარის თვალსაზრისის დამტკიცების მცდელობაა (დ. ხოშტარია -კლარჯეთის ეკლესიები და მონასტრები, 2005 წ. გვ. 22).

დ. ხოშტარია კიდევ ერთ უსაფუძვლო დასკვნას აკეთებს პროკოფი კესარიელის არასწორი გაგების გამო: „სომხები აქტიურად ჩანდნენ კლარჯეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, რაც აისახა კიდევ პროკოფი კესარიელის ზემოთმოტანილ ცნობაში“ (დ. ხოშტარია - კლარჯეთის ეკლესიები და მონასტრები, 2005 წ. გვ. 22) არაფერი მსგავსი პროკოფის არ უწერია.

დ. ხოშტარია პროკოფის ვერგაგების შედეგად მაინც მივიდა დასკვნამდე, თითქოსდა არსებობდა ასეთი მოსახლეობა – „კლარჯეთის სომხობა“ და წერს: – „უეჭველია, V-VI სს-ში ინტენსიურად მიმდინარეობდა კლარჯეთის სომხობის მკვიდრ მოსახლეობასთან დაახლოების პროცესი“ – დ. ხოშტარიას ეს აზრი არაფერს ეყრდნობა. ის განაგრძობს: „მცირერიცხოვანმა სომხებმა კი არ გაასომხეს კლარჯეთის მთელი ქართველური მოსახლეობა, არამედ თავად განიცადეს მისი ეთნოკულტურული გავლენა“ (დ. ხოშტარია, გვ. 22).

მამასაღამე, მისი აზრით, კლარჯეთში მოხდა სომხების გაქართველება.

ოჰ, ეს ტკბილი „ქართიზაცია“ – გაქართველების “რუსულ-კომუნისტური თეორია! ქართველი მეცნიერები თავს ვერ იხსნიან და ვერ გამოდიან ნიკო მარის შემუშავებული სქემებიდან. დ. ხოშტარიას სომხების „გაქართველების“ (ოღონდ V-VI სს-ში) თეორია პროკოფის ცუდად გაგების შედეგია.

დ. ხოშტარია საბოლოოდ აკეთებს ასეთ გრანდიოზულ დასკვნას: „ნ. მარის მოსაზრება, თითქოს კლარჯეთის სომხობის ქართიზაცია მხოლოდ VIII საუკუნის შუახანებში დაიწყო და ლამის XI საუკუნემდე გაგრძელდა, აშკარად მცდარია. სინამდვილეში, ეს პროცე-

სი დაიწყო ძალიან ადრე და არსებითად დასრულდა უკვე VII ს. ბოლოს. რა თქმა უნდა, სავსებით შესაძლებელია, რომ ცალკეულ სოფლებში თუ თემებში სომხებს ამის შემდგომაც კარგა ხანს შეენარჩუნებინათ ეთნიკური წარმომავლობის მიმანიშნებელი ელემენტები (თუნდაც სასაუბრო ენა), მაგრამ ამის გამო არც სხვები მიიჩნევდნენ მათ უცხო ტომად, არც თვითონ აღიქვამდნენ თავს განსხვავებულად, მათი თვითიდენტიფიკაცია იგივე იყო, რაც საკუთრივ ქართველებისა“ (დ. ხოშტარია, გვ. 23).

ასეთი მსჯელობა აბსურდის მსგავსია, ე.ი. კლარჯეთში სომხები საუბრობენ სომხური ენით, იციან, რომ სომხები არიან, მაგრამ „ქართველებს“ უწოდებენ თავიანთ თავს. დ. ხოშტარიას მიერ მოწვდილი ეს თითქოსდა „ახალი აზრი“ იგივეა, რაც ნ. მარის გაველენით

გავრცელებული თვალსაზრისი თანამედროვე სომხურ ისტორიოგრაფიაში, რომ თითქოსდა ქართველი მოღვაწეები სამხრეთ საქართველოდან, ვთქვათ, თორნიკე ერისთავი, იოანე და ექვთიმე მთაწმინდელები და სხვები ეთნიკური სომხები იყვნენ, ოღონდ თავიანთი თავი „ქართველებად“ მიაჩნდათ. შესაბამისად, კლარჯეთისა და ტაოს კულტურა და არქიტექტურაც სომხური წარმომავლობისად მიაჩნიათ.

ასე რომ, დ. ხოშტარია თავისი კვლევით, წარმოჩნდა, როგორც ნ. მარის მოწაფე, მაგრამ მან, წყარო ვერ მოძებნა მოსაზრებების დასადასტურებლად. დ. ხოშტარიას მიერ წყაროდ დასახელებული პროკოფი კესარიელი, ცხადია, არაფერს წერს კლარჯეთში სომხების ცხოვრების შესახებ. ასე რომ, პროკოფის დამოწმება ამ შემთხვევაში ვფიქრობ, არასწორია.

თავი V

(დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციისათვის)

სარაპანა და სკანდა

სად მდებარეობდა სტრაბონისეული სარაპანა (შორაპანი)

სარაპანას ადგილმდებარეობის გარკვევას უპირველესი მნიშვნელობა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრების გამორკვევისათვის.

XX ს. 20-30-იანი წლების შემდეგ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჩამოყალიბდა თვალსაზრისი, რომ სტრაბონისა და ბერძნული წყაროების „სარაპანა“-არის პუნქტი შორაპანი, ამჟამინდელ ქ. ზესტაფონთან ახლოს ძირუღასთან, მიჩნევა რომ აქვე გადიოდა იბერიის საზღვარი. შესაბამისად, ქართული (მცხეთის) ეკლესიის იურისდიქცია (უძველესი ხანიდან ვიდრე IX-X სს-მდე) თითქოსდა მხოლოდ აქამდე აღწევდა.

ასეთ თვალსაზრისს ეწინააღმდეგება ქართული წყაროების, ასევე საეკლესიო კრებულების (მაგ. რუის-ურბნისის კრების) თვალსაზრისი, რომ დაარსებისას, **წმიდა ნინოს ეპოქიდანვე ქართული ეკლესიის იურისდიქციის საზღვარი აღწევდა არა თუ შორაპანამდე, არამედ შავ ზღვამდე და მდ. ეგრისწყლამდე**, სადაც ამავე ქართული წყაროების ცნობით მეფე მირიანის დროს აღწევდა ქართლის (იბერიის) სამეფოს ჩრდილო-დასავლეთი საზღვარი.

ბერძნულ-რომაული წყაროების ცნობით ლაზიკისა და იბერიის საზღვარი გადიოდა ციხე-სიმაგრეებზე სკანდასა და სარაპანაზე.

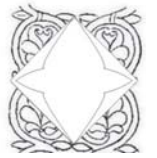
სტრაბონის სარაპანა, როგორც კვლევა

ჩვენა, სინამდვილეში მდებარეობდა ჭოროხის ხეობაში, ხოლო სკანდა იყო არსიანის ქედის უღელტეხილ კანდრიდთან მდებარე ციხესიმაგრე (მისგან არც თუ დაშორებით მდებარეობს მთა „კანდილი“).

პროკოფი კესარიელის **სარაპანა და სკანდა განლაგებული იყვნენ ისეთ მალმითიან ადგილებში, სადაც არც ვენახი ხარობდა და არც სხვა რაიმე მოსავალი მოდიოდა.**

შევადართ – როგორც ითქვა, **თანამედროვე შორაპანი არის ზღვის დონიდან 170 მ სიმაღლეზე**, მისი ციხის გარშემო ვრცელ რეგიონში აყვავებული ბაღები და ვენახის პლანტაციებია, ყველა აქაურ მოსახლეს აქვს ეზოში ვაზი და ხეხილი, აქ მოდის ყველანაირი მოსავალი. საბჭოთა ეპოქაში, ენციკლოპედიის მიხედვით, შორაპანში იყო მევნახეობის კოლმეურნეობა, ხოლო, რაც შეეხება სკანდას, ის მიჩნეულ იქნა თერჯოლის სოფელ სკანდედ. **სკანდე, სოფელი თერჯოლის რაიონში ზღვის დონიდან იმავე 170 მეტრ სიმაღლეზეა. ესაა ვაკე ადგილი. აქაც ყოველგვარი მოსავალი მოდის.**

პროკოფი კესარიელის ცნობით, „სარაპანისი და მისი მეზობელი სკანდის ციხესიმაგრე ლაზებმა დიდი გაჭირვებით ააშენეს“ (ომი გოთებთან, VIII, 13). მაშასა-

დამე, სარაპანისი და სკანდა ერთმანეთთან ახლოს მდებარეობენ, ურთიერთმეზობლები იყვნენ, მაგრამ, როგორც ვიცით, თერჯოლის რაიონში მდებარე სკანდე და ზესტაფონის შორაპანი – ერთმანეთისაგან საკმაოდ

მანძილით არიან დაშორებულნი. ამასთანავე, ისინი ერთ გზაზე არ მდებარეობენ. აღსანიშნავია, რომ თერჯოლის სოფელ სკანდეს არაფერი აკავშირებს ადმოსავლეთ საქართველოს გადასასვლელებთან

იმერეთის სკანდე და შორაპანი „საქართველოს გეოგრაფიული ატლასის“ (1992) მიხედვით „სუბტროპიკების ზონაში“ მდებარეობენ

იმერეთის შორაპანი მდებარეობს ქ. ზესტაფონთან, ხოლო სკანდე თავისი ციხით, თერჯოლის რაიონშია. „საქართველოს გეოგრაფიული ატლასის (1992)“ ოროგრაფიული რუკის მიხედვით (გვ. 7), თერჯოლისა და ზესტაფონის რაიონები მდებარეობენ „მთათა-შორის ვაკე-დაბლობზე“ ზღვის დონიდან 200 მეტრამდე სიმაღლეზე.

ამავე, საქართველოს გეოგრაფიული ატლასის „სოფლის მეურნეობის“ რუკის მიხედვით (გვ. 21) იმერეთის სკანდე და შორაპანი მდებარეობენ „სპეციალიზებულ ზონაში“, რომელშიც განვითარებულია - „მევენახეობა – მეხილეობა, მესიმინდეობა, ნაწილობრივ მეჩაიეობა“ (გვ. 21).

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ჩვენი თემისათვის, ვფიქრობ, არის ამ ატლასის რუკა – „ბუნებრივი ზონები“ (საქართველოს გეოგრაფიული ატლასი, 1992, გვ.16).

ამ რუკის მიხედვით იმერეთის სკანდე და შორაპანი მდებარეობს „ნოტიო სუბტროპიკების“ ზონაში, რომელიც ასეა დახასიათებული – „გორაკ-ბორცვიანი მთისწინები, ფართოფოთლოვანი ტყეებით“, (გვ. 16).

ასე, რომ იმერეთის სკანდე და შორაპანი ზღვის დონიდან დაახლოებით 200 მეტრ სიმაღლეზე მდებარეობენ, ნოტიო სუბტროპიკულ

ზონაში, მევენახეობის, მეხილეობის, მესიმინდეობის რეგიონში. ეს სურათი კი საერთოდ არ შეესაბამება პროკოფი კესარიელის მიერ აღწერილ ცნობას, რომლის სკანდა და სარაპანა მდებარეობენ მთა-კლდოვან რეგიონში, ძალზე მაღალ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან, იმდენად მაღლა, რომ იქ არ მოდიოდა არავითარი მარცვლეული, შესაბამისად იქ არც მევენახეობა და მეხილეობა იყო განვითარებული.

დასკვნა – სხვაა იმერეთის სკანდე და შორაპანი და სულ სხვაა პროკოფი კესარიელის სკანდა და სარაპანა. ისინი სხვადასხვა რეგიონებში მდებარეობდნენ. პირველნი ნოტიო სუბტროპიკების მთისწინებში, მეორენი კი მაღალმთის ალპურ ან სუბალპურ ზონებში

სტრაბონი წერს – „არმენიაში ერთის მხრივ ბევრი მთაა, მეორეს მხრივ – ზეგნები, რომლებზედაც ვაზიც კი არ ხარობს ადვილად“ (სტრაბონი XIV, 4).

მაშასადამე ვაზი, არ ხარობს მაღალმთიანეთის ზეგნებში, ამიტომ პროკოფის აღწერა, რომ სარაპანსა და სკანდეში ვაზი არ ხარობს, იმას მიუთითებს, რომ ისინი მაღალმთიანეთის რეგიონს და არა სუბტროპიკულ ზონას მიეკუთვნებოდნენ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში.

ვენახის კლანტაციები შორაპანთან

პროკოფის აღწერით, როგორც ითქვა, სარაპანაში არ ხარობდა ვენახი, მაშასადამე ეს პუნქტი მაღალ მთიანეთში მდებარეობდა.

ზესტაფონის შორაპანი, შეიძლება ითქვას, მეღვინეობისა და ღვინის კულტურის ერთერთი ცენტრია. მე ბედნიერება მქონდა თითქმის მთელი ბავშვობა იქვე ახლოს ს. კლდეეთში გამეტარებინა და ვიცი თუ როგორ ასხამდნენ „საპალნეებით“ ღვინოს ქვევრებში აქაური მეღვინეები და სმისა და ღვინის მოხმარების რა დიდი კულტურა ჰქონდათ და აქვთ.

არა მხოლოდ ზღვის დონიდან 170 მეტრ სიმაღლეზე მდებარე შორაპანი, რომელიც ვენახებშია ჩაფლული, არამედ საგანგებოდ დავათვალიერე სურამის უღელტეხილის სოფლები ყველაზე მაღლა მდებარე კი, შროშიდან ვერტყვიჭალამდე და უფრო მაღლა, ყველგან შესანიშნავად ხარობს ვენახი, ამის თვალთ ნახვა ადვილი შესაძლებელია, მით უმეტეს თითქ

მის ვაკეზე. ოდნავ შემადლებულზე მდებარე შორაპანში, აქ თუ დათესავ ხორბალიც მოვა და სხვა ნებისმიერი კულტურა. პროკოფი ასეთ სარაპანას არ აღწერს. მისი სარაპანა მკაცრი კლდოვანი მასივების ქვეყანაა, ასეთი კი კლარჯეთია, როგორც ითქვა, ქართველი სასულიერო მამების აღწერით ნაკლებ მოსავლიანი, მაგრამ წყალუხვი და ჰავამარგებელი. სარაპანა უნდა ყოფილიყო სადღაც არტაან-ართვინის გზაზე.

ღიხის ქედზე, შორაპან-ხაშურის გზაზე, ყველა სოფელში ხარობს ვენახი.

ვენახი ხარობს სოფ. საქასრიაში ღიხის ქედის მაღალ სოფელში, ასევე, მიმდებარე გზისპირა სოფლებში – ვერტყვიჭალაში, გედსამანიში, უფრო მაღლა, ხუნეთში, ხევი და მაღლა.

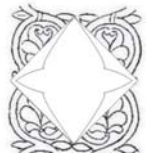
ასე, რომ შორაპანის ირგვლივ მაღალი მთების სოფლებშიც კი ვენახი ხარობს, მაშასადამე, შორაპანის რეალობა არ შეესაბამება პროკოფის მიერ აღწერილ სარაპანას.

სარაპანა და შორაპანი

ჩვენს მეცნიერებაში დამკვიდრებულია თვალისაზრისი, რომ სტრაბონისა და პროკოფი კესარიელის მიერ ნახსენები პუნქტი „სარაპანა“ არის დღევანდელი შორაპანი ზესტაფონთან, რაც გ. გრიგოლიას კვლევის თანახმად საეჭვოა. საქმე ისაა, რომ, როგორც აღმოჩნდა „სარაპანა“ ერქვა მნიშვნელოვან გზაზე არსებულ მგზავრთა მოსასვენებელ პუნქტს, თავშესაფარს, რომელიც საჭიროების მიხედვით შესაძლოა ციხე-სიმაგრეც ყოფილიყო ან უბრალო ნაგებობა, ზოგჯერ კი სოფელიც. თუ ეს ასეა, მაშინ საქართველოს გზებზე არა ერთი, არამედ რამდენ-

ბ. გრიგოლიას მიხედვით

იმე „სარაპანა“ უნდა ყოფილიყო. ერთერთი, მაგალითად, XV საუკუნის მონაცემების მიხედვით იყო გურიაში და მას სახელად ერქვა „შორაპანი“. გ. გრიგოლიას დაკვირვებით „პან“ ფუძის მქონე ასეთი სახელები რამდენიმე ყოფილა. ის წერს - შორაპანი (სარაპანა) არის სპარსული წარმომავლობის სიტყვა, რაც ნიშნავს დამცველს (პანა) „პანა“, და მიღებულია ძირიდან პა - „პა“ - დაცვა, რომელსაც ემატება სუფიქსი ანა - „ანა“. ამგვარად ნაწარმოები სპარსული სიტყვებია: ასაპანა (ცხენის დამცველი), კაურაპანა (საქონლის დამცველი), კარაპარა (ხალხის, ჯარის დამცველი) და სხვა. ის უთითებს თეო

ჩხეიძის წიგნს „ნარკვევები ირანული ონომასტიკიდან“ (1984). ვ. გოილაძის მოსაზრებითაც შორაპანი - სპარსული სახელია - „შაჰრაბან“, რაც ნიშნავს ქვეყნის დამცველს. მაშასადამე, სარაპან-შაჰრაბან - ქვეყნის დამცველი, ანუ ადგილის, ჩვენს შემთხვევაში, **გზის დამცველი ციხე-სიმაგრეა**. როგორც აღინიშნა, ვ. გრიგოლიას კვლევით „პან“ ძირიანი ტოპონიმები საქართველოში ძირითადად „მთავარი საგზაო მაგისტრალების გასწვრივ არიან განლაგებულნი, რაც ამ ადგილებში ოდესღაც მგზავრთა მოსასვენებელი თავშესაფრების არსებობაზე მიგვანიშნებს (ვ. გრიგოლია, ეგრის-ლაზიკის სამეფო, გვ. 102). ასეთი ადგილებია ჯაპანი (ლანჩხუთის რაიონში), ისპანი - (ქობულეთთან), პანტურა - (ციხისძირთან), პანტურა - (სარფთან), პანტურა - (ხოფასთან) და პანური რიზესთან (იქვე, გვ. 102).

მაშასადამე, არ არის სავალდებულო, რომ სტრაბონის მიერ ნახსენები სარაპანის პუნქტი იყოს, რომელსაც მიუთითებს პროკოფი კესარიელი, რადგანაც **„სარაპანები“ მრავალი ყოფილა (თვით შუა საუკუნეების საქართველოშიც რამდენიმე „შორაპანი“ იყო)**. პროკოფის სარაპანა ფასისის მარჯვენა სანაპიროს ქვეყანაში მდებარეობდა იბერიის საზღვართან. სპარსელ-რომაელთა ომების დროს მნიშვნელოვანი ციხე-სიმაგრე, რადგანაც ამ პერიოდში, ვ. გრიგოლიას აზრით **ფაზისი ერქვა მდ. ჭოროხს, სარაპანაც მის მარჯვნივ - იბერიის საზღვართან უნდა ვეძიოთ არტაან-ართვინის გზაზე რადგანაც პროკოფის მიერ ნახსენები იბერია - არტაან-კოლას ქვეყანასაც მოიცავდა**.

სარაპანები

დარიოს I-ის დროს მოწესრიგდა გზები, სადაც „მეფის შიკრიკებისათვის ყოველ 30 კმ-ში სპეციალური საფოსტო სადგურები დაიდგა“ (დარჩიაშვილი)

ამ „საფოსტო სადგურებს“ – ჩვენში მოიხსენებდნენ სპარსული სიტყვით- „სარაპანა“-შორაპანი.

სპარსეთის იმპერიის გზებზე სარაპანები (შორაპანები) უნდა მდგარიყვნენ ყოველ 30 კმ-ში. აღსანიშნავია, რომ სიგრძის საზომი ერთეული „ერთი დღის გზა“ უდრიდა 20-30 კილომეტრს, მაშასადამე ყოველი ერთი დღის გზის გავლის შემდეგ მგზავრს დახვდებოდა სასტუმროს მსგავსი თავშესაფარი ანუ „სარაპანა“.

ამჟამინდელი სურამ-ბათუმის გზაზე ისტორიულად უნდა ყოფილიყო რამდენიმე „სარაპანა“ – შორაპანი, ასევე არტაან-ბათუმის

გზაზე უნდა ყოფილიყო რამდენიმე სარაპანა – შორაპანი. ამ მიზეზის გამო საქართველოში იყო რამდენიმე „შორაპანი“:

- 1) ზესტაფონთან;
- 2) XVI ს-ში გურიაში ოზურგეთთან. ეს კარგად ჩანს „საქართველოს ისტორიის ატლასის“ (2003 წ.), გვ. 45-ის მიხედვით („საქართველო XVI ს. მეორე ნახევარში“). პუნქტი შორაპანი ატლასის 45-ე გვერდზე დაბეჭდილ რუკაზე მოთავსებულია ოზურგეთსა და აჭს შორის.
- 3) შორაპანი იყო ასპინძისთან - „ასპინძის ხევის სათავეზე, მთის ძირში, არს **შორაპანის** მონასტერი სრულად სოფიის კენჭით აწ ცალიერი“ (ვახუშტის გეოგრაფია, 1842, ბროსეს გამოცემული, გვ. 385).
- 4) ამავე ფუძის მატარებელი უნდა იყვნენ სიტყვები - „სარფი“ /პუნქტი ბათუმთან/ და

„არფალი“/პუნქტი ართვინ არტაანის გზაზე.

„არფალი“ – სოფელი თანამედროვე შავშეთში არტანუჯის ჩრდილო-აღმოსავლეთით 20-25 კმ მანძილზე, არსიანის ქედთან ახლოს ქ. შავშეთისა და ქ. არტაანის შემაერთებელ გზასთან 3-4 კმ. მანძილზე.

შორაპანი (ზესტაფონთან) და სტრაბონის სარაპანა ორი სხვადასხვა პუნქტი უნდა ყოფილიყო, არა თუ ისინი, სხვადასხვა პუნქტები უნდა ყოფილიყვნენ სტრაბონის სარაპანა და პროკოფის სარაპანა:

1) სტრაბონის მიხედვით, ფასისი სანაოსნო იყო სარაპანამდე, მაშასადამე სტრაბონის სარაპანა მდინარის პირზეა, მისგან განსხვავებით პროკოფის სარაპანა არა მდინარის ნაპირას არამედ მაღალ მთაში მდებარეობდა. პირველი იბერიას ოთხი დღის სავალი გზით იყო დაშორებული, მეორე კი იბერიის საზღვართან იდგა.

2) პლინიუს უფროსის მიხედვით „მდ. ფასისი სანაოსნოა 38 500 ნაბიჯის მანძილზე“ (იხ. ჩემი „ენა“, გვ. 25). ესაა დაახლოებით 30 მ; მაშასადამე სტრაბონის სარაპანა ზღვას 30 კილომეტრით იყო დაშორებული. თუ სარაპანა შორაპანია ზესტაფონთან, მაშინ შორაპანი ზღვას დაშორებული უნდა ყოფილიყო "30 კმ-ით.

სტრაბონი წერს: „კოლხეთის გამაგრება

– სარაპანები“; ის მრავლობით რიცხვში ასენებს „სარაპანებს“. მართლაც, გ. გრიგოლიას კვლევიტით „სარაპანა“ იყო მგზავრებისათვის განკუთვნილი თავშესაფარი პუნქტი, რომელნიც მრავლად იყვნენ დიდ გზებზე.

სარაპანები სტრაბონთან ერთ შემთხვევაში არის ციხე-სიმაგრე, რომელსაც შეუძლია მთელი ქალაქის მოსახლეობის დატევა (XI, II, 17), ხოლო მეორე შემთხვევაში, არის ხეობა-გამაგრება იბერიაში გადასასვლელი.

ე.ი. სტრაბონთან ერთ შემთხვევაში სარაპანა ციხე-სიმაგრეა, მეორედ – „სარაპანები“ კი გამაგრებაა იბერიის უღელტეხილთან, ამ მეორე სარაპანას ასსენებს პროკოფი.

სტრაბონისა და პროკოფი კესარიელის „სარაპანა“ (შორაპანი) აღნიშნულის გამო, არ უნდა დაუკავშირდეს ერთმნიშვნელოვნად ზესტაფონის ახლოს მდებარე პუნქტს შორაპანს.

გარდა ამისა, გასათვალისწინებელია პლინიუსის ცნობა, რომ აფსაროსთან ახლოს – „აქვე მთებს იქით არის იბერია“. ამიტომაც ლაზიკიდან იბერიაში გადასასვლელი, რომელიც გადიოდა ციხე-სიმაგრე სარაპან-შორაპანზე, შესაძლოა იყოს აფსაროსთან ახლოს მდებარე კლარჯეთ არტაანს შორის მდებარე არსიანის ქედი (ოლქი იბერიაში შემავალი) და არა აფსაროსიდან ძალზე დაშორებული ზესტაფონის შორაპანი.

სტრაბონი (XI, II, 17) სარაპანას შესახებ

„რაც შეეხება დანარჩენ კოლხიდას, მისი დიდი ნაწილი ზღვაზეა განლაგებული. კოლხიდაზე გადის ფაზისი - დიდი მდინარე, რომლის სათავე არმენიაშია ის იღებს მდინარეების გლაგეისა და ჰიპპის წყლებს რომელთა სათავეებიც მეზობელ მთებშია. ფასისი გემთმავალია სარაპანამდე -

სიმაგრემდე, რომელსაც შეუძლია მთელი ქალაქის მოსახლეობაც კი დაიტოს. აქედან გამავალი გზით მიდიან კირამდე (მტკვრამდე) 4 დღეში.

მდ. ფაზისზე არის იმავე სახელის ქალაქი - კოლხების სავაჭრო ცენტრი, ერთი მხრიდან შემოზღუდული მდინარით, მეორიდან -

ტბით, მესამიდან კი - ზღვით. აქედან ამისამდე და სინოპამდე ცურვას 2-3 დღე სჭირდება იმის გამო, რომ ზღვისპირზე მიწა რბილია და მდინარეების შესართავებში ჭაობიანია.

ქვეყანა შესანიშნავია არა მხოლოდ ნაყოფით (თაფლის გარდა (რომელიც ძირითადად მწარეა).საგსეა ყოველივე იმით, რაც გემთმშენებლობისათვის არის საჭირო). ის ამზადებს ბევრ ხე-ტყეს და აცურებს მდინარეებზე.

მცხოვრებლები ამზადებენ ბევრ სელის ტილოს... ადგილობრივი სელის ქსოვილები ფართოდ არის ცნობილი, მართლაც მათ ქსოვილები გააქვთ უცხო ქვეყნებშიც... მოსხების ქვეყანაში აღნიშნული მდინარეების მაღლა არის ფრიქსეს მიერ დაფუძნებული ლევ-

დოთეას სამლოცველო და ფრიქსეს ორაკული, სადაც არ იწირება ცხვარი.“ (სტრაბონი, XI, II, 17)

ჩვენი კვლევით სტრაბონის ფაზისი ჭოროხია, რომლის სათავე იმჟამად არმენიის მიერ იყო ხელდებული, სარაპანა იმჟამად შესაძლოა ართვინს ერქვა. აქედან არტანუჯ-არტაანის გზით იბერიამდე ანუ კოლა-არტაანის რეგიონამდე (ე.ი. მტკვარამდე) მისვლა ფეხით ოთხ დღეში ამაჟამადაცაა შესაძლებელი. კოლა-არტაან-შავშეთი ამავე დროს მესხეთის მთიანი რეგიონია, რომლის ქვემოთაც ჭოროხი მიედინება თავისი შენაკადებით. მაშასადამე ამ მდინარეების მაღლა მესხეთია. აქედაც ჩანს, რომ სტრაბონის ცნობები ჭოროხის რეგიონს შეესაბამება.

სარაპანასთან ფაზისი სწრაფი და ხმაურაა, ხოლო შორაპანთან მდინარეები მდორე და უხმაურია

სტრაბონის ცნობით, სარაპანასთან ფაზისი არის სწრაფი და ხმაურა (სტრაბონი, XI, III, 4). ის წერს იბერიაში არის ოთხი შესასვლელი - „ერთი არის კოლხურ ციხე-სიმაგრე შორაპანზე და მასთან არსებულ ვიწროებზე, რომლებზედაც ფაზისი მომდინარეობს, სწრაფი და ხმაურა მიემართება კოლხიდაში, რომელზედაც 120 ხიდით გადაისვლება“ (თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, 1957, გვ. 128).

სტრაბონი გარკვევით მიუთითებს, რომ სარაპანასთან ფაზისი არის „სწრაფი და ხმაურა“, რომ იქვე ე.ი. შორაპანთან ახლომახლო მასზე 120 ხიდია გადებული, რადგანაც „ეს ადგილები სულ დახრულია მრავალი ნაკადულებით“ (იქვე, გვ. 128).

არის თუ არა რეალურად თანამედროვე შორაპანადან მდინარე რიონი „სწრაფი და

ხმაურა“, ანდა არის თუ არა ეს ადგილები „დახრული მრავალი ნაკადულებით“, არა, მსგავსი არაფერია ზესტაფონის შორაპანთან. მასთან გაედინება არა რიონი, ანდა ყვირილა არამედ ძირულა. ამაჟამად მიიჩნევა, რომ ძირულა იყო სათავე მდ. ფაზისისა, ვთქვათ, ეს მართლაც ასეა და სტრაბონი შორაპანის ძირულას მიიჩნევდა მდინარე ფაზისად, არის თუ არა ის „სწრაფი და ხმაურა“? არა, შორაპანთან მდინარე ძირულა არც ჩქარია და არც ხმაურა, არა თუ ჩქარი, შორაპანთან ძირულა არის მდორე, სარკული ზედაპირის მქონე, სრულიად უხმაურო, რადგანაც შორაპანთან ის ვაკე ადგილზე მიმდინარეობს. ამასთანავე, განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ შორაპანთან ძირულა არის წყალმცირე, იმდენად თხელი მდინარეა, რომ მასზე ნავი ვერ იმოძრაავებს. კარგი გაგებით ის ნაკადულია. შორაპანის ქვე-

მთ ზესტაფონის თავზე ძირულა ყვირლას უერთდება ასევე ვაკე ადგილას. იქნებ ყვირილსა სწრაფი და ხმაურა იქ? არა, ყვირილაც უხმაურო, მდორე, ვაკის წყალია ამ მდგილას და საერთოდ ზესტაფონიდან რიონამდე მდორედ და უხმაუროდ მიედინე-

ბა. პლინიუსის ცნობით ფაზისის შესართავიდან სარაპანამდე 37500 ნაბიჯია ანუ 30-40 კმ იყო. რეალურად კი თანამედროვე შორაპნიდან ფოთამდე 137 კილომეტრია. საერთოდ რიონის ყველა შენაკადი ქუთაისიდანაც ფოთამდე მდორეა!

სტრაბონის სარაპანიდან ოთხი დღის გზაა ფეხით იბერიამდე

სხვაა სტრაბონის მიერ აღწერილი სარაპანა და სხვაა პროკოფი კესარიელის მიერ აღწერილი.

პირველის (სტრაბონის) მიხედვით მდ. ფაზისის შესართავიდან ვიდრე სარაპანამდე (ფაზისზე მდებარე ქალაქამდე) აღმა ცურვა შესაძლებელია (თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 123). სარაპანადან იბერიამდე ოთხი დღის გზაა ფეხით. მაშასადამე სტრაბონის სარაპანა დაშორებულია იბერიას და მდინარეზე მდებარეობს.

პროკოფი კესარიელის სარაპანა იბერიის საზღვარზეა, მაღალ მთაშია, სადაც მოსავალი არ მოდის, სასაპალნე საქონლითაც ვერ ახვალ, არამედ ფეხით.

რატომაა ძველ ავტორთა შორის ასეთი განსხვავება სარაპანას მდებარეობასთან დაკავშირებით? როგორც ითქვა, ამის მიზეზს გვიხსნის გ. გრიგოლია. მან გამოიკვლია, რომ სიტყვა „სარაპანა“ სპარსული წარმოშობისაა და ნიშნავს გზაზე მდებარე საგანგებო ადგილს მგზავრების მოსასვენებლად, ის გარემო პირობების შესაბამისად, ერთ შემთხვევაში შეიძლება იყოს გზაზე მდებარე ციხე-სიმაგრე, ქალაქი ანდა პუნქტი.

მაშასადამე საერთაშორისო გზაზე მრავალი სარაპანა შეიძლება ყოფილიყო. სტრაბო-

ნის დროს ის მდინარისპირა ქალაქს ერქვა, პროკოფის დროს კი იბერია-ლაზიკის გზაზე მდებარე ციხეს.

ჩვენი კვლევით მდ. ფაზისი ისტორიულ ხანაში ერქვა მდინარე ჭოროხს.

ჭოროხი სანაოსნო მდინარე იყო უძველესი ხანიდან XX საუკუნის 20-იან წლებამდე. გ. ყაზბეგი, დ. ბაქრაძე, ე. ვეიდენბაუმი და სხვანი დაბეჯითებით მიუთითებენ მდინარე ჭოროხზე სავაჭრო-სასაქონლო ნაოსნობის შესახებ. ამ მდინარით ყარსიდან და ჯავახეთიდან ხორბალი ჩაჰქონდათ შავიზღვისპირა პორტებში, და პირიქით ბათუმიდან ართვინისაკენ ნავებით მოჰქონდათ ნავთი, მარილი და ფართლექული ქსოვილები. ამ მდინარით ართვინიდან ბათუმამდე ასევე ჩაჰქონდათ ხე-ტყის დახერხილი მასალა, კრამიტი, სელის ნაწარმი და სხვა. ჭოროხზე არსებობდა ნავმისადგომები, ნავთსამშენებლო საწარმოები, მოსახლეობის ძირითადი ხელობა ნაოსნობა იყო, ამიტომაც ვფიქრობ რომ **სტრაბონისეული სარაპანა არის ართვინი, ხოლო პროკოფისეული სარაპანა მდებარეობდა ართვითნ-არტაანის შემაერთებულ საერთაშორისო გზაზე არსიანის უღელტეხილზე.** უნდა ვიფიქროთ და მასშტა-

ბებიც ამას აჩვენებს, რომ ფეხით ართვინიდან (სტრაბონის სარაპანიდან) ვიდრე იბერიამდე ანუ არსიანის ქედის გავლით მტკვრამდე ოთხი დღის სავალი გზა იყო.

სიგრძის ერთეული სახელწოდებით-

„ერთი დღის გზა ფეხით“ იყო დაახლოებით 17-20 კმ. შესაბამისად 4 დღის გზა დაახლოებით 80 კილომეტრია. მართლაც დაახლოებით ამდენივეა მანძილი ართვინიდან არტანუჯამდე, რომლის სიახლოვესაც მტკვარი მიედინება.

სტრაბონი (XI, II, 18) დაყოფის

მესხეთის სამ ნაწილად შესახებ

„ეს ქვეყანა თუ რაოდენ ცნობილი იყო ძველად გვიჩვენებენ მითები...იასონის ლაშქრობის შესახებ, რომელმაც მიდიამდე მიადწია, და კიდევ, ფრიქსეს უფრო ადრეული ლაშქრობის შესახებ. ფრიქსესი, რომლის მეფე - მემკვიდრეები უფლობდნენ ქვეყანაზე, რომელიც „სკეპტუხიებად“ იყო დაყოფილი, მაგრამ მათი კეთილდღეობა დიდი არ იყო. როცა მითრიდატე ევპატორის ხელისუფლება მნიშვნელოვნად გაძლიერდა, ქვეყანა მის ბატონობას დაემორჩილა. მეფე მუდამ აგზავნიდა იქ თავის „მეგობართაგან“ ვინმეს თავის ნაცვლად ან „მმართველად“, ამ ნაცვლების რიცხვში იყო მოაფერნი - დედაჩემის ბიძა მამამისის მხრიდან. ამ ქვეყნიდან მეფე იღებდა ყველაზე მეტ დახმარებას ფლოტის აღსაჭურავად. მითრიდატეს ძლიერე-

ბის დამხობის შემდეგ მთელი მისი სახელმწიფო დაიშალა და დაინაწილა ბევრმა მმართველმა. საბოლოოდ კოლხიდა დაიმორჩილა პოლემონმა, მისი სიკვდილის შემდეგ მართავდა მისი ცოლი პიფოდორიდა, რომელიც დედოფალი იყო კოლხებისა, ტრაპეზუნტისა და ფარნაკიის ქალაქებისა და მათ ზემოთ მდებარე ბარბაროსთა ოლქებისა, რომელთაც შემდეგ შეეხებოდა. მოსხების ქვეყანა, რომელშიც სიწმიდე ინახება იყოფა სამ ნაწილად, ერთი ნაწილი კოლხების ხელშია, მეორე იბერიელებისა, ხოლო მესამეს ფლობენ სომხები. იბერიაში არის ასევე პატარა ქალაქი (ფრიქსეს ქალაქი) - თანამედროვე ედესსა, კარგად გამაგრებული პუნქტი კოლხიდას საზღვართან. დიოსკურიადასთან მიედინება მდინარე ხარესი“.

დასკვნა:

მოსხების ის ქვეყანა, რომელიც სამ ნაწილად იყო გაყოფილი (კოლხთა, იბერთა და სომეხთა შორის) არის ისტორიული მესხეთი (სამცხედან-ბასიანამდე) და არა იმერეთი (არგვეთი), როგორც ამჟამად მიიჩნევა ისტორიკოსთა მიერ. კოლხურ მესხეთში ანუ კოლხების ნაწილ მესხეთში მდებარეობდნენ სარაპანა და სკანდა (და არა ზესტაფონთან).

დანაწილებული მოსხების ქვეყანა ასე იყო დაყოფილი: არტაან-კოლა იბერიას ეკუთვნოდა, კლარჯეთი –კოლხეთს, ხოლო ტაო-ბასიანი არმენიის მიერ იყო მიტაცებული. სარაპანა და სკანდა კლარჯეთში არსიანის მაღალ ქედზე იბერიის საზღვართან (ე.ი.არტაანთან) მდებარეობდა.

სარაპანა – სარაპალი, არფალი

ს. ყაუხჩიშვილის სიტყვით, პროკოვი კესარიელის ხელნაწერებში „სარაპანისის“ ნაცვლად წერია „სარაპალი“ (გეორგიკა, II, გვ. 204), ს. ყაუხჩიშვილს ეს ჩაუთვლია შეცდომად და მის ნაცვლად ხელნაწერებში აღადგინა, მისი აზრით, სწორი ვარიანტი „სარაპანი“. კერძოდ, პროკოვი წერს – „რადგან უკვე ზამთრის ჟამი იყო, მერმეროემ ხის კედელი ააგო კოტაისში და ჩააყენა იქ სპარსელ მემართაგან სამი ათასი კაცი. უქიმერიონშიც დატოვა საკმარ ხალხი, თვითონ კი ააშენა ლაზთა მეორე ციხე, რომელსაც სარაპალს ეძახიან, რომელიც ზედ ლაზიკის საზღ-

ვართან მდებარეობს (გეორგიკა, II, გვ. 204).

აქ ყაუხჩიშვილმა, თავისივე განმარტებით, შეცვალა სიტყვა „სარაპალი“ სიტყვით სარაპანისი (გვ. 204, შენიშვნა 1). ჩვენთვის ეს სიტყვა „სარაპალი“ იმითაა საინტერესო, რომ კლარჯეთში დღესაცაა პუნქტი „არფალი“, „არპალი“, სარაპალი და არფალი – თითქმის ერთნაირად გამოითქმება, მხოლოდ „ს“ პრეფიქსი არის წინ დამატებული. ჩვენი აზრით, კლარჯეთი იყო ის ქვეყანა, რომელსაც ბერძნები „ლაზიკა“-ს უწოდებდნენ. „არფალი“, დღესაც სოფელია შავშეთ-კლარჯეთში და აქვს თავისი ციხე.

სკანდა

პროკოვი, როგორც ითქვა, აღწერს, რომ სკანდას ციხე-სიმაგრეში ასევე შეიძლება მხოლოდ ფეხით, აქ საკვები მეციხოვნეებისათვის აჭქონდათ არა სატვირთო საქონლით, არამედ ზურგით. **აქ არ მოდიოდა არც ხორბალი და არც ღვინო.** მართლაც თუ რუკას დავხედავთ **არტაან-ართვინის შემაერთებული გზა** გადის 2.600 მეტრ სიმაღლის უღელტეხილზე, თანამედროვე რუკაზე აღნიშნულია, რომ **ამუამადაც აქ არის სოფლები კანდიდი, ქინძოტამალი,** რაც ეტიმოლოგიურად ეს დასახელებები ახლოა „სკანდასთან“. განსაკუთრებითაა აღსანიშნავი, რომ **სოფელ ქინძოტამალის (იგივე ბაგდასენის) სანახებში, მის სამხრეთით დაახლოებით 10 კილომეტრში მდებარეობს მთა სახელწოდებით „კანდილი“.** მისი სიმაღლეა 2412 მეტრი. მისი სახელის მიხედვით უნდა ერქვას მთელ რეგიონს ეს სახელი-კანდა, სკანდა.

XX ს-ის ისტორიოგრაფია, როგორც მრავალჯერ ითქვა, მიიჩნევს, რომ პროკოვის „სკანდა“ არის იმერეთში, თერჯოლის რაიონში მდებარე ციხე „სკანდე“ – ის მდებარეობს დაბლობში, ვაკეზე, ოდნავ შემადლებულ ადგილზე (ზღვის დონიდან 170 მ.), თანაც აღსანიშნავია, რომ სკანდეს ციხეს მცირე ბორცვს გარშემო აკრავს აყვავებული ვენახებისა და ხეხილის პლანტაციები. აქ მოდის არა მხოლოდ ღვინის მოსავალი, არამედ ნახევრად სუბტროპიკული მცენარეულობა, მაგალითად დაფნა. ესაა უხვმოსავლიანი მხარე – მაშინ როცა ართვინ-არტაანის „კანდილი“ და „ქინძოტამალი“ მდებარეობენ ზღვის დონიდან როგორც ითქვა თითქმის 2000-2500 მ. სიმაღლეზე, სადაც ცხადია არ მოდის ყურძენი ღვინისათვის და ხორბალი. ამიტომაც დაუჯერებელია, რომ იმერეთის „სკანდე“ იყოს პროკოვის სკანდა, მით უმეტეს რომ პროკოვის სკანდა მდებარეობდა

ლაზიკა-პერსარმენის საერთაშორისო გზაზე, სურამ-შორაპანის დამაკავშირებელ გზასთან იმერეთის „სკანდეს“ არაფერი აკავშირებს, ის ამ გზიდან ათეულობით კილომეტრითაა დაშორებული, თანაც ის მდებარეობს სულ სხვა მეორეხარისხოვან გზაზე და არა დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს შემაერთებელ გზაზე. ასე, რომ „სკანდეს“ მიხნევა „სკანდად“ ეს არის ხელოვნური მცდელობა.

მთა „კანდილი“, სოფელი „ქინძოტამალი“, ნამონასტრალი „კანდრიდი“, ციხე „ქინძი“ – ერთად თავმოყრილნი – ისტორიულ „სკანდას“ რეგიონში

თანამედროვე არტანუჯი არტაანს უერთდება საავტომობილო გზით, რომლის შუა მონაკვეთს, არსიანის ქედის გადაკვეთის ადგილს, წარმოადგენს უღელტეხილი „იალნიზჩამ“ ზღვის დონიდან 2657 მეტრ სიმაღლეზე. თვითონ გზა არტანუჯიდან უღელტეხილამდე ფაქტიურად გადის უზარმაზარი ქედის ძირში, რომლის მწვერვალის სიმაღლე არის 3068 მეტრი ზღვის დონიდან. აღნიშნულ უღელტეხილის მიმდებარე პუნქტებს სხვადასხვა რუკებზე ეწოდება „კანდრიდი“, „ქინძოტამალი“, იქვე ახლოსაა მწვერვალი „კანდილის“ სახელწოდებით.

აღნიშნულ სიტყვათა ფუძეები (კანდრიდი, ქინძ, კანდ და სხ.) იძლევა საფუძველს ვიფიქროთ, რომ ბერძენი მწერლების მიერ ნახსენები ციხე-სიმაგრე „სკანდა“, რომელიც ისე მაღლა და მიუდგომელ ადგილას მდებარეობდა უნაყოფო რეგიონში, რომ მასზე მხოლოდ ზურგით აჰქონდათ სურსათი, არის არა იმერეთის „სკანდე“, არამედ არსიანის ქედის აღნიშნული უღელტეხილის გზაზე მდებარე „კანდრიდი“, კერძოდ, არტანუჯ-არდაგანის საავტომობილო გზაზე მდებარე არსიანის ქედის უღელტეხილ „იალნიზჩამ“-ის მახლო-

ბლად, როგორც აღინიშნა, არსიანისავე ქედზე მდებარეობს ერთ-ერთი 2412 მ სიმაღლის მთა (მწვერვალი) სახელწოდებით „კანდილი“ (გზიდან 15-20 კმ დაშორებით), ხოლო თვით გზაზე მდებარეობს სოფელი „კარადჯასუ“. ეტიმოლოგიურად იმითაა საინტერესო ეს სახელები, რომ ისინი ახლოა პროკოფის მიერ ნახსენებ „სკანდასთან“ – „სკანდა“, „კანდილი“ (ფუძეა სკანდ-კანდ), ამავე ფუძეთა წრეს უახლოვდება „კარად“ (კარადჯასუ), ამიტომ საფიქრებელია, რომ „სკანდას“ ცნობილი ციხე-სიმაგრე სწორედ თანამედროვე არტანუჯ-არდაგანის გზაზე მდებარეობდა, მით უმეტეს, რომ ეს გზა კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით, Xს-შიც საერთაშორისო მნიშვნელობისა იყო და ის შავ ზღვასთან აკავშირებდა არა მხოლოდ იბერიას, არამედ არმენიასაც. არტანუჯში, კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით, ამ გზით სირიის საქონელიც კი შედიოდა, არტანუჯიდან ჭოროხის გზით ამ საქონელს ადვილად ჩაიტანდნენ შავი ზღვით ბიზანტიაში. ამ აზრს ამტკიცებს ისიც, რომ ამ უღელტეხილის სიახლოვეს, როგორც ითქვა, მდებარეობს კარგად შემონახული ციხესიმაგრე „ქინძი“ და სოფელი „ქინძოტამალი“, აქვეა ნამონასტრალი „კანდრიდი“; ე.ი. გვაქვს მთა „კანდილი“, სოფელი „ქინძოტამალი“, ციხე „ქინძი“ – „კანდ-ქინდ“ ფუძით.

არტანუჯ-არდაგანის გზაზე 2657 მეტრ სიმაღლეზე უღელტეხილი იალნიზჩამი ღიაა ივნის-ოქტომბრის თვეებში.

როგორც ითქვა, იალნიზჩამის ახლოს, სამხრეთით არის სოფელი კარადჯასუ (დაახლოებით დაშორებულია ამ უღელტეხილიდან 30 კმ-ით). იქვე მდებარეობს მწვერვალი (ზღვის დონიდან 2412 მ) სახელწოდებით კანდილი. ეს მწვერვალი უფრო ახლოა უღელტეხილიდან (მისგან ოდნავ სამხრეთ-აღმოსავლეთით)

დაშორებული დაახლოებით ასევე 20-30 კმ-ით.

სკანდა და „კანდილი“ ეტიმოლოგიურად ახლოა ერთმანეთთან. „სკანდა“ ერქვა არსიანის ქედზე 2700 მ. სიმაღლის მთაზე აგებულ ციხე-სიმაგრეს, რომლის მეზობლად ახლაც არიან: 1) ქინძის ციხე, 2) ქინძოტამალი (სოფელი) და 3) მონასტერი „კანდრიდი“.

- კანდრიდი
- სკანდისი
- კინძოტამალი
- სკანდა
- კანდილი

სიტყვების „სკანდასა“, „კანდრიდის“ და „კანდილის“ ფუძეების თითქმის იგივეობა იძლევა საშუალებას გამოთქვას მოსაზრება, რომ სკანდა ერქვა არსიანის ქედის ციხეს – არტაანსა (ე.ი. იბერიასა) და არტანუჯს (ე.ი. ლაზიკას) შუა, სადაც ერთადაა თავმოყრილი პუნქტები: ქინძის ციხე, სოფ. ქინძოტამალი, სოფ. კანდრიდი (სკანდა). ისინი მდებარეობენ ერთ რეგიონში არტაან-არტანუჯის გზის გასწვრივ 2700 მ. (მაღლობზე არსინის ქედზე).

სკანდის ციხე-სიმაგრე საერთაშორისო მნიშვნელობის გზაზე

სკანდა მდებარეობდა პერსარმენიდან ანუ სპარსეთის არმენიდან ბიზანტიაში მიმავალ გზაზე, ისევე, როგორც სარაპანი, ამიტომაც ბიზანტია-სპარსეთს შორის დადებულ 532 წლის საუკუნო ზავის პირობების თანახმად, სპარსელებს მოეთხოვებოდათ სკანდის და სარაპანას ციხე-სიმაგრეების დაცლა, რის სანაცვლოდაც ბიზანტიელები თავიანთ მცველ რაზმს გაიყვანდნენ სხვა რეგიონში მდებარე სასაზღვრო ქ. დარადან.

ართვინ-არტანუჯ-არტაანის დამაკავშირებელი გზა ნამდვილად მდებარეობდა პერსარმენიდან ხოვა - გონიოსკენ (ძვ. პეტრასკენ) მიმავალ საერთაშორისო გზაზე, რომელიც ერთ-ერთ მთავარ პუნქტს არტანუჯი წარმოადგენდა. არტანუჯის, ვითარცა სავაჭრო ცენტრის შესახებ, ანუ აღნიშნული გზის მნიშვნელობის შესახებ Xს-ში წერდა კონსტანტინე პორფიროგენეტი. **არტანუჯში, როგორც ითქვა, საქონელი შედიოდა არმენიიდან, სირი-**

იდან და იბერიიდან, არტანუჯიდან კი ჭოროხის გზით გადიოდა შავი ზღვის ნავსადგურებში ანუ ბიზანტიაში. ამ გზაზე, კერძოდ კი არსიანის ქედზე, მდებარეობდა სკანდის ციხე-სიმაგრე, დაახლოებით 2600 მ სიმაღლეზე. ის ნამდვილად აკონტროლებდა აღნიშნულ საერთაშორისო მნიშვნელობის რეალურად არსებულ გზას.

როგორც რამდენჯერმე ითქვა, იმერეთში, თერჯოლის რაიონში მდებარე სკანდეს ციხე არ მდებარეობს საერთაშორისო მნიშვნელობის გზაზე, მის სიახლოვეს გადიოდა უმნიშვნელო, ადგილობრივი მნიშვნელობის გზა, რომლითაც შესაძლებელი იყო თანამედროვე თერჯოლის რაიონის მეზობელ უმნიშვნელო რაიონთან დაკავშირება. ამის გამო შეუძლებელია იმერეთის „სკანდე“ სპარსეთ-ბიზანტიას შორის 532 წელს დადებული საუკუნო ზავის პირობების ერთ-ერთი უმთავრესი საკვანძო პუნქტი ყოფილიყო.

ექსპედიცია კანდრიდსა და ასკანში

პროკოფი კესარიელის სიტყვით, როგორც ცნობილია, სკანდას ციხე-სიმაგრე ისეთ ადგილას მდებარეობდა, სადაც არ მოდიოდა მოსავალი ცნობილი კულტურებისა, კერძოდ ხორბლისა და ყურძნისა.

პროკოფის მიერ ხშირად ნახსენები მდინარე ფაზისს ჩვენ ჭოროხად მივიჩნევთ, შესაბამისად სკანდის ციხის ძიება დავიწყეთ არსიანის ქედზე, იქ სადაც არტაან-არტანუჯ-ართვინის შემაერთებელი გზა გადის. აქ, იალნიზჩამის უღელტეხილზე მდებარე ქინძოტამალის ციხისა და იქვე მდებარე ნასოფლარ კანდრიდის სანახავად საგანგებოდ გავემგზავრეთ რამდენიმე კაციანი ჯგუფით თურქეთში 2008 წლის სექტემბრის თვეში. ვალედან შევედით არდაგანში, იქედან კი გავემგზავრეთ შავშეთში. არტაანიდან შავშეთში შემაგალი გზის უღელტეხილი 2600 მეტრ სიმაღლეზეა, არტაანი თითქმის 2000 მეტრიან სიმაღლის ზეგანზეა გაშლილი ფართო ველებით, შავშეთი უფრო დაბლაა, მისი ბუნება ქალაქ შავშათამდე ბორჯომისას მიაგავს, წიწვოვანი ტყეებით, ამწვანებული მთებით, რომელნიც სწრაფად დაბლდებიან ქ. შავშათამდე, ამ ქალაქიდან გავემგზავრეთ ართვინისაკენ, ამ მიდამოებში შავშეთის რეგიონის ბუნება მკვეთრად შეიცვალა, მდინარე იმერხევი მოექცა უზარმაზარ კლდეთა შორის, რომლის თითქმის ვერტიკალურ ნაპრალში მდინარის პირს გაუყვანიათ გზა. ეს გზა არაა ძველი დროისა, არამედ ახალი XIX-XX საუკუნეთა ნაკვეთია. ართვინიდან მეორე დღეს გამოვემგზავრეთ უკან არსიანის ანუ იალნიზჩამის ქედისაკენ, არტანუჯამდე მიემართება მეორე გზა, რომელიც კვლავ უზარმაზარ კლდეთა შორის მიემართება. აქ გასაგები ხდება თუ რას უწოდებდა პროკოფი

კესარიელი კლისურებს - უზარმაზარი კლდეები მდინარის როგორც მარჯვენა, ისე მარცხენა სანაპიროზე მხოლოდ ძალზე ვიწრო ნაპრალთა არიან დაშორებულნი ერთმანეთს. ამ ადგილებში ნამდვილად შეუძლია კლდეკარის მაღლა განლაგებულ მცირე რაზმს ხეობაში მიმავალი ჯარის შეჩერება. ასეთი კლდეკარი გრძელდება თითქმის არტანუჯამდე, ანტანუჯი გაცილებით ფართო ტაფობში მდებარებს. აქედან გზა მიემართება არსიანის ქედისაკენ, რომლის უღელტეხილთან ახლოსაც გვევულება ქინძოტამალის ციხე და სოფელი კანდრიდი. მართლაც, გავეყვით ამ გზას, კლდეები თითქმის აღარ გვხვდება გზის პირზე, აქაური ბუნება იმერეთისასაც კი მიაგავს, გზა ადის და ადის მაღლა, ავედით უღელტეხილზე და შევედით ძველი არტაანის საზღვრის სიახლოვეს. აქ გზისპირას დავინახეთ ძველი ციხე-სიმაგრე, რომელიც ჩვენი აზრით იყო ქინძოტამალის ციხე, იქვე, ციხესთან ჩანდა სოფელი, ამიტომაც გადავწყვიტეთ შევსულიყავით სოფელში და დაგვედგინა მისი სახელი.

შევედით სოფელში, რომლისთვისაც თურქეთის მთავრობას სხვა სახელი დაურქმევია - „ბაგდასენ“. მოსახლეობა არაა ქართული, ღარიბ-ღატაკები არიან, ქოხმახეში ცხოვრობენ, შემოგვეგება უამრავი ბავშვი, ჯანსაღები, გვესალმებიან გაოცებულნი, მეჩეთთან მამაკაცები ადასტურებენ, რომ ვართ სოფელ ქინძოტამალში, რომ ციხეს ეწოდება „კინდზოტამალ ყალა“, ეს ჩვენთვის მიღწევაა. ვეკითხებით სოფელ კანდრიდის შესახებ, ორი კაცი გამოგვეყვა კიდევ 3-4 კმ მანძილზე, ერთ ნასოფლარზე რომელსაც „კანდრეთი“ ეწოდება, ისინი გამოთქვამენ ასე - „კანდრეთი“. რამდენჯერმე

გავამეორებინეთ ეს სახელი. ესეც წარმატებაა, გახარებული ბოლოს ვბედავ და ვეკითხები - „სკანდა, სკანდა თუ არის აქ სადმე“. ჩვენდა გასაოცრად ერთერთი ამბობს სიტყვას „ასკან“. ორივენი ადასტურებენ, რომ პუნქტი თუ ნასოფლარი „ასკან“ მდებარეობს ამ კანდრეთიდან რამდენიმე კილომეტრზე. ეს კიდევ უფრო დიდი გამარჯვებაა, ამ სიტყვის მოსასმენად ჩამოვედით თბილისიდან და გამოვიარეთ გრძელი გზა. მართლაც ეტიმოლოგიურად „ასკანი“, „კანდრიდი“, „კანდრეთი“ „ქინძოტამალი“ ძალზე ახლოა - სიტყვასთან - „სკანდა“. ამ არეალზე ყველაფერს კანდრ-ასკან-ქინძ ვწოდება. აქ სადღაც უნდა ყოფილიყო პროკოფის მიერ ნახსენები სკანდას ციხე, რომელია ის? არსებობს თუ არა დღეს, იქნებ ეს ქინძოტამალის (ქინდზოტამალის) ყალაა, რომელიც მშვენივრადაა შენახული, მას ჩვენი თვალით ვხედავთ და ვიღებთ ფოტოკამერით, ან იქნებ იქვე მდებარე მეორე ციხეა, რომელზეც გვესაუბრება აღნიშნული ორი კაცი. მათ ვთხოვეთ გაგვეყოლოდნენ ამ მეორე ციხის სანახავად, მართლაც „კანდრეთიდან“ დავბრუნდით სოფელ კინდზოტამალში, გავემართეთ მეორე ციხის სანახავად, გზაზე ვეკითხები იციან თუ არა რა არის „ქინძი“, არ იციან, ვუხსნით, რომ ეს საჭმელი ბალახია, მათ მსგავსი არაფერი უნახავთ და არც იციან, საეჭვოა ამ სიმაღლეზე, ზღვის დონიდან თითქმის 2000 მეტრზე და მეტრზე ქინძი ხარობდეს, მაშასადამე სახელი ქინძოტამალი არ უნდა უკავშირდებოდეს სიტყვა ქინძს, არამედ უნდა უკავშირდებოდეს სიტყვა „სკანდას“ (ასკანს, კანდრეთს). ავვიყვანეს სოფლის მაღლა მდებარე ერთ გორაკზე, ყველგანმავალი მანქანები გაჩერდნენ, წავედით ფეხით, აქ მართლაც ვნახეთ რაღაც ძველი

ციხის ნანგრევი, უფრო „გმირთნაკვეთს“ ჰგავს, ქინძოტომალსა და ამ ციხეს შუა არტანუჯისაგან მიდიოდა ძველი გზა, ახალი გზა უფრო მაღლა კლდეზეა გაყვანილი.

ჩვენი ვარაუდით, სადღაც ამ მხარეებში იყო სკანდას ციხე, რადგანაც ადგილობრივი რამდენიმე ტოპონიმი ეტიმოლოგიურად სკანდას მსგავსია - ესენია კანდრეთი, ასკანი და კინდზოტამალი. ორი მათგანი ჩვენი თვალით ვნახეთ, მიღებულმა შთაბეჭდილებამ კიდევ უფრო განგვიმტკიცა აზრი, რომ სკანდა არა თერჯოლის რაიონში, არამედ არტაან-არტანუჯის შემაერთებელ ძველ გზაზე მდებარეობდა. იქვე უნდა ყოფილიყო სარაპანას ციხე და არა ზესტაფონთან, რადგანაც, როგორც თერჯოლის, ასევე ზესტაფონის აღნიშნულ პუნქტებში ამჟამად ვენახების პლანტაციებია გაშენებული და თერჯოლის სკანდესა და შორაპანის ციხეები სუბტროპიკულ ზონაში მდებარეობენ, მათი ადგილმდებარეობა და მოსაველიანობა არაფრით ეთანადება პროკოფის მიერ აღწერილს, მაშინ როცა არსიანის ქედის ასკან-კანდრიდის პუნქტები პროკოფის აღწერილს ძალზე მიაგავს.

შავშეთში მდებარე პუნქტი არფალის სახელი ასევე ეტიმოლოგიურად მიაგავს სიტყვა „სარაპანას“. ქ. შავშეთის მიმდებარე არფალის ციხეც ასევე მდებარეობს არსიანის ქედიდან ქ. შავშეთში შემავალ ერთერთ გზაზე.

საერთოდ, პროკოფის მიერ აღწერილი ლაზიკის თვალით ნახვა შეიძლება ართვინ-შავშეთის და ართვინ-არტანუჯის გზაზე - ესაა, როგორც პროკოფი აღწერს საოცრად მაღალი კლდეების ქვეყანა, რომლის ნაპრალებში გამავალი მდინარეები და გზები თითქოსდა ასურათხატებენ პროკოფის მიერ აღწერილი ლაზიკის სახეს. პროკოფი ყველგან წერს

ლაზიკის საოცრად მაღალი კლდეების შესახებ, რომ ზღვის სანაპიროსთან ახლოს გამავალი მდ. ფაზისი მიემართება უზარმაზარ კლდეებს შორის. მართლაც, ჩვენ შემდეგ შევედით თურქეთის სიდრემეში, სოფელ ქინდ-ხოტამალიდან კოლას გზით შევედით ქ. იუსუფელში, იქედან კიდევ უფრო სამხრეთით მოვინახულეთ და მოვილოცეთ იშხანი, ოშკი, ხახული, ოთხთა ეკლესია, შემდეგ უკან წავედით სხვა გზით ართვინისაკენ, **გავეყვით ჭოროხის ხეობას, და უნდა ითქვას, თუ რასაც წერდა პროკოფი ვნახეთ ჩვენი საკუთარი თვალთ, მდ. ჭოროხი თითქმის მთელ სიგრძეზე მიემართება უზარმაზარ თითქმის შევეულ კლდეთა შუა, რომ ამიტომ „მისი კალაპოტის შეცვლა შეუძლებელია“.**

ეს კლდეები არის გრანდიოზული, მდინარიდან თითქმის შევეულად აღმართულნი ალბათ 200-300 მეტრის სიმაღლეზე. ასე გრძელდება კლდიანობა ართვინამდე, რომელიც ზღვიდან 30 კმ-ით თუ იქნება დაშორებული, აქედან კლდეები შედარებით დაბლდება, მაგრამ მაინც უზარმაზარ მთებად იქცევა ბორჩხამდე და მის შემდეგ თითქმის მარადიდამდე, საიდანაც, უფრო დადაბლებული თანამედროვე საქართველოს საზღვართან მიდის და გრძელდება. აქედან **გასაგები ხდება პროკოფის სიტყვები, რომ ზღვასთან ახლოს ჭოროხი მიედინება კლდეთა შორის, ჩვენს მიერ ხილული ჭოროხის ბუნება და პროკოფის მიერი მდ. ფაზისის აღწერა ჩვენ კიდევ ერთხელ გვიდასტურებს რომ მდ. ფაზისი პროკოფისათვის არის მდ. ჭოროხი, მართლაც არავითარ კლდოვან ნაპირთა შორის მდ. რიონი არ მიედინება ზღვასთან ახლოს!** ზღვასთან ახლოს რიონი ჭაობის მდინარეა უზარმაზარ ვაკეზე მიმდინარე, ყოველგვარი კლდოვანი სანაპიროს გარეშე

მაშასადამე მისი ბუნება არ ეთანადება პროკოფის აღწერილს. პროკოფისა და სხვა ძველი ავტორების მიერ აღწერილია მდ. ფაზისის ჩქარი დინება, იმდენად ჩქარი, რომ ზღვაში შედინების შემდეგ ის ზღვას არ უერთდებოდა, ექცეოდა მის ზედაპირზე და ცალკე ნაკადის სახით მიედინებოდა ზღვაში. **ჩვენ დაგვიდასტურეს, რომ მართლაც, ახლაც სწრაფად შეედინება ჭოროხი ზღვაში,** თუმცა მას შემდეგ რაც ჭოროხზე წყალსაცავები გააკეთეს მარდიდიდან ბორჩხამდე და ბორჩხიდან ართვინამდე ჭოროხის სიჩქარე შემცირდა.

ჭოროხზე ნაოსნობის შესახებ გვიამბობდნენ ართვინელი და ბორჩხელი ქართველები, მკვიდრი მცხოვრებლები, რომელთაც შევხვდით ამ მოგზაურობის დროს. ერთი ართვინელი გვიმტკიცებდა, რომ დარჩენილია ერთადერთი ძველი კაიუკი (ნავი) და ისიც დაღპა სიძველის გამო. ჭოროხზე გაცხოველებული ნაოსნობის შესახებ წერენ ე. ვეიდენბაუმი და გ. ყაზბეგი რომელთაც XIX ს-ში იმოგზაურეს ჭოროხზე.

ვნახეთ უამრავი ქვის ხიდი, ყველგან გზაზე არტანუჯისაკენ, ბორჩხასთან, მარადიდის გზაზე, ადგილობრივები გვიყვებოდნენ, რომ ისინი არიან დღესაც უამრავნი.

სტრაბონის მიხედვით მდ. ფაზისზე იყო 120 ხიდი. მდ. რიონზე შეიძლება 120 ხიდის გადება? იგულისხმება ფოთიდან ვიდრე ქუთაისამდე გაშლილი ვაკე. ეს შეუძლებელია და შეუძლებელი იყო განსაკუთრებით ძველ დროს, რადგანაც ეს ტექნოლოგიურად წარმოუდგენელი პრობლემები იქნებოდა ძველი დროის მშენებლისათვის მდ. რიონის დიდი გაშლილობის, მისი მრავალნაკადიანობის, ნაპირების დაჭაობებისა და ფლატიანობის გამო, ხოლო **მდ. ჭოროხის შენაკადებზე ასეთი**

ხიდების აგება შეუდარებლად ადვილი საქმეა, აქ, როგორც ვთქვით სანაპიროები არის მაღალი და ვიწრო კლდეები, რომლის ერთი ნაპირიდან მეორეზე თაღოვანი ხიდის გადგმა შესაძლებელია და აკეთებდნენ კიდევ ასეთ ხიდებს. მათი კოლოსალური რაოდენობაა დღემდე მოღწეული, თუმცა მრავალი დაიფარა აღნიშნული წყალსაცავებით. მდ. ჭოროხზე, არათუ ხიდები, ჩვენ ენახეთ წყალსაცავში ჩაძირული მეჩეთი, მთელი სოფლები დაფარულა ჭოროხის წყლით. პეტრადან ართვინ-არტანუჯისაკენ მიმავალი გზა მიუყვებოდა მდ. ჭოროხის სანაპიროებს, ჭოროხს კი მარჯვენა და მარცხენა მხრიდან მრავალი პატარა მდინარე უერთდება, ამ მდინარეებზე გადაჰყავდათ ძველ მშენებლებს მდ. ჭოროხის ნაპირას მიმავალი გზა, ამიტომაც სწორედ ამ **პატარა მდინარეებზე გადებულია უამრავი ქვის თაღოვანი ხიდი**, ჩანს, ეს ვიწრო, ძველი დროის გზები ანუ უფრო სწორად გზა-ბილიკები იყო რამდენიმე ერთმანეთის პარალელურად გამავალი ჭოროხის სანაპიროზე. ამით უნდა იყოს გამოწვეული ის, რომ, ერთ მდინარეზე გვხვდება რამდენიმე ქვის ხიდი, ერთმანეთის სიახლოვეს. გ. ყაზბეგმა იანგარიშა ჭოროხის ხეობაში აღნიშნულ გზაზე 300 თაღოვანი ხიდი. აქედან და რეალური თვალხილული ფაქტიდან გამომდინარე, სტრაბონის დროსაც აქ 120 ხდის არსებობა სარწმუნო ჩანს. მდ. რიონზე კი შეუძლებელი იყო ხიდის აგება ფოთიდან - ქუთაისამდე ძველ დროს და ამიტომ ვერავინ უთითებს ასეთი ხიდების ნაშთს!!!

იმის გამო, რომ ძველი გზა აღარ შედის მარადილიდან საქართველოში, უფრო სწორად, მასზე არაა გამშვები პუნქტი, გაყვებით არსებულ შესანიშნავ გზას ბორჩხადან ხოფასაკენ. ზღვის სანაპიროზე გამავალ ამ გზაზე კიდევ ერთხელ დავრწმუნდით, რომ პროკოფი მარ-

თალი მწერალია. კერძოდ, პროკოფი წერს - „ლაზიკაში ზედ ზღვის პირას აღმართულია უზარმაზარი კლდეები. ეს კლდეები თითქოსდა არის ზღვის წყლის საზღვარი, რომელიც დაწესებულია რათა შეაჩეროს ზღვა, როგორც საზღვარმა“. სწორედ ასეთია ხოფადან სარფში მიმავალი ზღვისპირა გზის მარჯვენა სანაპირო, ეს უზარმაზარი კლდეებია. თვალხილული მაგალითია პროკოფის სიმართლისა. თუკი ლაზიკა იყო დასავლეთ საქართველოს დაბლობი, სადა არის იქ ზღვისპირა კლდეები, რომელნიც აფერხებენ ზღვის წინსვლას? არსად! ამიტომაც ქარიშხლის დროს ზღვა გადმოდის რიონის დაბლობად წოდებული ქვეყნის სანაპიროზე შეუზღუდავად.

არტანუჯი - ართვინის რეგიონი - როგორც ითქვა არის კლდეების ქვეყანა, ისე, როგორც ქ. შავშათ-ართვინისა. ცხადია კლდიანობის გამო უმოსავლო და უნაყოფო, თუმცა ალაგ-ალაგ ერთი-ორი კვადრატული მეტრი ნაყოფიერი ადგილებიც არის, პროკოფის სიტყვით, მხოლოდ ერთი ადგილი იყო ლაზიკაში გამონაკლისი. ეს იყო უხემოსავლიანი მოხირისი.

ჩვენი აზრით, ლაზიკა იყო ართვინ-შავშათ-არტანუჯის მხარე სხვა მიმდებარე კუთხეებთან ერთად, მისი ნაყოფიერი მხარე მოხირისი უნდა ყოფილიყო ლივანა-ერგე, ქვეყანა ჭოროხის ნაპირზე მარადიდის ქვემოთ აჭარისწყლის მიმართულებით. აქ ლივანის ბოლოსა და ერგეში უნდა ყოფილიყო განლაგებული მოხირისი - მოსავლიანი ქვეყანა. ეს ამჟამადაც ასეა. ერგე - აყვავებული, უხემოსავლიანი კუთხეა აჭარისწყლიდან - მარადიდ - ბორჩამდე, სხვა მიმდებარე მხარე კი კლდიანობის გამო უმოსავლოა. ამიტომაც ვფიქრობთ, რომ მოხირისი ერგეა ხელგაზაურ-ერგეს - ქვეყანას აჭარისწყლამდე, მარადიდამდე და ბორჩამდე.

შორაპანი და სკანდე მნახველის თვალით

2002 წლის 25 ნოემბერს ოთხკაციანი ჯგუფი გავემგზავრეთ შორაპნისა და სკანდეს ციხე-სიმაგრეების, მათზე გამავალი გზების, ასევე მდინარეების მოსანახულებლად.

ბერძნულ-ლათინური წყაროების ცნობებით სკანდა და სარაპანისი მდებარეობდნენ იბერიასა და ლაზიკას შორის საზღვარზე, ისინი ყოველგვარი ტრანსპორტისათვის მიუვალ, მკაცრი კლიმატის მქონე რეგიონში მდებარეობდნენ, სადაც არ ხარობდა ვაზი (ვენახი), ხორბალიც კი ამ ციხე-სიმაგრეებში კლდიანობისა და მთა-გორიანობის გამო ასვლა საჭაპანო პირუტყვსაც (ცხენ-ჯორსაც) კი არ შეეძლო და მეციხოვნეთათვის პროდუქტი მებარგულე კაცებს ზურგით აჰქონდათ.

ჩვენი თანამედროვე ისტორიკოსების მტკიცებით პროკოფის მიერ ნახსენები სკანდა და სარაპანისი არიან იმერეთში მდებარე სკანდესა და შორაპნის ციხეები.

თუ ეს ასეა, მაშინ ეს ციხეები უნდა მდებარეობდნენ მკაცრი კლიმატის რეგიონში, სადაც არ ხარობს ვენახი და ხორბალი, სადაც ვერ მივა ტრანსპორტი, ცხენი და ვირი.

ამ მხრივ გაგვაოცა შორაპნის ციხემ. მისი გაღვანის შიგნით დგას კერძო მესაკუთრეთა საცხოვრებელი სახლები ეზოებით და, ჰოი საოცრება, ხეხილითა და ვენახით.

ფოტოსურათებიც კი გადავიღეთ ტალავარზე გასულ ვაზთან შორაპნის ციხე-სიმაგრეში. ის არა თუ მიუვალ კლდეზე, არამედ ქალაქად ქცეული შორაპნის დასახლების ერთ-ერთ ქუჩაზე მდებარეობს, ციხის ერთი კედელი ქალაქის ამ ქუჩაზე დგას, ამიტომაც ამ ქუჩის ზოგიერთი სახლი გაღვანის შიგნით აღმოჩნდა. ერთ-ერთი მათგანის ეზოში ტალავარზე გასული ვაზის ფოტოც გადავიღეთ, როგორც აღინიშნა. ამ ციხე-სიმაგრის ეზოში მრავლადაა სუბტროპიკული

კლიმატისათვის დამახასიათებელი ველურად ამოსული ხეები და ბუჩქები ეკალ-ბარდთან ერთად

მაშასადამე შორაპნის ციხე-სიმაგრის რეალური გარემო არ შეესაბამება პროკოფის მიერ აღწერილ სარაპანას სურათს. როგორც ვთქვით სარაპანასთან არ ხარობდა ვაზი და ხორბალი მთის მკაცრი კლიმატის გამო. მაშასადამე ის ალპურ ზონაში მდებარეობდა, ხოლო შორაპანი სუბტროპიკულში მდებარეობს.

მსგავსადგვა თერჯოლის რაიონში მდებარე სიფელ სკანდეს ციხე-სიმაგრე.

სკანდე საერთოდ საგზაო ჩიხში მდებარეობს და არა დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს შემადგენლებელ გზაზე. ასევე იქნებოდა წარსულშიც მისი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო. ამ ფაქტის დადასტურება შეუძლია ყველას, ვინც თავისი თვალთ ნახავს სკანდეს მეორეხარისხოვანი, უმნიშვნელო სიმაგრის გეოგრაფიულ გარემოს. პირველყოფლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ის თითქმის ვაკე ადგილზე მდებარეობს, დაბალ ბორცვზე ზღვის დონიდან 170 მ სიმაღლეზე, ამიტომაც მის გაღვანთან ახლოს მდებარე სოფელს აქვს შესანიშნავი ხეხილის ბაღები, ვენახები და ტალავრები.

მე გამაოცა იმერეთის სკანდესა და შორაპნის ციხეთა გაღვანთა შიგნითა და გარეთ ველურად ამოსულმა გარეული ბროწეულის ბუჩქებმა და ასევე დაფნის ხეებმა, პროკოფი ხომ ამის საწინააღმდეგო სურათს გვიხატავს ბუნებისას – სკანდასა და სარაპანას ციხეთა ირგვლივ მაღალმთიანი ალპური კლიმატის გამო რათქმაუნდა დაფნა, ბროწეული და ვაზი არ ხარობდა, ხორბალსაც ვერ მოიწევდნენ. ამ მხრივ კიდევ ერთხელ უნდა ითქვას სხვაა იმერეთის სკანდა და შორაპანი და სხვაა პროკოფი კესარიელის მიერ აღწერილი სკანდასა და სარაპანას ციხეები.

თავი VI

რიონის ჭაობები

შავი ზღვის გეოლოგია

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ფასისის ბერძნული სამიტროპოლიტო კათედრების ადგილმდებარეობა-ლოკალიზაცია მდ. რიონის დაბლობზე ჩვენ ძალზე საეჭვოდ მოგვაჩნია. თუ რატომ არ შეიძლებოდა რიონის დაბლობზე სამიტროპოლიტო ცენტრის არსებობა, ჩანს იმ გეოლოგიური მონაცემებით, რომელთაც ქვემოთ ვეხებით -

„დედამიწის კლიმატურ პერიოდთა შორის ბოლო არის მეოთხეული სისტემა, ის მოიცავს დროის მონაკვეთს პლიოცენის ბოლოდან ვიდრე დღემდე. მეცნიერთა აზრით დაახლოებით ის გრძელდებოდა რამდენიმე ასეული ათასი წლიდან 1 მილიონ წლამდე. მეოთხეული სისტემა ანუ პერიოდი ძირითადად ორ ნაწილად იყოფა: გამყინვარების ხანა და თანამედროვე ხანა. გამყინვარების ხანას უწოდებენ პლეისტოცენს (დილუვიუმს), ხოლო თანამედროვე (გამყინვარების შემდგომ ხანას) უწოდებენ პოლოცენს (ალუვიუმს). მეოთხეულ პერიოდში ცხოვრობდნენ, მაგალითად, მამონტები, ასევე, ამუამად, ცნობილი ცხოველები. მეოთხეულის ისტორიისათვის აღსანიშნავი მოვლენა იყო გამყინვარება, რომელიც დიდ აცივებასთან ერთად დიდი სინესტიაც ხასიათდებოდა. დედამიწისათვის ზოგადად ეს იყო წვიმიანი ხანა, ხოლო ჩრდილო და სამხრეთ ნახევარსფეროების დიდი ნაწილისათვის გამყინვარება. მისი მიზეზი მეცნიერებისათვის დღესაც უცნობია, თუმცა მრავალი ჰიპოთეზა არსებობს. აღსანიშნავია, რომ ყოფილა არა

ერთი, არამედ რამდენიმე გამყინვარება, ანუ დედამიწაზე აცივებისა და დათბობის ეპოქები მონაცვლეობდნენ.

მეოთხეული პერიოდის კონტინენტები და ზღვები თითქმის ისეთივე იყო, როგორც დღეს არის, მხოლოდ ზოგმა ზღვამ წინ წაიწია წყლის დონის ამაღლების გამო, ანდა უკან დაიხია დონის დაწვევის გამო, რის გამოც ხმელეთზე დატოვა ტერასები და ზღვიური ლექი.

კასპიის ზღვის სამხრეთული ნაწილი მეოთხეულის დასაწყისში ხმელეთს წარმოადგენდა და მისი ჩაძირვა შემდგომ მოხდა. ჩრდილო ნაწილში კი ხდებოდა ზღვის მრავალჯერადი ტრანსგრესია და რეგრესია (აწევ-დაწვევა). მაგალითად, ზღვის ტერასული ლექის მიხედვით ითვლიან, რომ კასპიის ზღვის წყლის დონე თანამედროვესთან შედარებით 200 მეტრით მაღლა იყო აწეული ერთ პერიოდში (აღ. ჯანელიძე, ისტორიული გეოლოგიის მოკლე კურსი, 1963, გვ. 385). რაც შესაძლოა გამოწვეული იყო გამყინვარების პერიოდში დათბობით, რამაც ყინულის დადნობა გამოიწვია. ასევე ხდებოდა პირიქით, აცივების დროს დიდძალი წყლის დაბანდება ხდებოდა ყინულის სახით, რაც ზღვაში წყლის რაოდენობის შემცირებას იწვევდა.

მსგავსია შავი ზღვის ისტორია მეოთხეული პერიოდის განმავლობაში. პერიოდის დასაწყისში, შავი ზღვა, ტბას წარმოადგენდა. ის მოწყვეტილი იყო ხმელთაშუა ზღვას ხმელეთის დიდი ნაწილებით. კერძოდ, ეგეოსის

ზღვის ადგილზე არსებობდა ხმელეთი, რომელიც ბალკანეთის ნახევარკუნძულს უშუალოდ აკავშირებდა მცირე აზიასთან, ხოლო მარმარილოს ზღვა იყო ტბა. ამ ტბიდან გამოდიოდა მდინარე, რომელიც ერთვოდა ხმელთაშუა ზღვას. ამ მდინარის ხეობის ადგილზე ახლა არის დარდანელის სრუტე. ზედა მეოთხეულში მოხდა ეგეოსის ხმელეთის დაძირვა და წარმოიშვა ეგეოსის ზღვა, ამავე დროს დაიძირა შავი ზღვის სამხრეთში მდებარე ხმელეთიც, რის გამოც შავი ზღვა და ხმელთაშუა ზღვა ერთმანეთს შეუერთდნენ. შემდგომში კიდევ რამდენჯერმე შეწყდა და განახლდა ეს კავშირი. ხმელთაშუა ზღვისაგან მოწყვეტამ გამოიწვია შავი ზღვის რამდენჯერმე გამარილიანება.

მეოთხეული ეპოქების დასათარიღებლად იყენებენ ზღვიური ლექსების ნაშთებს, კერძოდ, რადგანაც, **საკმაოდ ხშირად ხდებოდა ზღვის დონის ცვლილება**, ამ დროს წარმოიშობოდა შესაბამისი სანაპირო ტერასა (ველი, ბაქანი), მათი ნაშთების შესწავლა იძლევა მეთოდს დათარიღებისათვის. კერძოდ, ზღვის დონის დაწვეის დროს წარმოიშვებოდა ახალი სანაპირო ზოლი ანუ ტერასა, შემდეგ კიდევ დაწვევა ზღვის დონისა უფრო დაბალ ტერასას გვაძლევდა. მაშასადამე ძველი ტერასა უფრო მაღლაა, ვიდრე მისი შემდგომი ახალი ტერასები. ხმელთაშუა ზღვის ნაპირებზე აჩვენებენ ოთხ ტერასას, თითოეულ მათგანს აქვს თავისი სიმაღლე, ყველაზე მაღალი 90-110 მეტრია, ყველაზე დაბალი 18-20 მეტრი. მაშასადამე **იყო დრო, როცა ხმელთაშუა ზღვის დონე 110 მეტრით მაღლა იყო აწეული. მსგავსადვე შავ ზღვაზე.**

მეოთხეული პერიოდის ყველაზე მნიშვნელოვანი მოვლენა ადამიანის გაჩენაა. ზემოთ აღნიშნულ გამყინვარების ხანას, ანუ პლეისტოცენს არქეოლოგების ქრო-

ნოლოგიური სქემით შეესაბამება – პალეოლითი, ანუ ძველი ქვის ხანა. **თანამედროვე ხანას, ანუ ჰოლოცენს (ალუვიუმს) შეესაბამება არქეოლოგების – ნეოლითი (ახალი ქვის ხანა), ბრინჯაოს ხანა და რკინის ხანა.**

პალეოლითის ბოლო ეტაპზე ადამიანმა ისწავლა იარაღის გაუმჯობესება და ძვლის იარაღების დამზადება, ხოლო ჰოლოცენის დასაწყისში (ე.წ. აზილურ დროს) მას უკვე შეუსწავლია თიხის კერამიკული დამუშავება, მაგრამ საქოთნე დაზგა ჯერ კიდევ არ ჰქონდა (ალ. ჯანელიძე, ისტორიული გეოლოგიის მოკლე კურსი, 1963, გვ. 370-397).

მეცნიერ-გეოგრაფების მონაცემებით შავ ზღვაზე ე.წ. ფანაგორიულ რეგრესიის დამთავრების შემდეგ, **დაახლოებით ძველი და ახალი წელთაღრიცხვების მიჯნაზე დაიწყო ზღვის ტრანსგრესია** (ჯანელიძე ჭ, ფაზისის ლოკალიზაციის გეოგრაფიული ასპექტები, ფაზისისადმი მიძღვნილი სესიის თეზისები, 1973, გვ. 5-16, (I ðæâî ãðàð`èÿ Æðçðè èâî ãî òâî â; Õâ. 1980, òð.148-159)

მაშასადამე, **დაახლოებით I ს-ში (ჩვენი წელთაღრიცხვით, ქრისტეშობის შემდეგ) დაიწყო ტრანსგრესია ანუ შავი ზღვის დონის აწევა. თანამედროვესთან შედარებით შავი ზღვის დონე ამდღღა 3 მეტრით, რის გამოც ძველი ნამოსახლარები მოექცნენ ზღვის ქვეშ, კერძოდ ამგვარი პროცესი განვითარდა ჩრდილოეთ და სამხრეთ შავი ზღვისპირეთში (სინოპი), სადაც ანტიკური ნაქალაქარები წყლის ქვეშ მოექცნენ (გ. გამყრელიძე, ქ. ფაზისის ადგილმდებარეობის საკითხისათვის, არქეოლოგიურ გამოკვლევათა კრებული, 2003, №1. „იბერია – კოლხეთი“ (ანტიკური პერიოდი), გვ. 180). მსგავსადვე I საუკუნედან ზღვის დონე**

ნის 3 მეტრით ამალღების გამო წყლითა და ჭაობით უნდა დაფარულიყო რიონის ვრცელი დაბლობი რამდენიმე საუკუნის მანძილზე, რადგანაც ზღვის დონეს დაბლა მხოლოდ VIII-IX საუკუნეებიდან დაუწყია დროებით, შემდეგ საუკუნეებში ის კვლავ ამალღებულა ვიდრე თითქმის XVI-XVII საუკუნეებამდე.

ასეთი ვითარების გამო I ათასწლეუ-

ლის IV-VII საუკუნეებში წყლით დატბორილ რიონის დაბლობზე კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო თავის სამიტროპოლიტო ცენტრს ვერ დაარსებდა. სიტყვა მიტროპოლიტი ნიშნავს-დედაქალაქის (მატერპოლის) მღვდელმთავარს. შეუძლებელია ასეთ ვითარებაში-ზღვის 3 მეტრით ამალღების დროს დედაქალაქი რიონის ზღვასთან შერთვის ადგილას ყოფილიყო.

საქართველოს პლეისტოცენური ნალექები

დ. წერეთელი თავის წიგნში საქართველოს პლეისტოცენური ნალექები (1966) წერს: ჰოლოცენის ეპოქაში ადგილი ჰქონდა დედამიწის ქერქის მნიშვნელოვან მოძრაობას, კერძოდ, მაღლა აიწია კავკასიის ოლქმა და პირიქით, დაბლა დაიწია კასპიისა და შავი ზღვის ოლქებმა. აღსანიშნავია, რომ კავკასიის ქედის ოლქში აწევის ამპლიტუდა აღწევდა რამდენიმე ათეულ მეტრს, ხოლო შავი ზღვის დონის ქვეშ ჩასულ ველთა შესახებ უნდა ითქვას, რომ მათი ვერტიკალური მოძრაობების ამპლიტუდა არ აღემატებოდა 50-80 მეტრს.

შეიძლება ტექტონიკური ძაბვები იწვევდნენ გარღვევას და ლაგების დინებას კავკასიაში. დედამიწის ამჟამადაც არსებული, არჩამქრალი პულსაციის მაჩვენებელია ხშირი და ძლიერი მიწისძვრები, რომლის ეპიცენტრები ფიქსირდება კავკასიის ფარგლებში. ყინულოვანი ეპოქის შემდგომ დაიწყო კავკასიაში ყინულების დეგრადაცია.

ზემოწვლითურ ეპოქაში დაიწყო ადამიანთა განსახლება დასავლეთ საქართველოში.

არქეოლოგიური მონაცემები მიუთითებს, რომ ჰოლოცენის ეპოქაში დასავლეთ საქართვე-

ლოს შავიზღვისპირეთში ცვალებადი იყო ფიზიკო-გეოგრაფიული პირობები, რამაც გამოიწვია სანაპირო ხაზის ცვლილებები.

ყინულოვანი ეპოქის შემდეგ გეოლოგიური და სტრატეგრაფიული მასალების მიხედვით შეიქმნა ძველი შავი ზღვის აუზი.

შავი ზღვის დონის აწევას უკავშირებენ ყინულოვანი საფარველის გაძლიერებულ დნობას და ტექტონიკურ მოძრაობებს.

დასავლეთ საქართველოს შავიზღვისპირეთში ბურღვითი სამუშაოების შედეგად, აღმოჩნდა სამი ტორფული ჰორიზონტი ძველი და გვიანი შავი ზღვის დროისა.

სხვადასხვა სიღმეებზე ტორფული ჰორიზონტების არსებობა მიუთითებს **ზღვის სამჯერად უკან დახევაზე**.

არქეოლოგიური ძეგლები საშუალებას გვაძლევს ზოგადი წარმოდგენა ვიქონიოთ პალეოგრაფიულ პირობებზე ჰოლოცენის ეპოქაში.

როგორც ითქვა, **შავი ზღვის დონე მერყეობდა**. ქვემო ტორფული ჰორიზონტები მდებარეობდნენ ამჟამინდელი ზღვის დონის ქვემოთ 40-39 და 18 მეტრ სიღრმეზე (ძველი და გვიანი ჰოლოცენის დროს), რაც ემთხვევა არქტიკულ, სუბარქტიკულ და ბო-

რეალური დროის კლიმატურ მერყეობას.

18 მეტრ სიღრმეზე ტორფის ჰორიზონტის წარმოშობის შემდგომ დაიწყო შავი ზღვის ტრანსგრესია (ზღვის დონის აწევა), რასაც მიუთითებს ენეოლითისა და ახალბრინჯაოს საუკუნეთა მატერიალური კულტურის ნაშთების 8-10 მეტრ სიღრმის ქვეშ არსებობა ყულევთან, ოჩამჩირესთან და სოხუმთან. ხოლო შემდგომ, ატლანტიკურ საუკუნეში ტორფული ჰორიზონტის 10 მეტრის სიღრმეზე არსებობა მიუთითებს, რომ შავი ზღვის აუზში აღინიშნება ზღვის დონის დაწევა.

არქეოლოგმა ნ. ხოშტარიაშვილმა 1946 წელს აღმოაჩინა, ზღვის დონის ქვემოთ 6 მეტრზე, არქეოლოგიური ძეგლები IV-III ათასწლეულისა. მსგავსადვე, ოჩამჩირესთან კუფტინმა და სოლოვიოვმა თანამედროვე ზღვის დონეზე დაბლა 6 მეტრით აღმოაჩინეს სპილენძისა და ადრე ბრინჯაოს (ვიდრე ანტიკურ ეპოქამდე) ხანის კულტურის ნაშთები.

აღსანიშნავია, რომ ენეოლითური და ადრე ბრინჯაოს ფენათა შუა არის შრე, რომელ-

იც არ შეიცავს კულტურულ ნაშთებს (ჩანს ენეოლითის შემდეგ ზღვის დონემ აიწია და სპილენძისა და ადრე ბრინჯაოს ეპოქაში კვლავ დაიწია, და შემდგომ კი ზღვის დონე ისევ ამაღლდა).

ზღვის დონის აღნიშნულ ცვლილებას მიუთითებს სოხუმის ყურეში 9 მეტრ სიღრმეზე (თანამედროვე ზღვის დონის ქვემოთ) აღმოჩენილი ბრინჯაოს საუკუნის კერამიკული კრამიტის ნაშთები. ბ. კუფტინი ვარაუდობს, რომ თანამედროვე ზღვის დონეზე 9 მეტრით დაბლა აღმოჩენილი ნაშთები შეიცავს აგრეთვე ენეოლითური კულტურის ნიშნებს.

არქეოლოგიური მონაპოვრები შავიზღვისპირეთისა მიუთითებს, რომ ატლანტიკური საუკუნის ბოლოსა და სუბორეალური საუკუნის დასაწყისში შავმა ზღვამ უკან დაიხია, ანუ მისი დონე დადაბლდა, რამაც თანდათან გამოაშრო ჭაობიანი ადგილები.

ტორფული ჰორიზონტის 11 მეტრ სიღრმეზე ანალიზმა აჩვენა, რომ მისი ასაკი არის 6000 წელი (საქართველოს პლეისტოცენური ნალექები, 1966. რუს. ენაზე. გვ. 520-525).

1. კოლხეთის გეოლოგიური ისტორია კოლოცენურ პერიოდში

ჰოლოცენი ეს დედამიწის გეოლოგიური განვითარების ისტორიის ბოლო ეტაპია, რომელიც მოიცავს დროის მონაკვეთს 10.000 წლიდან დღემდე. როგორც ყველა ბუნებრივ მოვლენას, ამ ეპოქასაც ახასიათებდა პულსაციური განვითარება, რაც გამოიხატებოდა დედამიწაზე კლიმატის ცვალებადობით (ათბობა-აცივება) და, შესატყვისად, ოკეანეების მონაცვლეობით (ტრანსგრესიები და რეგრესიები). ამ მოვლენებმა მნიშვნელოვანი დადი დაასვეს როგორც ბუნებრივ გარემოებას, ასევე ადამიანთა მოდემის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას.

ჰოლოცენი სტრატეგრაფიული ტერმინია და თავსდება გარკვეულ ქრონოლოგიურ ფარგლებში. მისი სტრატეგრაფიული სვეტი მოიცავს ქვედა (10000-დან 7000-მდე), შუა (7000-დან 3000-მდე) და ზედა (3000-დან დღემდე) ეპოქებს.

ჰოლოცენური პერიოდი დაიწყო მატერიკული გამყინვარების დეგრადაციის ფონზე, როდესაც მყინვარებმა იწყეს უკან დახევა (ფართობების შემცირება). ამ დროისათვის მსოფლიო ოკეანის დონე იმყოფებოდა თანამედროვესთან შედარებით 100-120 მეტრით დაბლა, ხოლო შავი ზღვის დონე, ბოსფორ-დარდანელის ზღურბლის გამო, -50, -60 მეტრზე. შავი ზღვის აკვატორიის შეღწეური ზოლის დიდი ნაწილი გაშიშვლებული იყო, ხოლო მათზე გამავალი (ან შემავალი) მდინარეები – ენგური, ფსოუ, ცხენისწყალი, რიონი, ჭოროხი

და სხვანი გამოიმუშავებდნენ ღრმა ეროზიულ (გადაღრმავებულ) კანიონისმაგვარ ხეობებს.

ძვ.წ. X-VIII ათასწლეულიდან (10000-8000 წლის წინ) მყინვართა დნობის გამო იწყება შავი ზღვის დონის აწევა, ანუ ტრანსგრესია. იგი მოიცავდა პერიოდს ძვ.წ. VIII ათასწლეულიდან ძვ.წ. V ათასწლეულამდე. ამ დროს ზღვის დონემ მიაღწია მინუს -40 -50 მეტრის ნიშნულს. მეორე ეტაპზე, მცირედი შეფერხების შემდეგ გაგრძელდა ამჯერად ახალი შავზღვიური ტრანსგრესია (ძვ.წ. V ათასწლეულიდან ძვ.წ. III ათასწლეულამდე), რომლის დროსაც ზღვის დონემ მიაღწია -10 მეტრის ნიშნულს. ტრანსგრესიის ფინალურ სტადიაზე შავი ზღვის დონე ასცდა 0-ან ნიშნულს და ავიდა +2, +4 მეტრის სიმაღლეზე (რაზედაც მეტყველებენ ახალშავზღვიური ტერასები). ამ დროს კოლხეთის ცენტრალური ნაწილი ფოთიდან თითქმის 12-15 კმ-ის რადიუსით ზღვით იყო დაფარული და ზღვის უბეს წარმოადგენდა. სანაპირო ზოლში არსებულ 2-4 მეტრის სიმაღლის ზღვიურ ტერასებზე აჭარაში, გურიაში, აფხაზეთში შემორჩენილია ნეოლითური, ენეოლითური და ბრინჯაოს ხანის არტეფაქტები. აღნიშნულ ზღვიურ ტერასებს რიონის დეპრესიაში ასაკობრივად შეესიტყვებიან ზღვიური ნალექების (ქვიშანარევი) და ტორფის შრეების მორიგეობა, რომლებიც დაძირულნი არიან სხვადასხვა სიღრმეზე, მაგალითად, იმნათის ჭაობიდან 6 მეტრის სიღრმეზე არსებული ტორფის ასაკი 2100 150 წელია (გვიანი

¹ გივი მიხეილის ძე მაისურაძე, გეოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორი, მეოთხეული გეოლოგიის, გეომორფოლოგიის და პალეონტოლოგიის დარგის მკვლევარი.

პოლოცენი): 8, 5 მეტრის სიღრმეზე არსებული ტორფის 4150 195 წელი (შუა პოლოცენი =ახალშავზღვიური ტრანსგრესია), ხოლო 11 მეტრის სიღრმიდან 5825 215 წელი (ჭ. ჯანელიძე, 1971), ტორფის შრეების არსებობა მიუთითებს ტრანსგრესიებისა და რეგრესიების მონაცვლეობას შუა პოლოცენში.

ახალშავზღვიურ ტრანსგრესიულ ფაზას მომდევნო ეტაპზე ენაცვლება ფანაგორიული (ეგრისული – დ. წერეთლის მიხედვით) რეგრესია, რომლის დროსაც შავი ზღვის დონემ დაიწია 8-10 მეტრით თანამედროვესთან შედარებით.

ეს ფაზა დაიწყო ძვ. წ. I ათასწლეულის დასაწყისიდან (ე.ი. 3000 წლის წინ) და გრძელდებოდა ჩვენი წელთაღრიცხვის დასაწყისამდე. პალეობოტანიკური მასალის საფუძველზე, დროის ამ მონაკვეთში ადგილი ჰქონდა მნიშვნელოვან აციებას, რამაც გამოხატულება ჰპოვა შავი ზღვის უკუქცევაში (რეგრესია). ზღვის სარკე მოშორებული იყო თანამედროვე სანაპირო ხაზს რამდენიმე ასეული მეტრიდან 1,5-2 კმ-მდე. ზღვისგან გათავისუფლებულ ხმელეთზე ბერძნების, რომაელების და ბიზანტიელების მიერ გაშენებულ იქნა ანტიკური ქალაქები – დიოსკურია, ანაკოფია, ხერსონესი, ნიმფეა, ფაზისი და სხვა მნიშვნელოვანი სავაჭრო და კულტურული ცენტრები. მოგვიანებით, **ახალი წელთაღრიცხვის I-III საუკუნეებიდან XVI საუკუნის ჩათვლით, შავ ზღვაზე დაიწყო ნიმფეური (ლაზური – დ. წერეთელი) ტრანსგრესია, რომლის მაქსიმალურ ფაზაში ზღვის დონე თანამედროვესთან შედარებით 1 მეტრამდე აიწია. ამ დროის განმავლობაში უძველესი ანტიკური ქალაქები მოექცნენ წყლის ქვეშ და მდინარეების მიერ ნატანი მასალით „განიმარხნენ“.**

ტრანსგრესიული და რეგრესიული ბუნებრივი პროცესები შავ ზღვაზე ნარნარად მიმდინარეობდა, დროში გაწელებით, ამიტომ აღამიანებს, ბუნებრივია, შეეძლოთ რეაგირება მოეხდინათ ამ ცვლილებებზე და მიგრირება განეხორციელებინათ ხმელეთის სიღრმეში, ჰიფსომეტრიულად შედარებით მაღალ ადგილებში.

XVI ს-დან XIX ს-ის შუა რიცხვებამდე ადგილი ჰქონდა აციებას, ე.წ. „მცირე მყინვარულ ეპოქას“ და ზღვის უმნიშვნელო რეგრესიას, რაც გამოიხატა კავკასიონის მყინვარების წინსვლით.

XX ს-დან მიმდინარეობს ტრანსგრესიული მოვლენების გააქტიურება.

რაც შეეხება ქ. ფაზისისა და მდ. რიონის ისტორიას, ჯერ კიდევ 5000 წლის წინ, ახალშავზღვიური ტრანსგრესიის დროს, როდესაც ზღვის დონე ასცდა თანამედროვეს 4-5 მეტრით, ფოთის აღმოსავლეთით, დაახლოებით 12-15 კმ-ის რადიუსით, ტერიტორია ზღვის უბეს წარმოადგენდა, მდ. რიონი ზღვას უერთდებოდა სადღაც სოფ. საბაჟოს მერიდიანზე. რამდენადაც ეროზიის ბაზისი (მდ. ინარის ზღვასთან შეერთების წერტილი) იმყოფებოდა თანამედროვესთან მაღლა 4-5 მეტრით, ამიტომ მდინარის ეროზიული მოქმედების ძალა შენელებული იყო და მდორედ მოედინებოდა. უთუოდ მდინარე შუა წელში აჩენდა მუანდრებს და აჭაობებდა არემარეს.

დაახლოებით 3000 წლის წინა პერიოდიდან შავი ზღვის ისტორიაში იწყება ფანაგორიული რეგრესიის ფაზა, რომლის პიკის დროს ზღვის დონე დაეცა 10 მეტრამდე თანამედროვესთან შედარებით. ბუნებრივია, რიონის ზღვასთან შეერთების ადგილიც (ეროზიის ბაზისი) თანდათანობით დაბლა იწევდა, კალაპოტის დახრილობა მატულობდა და დინებაც

ახეარებას იძენდა. გამოცოცხლებული მდინარე რიონი აძლიერებდა ეროზიულ მოქმედებას (ხაზოვან ჩაჭრას), გარშემო ტოვებდა ნარიონ-ალეებს და გამოიმუშავებდა არაღრმა ხეობას.

II-III საუკუნეებიდან დაწყებული ნიმფეური ტრანსგრესიისას ზღვის დონის აწევას თან სდევდა მდ. რიონის და მისი მრავალი შემდინარეების მიერ გამოტანილი ნაშალი მასალის აკუმულაცია (დაგროვება) კოლხეთის მთელ აკვატორიაში. ელინური ქალაქები ექცეოდნენ წყლის ქვეშ და თანდათანობით იმარხებოდნენ შემოტანილი მასალების ქვეშ. ბუნებრივია, ადამიანები ეძიებდნენ ასალ ხელსაყრელ ადგილებს საცხოვრებლად და განსახლდებოდნენ ხმელეთის სიღრმეში.

ამგვარად, ნიმფეური ტრანსგრესიის დროს მდინარეების მიერ შემოტანილი მყარი მასალის (ქვიშები, გრაველიტები, თიხები) ქვეშ განიმარხნენ არა მარტო ძველი ისტორიული ზღვისპირა ქალაქები, არამედ მდ. რიონის ძველი ნარიონალები და ხმელეთის სიღრმეში არსებული უძველესი კულტურის ძეგლები.

ლიტერატურა:

1. Özdöğrü A. A., 1966, "İ eâñîî öâî Āđöçèè", Èçä. "İ äîî èâđää".

2. Öââî đî ä Ī .Ā., 1978., Ī eâñîî öâî Ī îî ðî-Èâñî èÿ, Èçä. "İ äöèà". Ī .

3. Ī äéø ðàäð Ī .Ī ., 1969, Ā èî öâî , Āâääâî èâ, Èçä. "İ äöèà". Ī .

4. Öâđâðäèè Ä.Ā., Ī äéñðâäçä ĀĪ ., 1980, È ĩ äèâî äâî äðâð èè äâðî äâî ĩ èâñîî öâî à Āđöçèè, Èçä. "İ äöèà". Ī .

5. Ī äéñðâäçä ĀĪ ., 2004, Ī ñî äâî ù ä ðâðð ù äâðî äî èâñîî öâî ĩ äî é è äî èî öâî ĩ äî è èñîî ðèè Èââèàçä, Öð. ĀÈĪ . ĀĪ Ā Ī î ä. ñâð. 119

6. Äæâî äèèäçä x.Ī ., 1971, Èçî äî äî èÿ ðèçèè-ââî äðâð è ðâñèèð òñèî äèè Āđöçèè ä äî èî öâî ä, Āâîî ðâð äðð è èâî ä. Äèñ. Öâèèèèè

7. Maisuradze G., 1987. Evolution of the late Pleistocene Environment in the Caucasus. Budapest.

გ. მაისურაძის შენიშვნა

გ. მაისურაძის თვალსაზრისით შავი ზღვის ტრანსგრესია-რეგრესიის (დონის აწვევა-დაწვევის) გამო წყლის დონემ მაღლა აიწია და +1 მეტრ ნიშნულთან მივიდა V-VI სს-ში, შემდეგ დონემ კვლავ დაბლა დაიწია და 0-ვანთან მივიდა IX-X სს-ში, შემდეგ კვლავ აიწია დონემ და +0.5-თან მივიდა XV-XVI სს-ში, ამის შემდეგ დონემ დაიწია და 0-თან მივიდა XIX-XX სს-ში.

8. მაისურაძე

**2. კოლხეთის უახლესი ისტორიიდან
 (კალიასტომის ტბის წარმოშობა IX-X საუკუნეებში)**

„კოლხეთის ვაკე“ მოიცავს უშუალოდ „კოლხეთის დაბლობს“, მის ყველაზე დაბალ ნაწილს. ცნობილია, რომ კოლხეთის ვაკე შავი ზღვის ყოფილი უბეა, რომელიც მდინარეული და ზღვიური ნალექებითაა ამოვსებული.

არქეოლოგიური გამოკვლევები გვიჩვენებენ, რომ გაუვალი ჭაობები კოლხეთის დაბლობის გულში გაჩნდნენ უახლოეს ისტორიულ წარსულში, როდესაც დაიწყო ზღვის ტრანსგრესია. ამ მიზეზის გამო გაჩნდნენ ნამოსახლარები, რომლებიც ხელოვნურ მიწაყრილებზე არიან გაშენებული (იგულისხმება ბორცვები), რომლებიც დღესდღეობით დამარხულნი არიან უახლესი 4-7 მეტრის სისქის ქვიშიან-თიხიან და ტორფიან ნალექთა ქვეშ. ლ. მარუაშვილის (1964) მიხედვით ასეთი ყორღანისმაგვარი ხელოვნური ბორცვების რაოდენობა კოლხეთში 600-მდე აღწევს.

განვიხილოთ პალეოგრაფული სიტუაცია კოლხეთის დაბლობისა (რიონის შესართავის რაიონი) ქრისტეშობიდან დღემდე.

ზღვის დონის ამაღლებამდე ზღვაში შემდინარე მდინარეთათვის დამახასიათებელი იყო ჩქარი დინება და აქტიური ეროზიული მოქმედება, თუმცა წყალშემკრები აუზის სიდიდის გამო [მაგ: მდ. ფიჩირის აუზის (ფართი 406 კვმ)], მდინარეებს შემოჰქონდათ კოლხეთის ცენტრალურ ნაწილში დიდძალი ნაშალი მასალა, რითაც ათეულობით წლების მანძილზე წყალდიდობების დროს ქმნიდნენ აკუმულაციურ (ფხვიერი მასალის დალექვა) წყალგამყოფ სერებს, ბორცვებს სიმაღლით 5-8 მ. უკანასკნელი ხელს უწყობდა აგრეთვე მდინარეთა კალ-

აპოტების ხშირ მონაცვლეობას და მეანდრირებას.

ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისიდან შავი ზღვის ისტორიაში შესანიშნავია ტრანსგრესიული ფაზა. ზღვის სარკე VI-VII საუკუნეებში როცა 1-2 მეტრით ასცდა ნულოვანი დონის ნიშნულს, ფოთის შემოგარენი ზღვის უბედ იქცა. შეფერხდა მდინარისეული და მიწისქვეშა წყლების განტვირთვა ზღვაში. ამას თუ დაემატებოდა ჭარბ ატმოსფერულ ნალექებს (1500-2000 მმ. წელიწადში), მაშინ გასაგები გახდება, თუ რა რთული ეკოლოგიური პირობები შეიქმნებოდა კოლხეთის ზღვისპირა რეგიონში. ჭაობების დიდი ფართობები, მდინარეთა მიერ შემოტანილი ფხვიერი მასალის დანაგროვი, რომელიც მდინარეთა ტოტებსა და მეანდრეებს შორის აჩენდა „კუნძულებს“ და „ნახევარკუნძულებს“, გაუვალი ენდემური ტყეები და ჭაობის ბალახოვანი ველები ურთულეს პირობებს უქმნიდა იმდროინდელ მოსახლეობას (ასეთი ვითარების დროს ძნელი წარმოსადგენია ფოთთან სამიტროპოლიტო ქალაქის არსებობა).

ზღვიდან მონაბერი მუსონური ქარებით გამოწვეული ზვირთცემა (ტალღების ზემოქმედება ნაპირზე) ამუშავებდა მდინარეთა მიერ შემოტანილ ნაშალ მასალას და ქმნიდა ნაპირის გასწვრივ ქვიშის ზვინულებს სიმაღლით 2-5 მეტრი, რომლებიც გამოყოფდნენ ხმელეთზე არსებულ ბუნებრივ წყალსაცავებს ზღვისაგან. ასე მაგალითად, დაახლოებით IX-X საუკუნეებში ნულოვან ნიშნულზე დაწეულ

ზღვას გამოყვო პალიასტომის ტბა.

ახლა მოკლედ ამ ტბის შესახებ.

როცა ზღვის დონე 5-7 მეტრით დაბლა მდებარეობდა, პალიასტომის ტბის ფსკერი ჩვეულებრივ ხმელეთს წარმოადგენდა. ამ ტერიტორიაზე შესაძლებელია თვით მდ. რიონი, ან მისი ერთ-ერთი ტოტი გაედინებოდა. აქ, როგორც გადმოცემიდან ჩანს, სოფელიც ყოფილა. როგორც ზემოთ ითქვა, VI-VII საუკუნეებში ზღვა ნიმფეური ტრანსგრესიის გამო შემოიჭრა ხმელეთზე, შეიქმნა ზღვის უბე, რომელიც IX-X საუკუნეებში 2-3 ათეული კილომეტრის სიგრძის სანაპიროს გასწვრივ ზვინულით გამოყვო ზღვას. ზვინულის სიგანე 1-2 კმ. იგი თავისი არსებობის მანძილზე სხვადასხვა ადგილზე გარღვეულ იქნა მდინარეების მიერ, რითაც დარღვეულ იქნა მისი მთლიანობა. მაგალითად, 1933 წლის დეკემბერში პალიასტომის წყლებმა დელვისას ორ ადგი-

ლას გაარღვია ბუნებრივი ჯებირი და უშუალოდ მოკლე გზით შეუერთდა ზღვას.

1. **პალიასტომის ტბა ახალგაზრდა ტბაა, რომელიც გაჩნდა IX-X საუკუნეების მიჯნაზე** ნიმფეური ტრანსგრესიის დროს. მის შუაგულში არავითარი კუნძული არ არსებობდა. მისი ფსკერი ბრტყელძირაა და ზღვიურ-მდინარეული მასალითაა ამოვსებული.

2. დეკენდებში მოხსენიებული კუნძულები ეს ზვირთცემით და ადიდებული მდინარეების მიერ წარმოქმნილი ზვინულები და კუნძულებია.

გივი მიხეილის ძე მაისურაძე
გეოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორი
მეოთხეული გეოლოგიის,
გეომორფოლოგიის და პალეოგეოგრაფიის მკვლევარი.

რიონის დაბლობის ჭაობები

I-VI საუკუნეებში შავი ზღვის სანაპირო ზოლის მოხაზულობა შეიცვალა

ქართველ პალეოლოგთა შრომების თანახმად ახალი წელთაღრიცხვის I-VI და შემდგომ საუკუნეებში შავი ზღვის დონე თანდათანობით მაღლდებოდა და ზოგიერთი გამოკვლევით თანამედროვესთან შედარებით მაღლა აიწია 3-5 მეტრით. ეს იმას ნიშნავს, რომ რიონის ვაკედ წოდებული ვრცელი მიწა-წყალი (ე.ი. მდ. რიონის დელტა და მიმდებარე სანაპიროები), რომელიც ამჟამად თითქმის ზღვის ნულოვან დონეზეა, დაიფარა ზღვის თხელი წყლით, რამაც, ალბათ, ხელი შეუწყო არა მხოლოდ პალიასტომის ტბის მსგავსი წყლის გუბეების წარმოქმნას, არამედ დიდ დაჭაობებას რიონის დელ-

ტის ნაპირებისა. უფრო მეტიც, საერთოდ ზღვის წყლით დაიფარა სანაპიროს მთელი ზოლი და წარმოიქმნა ახალი, ამჟამად არსებული სანაპირო. პალეოგრაფ ფ. ჯანელიძისა და დ. ხახუტაიშვილის შრომებში გადმოცემულია მეცნიერებაში დამკვიდრებული თვალსაზრისი, რომ, იქამდე, ანუ ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისამდე - II ათასწლეულის შუა ხანებიდან ვიდრე ძვ.წ. II-I საუკუნეებამდე - მსოფლიო ოკეანის დონე თანამედროვე ნიშნულთან შედარებით 3-5 მეტრით უფრო დაბლა მდებარეობდა. შავი ზღვის აუზთან დაკავშირებით მას უწოდებენ „ფანაგორიული

რეგრესიის ხანას“ (Äæáí äèèäçá ×.Ī .Ī äèáí äðàð èÿ Äðóçèè á äî éî óáí á, ÒÁ 1980. ñ. 21; Õàðóðàèø àèèè Ä. Ä. Ī ðèðî äà è ÷áèí äáê á î ðèì î ðñèí é î î éí ñá Êî èðèäü á ýî î ðó äî éî óáí á, Ä. ñá. – Êàâèèçñèí-áèèæí äáí ñòî ÷ î é ñáí ðî èè, ÒÁ 1984, ññ 146-152). აღნიშნულ ავტორებს იმოწმებენ არქეოლოგები და აღნიშნავენ – „იმის გამო, რომ ამ პერიოდში (ე.ი. II ათასწლეულის შუა ხანებიდან ვიდრე ძვ. წ. II-I სს-მდე) მსოფლიო ოკეანის დონე თანამედროვე ნიშნულიდან შედარებით 3-5 მეტრით უფრო დაბლა იყო განლაგებული, ზღვის სანაპირო ზოლის აკუმულაციურ დაბლობებზე სამეურნეო საქმიანობის რადიკალურად განსხვავებული პირობები არსებობდა. სწორედ ასეთ უბანს წარმოადგენდა ის ზღვისპირა დაბლობი, რომელზეც ძველი და ახალი ბათუმია განლაგებული“ (ა. კახიძე, დ. ხახუტაიშვილი, მასალები ბათუმის ძველი ისტორიისთვის, წიგნში „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები“, XVIII, 1989, გვ 18).

ზღვის დონის ამადლების გამო, აღნიშნულ ავტორთა აზრით, ბათუმის ძვ.წ. II-I ათასწლეულებში არსებული ზღვისპირა ფენა დღეს 4-5 მეტრის სისქის ქვა-ღორღის შრითაა დაფარული (იქვე, გვ. 18), ე.ი. აიწია ზღვის დონემ და მის წყალს თან წამოჰყვა ქვა-ღორღი, რომელმაც ძველი

ზღვისპირა ზოლი 4-5 მეტრის სისქის ფენით გადაფარა. ბათუმის სანაპირო შედარებით კლდოვანია, რომელიც აკავეებს ზღვის დინებას, მაგრამ რიონის დაბლობზე, სადაც ზღვის წყლის შემაკავებელი ბუნებრივი კლდეები არ არსებობს და რიონის ვაკე თითქმის ზღვის დონეზეა გადაშლილი – შავი ზღვის დონის მომატებას კატასტროფული შედეგები უნდა გამოეწვია. ზღვის წყლის 3-5 მეტრით აწევა ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისიდან რამდენიმე საუკუნე გრძელდებოდა და ის აჭაობებდა (საცხოვრებლად უვარგისად ხდიდა) დასავლეთ საქართველოს დაბლობს. საფიქრებელია, რომ რიონისპირა მცხოვრები მოსახლეობა VI-VII საუკუნეებიდან იძულებული გახდა სხვაგან გადასახლებულიყო – უფრო მთიან, დაცულ რეგიონში. ალბათ ამას ხელს უწყობდა ბიზანტიელთა დაუნდობელი ომები ლაზების, აფსილების, აბაზგების და სვანების წინააღმდეგ. ამ პროცესებმა, შესაძლოა ხელი შეუწყო დიდ მიგრაციას – სამხრეთიდან ჩრდილოეთისკენ და დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ.

ეტიმოლოგიურად სიტყვა „პალიასტომის“ ფუძე „ლია“ უნდა იყოს. „ლია“ ნიშნავს ტალახს, წყალგარეულ მიწას. ალბათ იგივე ფუძისაა „პალაკაციოს ტბა“ ჯავახეთში.

ზღვის დონის აწევა I-II საუკუნეებში და მისი შედეგები

არქეოლოგთა და გეოლოგთა წრეებში, როგორც აღინიშნა, არსებობს თეორია, რომ შავი ზღვის სიმაღლემ I-II საუკუნეების შემდგომ აიწია რამდენიმე მეტრით (ზოგიერთი ვარაუდით, არანაკლებ 5-6 მეტრით). რიონისპირა ვაკე ამჟამად თითქმის ზღვის დონეზეა, ამიტომაც ზღვის დონის მატება I ათასწლეუ-

ლის პირველ საუკუნეებში, ამ ვრცელ ვაკეს დაფარავდა წყლის თხელი ფენით, განსაკუთრებით ძლიერი ქარების დროს, რომელნიც რიონის აუზში ქრიან დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენ იმდენად ძლიერად, რომ მდინარის დენა ფერხდება და წყლების ნაწილი უკან ბრუნდება.

როგორც აღინიშნა, არქეოლოგები მიიხევენ, რომ არა თუ რიონის დაბლობში, არამედ მისგან საკმაოდ დაშორებული ურეკის მიმდებარე ზღვისპირა ზოლიც მოსახლეობას უნდა მიეჭოვებინა I-II საუკუნეების შემდგომ ზღვის დონის მნიშვნელოვანი აწევის გამო. ისინი წერენ – „სავარაუდოა, რომ როგორც რიონის ქვემოწელის მარცხენა სანაპიროს გასწვრივ, აქაც, ძვ.წ. III-II ს. მიჯნისათვის ან II ს. დასაწყისში პოლიტიკურ კატაკლიზმებთან ერთად ცხოვრება ზღვის დონის აწევის გამო გაუსაძლისი გახდა (Dai èø àèèè Ä., Dãñîîî èè ï ðèì î ðñêèè òòÿí îê, 1975, Ì èèâè àäçå Ò, Õàòòòàèèø àèèè Ä., Äðááí á Êîîèè ãñêîî á ï ãñêîî èè, 1985) ბუნებრივია, მოსახლეობა მიატოვებდა სამემკვიდროს და დაცულ მთისწინა ზოლში დაიდებდა ბინას“ (ვ. სადრაძე, ჯ. ამირანაშვილი, ურეკის არქეოლოგიური ძეგლები, 2005, გვ. 71).

საბედნიეროდ ზღვის დონის მატებას რამდენიმე საუკუნის შემდეგ მოჰყვა ზღვის დონის კლება, რიონის დაბლობს კვლავ დაუბრუნდა მოსახლეობა. ამ საკითხს ქვემოთ ვეხებით.

ძვ.წ. III-II საუკუნეებში დაიწყო ზღვის დონის მნიშვნელოვანი აწევა, როგორც აღინიშნა, პროცესი ახ.წ. II საუკუნის დასაწყისშიც გრძელდებოდა, მან დიდი გავლენა იქონია მოსახლეობის ბედზე, კერძოდ, უვრცელესი რეგიონის მოსახლეობა მდ. რიონიდან ურეკამდე და იქით, იძულებული გამხდარა მიეტოვებინა საცხოვრისი და ახალი ცხოვრება დაეწყო „შედარებით დაცულ ტერიტორიებზე“, კერძოდ კი, მთისწინა ზოლში.

ზღვის დონის აწევას უკავშირებენ არქეოლოგები იმ ფაქტს, რომ მართალია, ნამოსახლარები აღნიშნულ ტერიტორიაზე (ურეკთან) ძვ.წ. V-

III სს-ში არსებობდნენ (მცირე რაოდენობით), მაგრამ ისინი ძვ.წ. II და ახ.წ. I საუკუნეებში უკვე აღარ არსებობენ (იქვე, გვ. 71).

ძველი ნამოსახლარები ზღვის დონის აწევის გამო დაფარულია წყლით, შლამით და ჭაობით, როგორც არქეოლოგები უწოდებენ – „მძლავრი სტერილური ფენით“ (მ. ფხაკაძე, საქართველოს არქეოლოგიის საკითხები, I). „ეს კანონზომიერება კოლხეთის დაბლობის მთელს ტერიტორიაზე შეინიშნება“ (ვ. სადრაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 70).

ჩვენს წელთაღრიცხვამდე არსებული ნამოსახლარები „ე.წ. ტორფქვეშა ნამოსახლარების კულტურაშია საძიებელი“ (იქვე, გვ. 69).

მდ. რიონის აუზსა და ზღვისპირეთში ორი ათასზე მეტი წლის წინ არსებობდა დასახლებები, რომელნიც შემდგომ წყლით და შლამით დაიფარა, საბოლოოდ კი აღმოჩნდა ტორფქვეშ. ტორფის ქვეშა არქეოლოგიური კულტურა ნაკლებშესწავლილია (იქვე, გვ. 69).

მაშასადამე, სტრაბონის ეპოქაში ძვ.წ. II საუკუნიდან ახ.წ. III ს. ჩათვლით და მის შემდგომ, იმდენად ამაღლდა ზღვის დონე, რომ წყლითა და ლამით, შემდეგ კი ჭაობით გადაიფარა ძველი ნამოსახლარები, ხოლო მკვიდრმა მოსახლეობამ მიატოვა რიონის აუზის საცხოვრისი და მთისწინა ზოლში გადასახლდა (ასეთივე მდგომარეობა შენარჩუნდა პროკოფი კუ-სარიელის ეპოქაშიც).

ამ ძალზე მნიშვნელოვან მომენტთან დაკავშირებით, ალბათ, ძნელია დავეთანხმოთ მტკიცებას, რომ აქ, მდ. რიონის ვაკეზე (ქუთაისიდან ახლანდელ ფოთამდე), მდებარეობდა „ლაზიკეს სამეფოს“ ცენტრალური ნაწილი, რომ მდ. რიონზე, რომელიც თითქოსდა ფაზისად იწოდებოდა, 120 ხიდი იყო გადებული. ნუთუ შესაძლებელი იყო სტრაბონის დაჭაობების ეპოქაში დატბორილ ვაკეზე მდი-

ნარის სანაპიროზე 120 ხიდის გამართვა? როგორც ცნობილია, ჭაობებში ხიდების აგებას ერიდებიან ამჟამადაც.

დაჭაობების გამო პირველ ათასწლეულში დასავლეთ საქართველოს ბარი საცხოვრებლად უვარგისად ითვლებოდა ციებ-ცხელებ-

ის გამო. ასე იყო გრიგოლ ხანძთელის ეპოქაში, რომელმაც პირადად მოინახულა ეს ქვეყანა და ის უვარგისად მიიჩნია საცხოვრებლად, ასევე დავით აღმაშენებლის დროსაც. აქაური მიწები უვარგისად ითვლებოდა ცუდი ჰაერის, ანუ მალარიისა და ნესტიანობის გამო.

ჭაობი, მალარია-ხორშაკი

ქართული წყაროებით რიონის ბარი (ტერიტორია ფოთიდან სამტრედიამდე და ქუთაისამდე) საცხოვრებლად უვარგისი იყო

I ათასწლეულის დიდ პერიოდში დასავლეთ საქართველოს ბარში მძვინვარებდა ციებ-ცხელება, მალარია. ივ. ჯავახიშვილი წერს – „ამგვარი ცნობები ქართველ ისტორიკოსებს ბევრი მოეპოვებათ. ზაფხულში დიდი სიცხე და ამ ქვეყნის ნოტიო ნიადაგი მეტად მავნებელი იყო მცხოვრებთათვის. აფხაზეთისა „მიწასა ზედა... სულისაგან ხორშაკისა მაკედინებელისა“ (გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება). ადამიანი შეწუხებული იყო. ერთი ბერი ასე ახასიათებს აფხაზეთ-სამეგრელოს – „ქვეყანა ესე ხორშაკეული არს და უმეტესად იგი ადგილი სადა მე ვიმყოფებოდი“ და ვშიშობ, „ნუ უკუე სნეულებისაგან დავეცეო“ (გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრება, გვ. 323). დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსიც ჩივის, რომ „თვითოსახეთა სენთა მიერ განცდილთა და ხილვად საძნაურთა... ზრდის უმეტეს სხვათა ქვეყანათა ქვეყანა ქუთათისისა“, ყველაზე მეტად ყოველგვარი სნეულება ქუთაისის სანახებშია გავრცელებული. ხალხს ადგილობრივი ჰავის მავნებლობის გამაქარწყლებლად და ჯანმრთელო-

ბის დასაცავად ერთადერთ უებარ წამლად და საშუალებად თურმე ღვინო და ღვინის სმა მიაჩნდა და „ქვეყანასა ამას შინა ხორშაკსა ყოველთა ღვინოსმულთა“ (გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრება, 328). იმედი ჰქონდათ, რომ ღვინის სმით ჰავის გავლენით გამოწვეული ავადმყოფობისაგან უზრუნველყოფილნი იყვნენ“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, II, 1983, გვ. 53).

ჭაობში ბრძოლასა და უბრალოდ გზად გავლას რომაელები ერიდებოდნენ, ამიტომ სავაჭრო გზები გადიოდა არა ჭაობებზე, არამედ მის გარეთ (იხ. ქვემოთ), ასევე ყოფილა საქართველოშიც. ძველი ეგრისის ყველა მნიშვნელოვანი სოფელი და სასულიერო ცენტრი მდებარეობდა არა რიონის დაბლობის ჭაობებში, არამედ მის გარეთ მთისწინეთში – ბეღია, წალენჯიხა, ჭყონდიდი, ჩხოროწყუ მდებარეობდნენ მთისწინეთში – ზღვის სანაპიროსაგან საკმაოდ დაშორებით, ის ვრცელი ვაკე რომელიც რიონის ზღვასთან შესართავთან მდებარეობს – მეტწილად დაუსახლებელი იყო და იქ გზები არ გადიოდა.

გურიაშიც კი გზები შედიოდა არა ზღვი-სპირეთიდან, არამედ ზღვის მოშორებით მდებარე მთებიდან. დ. ბაქრაძეს გურიაში შესადგევად ამ მთების გზების გაგლა მოუხდა.

სამაგიეროდ მრავალი დიდი გზა გადიოდა აჭარისწყლის მთიან ხეობაში და ასევე მის მიმდებარე ჭოროხის შენაკადების კლდოვან ხეობებში, შესაბამისად, აქ მდინარეებზე გადებული იყო მრავალი თალიანი ხიდი. არცერთი ასეთი ხიდი რიონის დაბლობში, რომელიც თითქოსდა ისტორიული ლაზიკა იყო – არ არსებობს. ლაზიკის ქვეყანაში კი, წყაროთა ცნობით, მრავალი გზა გადიოდა, რომელთაც ხიდები ესაჭიროებოდათ.

რიონის ჭაობები, ეს კი დასავლეთ საქართველოს ბარის უმეტესი ნაწილია, იყო „ხორშაკიანი“, ანუ, რაც იგივეა, მაღარია – ციებ-ცხელებით დასნებოვნებული ადგილი, სადაც ცხოვრებას ყველა ერიდებოდა. მაღარიას ახასიათებს პერიოდული შეტევები, შეცივება, ტემპერატურა, ოფლდენა. გავრცელებულია ჭაობიან ადგილებში. არის 3-დღიანი,

4-დღიანი, ტროპიკული, ხასიათდება ლეტალობით სუბტროპიკული ქვეყნებისთვის. სახსრების მტვრევა, კუნთებისა და თავის ძლიერი ტკივილი, მაღალი ტემპერატურა (39-40 და მეტი), პირღებინება, ბავშვებში ეპილეფსიური გულყრები (5 დღემდე), ყოველდღე, 6-10 საათის შემდეგ ძლიერი ოფლის დენა, რომელიც ტროპიკული მაღარიის დროს მეორდება. 10-22 საათში ელენთა და ღვიძლი დიდება, ვითარდება ანემია, ახასიათებს სიგამხდრე, ავიტამინოზი, სისხლდენა ცხვირიდან.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე საქართველოში მაღარიით დაავადებული იყო ყოველი მესამე ადამიანი, დაბლობ ადგილებში კი მოსახლეობის 80% – უმეტესობა ტროპიკული ფორმით. ლეტალობა – 10%. საქართველოში გვხვდება მაღარიის გამავრცელებელი 5 სხვადასხვა სახეობის კოლო. „კოლხეთის დიდი ნაწილის ამოშრობისა და ათვისების შემდეგ“ კოლოს გავრცელების არეალი შემცირდა (ქსე, 6, გვ. 384). მაშასადამე რიონის დაბლობის მოსახლეობის 80 % მაღარიით იყო დაავადებული.

ნარიონალები

შუა ჰოლოცენში (ჰოლოცენური ერა გრძელდება 10 000 წლიდან დღემდე) იდგა რეგრესული ფაზა – ზღვის უკანდახევა – ე.ი. შავი ზღვის სანაპიროზე ხმელეთი გაშიშვლდა, ე.ი. ზღვამ დაიწია დაბლა, ე.ი. ამჟამინდელ დონეზე დაბლა.

ზღვის უკანდახევას I საუკუნისათვის მოყვა ზღვის წინწამოწევა – ნიშნა – ტრანსგრესია. ყოველი ტრანსგრესიის დროს ხდებოდა მდინარეთა შეგუბება, ანუ ქრისტეშობიდან I–III სს-ში და მის შემდეგაც მდინარეები გუბდებოდა, ამის მიზეზი იყო ის, რომ მაღლა იწვედა ზღვის დონე (თითქმის 2-4 მეტრით) და ამის გამო ეს აწეული

დონე აიძულებდა მდინარის წყალს დაგუბებულიყო ისეთ გაშლილ ვაკეზე, როგორც რიონის დაბლობია, მითუმეტეს ფოთის შემოგარენი.

მდინარეთა შეგუბების გამო ჩნდებოდა ჭაობები და ფართოვდებოდა წყლის სარკე (ამის გამო ამჟამადაც არის რიონის ბარში ჭაობები, ტორფნარი. ფოთთან არის დიდი შეგუბება). ეს დაიწყო ძირითადად I საუკუნიდან. „მდინარის კედომა“ არის გეოლოგიური ტერმინი და აღნიშნავს ეროზიის ბაზისის სტაბილურ მდგომარეობას. მდინარე რიონიც ამ კატეგორიისაა, ანუ მდორე მდინარეა. ამიტომაც აქვს „ნარიონალები“. ეს ნიშნავს,

რომ მდ. რიონი ხშირად იცვლიდა კალაპოტს, იწყებდა „ხეტიალს“ ზედაპირზე. ნარიონალები, ანუ მეანდრები რიონისა ჩანს კოსმიურ სურათებზეც. არის უამრავი ნარიონალის ანაბეჭდი სამტრედიიდან ფოთამდე. იმის გამო რომ რიონი ხშირად იცვლიდა კალაპოტს მასზე შეუძლებელი იყო ხიდების აგება, მით უმეტეს 120 ხიდისა.

ნარიონალების პერიოდში მდინარე განიცდის განტოტვას, რიონი ფოთიდან 5-10 კმ მანძილზე (სამტრედიისაკენ) ქმნიდა დელტას.

თანამედროვე ფოთის პირობებში შეღწეული ზონა, ანუ წყალქვეშ მოქცეული ტერიტორია 2 კმ-ზე მეტიც შეგვიძლია ფეხით გადავსეროთ, ანუ რიონის მიერ შეტანილი მყარი მასალა იღეჭებოდა ფოთის აკვატორიაში. ჭაბურღილები, რომლებიც განლაგებულია ფოთის სანაპიროზე, აჩვენებს, რომ 4-მეტრის სიღრმიდან ქვემოთ, 15-25

მეტრის ინტერვალში (თითქმის 200 მეტრ სიღრმემდე), ზღვიურ ნალექებთან ერთად მორიგეობენ ტორფის შრეები, რაც მეტყველებს იმაზე, რომ მთელი მეოთხეული პერიოდის განმავლობაში ჰოლოცენის ჩათვლით, ეს ტერიტორიები განიცდის სტაბილურად დაძირვას წელიწადში ამჟამად 6-9 მილიმეტრით.

რიონი მიედინება მთათა შუა ქვაბულის ზოლზე. მთელი ჩამორეცხილი მასალა გროვდება ამ ქვაბულში და ეს მასალა ზღვისაკენ გამოაქვს რიონს, ამის გამო ტერიტორია არის ლაბილური, ანუ მოძრავი, ანუ იძირება თანდათანობით (10 წელიწადში 6 სმ-ით, 100 წელიწადში – 60 სანტიმეტრით, 1000 წელიწადში 6 მეტრით, ანუ I საუკუნეიდან დღემდე, ანუ 2000 წლის განმავლობაში დაიძირა 10-12 მეტრით). ამიტომ გვაქვს ტორფის შრე სიღრმეებში.

დასკვნა:

VI-VIII საუკუნეებში კლიმატური პირობების გამო, როგორც დოქტორ მაისურაძის ნაკვლევი აჩვენებს, შეუძლებელია ფოთში ყოფილიყო რაიმე ქალაქი, მით უმეტეს სამიტროპოლიტო ცენტრი,

საერთოდაც შეუძლებელია VI-VIII საუკუნეთა გეოლოგიური შეუსაბამო ვითარების გამო რიონის დაბლობში ფოთიდან ვიდრე ქუთაისამდე ლაზიკის სახელმწიფო ცენტრები არსებულებო.

„ტალახიანი ლაშქრობა“

აღნიშნულ ეპოქაში დასავლეთ საქართველოს ნესტიან კლიმატს აღწერენ უცხოელი ავტორებიც.

არაბი ისტორიკოსი ტაბარი მოგვითხრობს, რომ ხაზარეთში მურვან იბნ მუჰამადის 732-33 წლის ლაშქრობამ „ტალახიანის“ სახელწოდება მიიღო, რადგან განუწყვეტელი წვიმებისა და ტალახიანი გზების გამო ცხენების კუდეებს იმდენი ტალახი აეკრო, რომ მურვანმა გასცა

ბრძანება ისინი მოეჭრათ“ (იხ. Àððàì íííà Ì . Èññ ðèÿ Òàçàð, È. 1962, ñðð. 218, დ. მუსხელიშვილი, საქართველო IV-VIII საუკუნეებში, გვ. 397).

დასავლეთ საქართველოში ლაშქრობისას „დასჭრეს კუდეები ცხენთა მათთა, რამეთუ თიხისგან ვერ ითრევდეს“, წერს ქართული წყარო, რომლის მიხედვითაც ყრუმ ილაშქრა არა ხაზარეთში, არამედ

დასავლეთ საქართველოს ტალახიან ადგილებში.

მაშასადამე, არაბი ისტორიკოსის მიერ დასავლეთ საქართველო (კერძოდ, კლისურას იქით აფხაზეთი) ხაზარეთად განიხილება. მართლაც, VIII ს.-ის შემდეგ კლისურას იქით დიდი იყო ხაზართა გავლენა, რასაც ქართული წყაროც მიუთითებს.

მურვან ერუ უშუალოდ ხაზარეთში არ შესულა. ის მხოლოდ ხაზარეთის საზღვრებს მიაღწა და მივიდა დარიალამდე და ანაკოფიამდე. მისი ლაშქრობის ამსახველი რუკის მიხედვით, აქ იყო ხაზარეთის გავლენის სფეროები.

ხაზარეთის პოლიტიკური ნებით „განდგა ბერძენთაგან“ აფხაზთა მთავარი, რომლის ქვეყანაც მდებარეობდა მდ. კლისურას იქით,

გაძლიერდა და ძველ ქართველ მეფეთა ლეგიტიმურ მემკვიდრედ გამოაცხადა თავისი თავი და ქართული წყაროს ცნობით გადაეცა „ეგრისი, არგვეთი, თაკვერი და გურია“, ვითარცა თავისი მეუღლის – ქართველთა მეფის ასულ გურანდუხტის საუფლისწულო მიწა-წყალი.

იმუამად აფხაზთა სამეფო – ხაზართა პოლიტიკურ ძალას ეყრდნობოდა, ამიტომაც, ჩანს, **აფხაზეთში ლაშქრობა არაბთათვის ხაზარეთში ლაშქრობად ითვლებოდა** სინამდვილეში კი ეს იყო ლაშქრობა დასავლეთ საქართველოს წვიმებსა და ტალახებში. მაშასადამე არაბი ისტორიკოსის ტაბარის ცნობითაც დასავლეთ საქართველოში რიონისპირა ვაკე (კერძოდ აბაშის შესართავთან) იმუამად უვარგისი იყო საცხოვრებლად.

მეზღვაური ტომი – ლაზები

პირველ ათასწლეულში იმის გამო, რომ ზღვისპირა ვაკე დაფარული იყო ჭაობებით - გურულები, მეგრელები და იმერლები ვერ იყენებენ შავ ზღვას, ამის შედეგად მათ ვერ შეიმუშავეს ზღვისპირა ხალხებისათვის დამახასიათებელი მეზღვაურული თვისებები, ამუამადაც კი, ერთი-ორი გამონაკლისის გარდა, მათ არ იციან მეზღვაურობა, არა აქვთ გემები და ნავეები, თითქმის ვერც თევზაობენ ზღვაში, მაშინ, როცა ზღვისპირა ტომებს (ხალხებს) ეს თავისუფლად შეუძლიათ და მათ აქვთ ზღვის ფლობის უნარი. ასეთი გამონაკლისი ქართულ ტომთა შორის – ლაზებია – ამუამადაც შესანიშნავი მეზღვაურები, ყველას აქვს ნავეები, თევზაობენ და შეიძლება ითქვას, მათი საარსებო საშუალება ზღვაა.

ლაზები იმდენად არიან შეჩვეულები ზღ-

ვას, რომ ზოგჯერ საქორწინო წესებსაც კი ზღვაში (ნავეებზე) აღასრულებენ, ლაზები-სათვის ზღვა ბუნებრივად მშობლიურია.

რატომ?

საქმე ისაა, მათი საცხოვრისი მდებარეობდა და მდებარეობს ზღვისპირეთის მთაგორიან რეგიონში, რომელიც არ ჭაობდება და უშუალოდ ეკვრის ზღვას, ამიტომაც ზღვა მათი უშუალო საცხოვრებელი სივრცის ნაწილია, სადაც მუდამ, ისტორიულად ცხოვრობდნენ ლაზები, ხოლო გურულები და მეგრელები (მით უმეტეს იმერლები) ცხოვრობდნენ არა ზღვისპირას, არამედ მთა-გორებში, **მათ ზღვას აშორებდა ჭაობები, დასავლეთ საქართველოს ბარის უვრცელესი ჭაობები, გადაჭიმული ბათუმ-ქობულეთიდან ვიდრე ოჩამ-**

ჩირქმდე. ეს რეგიონი იყო ციებ-ცხელების ბუდე, უნაყოფო გაუდაბურებული (ტყე-ბარდით დაფარული) საცხოვრებლად გამოუყენებელი ტერიტორია – მხოლოდ XIX-XX საუკუნეებში გახ-

და შესაძლებელი ამ ჭაობების დაშრობა და მიწის ათვისება, ამის გამო იქაური მოსახლეობა მხოლოდ ამჟამად ითვისებს და იმუშავებს შესაბამის მეზღვაურულ ტრადიციებს.

ლებენდა დასავლეთ საქართველოს შესახებ

მიქაელ თამარაშვილი თავის 1910 წელს გამოცემულ წიგნში „ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე“ წერს: „ძველი დროიდან დასავლეთ საქართველო, ანუ კოლხეთი ჯერ რომაელებმა, ხოლო შემდეგ კონსტანტინოპოლის იმპერატორებმა დაიპყრეს. იმ ხანებში დასავლეთ საქართველოს „ლაზიკა“ ეწოდებოდა... მაგრამ ლაზიკის მტრებმა – სპარსეთის მონარქებმა – კარგად უწყოდნენ, რომ მისი დაპყრობით ერთი ნაბიჯიღა რჩებოდათ შავი ზღვით კონსტანტინოპოლის იმპერატორთა სასახლემდე მისაღწევად... მოაწყეს აქ ხანგრძლივი ბრძოლები, განსაკუთრებით იუსტინიანეს ზეობის დროს, მაგრამ ვერ მოახერხეს გამხდარიყვნენ ლაზიკის მუდმივი მბრძანებლები და იგი საკმაოდ ხანგრძლივი დროის მანძილზე კონსტანტინოპოლის ხელთ იმყოფებოდა. მხოლოდ X საუკუნეში შეუერთდა ლაზიკა საქართველოს და თავისი სახელის კიდევ ერთხელ შეცვლის შემდეგ „აფხაზეთი“ ეწოდა“ (მ. თამარაშვილი, „ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე“, 1995, გვ. 115).

ასე რომ, თამარაშვილი, სხვა მრავალ XVII-XVIII სს. ავტორთა მსგავსად ფიქრობ-

და, რომ ლაზიკა იყო დასავლეთ საქართველო, მაშინ, როცა ქართული წყაროები საპირისპიროს ამტკიცებს, რომ დასავლეთ საქართველო მუდამ ქართლის სამეფოს, ე.ი. ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა ფარნავაზის ეპოქიდან-ქრისტეშობამდე III საუკუნიდან.

მისიონერებისა და აღნიშნულ ავტორთა დროს ჭოროხის ხეობა გამუსულმანებუ-ლი იყო - ამიტომაც მიუწვდომელი და შესაბამისად დავიწყებული ქრისტიან და **ევროპელ მკვლევართათვის**.

ამ ვითარების გამო **ევროპელმა მკვლევარებმა** ბერძენ-რომაელ ავტორთა ცნობები ლაზიკის შესახებ დასავლეთ საქართველოს შეუფარდეს. მათი აზრით, ფაზისი იყო მდ. რიონი, მისი ნაპირები კი – ლაზიკა. ქართული წყაროები მათთვის უცნობი იყო, ამ გაუგებრობამ დაბადა ცრუ ცოდნა, რომელიც დღემდე ბატონობს, რომ ლაზიკა იყო შემდეგდროინდელი „აფხაზეთის“ სამეფო, ანუ დასავლეთ საქართველო. ინტერნეტ რუკებზეც ეს მოსაზრებაა ასახული, ამიტომაც ჩვენ დაგვჭირდა ახალი რუკების დამზადება.

დამალული ქართული წარწერები დასავლეთ საქართველოში

1) ფოთი-ყულევის გათხრებისას აღმოჩნდა V-VI საუკუნეების ქართული ასოების სატიფრაგი, რომლითაც გამოსაწვავ აგურსა და სხვა მასალაზე თავიანთ ნიშნებს ადებდნენ მშენებლები. ამასთანვე, აღმოჩნდა ამ სატიფრაგით დანიშნული სამშენებლო მასალები (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. II, გვ. 209). ამ ძალზე მნიშვნელოვან არქეოლოგიურ მასალას სათანადო ყურადღება არ მიექცა, რადგან ქართული სამეცნიერო საზოგადოება დარწმუნებულია, რომ ფოთი იყო ქალაქი ფასისი (ბერძნული სამიტროპოლიტო ცენტრით), მაგრამ ფაქტი იმისა, რომ ფოთში/ყულევში/ აღმოჩნდა არა ბერძნული, არამედ ქართული სატიფრაგი და წარწერები, სათანადოდ არ გაცნობიერდა, მნიშვნელობა არ მიენიჭა.

2) ნოჯიხევიში, მარტვილთან, ისტორიულ ჭყონდიდთან ახლოს აღმოჩნდა ქართული არქიტექტურისთვის იშვიათი ნაგებობა – რვააფსიდიანი ეკლესიის ნანგრევები, სინამდვილეში ესაა ტეტრაკონქის ერთერთი სახეობა. ნოჯიხევის ამ რვააფსიდიანი ეკლესიის გუმბათს მიუყვებოდა ვრცელი ქართული წარწერა, ასოების სიმადლე 10-20 სანტიმეტრია. ამ წარწერას ათარიღებენ X საუკუნით. ცნობილი თეორიის გავლენით, რომ „ეგრისის ქართიზაცია X საუკუნეში დაიწყო“ – ამ თეორიის გარეშე, ეს წარწერა ალბათ VI-VII საუკუნეებით და-

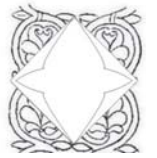
თარიღდებოდა, რადგან ტეტრაკონქებსა და მის სხვადასხვა ვარიაციებს – საქართველოში აგებდნენ სწორედ VI-VII საუკუნეებში, შემდეგ მათ ჩაენაცვლა ეკლესიათა სხვა ტიპი. სავარაუდოა, რომ ნოჯიხევის, ისევე როგორც ფოთის ქართული წარწერები ე.წ. „ქართიზაციამდელ“ პერიოდს ეკუთვნის და, ჩვენი აზრით, ადასტურებს მემბტიანეთა აზრს, რომ იმთავითვე ეგრისი მცხეთის იურისდიქციაში იყო მოქცეული (ე.ი. IV ს-დან). ამას ადასტურებს მარტვილის „ჯვრის ტიპის“ ეკლესიის არქიტექტურაც.

რიონის დაბლობზე ბერძნული უმნიშვნელო წარწერა მხოლოდ სოფ. ნოსირში აღმოჩნდა.

საფიქრებელია, რომ აღნიშნულთა გარდა არსებობს სხვა ქართული წარწერებიც დასავლეთ საქართველოდან, რომელთაც ყურადღება არ ექცევა, რადგანაც არ ეთანადებიან გაბატონებულ „ქართიზაციის“ თეორიას მაგალითად ერთი ასეთია:

3) „საჰაკ-დუხტის ქართული წარწერა“ V-VI საუკუნეებისა, რომელიც დასავლეთ საქართველოს მთაში აღმოჩნდა, ის ფაქტიურად დამალულია საზოგადოებისთვის, რადგანაც არ ეთანადება „ქართიზაციის“ თეორიას, რომელიც თვლის, რომ მხოლოდ X საუკუნისთვის გავრცელდა ქართული ენა და კულტურა დასავლეთ საქართველოში.

თავი VII

**ზაზისი – ფოთი – ფადისა – ზასილი
 ფოთი (ფათისი) ღვეონდის ცნობით**

ტრაპეზუნტთან ახლოს (150 კმ. დასავლეთით) შავიზღვისპირზე მდებარეობდა ქალაქი - ფადისა.

ქ. ფადისას ჩრდილოეთით იშლებოდა შავი ზღვა, აღმოსავლეთით ტრაპეზუნტი, სამხრეთით კი შემოსაზღვრული იყო კერასუნტის მთიანეთით, კოლხების უძველესი საცხოვრისით.

ტრაპეზუნტის ამ რეგიონს ექვთიმე მთაწმიდელი უწოდებს „სოფელი მეგრელთა“ ანუ მეგრელთა ქვეყანას. ძველი სომეხი ავტორები მას „ეგერთა ქვეყანას“ ანდა „ეგერიას“ უწოდებდნენ. ქართველი მთარგმნელები ბერძნულ სიტყვა ღაზიკას თარგმნიდნენ, ასე: „სოფელი მეგრელთა“, ამიტომაც, როცა ექვთიმე მთაწმიდელმა ბერძნულიდან თარგმნა ანდრია მოციქულის ცხოვრება, მან წინადადება „ანდრია მივიდა ტრაპეზუნტში, ღაზიკის ქვეყანაში“ ასე თარგმნა - „ანდრია მივიდა ტრაპეზუნტში მეგრელთა სოფელში“. ერთი სიტყვით, ძველი ქართველი ავტორები ღაზიკას უწოდებდნენ არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ ვრცელ რეგიონს ისტორიულად ქართულ მიწა-წყალზე - კერასუნტიდან ჭოროხის შესართავამდე აქ, როგორც აღვნიშნეთ, კერასუნტთან ყოფილა და ახლაც არის ქალაქი - ნავსადუგრი ფადისა ანუ ფათისი იგივე ფათი (ფოთი), მას ახლა ფატრა ეწოდება და მდებარეობს თანამედროვე ქალაქ ორდუსთან ახლოს, მის დასავლეთით.

თანამედროვე ფატრა ანუ ფადისა (ფადისა) - ქართულად ფათსა ანუ ფათია (იგივე ფოთი).

მაშასადამე ისტორიულად არსებულა ორი ფოთი, ერთი ტრაპეზუნტის რეგიონში, მეორე კი დასავლეთ საქართველოში. ცხადია ქალაქ ფათსას (ფათს) იცნობდნენ სომეხი ავტორებიც. მათ შორის ყოფილა VIII საუკუნის სომეხი ისტორიკოსი ღვეონდ ვარტაპეტი ანუ ღვეონდე მოძღვარი. ის თავის „ხალიფთა ისტორიის“ X თავში გადმოგვცემს ერთ საგულისხმო ცნობას ქალაქნავსადგურის ფათისას ანუ სომხურად ფუთთის შესახებ. კერძოდ არაბთა ხელისუფლებისგან სომხეთიდან ლტოლვილმა დიდებულებმა თავი შეაფარეს ბიზანტიურ ქვეყანას, ანუ ტრაპეზუნტის რეგიონს. იმპერატორმა მათ საცხოვრისად უბოძა ეგერთა ქვეყნის ანუ ტრაპეზუნტის რეგიონის ქალაქი ფუთთი (ფადისა) აქ ისინი ცხოვრობდნენ ექვსიოდე წელი, შემდეგ გადაწყვიტეს სომხეთში დაბრუნება, იკადრეს უკადრისი საქციელი, გაძარცვეს ფადისას ეკლესიები და გაიქცნენ.

ღვეონდ ვარტაპეტი ასე აღწერს ამ ამბავს - სუმბატ კურაპალატმა და სხვა დიდებულებმა, სომხეთიდან გაძევების შემდეგ სთხოვეს ბიზანტიის იმპერატორს მიეცა მათთვის სამკვიდრებელი ქალაქი და სადგომი (ე.ი. საძოვრები) საქონლისათვის - „და მან მისცა მათ ქალაქი რომელსაც ეწოდება ფუთი (ფოთი) ეგერ-

¹ფუთიმე (ექვთიმე) ათონელი/მთაწმინდელი (დაახლოებით 955-1025წ.) ივირონის წინამძღვარი, ათონის მონასტრის ქართული სალიტერატურო სკოლის ფუძემდებელი. საქართველოს ეკლესიის და საბერძნეთის ეკლესიის წმინდანი. (მის ხსენების დღეს საქართველოს ეკლესია აღნიშნავს ძვ. სტილით 13 მაისს (ახ. სტილით 26 მაისს))

თა ქვეყნის მხარეში, სადაც დამკვიდრნენ ექვს წელიწადს“ (მაქს. ბერძენიშვილი, ლეონდის ცნობა ფოთის შესახებ, თბილისის უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 26(ბ), 1944, გვ. 201). როგორც აღინიშნა, მაღლობის ნაცვლად, სომხეთიდან ლტოლვილმა დიდებულებმა ექვსი წლის მკვიდრობის შემდეგ გაძარცვეს ფადისას (ფოთის) ეკლესიები, მოიტაცეს საეკლესიო სამკაული და დაბრუნდნენ სამშობლოში. „როცა ეს ამბავი ესმა კეისარს, ეწეინა მათი ასეთი უსამართლობა, მოუწოდა ეკლესიის წინამძღვრებს: მიტროპოლიტსა და არქიეპისკოპოსებს, უბრძანა ჩააწერათ წიგნში წყევლა და წაეკითხათ აღდგომის დღესასწაულის შესრულებისას, ...წაეკითხათ წყევლა დღევანდლად, რაც იქმნა მიზეზი მათი დაღუპვისა“ (იქვე, გვ. 202).

მაქს. ბერძენიშვილის კვლევით იმპერატორმა ქალაქი ფოთი სომხეთიდან ლტოლვილებს დაუთმო VIII ს. დასაწყისში (715 წლამდე) ხოლო თვითონ ლეონიდი VIII-IX სს. დასაწყისის მწერალია.

მაქსიმე ბერძენიშვილის მტკიცებით ლეონტის მიერ აღწერილი ამბები შეეხო დასავლეთ საქართველოს ქალაქ ფოთს, თითქოსდა ის გადასცა იმპერატორმა სომეხ დიდებულებს, რომელნიც იქ დამკვიდრნენ თავიანთი პირუტყვით, გამოუყვეს საძოვრები, შემდეგ კი მათ ფოთის ეკლესიები გაძარცვეს. ამის გამო ადგილობრივი მიტროპოლიტი და არქიეპისკოპოსები მთელი საუკუნის მანძილზე თავიანთ ეკლესიებში აღდგომა დღეს წყველიდნენ სომხებს, რამაც ლეონტის ცნობით, თითქოსდა იმოქმედა და ეს წყევლა მიზეზი შეიქმნა სომხეთის დანგრევისა.

ისმის კითხვა, რიონის ფოთი ნამდვილად იყო VIII-IX საუკუნეთა შუა სამიტროპოლიტო ცენტრი, სადაც მიტროპოლიტთან თავს იყრი-

და რამდენიმე არქიეპისკოპოსი, აქვს თუ არა ფოთს საძოვრები, სადაც იყო განთავსებული სომეხ ლტოლვილთა საქონელი, იყო თუ არა ფოთში ეკლესიები, რომელნიც გაუძარცვათ სომეხ ლტოლვილებს? მართალია, ჩვენი მეცნიერები მიიჩნევენ, რომ ფასისის სამიტროპოლიტო ცენტრი ფოთში მდებარეობდა, რომელსაც ექვემდებარებოდნენ პეტრას, ზიგინევის, საისინისა და როდოპოლისის საეპისკოპოსოები, მაგრამ აღიარებენ იმასაც, რომ ფოთის სამიტროპოლიტო ცენტრი გადატანილი იქნა ტრაპეზუნტში VIII საუკუნისათვის, რადგანაც VII მსოფლიო საეკლესიო კრების ოქმს ხელს აწერს ტრაპეზუნტელი იგივე ფასისელი მიტროპოლიტი, ამისი მიზეზი თითქოსდა იყო აფხაზთა ქართული სამეფოს ჩამოყალიბება დასავლეთ საქართველოში VIII საუკუნისათვის.

ჩვენი თვალსაზრისი კი მთლიანად განსხვავდება აღნიშნულისაგან, კერძოდ ჩვენი ფოთი არასოდეს ყოფილა ბერძნული სამიტროპოლიტო ცენტრი, მასთან დაკავშირებით, ვფიქრობ, რომ მაქს. ბერძენიშვილი ორ უმართებულო თვალსაზრისს აერთიანებს, კერძოდ 1) ლეონტის ფუთი, თითქოსდა იყო თანამედროვე ფოთი; 2) ფოთს თითქოსდა ამავე დროს ერქვა სახელი „ფაზისი“, რადგანაც სიტყვა ფაზისი ნაწარმოებია სიტყვა ფათისაგან.

ჩვენი თვალსაზრისით ლეონდის ფოთი იყო ტრაპეზუნტის რეგიონის ქალაქი ფადისსა ანუ ფათისა, რომელიც ამავე დროს ახლოს მდებარეობდა რომაელ არმენიასთან, უფრო ზუსტად, რომეული არმენიები (განსაკუთრებით IV და I არმენია) უშუალოდ ემეზობლებოდნენ ქალაქ-ნავსადგურ ფადისსას (ფათს). ამ მეზობლობის გამო სომეხმა ლტოლვილმა ნახარარებმა თავიანთი პირუტყვი ადვილად მიიღეს ამ ქალაქის საძოვრებზე, შემდეგ კი იმპერატორს თხოვეს დაეკანონებინა მათთვის

ამ ქალაქის საძოვრები. ვფიქრობ გაცილებით ძნელი იქნებოდა სომხეთიდან თანამედროვე ფოთში საქონლის მირეკვა. რომელი გზით უნდა მიეყვანათ პროხები, ხბოები და ხარ-კამეჩი სომხეთიდან ფოთში? მართალია XIX-XX საუკუნეებში ფოთი გაჭირვებით დაუკავშირეს გზებით ქუთაისს, მაგრამ წარმოვიდგინოთ ადრე შუა საუკუნეები, როცა ფოთი შემოსაზღვრული იყო ათეული კილომეტრი სიგანის უსასრულო ჭაობებით, არამგონია რომ ამ ჭაობების გარღვევა შეეძლო შინაურ პირუტყვს. ხოლო ფადისსაში სომხეთიდან მოხვედრა, ნამდვილად ადვილი იყო - არმენია და კერასუნტი (ე.ი. ფადისაც) უშუალოდ ემეხოვლებოდნენ ერთმანეთს. ამ ფადისაში ნამდვილად იყო უამრავი მშენებრივი ბიზანტიური ეკლესია, რომელთა ნანგრევები დაუსრულებელი სიუხვითაა განფენილი ტრაპეზუნტის მთელ რეგიონში, ამავე რეგიონში თავს იყრიდა მრავალი სამიტროპოლიტო (მაგალითად მათ შორს სწორედ აღნიშნულ ზონაში ფადისასთან ებრჯინებოდნენ ერთმანეთს ამასიის, ნეოკესარიის, კოლონეას, ქალდეასა და ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოები, რომელთა შიგნით უამრავი საარქიეპისკოპოსო იყო, აი, აქ უნდა ვეძიოთ ჩვენ ლევონდის ფათი და არა რიონის ჭაობებში, ფათსა, როგორც ითქვა, მდებარეობდა ქართველთა ისტორიულ მიწა-წყალზე, კოლხებისა და ტიბარანების ძველ სამშობლოში, რომელთაც შემდეგ ქალდეა-ჭანეთ-ლაზიკა ერქვა, მას მოიცავდა ე.წ. „სოფელი მეგრელთა“ ანუ სამხრეთის ეგრისი. სხვათაშორის ეგრი ერქვა ასევე მიმდებარე ადგილებსაც, მაგალითად ტრაპეზუნტის რეგიონშივე ჭოროხის შესართავთან მდებარე ქვეყანას, ეგრი ასევე ერქვა ზოგიერთ მდინარესაც კი და ადგილებს ქალდეას მთიანეთში, ბაიბურდისაკენ მდებარეთ.

„ერეგია“ ამჟამადაც ეწოდება ქალაქს არზრუმთან, ხოლო „აგრი“ ერთ-ერთი მსხვილი ქალაქი და რეგიონია ამჟამად ვალაშკერტის მახლობლად. ისტორიულად არსებობდა არა მხოლოდ ჩრდილოეთის ეგრისი არამედ სამხრეთის ეგრისიც - ტრაპეზუნტის რეგიონი.

სტრაბონის ცნობით იბერიისაგან სომეხთა მიერ მიტაცებული პარიადრეს კალთები, ჩანს ისტორიული სამხრეთ ეგრისის ნაწილი იყო. პარიადრეს მთიანეთს ქალდეასთან ანუ ჭანეთთან ახლოს უჩვენებენ, ის ქართული ტომების უძველესი საცხოვრისი იყო. აქედან ტრაპეზუნტის ზღვისპირის ჩათვლით იყო და ამჟამადაც კია შემორჩენილი უამრავი ქართული ტოპონიმი, ადგილთა თუ მდინარეთა სახელები, ერთი ასეთი ყოფილა ფადისსა (ფოთი), რომელსაც სომეხები ფოთოს - ფუთოს უწოდებდა.

მაქს. ბერძენიშვილის მეორე, როგორც ჩანს არასწორი მოსაზრება ისაა, რომ ის სომხური წყაროს ფუთოს უწოდებს ფაზისს, თუმცა ამის მიზეზს არ განმარტავს. ბერძენი მწვერალი თეოფანე თავის ნაშრომში ეხება ფაზისს, ეს ქალაქი კი მ. ბერძენიშვილს მიაჩნია ლევონდის ფოთთად, რაც არასწორი უნდა იყოს, ამ მიზეზის გამო თეოფანეს ცნობები ფაზისთან დაკავშირებით მ. ბერძენიშვილმა დაუკავშირა დასავლეთ საქართველოს ფოთს, ასევე ფოთად მიიჩნია ლევონდის ფოთთი. ამ უმართებულო დაკავშირებების გამო მაქს. ბერძენიშვილის დასკვნებიც მოულოდნელი და საოცარია. მაგალითად, მისი დასკვნით დასავლეთ საქართველოს ფოთში და საერთოდ დასავლეთ საქართველოში, რომელსაც მკვლევარი ლაზიკას უწოდებს, ერთ პერიოდში სომეხების დიდი რაოდენობა ცხოვრობდა, ის წერს „მათი რიცხვი ლაზიკეში მცირედი არ იყო, ლევონდის ტექსტიც გვიდასტურებს მათ რიცხვმრავლობას“ (დასახ. ნაშრ. გვ. 216).

აგრეთვე წერს - „ღევონდისა და თეოფანეს ურთიერთშეწამება გვიჩვენებს ღევონდის სომხები ფუთოსა თუ ფაზისში არიან 706-712 წლებში, თეოფანეს არმენიელებიც აქ არიან 706-713 წლებში. თეოფანეს არმენიელები მცირერიცხოვანნი არ ჩანან, ასევე რიცხვმრავლად ვხედავთ სომხებს ღევონდის მონათხრობითაც... ასეთი იდენტობის დადგენა საშუალებას გვაძლევს წარმოვიდგინოთ ფაზის-ლაზიკეში სომხეთა ყოფნის ფაქტი, სავსებით გვირკევეს დღემდე ამოუცნობსა და ბნელით მოცულ კითხვას, როგორ გაჩნდნენ არმენიელები ლაზიკეში, როგორ შემოარტყეს ალყა არქეოპოლისს ან რატომ დაიხიეს ფაზისისაკენ და არა სხვა რომელიმე პუნქტისაკენ... ასე ხერხდება ფუთო-ფოთ-ფაზისში სომხეთა ცხოვრების ფაქტის მთლიანი სახით თავიდან ბოლომდე აღდგენა და იმდროინდელ ისტორიულ ვითარებასთან დაკავშირება“ (იქვე, გვ. 218).

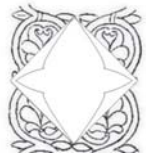
მ. თამარაშვილი ნიკო მართან დაკავშირებით წერდა - „ის სომეხ ისტორიკოსებზე უფრო მეტად აყალბებს ისტორიას იმით, რომ ყველაფერს სომხებს მიაწერს, ასომხურებს“. ალბათ, ნაწილობრივ იგივეს თქმა შეიძლება ქართველი საბჭოთა ისტორიკოსების ერთ ნაწილზეც. ვფიქრობ სომეხი ისტორიკოსები ოცნებაშიც ვერ წარმოიდგენდნენ, რომ ოდესმე სომხებმა ნოქალაქევი აიღეს (მას არქეოპოლისად მიიჩნევენ), ანდა, რომ სომხები დასავლეთ საქართველოსა და ფოთში მრავლად ცხოვრობდნენ, მაგრამ, როცა ისტორიული გეოგრაფია არასწორად წარმოისახება, როცა დასავლეთ საქართველო ლაზიკად მიიჩნევა, ხოლო ფოთი - კი ფაზისად, ამის შედეგიც სახეზეა - დასავლეთ საქართველო სომხეთა ისტორიული ქმედებების არეალად ისახება. ქართველთა ამგვარმა წარმოსახვებმა და

დაბეჯითებულმა მტკიცებებმა საფუძველი მისცა თანამედროვე სომეხ ისტორიკოსებს ფანტაზიის გაფართოებისა, მაგალითად, ახლახან ინტერნეტში დაიდო რუკა „სომხეთი VII ს. გეოგრაფიის მიხედვით“ სადაც ისტორიული იბერიის კუთვნილ პარადრეს კალთები, ხორძენე, გოგარენა, სამხრეთ ეგრისი, ქალდეა-ჭანეთელითურთ ჭოროხის ხეობის ჩათვლით - ისტორიულ არმენიად წარმოადგინეს. ისინი ქართველი მეცნიერების ზემოსხენებული „დახმარების“ გარეშე ამას ვერ შეძლებდნენ.

მაქსიმე ბერძენიშვილი თავის გრანდიოზულ დასკვნას თეოფანე ბიზანტიელის შემდეგ მარტივ ცნობაზე აფუძნებს: „ამ წელს ფილიფიკემ განდევნა არმენიელები თავისი მიწა-წყლიდან და აიძულა ისინი დასახლებულიყვნენ მეღეტინესა და მეოთხე არმენიაში“ (იქვე, გვ. 206).

მ. ბერძენიშვილის აზრით იმპერატორმა ფილიფიკე-ვარდანმა (711-713) სომხები განდევნა დასავლეთ საქართველოს ქ. ფოთიდან საიდანაც ისინი იძულებით მეღეტინესა და მეოთხე არმენიაში დაუსახლებია. ჩვენი ფოთი არ ესაზღვრება მეღეტინეს მეოთხე არმენიას, ხოლო ტრაპეზუნტის ფადისა (ფოთი) უშუალოდ ემიჯნება ამ მხარეებს. იმავეს წერს მიქაელ ასურიც. ასე რომ თეოფანესა და მიქაელის ცნობები არ შეეხება დასავლეთ საქართველოს ფოთს, და ასევე არც ღევონდის ცნობა.

უნდა აღნიშნოს, რომ არც თეოფანეს მეორე ცნობა შეესაბამება რიონის დაბლობის ფოთს. ეს ცნობა ასეთია - იუსტინიანე რინტიმატმა (705-711) თავისი მხედართმთავარი ლეონი გაგზავნა ლაზიკეში, რათა მას ალანები აემხედრებინა აბაზგების წინააღმდეგ. ამ თხრობისას ის ახსენებს ქ. ფაზისსა და არმენიელებს, როგორც ბიზანტიელთა მომხრეებს „რომაელები და არმენიელე-

ბი ლაზიკაში შეიჭრნენ და არქეოპოლისს ალყა შემოარტყეს და როცა შეიტყვეს სარკინოხეობის მოსვლა - უკან გაბრუნდნენ. როცა სარკინოხეობი ლაზიკაში მივიდნენ, რომაელთა და არმენიელთა ჯარი გაიქცა და ფაზისისკენ დაიხია. აქ იყო ერთი ციხე ე.წ. „რკინის ციხე“, სადაც მტკიცედ იდგა ვინმე ფარსმანი ... სპათარმა (ე.ი. ბიზანტიელთა მხედართმთავარმა) კაცები გაგზავნა მასთან და შეუთვალა „...დაგვეხმარე ჩავიდეთ ზღვის ნაპირამდე და იქედან ტრაპეზუნტში გადავიდეთ“ (იქვე, გვ. 214). აქედანაც კი ჩანს, რომ თეოფანეს მიერ ნახსენები ფაზისი ტრაპეზუნტის რეგიონშია და არა ფოთთან. ჩვენ გარკვეული გვაქვს, რომ ფაზისი ერქვა მდ. ჭოროხს, და იქვე, ამ მდინარის ზღვასთან შესართავთან ახლოს მდებარეობდა ქალაქი არქეოპოლისი (ძველი ავტორუ-

ბის „ალტუს პორტუს“ ანუ ძველი ქალაქი) - თანამედროვე ბათუმის რეგიონში. ამ მდ. ჭოროხის მარცხენა სანაპიროზე ზღვის შესართავთან მდებარეობდა ქ. ფაზისი და არა ფოთთან. საერთოდ ტოპონიმი ფაზისი სხვადასხვა ვარიაციით ხშირად გვაქვს ლაზისტანის რეგიონში და მაღლა არზრუმის შემოგარენში (ისტორიული ლაზიკის ეპარქიაში), მაგრამ საერთოდ არ გვხვდება დასავლეთ საქართველოში. მაგალითად, ამჟამადაც კი ზღვისპირზეა ქალაქი ფაზარი, ხოლო მდ. არეზთან ქ. ფასონი. სხვა ქალაქი იყო ქ. ფადისსა (ფოთი) და სულ სხვა ქალაქი იყო ფაზისი. უნდა აღინიშნოს რომ XI ს-ში სახელი ფოთი სხვა ადგილებსაც ერქვა ზღვის პირას ერთ-ერთი - ხუფათი ანუ ხუ-ფათი. აქ უნდა ყოფილიყო საზღვაო პორტიც.

ფოთის არქეოლოგია

ფოთის აღმოსავლეთით 15-20 კმ-ის იქით, მდინარეებს რიონსა და ხობს შორის, აღმოჩნდა გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ეპოქის ადამიანთა ნამოსახლარები (ნამარნუ, ძიგური, ნოსირი, საკირე, ცივა, ანაკლია, ეკი, სენაკი, ერგეტა, ურეკი და სხვა). **გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ეპოქაში მეცნიერ-გეოგრაფია მონაცემებით შავი ზღვის დონე თანამედროვესთან შედარებით დაწეული იყო რამდენიმე მეტრით (ზღვის რეგრესია).** ამ ეპოქაში, ზღვის დონის დაბლობების შედეგად დაშრა რიონის დაბლობში ჭაობები და ლაგუნები, რის გამოც შედარებით ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა ადამიანის ცხოვრებისათვის, ამის შედეგად წარმოიქმნა, ალბათ, აღნიშნული ეპოქის, ანუ გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ნამოსახლარები. მართალია, აღმოჩნდა უცხოური კერამიკის ფრაგ-

მენტებიც ზღვისპირზე ურეკსა და ყულევის შუა ძვ.წ. VI და შემდგომი საუკუნეებისა, მაგრამ არ აღმოჩნდა რაიმე ანტიკური ქალაქის ნამოსახლარი (ზღვის პირას).

არქეოლოგი გ. გამყრელიძე საგანგებოდ სწავლობდა ქ. ფაზისის ადგილმდებარეობის საკითხს მდ. რიონის შესართავთან და მომიჯნავე მხარეებში. მისი ნაკვლევის დასკვნა ასეთია – **„კლასიკური და ელინისტური ხანის ქალაქი არქეოლოგიურად არ არის დადასტურებული“** (გ. გამყრელიძე, „ქალაქი ფაზისის ადგილმდებარეობისა და დეფინიციის საკითხისათვის“ იბერია-კოლხეთი, საქართველოს ანტიკური პერიოდის არქეოლოგიურ გამოკვლევათა კრებული, №1, 2003, ძიებანი, დამატებანი, IX, გვ. 172).

უფრო მეტიც, არა თუ კლასიკური და ელინისტური ხანის რაიმე ნაქალაქარის

არსებობა, არამედ ბერძნული კულტურის რაიმე ზეგავლენაც კი არ ჩანს მოსახლეობის ყოფაში. გ. გამყრელიძე წერს – „მნიშვნელოვანია ის ფაქტის, რომ ძვ.წ. VIII-VI და გნებავთ IV საუკუნემდე ფოთის მიდამოებში და მთელ კოლხეთში რაიმე დიდი ცვლილება არქეოლოგიურ კულტურაში (კერამიკულ და მეტალურგიულ წარმოებაში, არქიტექტურაში, იდუოლოგიაში თუ დაკრძალვის წესში არ შეიმჩნევა. ხსენებულ ტერიტორიაზე ადგილობრივი სოციუმში როგორც ცხოვრობდა ისე ცხოვრობს, არ ჩანს ბერძნული კულტურის რაიმე ზეგავლენა მოსახლეობის ყოფაში“ (გ. გამყრელიძე, დასახ. ნაშრ, გვ. 172).

გ. გამყრელიძე, რომელმაც საგანგებოდ შეისწავლა ყველა არქეოლოგიური მონაცემები ქ. ფოთის მიმდებარე ტერიტორიაზე, შეისწავლა ყველა წყარო ქ. ფაზისის შესახებ, ასკვნის, რომ თუ ფოთი ფაზისია, მაშინ „ე.წ. დიდი ბერძნული კოლონიზაცია ძვ.წ. VIII-VII საუკუნეებში არ შეხებია ქ. ფაზისს“ (იქვე, გვ. 172). გ. გამყრელიძე გულისხმობს, რომ **არქეოლოგიური მასალების მიხედვით, ქ. ფოთს არ შეხებია „ე.წ. დიდი ბერძნული კოლონიზაცია“**, ცხადია, ქ. ფაზისი მიღებულთა დაარსებული იყო და ფაზისი თვით იყო დიდი ბერძნული კოლონიზაციის შედეგი, მაგრამ, რადგანაც **ქ. ფოთთან არ აღმოჩნდა ამ კოლონიზაციის რაიმე კვალი, ეს კიდევ ერთხელ მიუთითებს, რომ ქ. ფოთთან არ უნდა ეძიონ ქ. ფაზისი, არამედ სხვა რეგიონში, იქნებ ჭოროხის შესართავთან, უფრო სამხრეთით.** გ. გამყრელიძე განაგრძობს – ქ. ფოთსა და მის შემოგარენში „უცხოური ნაწარმი კოლონიზაციის ეპოქაში არ ჩანს, ხოლო ძვ.წ. VI-V საუკუნეთა იმპორტული ნაწარმი მცირეა და სულ დაახლოებით 100 ერთეულით (კერამიკის ნატეხები) განისაზღვრე-

ბა. ამიტომ აქ რაღაც ინტენსიურ ბერძნულ საკოლონიზაციო მოქმედებებზე საუბარი ჯერჯერობით სრულიად უსაფუძვლოა“ (გ. გამყრელიძე, „ქ. ფაზისის ადგილმდებარეობის და დეფინიციის საკითხისათვის“, იბერია-კოლხეთი, საქართველოს ანტიკური პერიოდის არქეოლოგიურ გამოკვლევათა კრებული, №1, 2003, ძიებანი, დამატებანი, IX, გვ. 172).

აღსანიშნავია, რომ მწირი არქეოლოგიური მასალა, მიკვლეულია, მიწის ქვეშ 6 მეტრის სიღრმეზე, პალიასტომის ტბის ფსკერსა და ზღვაში – „დღევანდელი ფოთის ტერიტორიაზე ყველაზე ძველი არქეოლოგიური მონაცემები ადგილ ნატეხებთან პალიასტომის ტბის დასავლეთ ნაწილში თიხა-ტორფიან ფენებში დადასტურდა. აქ აღმოჩნდა ძვ.წ. IV ს-ის ანტიკური შავლაკიანი ჭურჭლის ქუსლი და ამფორის ძირი (ძვ.წ. III ს.). ქ. ფოთის მიდამოებში აღმოჩნდა ძვ.წ. V ს-ის კოლხური თეთრის 2 ცალი დიდრაქმა. ქ. ფოთში, პირველი მაისის ქუჩაზე, გეოლოგიური ბურღვის შედეგად, 6 მეტრ სიღრმეზე აღმოჩნდა სინოპურის მსგავსი ძვ.წ. II-I სს-თა კერამიკის ნაშთები (იქვე, გვ. 174).

ფოთის მიდამოებში ცხოვრება ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ გაგრძელდებოდა ჩვეულებრივად, ანუ ადგილობრივი მოსახლეობის ყოფა ისეთივე იყო, როგორც მთელ დანარჩენ ისტორიულ დასავლეთ საქართველოში, სადაც უკვე IV ს-დან ეკლესიათა მშენებლობა ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. ასევე ყოფილა თანამედროვე ფოთის მახლობლად პალიასტომის ტბის ადგილას ერთ-ერთ სოფელში, სადაც იდგა ეკლესია.

მართლაც, **პალიასტომის ტბის ნაწილში არქეოლოგებმა აღმოაჩინეს სოფლური დასახლება, შეიძლება ითქვას ქართული ტიპისა, რადგანაც მას არ გააჩ-**

ნია ბრწყინვალეობა ბერძნული ცივილიზაციისა.

ჰიდრო-არქეოლოგი წერს – „პალიასტომის ტბის სამხრეთ ნაწილში კაპარჭანას ბოლოში, ადგილ „ნაეკლესიარზე“ აღმოჩნდა რიყის ქვებით ნაგები კედლის ნაშთები. ტბის დასავლეთ ნაწილში, მალთაყვასთან, დადასტურდა III-VIII სს-თა ნამოსახლარის ნაშთები. არქეოლოგიური კვლევით გაირკვა, რომ პალიასტომის ტბაში პუნქტ „ნატეხებში“ ძველი ნამოსახლარია და მისი ნაშთები 900 კვადრატულ მეტრზე ვრცელდება... პალიასტომის ტბის ფართი 18 კვ.კმ-ია, ზღვისა და ტბის დონე თანაბარია“ (იქვე, გვ. 126). გ. გამყრელიძის აზრით სიტყვა პალიასტომი შედგება ორი ბერძნული სიტყვისაგან „პალიას“ (ძველი) და „სტომა“ (ციხე-სიმაგრე). ე.ი. ძველი ციხე-სიმაგრე.

პალიასტომის ტბაში ადგილ „ნატეხების“ ნამოსახლარის კერამიკა (აგური, კრამიტი) ისეთივეა, როგორც დასავლეთ საქართველოს სხვა ნაგებობებისა – „აგურები ზომებით ისეთივეა, როგორც დასავლეთ საქართველოს ადრეული შუა საუკუნეების ნაქალაქარებზე – ბიჭვინთა, სოხუმი, ოჩამჩირე, გუდავა, ნოქალაქევი, მთისძირი, ვაშნარი, ქობულეთ-ბიჭვინთა, ციხისძირი და გონიო. პალიასტომის ტბის ნამოსახლარზე აღმოჩნდა ბრტყელი გვერდებდაკეცილი კრამიტი... აქ ადგილობრივის გარდა აღმოჩნდა უცხოური ბრტყელი კრამიტის ნატეხებიც... „ნატეხების“ ნამოსახლარზე აღმოჩენილი კერამიკული ტარა – ადგილობრივი ამფორები სიახლოვეს იხენს ნოქალაქევიში გათხრილთან და საერთოდ დადასტურებულია დასავლეთ საქართველოს გვიანანტიკური ხანის – ადრეული შუა საუკუნეების ძეგლებზე (განთიადი, ოჩამჩირე, ციხისძირი, ვარციხე, ქობულეთ-ბიჭვინთა) ადგილობრივია სამზარეულო კერამი-

კა ქოთნები, ჯამები, ლუთერიები, ღოჭები, ასევე სამეურნეო კერამიკა-ქვევრები. ადგილობრივია პალიასტომის ტბის ნასახლარის აღმოჩენილი მასალის 75%, მთელი არქეოლოგიური მასალის 25%-მდეა უცხოური კერამიკა, რაც მიუთითებს საგარეო ურთიერთკავშირს ამ ნასახლარისა. ასე, რომ ფოთის არქეოლოგიური მასალა ადგილობრივია და არ განსხვავდება ზოგად ქართულისაგან იმ ეპოქისათვის. „ამნაირი ჭურჭელი დასავლეთ საქართველოს IV-V სს ფენებში გვხვდება“ (იქვე, გვ. 178). ანდა „ასეთი მინის ნატეხები გათხრილია წებელდში, სოხუმში, ნოქალაქევიში, და სხვაგან. მსგავსი ფეხიანი სასმისები IV-VIII სს-ით თარიღდება. მინის ფეხიანი სასმისები დადასტურებულია მცხეთაში, ურბნისში, რუსთავში და სხვაგან (გ. გამყრელიძე, „ქალაქ ფასისის ადგილმდებარეობისა და დეფინიციის საკითხისათვის“ იბერია-კოლხეთი, საქართველოს ანტიკური პერიოდის არქეოლოგიურ გამოკვლევათა კრებული, №1, 2003, ძიებანი, დამატებანი, IX, გვ. 178).

ერთი სიტყვით, ფოთის არქეოლოგიური მასალა მიუთითებს, რომ იქ არსებული „ნატეხების“ დასახლება, ჩვეულებრივი, სხვათა მსგავსი ადგილობრივი (ქართული) სოფელი იყო, თავისი ეკლესიით და ანტიკური თუ ბიზანტიური ტიპის ქალაქი არ ყოფილა. „ნატეხები“ კი ყველაზე დიდი დასახლება იყო ფოთის რეგიონში.

ისმის კითხვა: რატომ აღმოჩნდა ფოთის („ნატეხების“) დასახლება პალიასტომის სივრცეში? ამის მიზეზი იყო შავი ზღვის დონის აწევა ანუ ტრანსგრესია, რომელიც დაიწყო ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისიდან. შავი ზღვის დონე თანდათანობით იმატებდა საუკუნეთა მანძილზე, იმდენად ამაღლდა, რომ თანამედროვე დონეს 3 მეტრით გადააჭარბა. შავი ზღვის წყ-

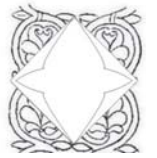

ლის ზედაპირის ამალგება 3 მეტრით, კატასტროფული იყო რიონის დაბლობისათვის, რომლის დიდი ნაწილი ზღვის დონეზე – 0-ვან ნიშნეულზე მდებარეობს. მაშასადამე, ამ დაბლობის დიდი ნაწილი წყლით თუ არა, ჭაობით მაინც დაიფარა. შავი ზღვის დონის ეს მატება გაგრძელებულა დაახლოებით X ს-მდე, შემდგომ კი ზღვას უკან დაუხვევია და თანამედროვე 0-ვან დონეზე დამდგარა.

იქამდე, როგორც ითქვა, ადრერკინის ხანაში შავი ზღვის დონე რეგრესიის გამო უფრო დაბლა იყო 0-ვან ნიშნულთან შედარებით, ანუ ამჟამინდელ ზღვის დონეზე დაბლა. ამ დროს ხელსაყრელი პირობები შექმნილა ადამიანთა ცხოვრებისათვის, მაგრამ დაახლოებით I ს-დან დაიწყო ზღვის დონის აწევა, ე.ი. ჯერ ზღვა გაუტოლდა 0-ვან ნიშნულს, პროცესი საუკუნეები გრძელდებოდა. ქრისტიანობის გავრცელების კვალდაკვალ ზღვაც იმატებდა, მაგრამ **მატება მაინც და მაინც საგანგაშო არ ყოფილა, რამაც საშუალება მისცა პალიასტომის ტბის ადგილას აგოთ ეკლესია**, ალბათ IV-VII სს-ში, მაგრამ მატება გრძელდებოდა, ზღვამ წინ წაიწია. ამ დროისათვის ალბათ ზღვის მატება უკვე 1-2 მეტრს აჭარბებდა. ეს კი უკვე კატასტროფა იყო. VIII ს-სათვის, ის 3 მეტრს მიუახლოვდა, შენობები თანდათანობით წყლით დაიფარა, ხალხმა მიატოვა საცხოვრისი და მთიან ადგილებში გადასახლდა. ჩანს, უფრო ქუთაისისაკენ, რადგანაც ქუთაისში გადაასვენეს პალიასტომის ეკლესიის ცნობილი ხატი და აგრეთვე, გურიაში, ჯუმათში გადაასვენეს პალიასტომის სხვა ხატი. არქეოლოგი კარგად აღწერს კლიმატურ კატასტროფას – **„კლასიკურ-ელინისტური ხანის ფასისი მაინც მიკვლეული არ არის. ეს კი იმიტომ ხდება, რომ ხსენებულ მონაკვეთში ურთულესი პალეოგეოგრაფიული ფოლოგიური სიტუაციაა. გეომორ-**

ფოლოგიური მდგომარეობის მხრივ ყულეე-ფოთი-ურეკის ზღვისპირეთი, თითქოს, ამოვარდნილია საქართველოს ზღვისპირეთის (330 კმ.) საერთო კონტექსტიდან. აქ ბუნდოვანია გლობალური, შავი ზღვის რეგრესიისა და ტრანსგრესიის ფაქტი ფასისთან მიმართებაში. გაურკვეველია ზღვის სანაპირო შეღწევის ლოკალური დინამიკის საკითხიც. ხშირად, გეომორფოლოგები არქეოლოგების მონაცემებს ეყრდნობიან და სანაპიროზე ნამოსახლარების განლაგების მიხედვით გამოაქვთ ზოგადი დასკვნები. ჩვენი აზრით, საკითხი კომპლექსურ შესწავლას მოითხოვს. ოღონდ, სასურველია, რომ ჯერ გეომორფოლოგებმა გაგვეცნა პასუხი თუ როგორი იყო სანაპიროს დინამიკა და ძველად სად ერთვოდა რიონი ზღვას. მათ უნდა გაითვალისწინონ გლობალური (ზღვის რეგრესია-ტრანსგრესია) და ლოკალური (მდინარეების გამონატანი ნაშალი მასალა, მდინარეების რიონის, ფიჩორის, ხობის, სუფსის ძველი კალაპოტები, რეგიონის ჭაობიანობა, ტორფიანობა და სხვა) მონაცემები... საყურადღებოა, რომ აქ ერთის მხრივ ხდება რიონის მიერ საუკუნეების განმავლობაში დიდძალი ნაშალი მასალის გამოტანა, რაც ალბათ დელტის ზღვაში გაწევას იწვევდა, ხოლო მეორეს მხრივ ხდებოდა ზღვის დონის აწევა, რასაც სანაპიროს მიტაცება მოყვა“ (იქვე, გვ. 179).

ცნობილმა ხატმა „პალიასტომის ღვთისმშობელმა“ დღემდე მოაღწია – „ფოთიდან, პალიასტომის ტბის მიდამოებიდან. არის ქართული (მხედრულწარწერიანი) ბარძიმი, რომელიც ქ. ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში ინახება (ინვ. №3788)“, (იქვე, გვ. 176). ბარძიმს აქვს ქართული თუმცა გვიანდელი წარწერა, ასევე ქართულია პალიასტომის ხა-

ტის წარწერაც, რაც ერთმნიშვნელოვნად მიუთითებს, რომ ტაძარი ქართული ეკლესიის იურიდიქციაში იმყოფებოდა და არა ბერძნულისა. ბერძნულ საეპისკოპოსოებში ქართული წირვა-ლოცვა და წარწერები, როგორც წესი, არ არსებობდა. აქედან გამომდინარე, ჩანს, არც ფასისის სამიტროპოლიტო ცენტრი ყოფილა ქ. ფოთში, იქნებ ფასისის სამიტროპოლიტო და მისი ოთხი ბერძნული საეპისკოპოსო არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ იქ იყო, სადაც მათი არსებობის შესახებ მიუთითა სახელგანთქმულმა მეცნიერმა ნ. აღონციმ, ანუ ტრაპეზუნტის ოლქში, ჭოროხის ხეობის დასავლეთ ნაწილში.

თუმცა, გ. გამყრელიძის აზრით, „ფასისი ზღვაში უნდა იყოს დაძირული“, ამის დასტურია

აგრეთვე მეცნიერ-გეოგრაფების მონაცემები, რომლის მიხედვით შავ ზღვაზე ე.წ. ფანაგორიული რეგრესიის დამთავრების შემდეგ დაიწყო შავი ზღვის ტრანსგრესია (ძველი და ახალი წელთაღრიცხვების მიჯნაზე), შედეგად ზღვის დონემ 3 მეტრამდე აიწია. შესაბამისად ძველი ნამოსახლარები ზღვის ქვეშ უნდა მოქცეულიყვნენ. კერძოდ, ამგვარი პროცესები განვითარდა ჩრდილოეთ და სამხრეთ (მაგ. სინოპი) შავიზღვისპირეთში, სადაც მთელი რიგი ანტიკური ნამოსახლარები მოექცნენ წყალქვეშ (გ. გამყრელიძე, „ქალაქ ფასისის ადგილმდებარეობისა და დეფინიციის საკითხისათვის“ იბერიკოლხეთი, საქართველოს ანტიკური პერიოდის არქეოლოგიურ გამოკვლევათა კრებული, №1, 2003, ძიებანი, დამატებანი, IX, გვ. 180).

ფოთი და რიონის დაბლობი V-XV საუკუნეებში (ბეოლოგიური მიმოხილვა)

ფოთი მდებარეობს რიონის დაბლობზე ზღვის დონიდან 1-3 მ სიმაღლეზე (ქსე, 10, 351), უჭირავს ზღვისპირა ვაკე, რომელსაც მდ. რიონის ერთ-ერთი ტოტი არათანაბარ ნაწილებად ჰყოფს. **ფოთის დატბორვის საწინააღმდეგოდ სისტემატურად წარმოებს მდინარის დინების მარეგულირებელი სამუშაოები.** ქალაქის მოსაზღვრე მიწები მეტწილად დაჭაობებულია. ქალაქს სამხრეთ-აღმოსავლეთით ჩამოუდის მდინარე კაპარჭინა, აქვე მდებარეობს პალიასტომის ტბა.

აღსანიშნავია, რომ **ფოთი-სამტრედიის ზონაში მიწის ზედაპირის ზოგიერთი მონაკვეთი ზღვის დონეზე დაბლად კი მდებარეობს.** V-XV საუკუნეებში, გეოლოგიური დასკვნის მიხედვით, მთელი ეს

ზედაპირი თხელი წყლით უნდა ყოფილიყო დაფარული. საქმე ისაა, რომ დაალოებით ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისიდან შავი ზღვის დონე აწეული იყო 1 მეტრთ. ზღვის დონის ერთი მეტრით აწევა გამოიწვია ე.წ. „ნიმფურმა ტრანსგრესიამ“.

(რეგრესიად იწოდება ზღვის დონის დაწევა, ტრანსგრესიად კი ზღვის დონის აწევა).

მოგვიანებით, V საუკუნიდან XVI საუკუნის ჩათვლით შავ ზღვაზე ფაქტია ნიმფური ტრანსგრესიის არსებობა, რომლის მაქსიმალურ ფაზაში ზღვის დონემ თანამედროვესთან შედარებით 1 მეტრამდე აიწია“. – აღნიშნავს თავის ხელნაწერში გეოლოგი გ. მაისურაძე.

ეს პერიოდი IV-XVI, მით უმეტეს V-XVI საუკუნეები ქართული ქრისტიანული კულტურის ჩასახვა-აღორძინების საუკუნეებია და ჩვენთვის ძალზე მნიშვნელოვანი. ამ ეპოქაში რიონის დაბლობი, მით უმეტეს ფოთი, ჩანს, წყლით დაიფარა, რადგანაც ზღვის დონემ 1 მეტრით აიწია და ასეთი მდგომარეობა გაგრძელდა თითქმის ათასი წელი. ჩვენთვის საინტერესოა საკითხი, შესაძლებელი იყო თუ არა ფოთში ასეთი წყალდიდობისა და დაჭაობიანების ეპოქაში, კერძოდ VII საუკუნეში დაარსებულიყო ე.წ. „ფასისის სამიტროპოლიტო კათედრა“, როგორც ჩვენს თანამედროვე საისტორიო ქართულ ლიტერატურაშია აღნიშნული?

რას ნიშნავს სამიტროპოლიტო ცენტრი? – მიტროპოლიტი წარმოშობილია ბერძნული სიტყვიდან „მატერ“ და „პოლის“, ნიშნავს დედა ქალაქის, მთავარი ქალაქის ეპისკოპოსს. შესაძლებელია თუ არა, ფოთი ყოფილიყო რეგიონის მთავარი ქალაქი ასეთი დაუსრულებელი წყალდიდობის დროს, მაშინ, როცა წყლის სიმაღლე არა თუ იკლებდა, არამედ თანდათანობით მატულობდა XV-XVI საუკუნეებამდე? საერთოდ, არსებობდა ასეთი საშინელ კლიმატურ პირობებში რიონის დაბლობზე ქალაქები? ან თუნდაც სოფლები? როგორც ჩანს, არსებული პირობების გამო ხალხი არა თუ აშენებდა სოფლებს (ან ქალაქებს), არამედ ტოვებდა მათ და მთისწინეთს აფარებდა თავს. ამის მაგალითად უნდა ჩავთვალოთ პალიასტომის ტბის ეკლესიის ბედი. ქუთაისის მუზეუმში ამჟამადაც დაბრძანებულია „პალიასტომის ხატი“, რომელსაც თან ახლავს თხრობა ხატის თავდაპირველი ეკლესიის შესახებ. კერძოდ, პალიასტომის ადგილას ყოფილა სოფელი თავისი ეკლესიითა და ცნობილი ხატით,

რომელიც თანდათანობით წყლის ქვეშ მოექცა, ხალხმა ხატი გამოასვენა ეკლესიიდან და მთებს შეაფარა „ამას იტყვიან ნაქალაქევს და შემდგომად მოცულსა წყლისაგან“ – წერს ვახუშტი პალიასტომზე (ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 790).

როდის წარმოიქმნა პალიასტომის ტბა? შესაძლებელია თუ არა მის ადგილზე სოფლის, ან ქრისტიანული ეკლესიის არსებობა? ეკლესიები ჩვენში შენდებოდა IV ს-დან. შესაძლებელია, აქ მართლაც აშენდა ეკლესია, რომელიც ზღვის დონის აწვევის კვალდაკვალ წლით დაიფარა. გ. მაისურაძის დაბეჯითებული მტკიცებით „I-II საუკუნეებში არ შეიძლებოდა პალიასტომის ტბის არსებობა რეგრესიის გამო“ (მაშ როგორ უნდა ენახათ ფოთთან ტბა სტრაბონის ეპოქაში?).

პალიასტომის ტბის მაქსიმალური სიღრმეა 3, 2 მ, საშუალო სიღრმე არის 2, 6 მეტრი. ტრანსგრესიისას, V საუკუნედან მაინც, თუ უფრო ადრედან არა, ზღვის ამალღების გამო ზღვაში მდინარე რიონის წყალს შესვლა უჭირდა, ის გუბდებოდა და იშლებოდა მთელ რიონის დაბლობზე, რომელიც თითქმის ნულოვან დონეზეა სამტრედიამდე.

გვიქრობ, რომ ამ დაჭაობების და მის თანმდევ ციებ-ცხელების გამო, გრიგოლ ხანძთელმა აფხაზეთის სამეფოს (ანუ იმჟამინდელ დასავლეთ საქართველოს) ბარში, ვერ იპოვა ვერცერთი სამონასტრო ადგილი და ამიტომაც მთაში – უბისას მონასტრისათვის ჩაუყრია საფუძველი. თვით დავით აღმაშენებლის ეპოქაშიც კი, ქუთაისის მიდამოები ჰავით უვარგისად ითვლებოდა. ვითარება, ანუ კლიმატური პირობების შეცვლა დაწყებული XVI საუკუნისათვის. ამ საუკუნის შემდეგ დაიწყო „რეგრესია“, ანუ ზღვის დონის დაწვევა, ზღვის დონე ნულოვან დონესთან

შედარებით დაწეულა ნახევარი მეტრით, რადგანაც მის წინა პერიოდში აწეული იყო ერთი მეტრით, საბოლოოდ ზღვას დაუწევია თითქმის მეტრნახევრით. ამ შეცვლილმა ვითარებამ წყლისაგან გაათავისუფლა მიწის დიდი ფართობები, ჭაობმა და, შესაბამისად, ციებ-ცხელებამ უკან დაიხია, ჰავა გაუმჯობესდა და მდინარე რიონს – იქამდე შეგუბებულს მიეცა ზღვაში შედარებით თავისუფალი შეღწევის საშუალება. წყლისაგან გაათავისუფლებულ მიწებზე ხალხმა დაიწყო ხვნა-თესვა, გამოჩნდა ახალი საცხოვრებელი ადგილები. ამ დროს, ჩანს, გამოჩნდა ფოთის მიმდებარე ტერიტორიებიც, რომლებიც ასევე წყლისაგან გაათავისუფლდნენ. იმის გამო, რომ ფოთი შედარებით უფრო მაღლაა ზღვის დონიდან, ვიდრე მისი მომიჯნავე ტერიტორიები, ოსმალეთს მაშინვე მიუქცევია მისთვის ყურადღება.

1578-79 წლებში ოსმალებმა ეს მიწები დაიპყრეს და დიდი ციხე-სიმაგრე ააგეს. 1640 წელს იმერეთ-გურია-სამეგრელოს ლაშქარმა იერიშით აიღო ციხე-სიმაგრე, მაგრამ მას 1723 წელს კვლავ ოსმალეთი დაეპატრონა 1828 წლამდე.

XIX საუკუნეში კვლავ დაწყებულია ტრანსგრესია, ანუ კვლავ აიწია ზღვის დონემ და მიაღწია ნულოვან დონეს. კვლავ დაიწყო თანდათანობით დატბორვა მიმდებარე დაბლობისა, რაც ამჟამადაც გრძელდება.

ეგრისის, არგვეთისა და გურიის ციხე-სიმაგრეები და სოფლები აგებული იყო არა რიონის დაბლობში, არამედ მთისწინებში. ფასისის სამიტროპოლიტოს ქალაქები როდოპოლისი, საისინი, პეტრა და ზიგანევი აღნიშნული მდგომარეობის გამო უნდა ვეძიოთ არა რიონის დაბლობზე, არამედ სხვა რეგიონში.

ფოთის აკვატორია გეოლოგის, ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორის ბ. მაისურაძის თვალსაზრისით

ფოთის, მდ. რიონისა და მისი დელტის, ასევე კოლხეთის დაბლობის უდიდესი ნაწილის გეოლოგიური სახე უკანასკნელი 2000 წლის მანძილზე განპირობებული იყო კლიმატური პერიოდებით. კერძოდ, გეოლოგიური პერიოდები ბოლო ათი ათასი წლის მანძილზე პირობითად დაყოფილია 4 ჯგუფად (ადრე, შუა და გვიანი პოლოცენები). მათგან ჩვენ ამჟამად ვიმყოფებით პერიოდში, რომელსაც გვიანი (ზედა) პოლოცენი ეწოდება და მისი კლიმატური პერიოდი იწოდება სუბატლანტიკურად. ამ დროს ზღვის დონე მკვეთრად იცვლებოდა.

თავდაპირველად, დაახლოებით ბრინჯაოს ხანაში (3000წ), ე.წ. ფანაგორიული რეგრესიის დროს ზღვის დონემ დაიწია 6-8 მეტრით. ხოლო შემდეგ, დაახლოებით I საუკუნიდან დაიწყო ზღვის დონის აწევა და ნულოვან დონეზე 2 მეტრით მაღლა აიწია. ამ პროცესს „ნიმფეურ ტრანსგრესიას“ უწოდებენ. ფანაგორიული რეგრესიის დროს შავი ზღვის დონე იმყოფებოდა 8-10 მეტრით დაბლა თანამედროვე დონესთან შედარებით, ამის გამო ამჟამად წყლით დაფარულ შეღვის ზოლში გაშენებული იყო

ბერძნულ-რომაული ქალაქები ვითარება მკვეთრად იცვლება დაახლოებით ქრისტეს შობის პერიოდიდან. დედამიწაზე კლიმატის გლობალური ცვალებადობის გამო დაიწყო უკუპროცესი – აიწია ზღვის დონემ (ტრანსგრესია), ამის გამო ქალაქები მოექცნენ წყლის ქვეშ. დათბობის პერიოდი (გლობალური) ამჟამადაც მიმდინარეობს.

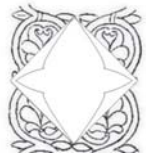
მდ. რიონთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ ტრანსგრესიის, ანუ შავი ზღვის დონის აწევის გამო მოხდა მდ. რიონის ე.წ. „შეგუბება“.

საერთოდ, I საუკუნიდან და (მის შემდეგაც) ხდებოდა მდინარეთა შეგუბებები, ანუ იწევდა მაღლა ზღვის დონე თითქმის 2-4 მეტრით და ამის გამო ეს აწეული დონე აიძულებდა მდინარის წყალს დაგუბებულყო, მით უმეტეს ისეთ გაშლილ ვაკეზე, როგორცაა ფოთის შემოგარენი. ამის გამო მთელ კოლხეთის ვაკეზე ჩნდებოდა ჭაობები, ანუ მკვეთრად იზრდებოდა წყლის სარკე (მდ. რიონისა). ამ მოვლენის გამო ამჟამადაც ამ დაბლობზე არის ჭაობები და ტორფნარი. საზოგადოდ კი, ქ. ფოთთან იყო მდ. რიონის დიდი შეგუბება, რაც, როგორც ითქვა, დაიწყო ძირითადად I საუკუნიდან. ამ პროცესს (შეგუბებას) ეწოდება ასევე „მდინარის კვლომა“ (გეოლოგიური ტერმინი) და აღნიშნავს ეროზიის ბაზისის სტაბილურ მდგომარეობას, ანუ ეროზიის ბაზისი (ამ შემთხვევაში შავი ზღვა) სტაბილურად ინარჩუნებს მაღალ ნიშნულს, გათანაბრებულს მდინარის დონესთან. ამის გამო მდინარეს ძალზე უჭირს თავისი წყლის ზღვაში შეტანა. ის თითქოსდა ეძებს გამოსავალს, იცვლის კალაპოტს, ეძებს ახალ გზებს,

რათა თავისი წყალი როგორმე შეიტანოს ზღვაში, დაბლობზე იქმნება მეანდრები, ანუ მდინარე იკლაკნება, ხაზავს სინუსოიდებს, ამასთანავე ხშირად ჭრის ახალ კალაპოტს. კოლხეთის ვაკეზე ადგილობრივმა მოსახლეობამ საგანგებოდ ამ მოვლენის აღსანიშნავად შეიმუშავა ტერმინი – „ნარიონალები“. ესაა ღრმა არხები, სადაც ოდესღაც მდინარე მიედინებოდა.

„ნარიონალები“ იმას ნიშნავს, რომ მდ. რიონი იცვლიდა კალაპოტს, ხშირად იწყებდა „ხეტიალს“ ზედაპირზე. ამის კვალი კოსმოსიდანაც ჩანს, კოსმიურ ფოტოსურათებზე არის უამრავი ნარიონალის ანაბეჭდი სამტრედიიდან ფოთამდე მაშასადამე, მდინარეთა შეგუბებები ტრანსგრესიის დროს ჩვეულებრივი მდგომარეობაა.

როგორც ითქვა, ფანაგორიული რეგრესიის დროს ბრინჯაოს ეპოქიდან თითქმის I საუკუნემდე, ზღვის დონე 8-10 მეტრით დაბლა იმყოფებოდა (თუმცა თანდათანობით იმატებდა მისი დონე). ამჟამად შავი ზღვის ზოლში ზღვისგან გათავისუფლებულ ხმელეთზე (შელფური ზონა) გაშენდა უძველესი ქალაქები, მაგრამ ეს ეხება იმ შელფს, რომელიც გარკვეული კუთხით დახრილია ზღვისკენ, მაგრამ ფოთთან შელფური ზონა თითქმის ზღვის დონეზეა (იმდენად, რომ ამჟამადაც შეიძლება ფოთთან წყალქვეშ მოქცეულ ტერიტორიაზე 2 კმ-ზე მეტიც კი ფეხით გავლა), ანუ ზღვის დონის დაწევის დროსაც კი ფოთთან შელფის მაგიერ გვექნოდა მდ. რიონის მიერ შემოტანილი მყარი მასალა, რომელიც ილექებოდა ფოთის აკვატორიაში. მაშასადამე, აქ ქალაქის ან ქალაქების აშენება შეუძლებელი იყო – დაჭაობებისა და წყალუხვობის გამო არა მხოლოდ რეგრესიის (ზღვის უკან დახევის), არამედ ტრანს-

გრესიის (ზღვის დონის აწევის) დროსაც.

გეოლოგიური ჭაბურღილები, რომლებიც დადგმულია ფოთის რაიონში, აჩვენებს, რომ 4 მეტრი სიღრმიდან ქვემოთ, 15-25 მეტრის ინტერვალში (თითქმის 200 მეტრ სიღრმემდე), ზღვიურ ნალექთან ერთად მორიგეობენ ტორფის შრეები, რაც მეტყველებს იმაზე, რომ მთელი მეოთხეული პერიოდის განმავლობაში, პოლოცენის ჩათვლით, ეს ტერიტორია განიცდის სტაბილურ დაძირვას, რაც გამოთვლილია. ეს არის წელიწადში 6-9 მილიმეტრი. ამ ლაბილური, ანუ მოძრავი ტერიტორიის გამო აქ ქალაქები ვერ გაშენდებოდა (იგულისხმება ფოთის აკვატორია). (სხვა ვითარება იყო ჭოროხთან, ენგურთან და სხვა მდინარეებთან).

რიონი არის დერძული ზოლი მთათაშუა ქვაბულისა და მთელი ჩამორეცხილი მასალა გროვდებოდა ამ ქვაბულში, რომელიც (ეს მასა-

ლა) ზღვისკენ გამოაქვს რიონს, ამის გამო ტერიტორია არის ლაბილური, ანუ მოძრავი. ეს ნიშნავს, რომ ეს ტერიტორია თანდათანობით იძირება: 10 წელიწადში 6 სანტიმეტრით, 100 წელიწადში – 60 სანტიმეტრით, ხოლო 1000 წელიწადში 6 მეტრით, ანუ I საუკუნიდან დღემდე, ანუ 2000 წლის მანძილზე ის ჩაიძირა 10-12 მეტრით, ამიტომაც გვაქვს ტორფის შრეები სიღრმეებში. დასკვნა – ფოთი არ არის ანტიკური ქალაქი ფაზისი.

ლიტერატურა: Ä. Öâââââââ, “Ï èâèñîî öâî Áððçèè”, 1966, Ï .Ä. Öâââ ðî â Ï èâèñîî öâî Ï ï ðî-Èâñî èÿ, 1978.

(გეოლოგის ნააზრვეის გაცნობის შემდეგ ჩნდება კითხვა – თუ მდინარე რიონი ასე ხშირად იცვლიდა კალაპოტს, როგორ ააშენეს მასზე 120 ხიდი, მით უმეტეს ჭაობებში, რასაც თანამედროვე ტექნიკითაც ვერ ახერხებენ?)

ფასისეულ აკადემიკოსთა თვალსაზრისი

რამდენიმე ჩვენ წერილში გამოვთქვით ფრთხილი მოსაზრება, რომ ფაზისი არ მდებარეობდა თანამედროვე ფოთის ადგილას. ფასისეელმა აკადემიკოსებმა ეს ვარაუდი მეცნიერული კვლევებით განამტკიცეს.

„ფასისის საერო აკადემიამ“ გამოსცა აღნიშნული მეცნიერების ნაკვლევი, რომლიდანაც აღმოჩნდა, რომ ის ადგილი სადაც ამჟამად ქალაქი ფოთი მდებარეობს, 2000 წლის წინ, სტრაბონის დროს, უეჭველად ზღვით იყო დაფარული, ანუ თანამედროვე ფოთის ადგილი წყლის ქვეშ ყოფილა მოქცეული. ამის მიზეზს შემდეგნაირად აღწერს რამდენიმე ფაზისელი აკადემიკოსი: **მდინარე რიონს ზღვაში ყოველწლიურად შეაქვს 10-12 მილიონი ტონა სილა, რაც სანაპიროსთან**

დალექვის შემდგომ იწვევს მიწის მატებას, ანუ რიონის შესართავთან იზრდება ხმელეთი და ეს მატება ხმელეთისა 2000 წლის მანძილზე გვაძლევს მრავალ ათეულ კილომეტროვან ახალ სანაპირო ზოლს. ს. გვასალია წერს: „თუ უკვე ხსენებულ რიცხობრივ მონაცემებს დაეუბრუნდებით და ხმელეთის მატებას წელიწადში საშუალოდ 4 მეტრს ვივარაუდებთ 2500 წლის მანძილზე ზღვის სანაპირო რიონის შესართავთან 10 კმ-ით მაინც უნდა ყოფილიყო გაზიდული აღმოსავლეთით დღევანდელი სანაპიროს ხაზიდან, **შესაბამისად მთელი ტერიტორია, რომელზეც დღეს ქალაქი ფოთია გაშენებული და პირველ რიგში კი კუნძულის უბანი, გვიანდელ წარმონაქმნად უნდა**

ჩაითვალოს“ (ს. გვასალია „ანტიკური ხანის კოლხეთი“, კრებულში „ცოტნიედილი“, ტ. II, 2008, გვ. 57).

უღრმესად მაღლობელი ვართ ღვაწლმოსილი მეცნიერისა, რომელმაც ჩვენი მოსაზრება გამოთვლებით დაადასტურა. მართლაც, ქ. ფოთი არ შეიძლება იყოს ქ. ფაზისი, რადგანაც ს. გვასალიას მონაცემებით მისი ამჟამინდელი მდებარეობის ადგილი 2500 წლის წინ ზღვის სიღრმეში იყო ჩაძირული მაშინდელი სანაპირო ზოლიდან 10 კმ-ის იქით. ცხადია ზღვაში და თანაც წყლის ქვეშ ქალაქის აშენება შეუძლებელია. ასევე ვმადლობ ს. ზაქარაიას, რომელმაც მსგავსი კვლევებით დაადასტურა ეს აზრი. ს. ზაქარაია წერს: „ქ. ფოთის პორტის სტატისტიკური მონაცემებით 1804, 1870, 1892 წლებში ხმელეთმა შესაბამისად წელიწადში 9 მეტრი მოიმატა!“ (იქვე, გვ. 69).

თუკი წინა მეცნიერის ანგარიშით ერთ წელიწადში ხმელეთის 4 მეტრი მატება 2500 წლის მანძილზე თანამედროვე ფოთის მდებარეობის ადგილს საზღვრავდა ზღვის სიღრმეში 10 კმ-ით, 9 მეტრით მატების შემთხვევაში ის 2-ჯერ უფრო მეტი უნდა ყოფილიყო, მაშასადამე დაახლოებით 20-22 კმ-ით დაშორებული თანამედროვე სანაპიროდან ზღვის სიღრმეში. ე.ი. დღევანდელი ფოთის ადგილსამყოფელი ანტიკურ ხანაში ზღვაში იყო ჩაძირული და დაშორებული სანაპიროდან 20-ზე მეტი კმ-ით. შესაბამისად იქ არც ქალაქი იქნებოდა.

რამდენად რეალურია ასეთი ანგარიში აღნიშნულ სტატისტიკურ მონაცემებზე დაყრდნობით, იქნებ მეცნიერები ცდებიან? არა, მათი აზრი დასტურდება ნიკო ნიკოლაძის პირადი დაკვირვებით და მისი გაზომვებით. კერძოდ, ს. ზაქარაია მკითხველს აწვდის ასეთ ცნობას – „მ. ბერძნიშვილს მოჰყავს ნიკო ნი-

კოლაძის მონაცემებიდან ფაქტი, რომ 1860-იან წლებში ზედ ზღვის სანაპიროზე აგებული შუქურა ჩვენი საუკუნის დასაწყისში, დაახლოებით 1910-15 წლებში, ნაპირს 2 ვერსზე მეტით აღმოჩნდა დაშორებული“ (იქვე, გვ. 70). ამ ცნობას თან ერთვის ნახაზი რომელზედაც ავტორის მიერ მინიშნებულია, რომ 55 წლის განმავლობაში ხმელეთმა მოიმატა 2000 მეტრით (იქვე, გვ. 71). ანუ უხეშად რომ ვთქვათ, ნახევარ საუკუნეში ხმელეთს 2 კმ-ით მოუმატია, ცხადია ერთ საუკუნეში მოიმატებდა 4 კმ-ით, რაც 25 საუკუნის მანძილზე გვაძლევს 100 კმ-ს!

მიუხედავად მეცნიერული კვლევისა, მაინც ვერ განვაზოგადებთ მათ შედეგებს, სინამდვილეში რიონის სილა-შლამით იფარებოდა არა მთელი სანაპიროს პერიმეტრი, არამედ მხოლოდ რიონის შესართავის მიმდებარე ტერიტორია. ამას მიუთითებს იქვე ს. ზაქარაიას მიერ მოცემული კიდევ ერთი სტატისტიკური ცნობა. კერძოდ, „თურქმა გენერალსიმუსმა მურად III-მ 1578 წელს ფოთთან, უშუალოდ ზღვის სანაპიროზე ააგო ფოთის ციხე, რომელიც 280 წლის შემდეგ, 1858 წელს, ზღვის ნაპირიდან 1,8 კმ-ით იყო დაშორებული. საქმის რეალობა იმაშია, რომ რიონი მსოფლიოში გამოირჩევა, როგორც ნაშალი მასალის (სილა, შლამი და სხვ.) დიდი რაოდენობის ზღვაში შემტანი. მეცნიერთა მიერ არაერთგზის დადგენილია, რომ ყოველწლიურად მდ. რიონს ზღვაში შეაქვს 8-12 მილიონი ტონა ნაშალი მასალა, რისი დიდი ნაწილი ზღვის სანაპიროს შორი-ახლო ილექება და იწვევს ხმელეთის მატებას ზღვის ხარჯზე“ (იქვე, გვ. 70). მაშასადამე, მურად III-ს რიონის შესართავის სიახლოვეს აუგია ფოთის ციხე, რომელიც 280 წლის შემდეგ ზღვას უკვე დაშორებული იყო

1,8 კმ-ით. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ხმელეთის მატება ამ ადგილას უფრო ნაკლები იყო ვიდრე შუქურას პირზე, რატომ? საქმე ისაა, როგორც ს. ზაქარაიას ნახაზიდან ჩანს, შუქურა უფრო ახლო ყოფილა მდ. რიონის შესართავთან, ხოლო ფოთის ციხე უფრო მოშორებით მდგარა. მაშასადამე, 9 მეტრი მატება ხმელეთისა ყოფილა არა შავი ზღვის მთელ სანაპიროზე, არამედ უშუალოდ მდ. რიონის შესართავთან. თუმცა არც ფოთის ციხესთან ყოფილა მცირე. ერთი სიტყვით, მდ. რიონის შესართავთან გაშენებული ქალაქი ხმელეთის მატების გამო, 2500 წლის შემდეგ, ზღვის სანაპიროდან რამდენიმე ათეული კმ-ით იქნებოდა დაშორებული. სხვა სიტყვით რომ ვთქვათ, ქალაქი მდ. რიონის შესართავთან, ამ მდინარის შლამიანობის გამო, რამდენიმე ათეულ წელიწადში ზღვას დაშორდებოდა და უვარგისი გახდებოდა ნაოსნობისათვის. იმ ეპოქაში არც სილის სატუმბი მანქანები გააჩნდათ და არც რკინა-ბეტონის ჯებირებს აგებდნენ. **მაშ სად ააგეს ქ. ფაზისი?**

სამწუხაროდ ეს საუკუნოვანი კითხვა პასუხგაუცემელი დარჩა. თუმცა კი, ჩვენ გვიანტერესებს არა ანტიკური ქალაქი ფაზისის ადგილსამყოფელი, არამედ შუა საუკუნეებში არსებული ფაზისის სამიტროპოლიტო ცენტრისა, კერძოდ, **IV-VII საუკუნეთა ვითარება.** არქეოლოგების ერთი ნაწილის აზრით

სწორედ ამ ეპოქაში მკვეთრად აიწია შავი ზღვის დონემ, თანამედროვესთან შედარებით 3-4 მეტრით. ამ კლიმატურ ეპოქას უწოდებენ ჰოლოცენს. ანუ ზღვა თანდათანობით მაღლდებოდა თითქმის X საუკუნემდე, XVI ს. შემდგომ კი ისევ დაიწია და თანამედროვე ნულოვან დონეზე დადგა (დ. წერეთელი, „პლეისტოცენ გრუზი“, 1966, (რუსულ ენაზე); პ. ვ. ფედოროვ, „პლეისტოცენ პონტო-კასპია“, 1978, (რუსულ ენაზე)). **რიონის შესართავთან, ამ ვითარების გამო, როგორც ჩანს, ნამდვილი ტროპიკული წარდენა იყო. ერთი მხრივ მდინარეს შემოჰქონდა 10-12 მილიონი ტონა შლამი, ამავე დროს ზღვის დონე მაღლა იწევდა, რასაც თან ერთვოდა დასავლეთის ქარების გამო გაშლილ ვაკეზე მდინარის შეგუბება. ჭაობი და ფაფისებური ნიადაგი, არათუ რიონის სანაპიროებს, არამედ დასავლეთ საქართველოს ვაკის დიდ ნაწილსაც მოიცავდა. აღნიშნული კლიმატური პირობების გამო, იძულებული ვარ, და ამავე დროს ჩემი მოვალეობაც არის, დავეთანხმო VIII საუკუნის ტრაპეზუნტელ მიტროპოლიტს, რომელმაც 3-ჯერ მოაწერა ხელი VII მსოფლიო კრების მასალებს და 3-ჯერვე აღნიშნა, რომ ფაზისის სამიტროპოლიტო ცენტრი იმჟამად ტრაპეზუნტში მდებარეობდა.**

ჭაობის ჰავა ფოთთან

ჰოლოცენის ბოლო პერიოდში, როგორც აღინიშნა (III-XV სს-ში) შავი ზღვის დონის 1 მ-ით მაღლა აწევის გამო მდინარე რიონს უჭირდა თავის წყლების შეტანა ზღვაში, რის გამოც ის გუბდებოდა კოლხეთის გაშლილ ვაკეზე და

წარმოქმნიდა უზარმაზარ ჭაობებს.

XVI-XVIII საუკუნისათვის ზღვის დონემ დაიწია და ჭაობების ერთი ნაწილი დაშრა, ამის მიუხედავად, ფოთის მიმდებარე რეგიონის კლიმატი უვარგისად ითვლებოდა. მაგალი-

თად, XVIII საუკუნის მოგზაური მიტროპოლიტი ტიმოთე გაბაშვილი ასე ახასიათებს რულეთ-კალეს (ყულევის) გარემოს: „ჭაობიანი, უხ-

ვანაღვნიანი და ჯანმრთელობისთვის უვარგისი“ (კ. ხარაძე, ქართველი მოგზაურები, 1987, გვ. 48).

პალიასტომის ღვთისმშობლის ხატი

პალიასტომის ღვთისმშობლის ხატის სახელწოდება მომდინარეობს საქართველოში საკმაოდ გავრცელებული თქმულებიდან პალიასტომის ტბის გაჩენის შესახებ. თქმულების თანახმად ღვთისმშობლის ხატი პალიასტომის „ციხე-ქალაქის“ ტაძარში ესვენა, საიდანაც იმ ტაძრის მთავარ ხუცესმა სილიბისტრომ ღვთისმშობლის მითითებით, რომელიც მას გამოეცხადა - ხატი ქუთაისის ციხე-ქალაქში გადაასვენა. პალიასტომის ქალაქი კი ხალხითურთ წყალში ჩაიძირა. ხატს აქვს გვიანდელი წარწერა „...დედაქალაქ ქუთაისის ღვთისმშობელო...“ რაც იმაზე მეტყველებს, რომ არა თვით ხატი, არამედ მისი პერანგი მოგვიანებით ქუთაისში უნდა იყოს დამზადებული. ხატი ფერწერულია, ვერცხლით მოჭედილი. ცენტრალურ ნაწილში წარმოდგენილია ღვთისმშობელი ყრმა იესოთი. ღვთისმშობლისა და ქრისტეს სახეები შესრულებულია ფერწერით ხეზე, რომელიც დაზიანებულია. ხატის დანარჩენი ნაწილი მთლიანად მოჭედილია და დაფერილია ოქროთი. ღვთისმშობელს და ყრმა იესოს ტანთ აცვია გრძელი მოსასხამები.

ხატის ქვედა არშიაზე წარწერაა რომელშიც მოხსენიებულნი არიან იმერეთის მეფე გიორგი III და ძე მისი ალექსანდრე. ქუთათელი მთავარეპისკოპოსი ჩხატძე ბასილი: „ხატი ესე ყოვლად წმიდისა ღვთისა, პირველი მოჭედილი დაძველებულიყო და ჩვენ მეორედ განვაახლეთ, შეიწირე დედა ღმრთისაო მცირე ესე სამსახური ჩუენი და მეოხ გუექმენ დღეს მას განკითხვასა ამინ. შეიქმ-

ნა - ხატი ესე ხელითა რაფიელ მონაზონისათა ქორონიკონ“. აქედან გამომდინარე ხატის ხელახალი მოჭედვა მე-17 საუკუნეში მომხდარა. ხატი შესულია ბაგრატის ტაძრიდან 1923 წელს ქუთაისის მუზეუმში.

ხატი რესტავრირებულია 1612 წელს რაფიელ მონაზონის (მეორედ მოჭედველი) მიერ. თქმულების თანახმად, როგორც ითქვა, ღვთისმშობლის ხატი პალიასტომის „ციხე-ქალაქის“ მთავარ ტაძარში ესვენა, საყდრის მთავარ ხუცესმა სილიბისტრომ ხატის შთაგონებით იხილა ჩვენება (ეს სილიბისტრო გაბრიელ ხუცესმონაზონის შორეული წინაპარი და ნათესავი ყოფილა), რომ სილიბისტრო (მთავარ ხუცესი) პალიასტომის ტაძარში შესულიყო, მისი ყოვლადწმიდა ხატი აეღო და ციხე-ქალაქიდან გამოეტანა, რადგანაც მალე იგი წყალში ჩაიძირებოდა. მთავარ ხუცესმა არ დაიჯერა. ამის შემდეგ ღვთისმშობელი ორჯერ გამოეცხადა სილიბისტროს, მაგრამ მას ვერაფერი შეასმინაო. სილიბისტრომ არც სხვებთან გაამხილა ამის შესახებ. იგი ციხე-გალანის გარეთ ცხოვრობდა სხვა საყდრის მახლობლად. მალე ღვთის ნება აღსრულდა ამ ციხე-ქალაქზე და წყალში ჩაიძირა, ხოლო ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ხატი ღვთის შემწეობით წარღვნას გადაურჩა, თავისთავად, უხილავად, ღვთის განგებით, ციხე-ქალაქიდან ჰაერზე მილივლივებდა (მიდიოდა). იხილა თუ არა ეს სასწაული სილიბისტრო მთავარ ხუცესმა, დაეცა სასწაუ-

ლებრივი ხატის წინაშე და ცოდვების მიტევება გამოსთხოვა მას. როცა იგი ხატს მიუახლოვდა, ის **ჰაერიდან დაიძრა და მთავარუხუცესის ხელებში მიესვენა**. ამის შემდეგ სილიბისტროს ისევ გამოეცხადა ღვთისმშობელი და უწმიდესი ხატის ციხე-ქალაქ ქუთაისში გადასვენება უბრძანა, რაც მთავარუხუცესმა აღასრულა კიდევ. ეს ხატი ბაგრატის ტაძარში დაასვენეს. პალიასტომის ციხე-ქალაქი კი ხალხითურთ წყალში ჩაიძირა.

აქ აღსანიშნავია - ხატის წარწერა მიუთითებს, რომ მეორედ მოჭედვის დროს ხატი უკვე ქუთაისში ყოფილა დასვენებული. „...ღედაქალაქისა ქუთაისისა ღვთისმშობელო...“, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ხატი მეორედ ქუთაისის ღვთისმშობლის სახელზეა გაჭედილი და უშუალოდ ქუთაისში უნდა იყოს დამზადებული მისი მეორე პერანგი.

როგორც ითქვა, ხატი ფერწერულია, ვერცხლით მოჭედილია (ზომა 135 X 92, 5 სმ). მის ცენტრალურ ნაწილში წარმოდგენილია ღვთისმშობელი ყრმა იესოთი ხელში. როგორც ითქვა ხატის ქვედა არშიაზე საუბარია ხატის ხელმეორედ მოჭედვის შესახებ. აქ მოხსენიებული არიან იმერეთის მეფე გიორგი III (1606-1639 წწ.) და მისი შვილი ალექსანდრე. აქედან ცხადია, რომ ხატის ხელახალი მოჭედვა მე-17 საუკუნის დასაწყისში მომხდარა, კერძოდ, 1612 წელს, სხვა მოსაზრებით კი, 1548-1568 წლებს შორის. (წარწერა გამოქვეყნებული აქვს მ. ნიკოლეიშვილს „მე-17 საუკუნის ისტორიული მასალები ქუთაისის მუზეუმში“, ქუთ. მუზეუმის მასალები II, 1971 წ. გვ. 33-35).

ეპისკოპოსი ფაზისისა, ანუ ტრაპეზუნტისა

VII მსოფლიო საეკლესიო კრების (787წ.) აქტებს ხელს სხვა მონაწილეებთან ერთად აწერს ტრაპეზუნტელი მღვდელმთავარი: „ქრისტეფორე ეპისკოპოსი ფაზისისა, ანუ ტრაპეზუნტისა“ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 212).

VIII საუკუნეში ბიზანტიის იმპერია არაბობის გამო დიდი გასაჭირით ფლობდა სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ვიწრო ზოლს ქ. ტრაპეზუნტის ჩათვლით, შეიძლება ითქვას, რომ საზღვარი ქ. ტრაპეზუნტთან მთავრდებოდა, მაგრამ უკვე იკვეთებოდა ნიშნები იმისა, რომ ბიზანტია კვლავინდებურად შეძლებდა ამ მხარეების დაბრუნებას. იქამდე ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსს არ გააჩნდა თავისი სამიტროპოლიტო. ის თვითონ შედიოდა ერთ-ერთი საეპისკოპოსოს სახით პოლემო-

ნის პონტოს მიტროპოლიის შემადგენლობაში (ამას ადასტურებს VII-VIII საუკუნეთა ნუსხები) (იქვე, გვ. 212).

ჩანს, იქამდე პოლიტიკური ძვრები შეიმჩნეოდა, რათა ჩამოლიბებულიყო ახალი ადმინისტრაციული ერთეული „ხალდეას თემი“ ცენტრით ქ. ტრაპეზუნტში (იქამდე VII საუკუნიდან ქ. ტრაპეზუნტი არმენიაკონის თემში შედიოდა), მას შემდგომში მართლაც გამოეყო საკმაოდ ვრცელი ახალი ადმინისტრაციული ერთეული „ხალდეა“. მისი შავიზღვისპირა საზღვარი აღწევდა მდ. ჭოროხამდე, ანუ ფაზისამდე (და არა ფოთამდე!). არმენიაკონის თემის ზღვისპირა საზღვარიც ასევე აღწევდა მდ. ფაზისამდე, ე.ი. ჭოროხამდე და არა ფოთამდე. ხალდეას თემის ღედაქალაქი ტრაპეზუნტი იყო. მას ასევე უფრო მარტივადაც უწოდებდ-

ნენ „ლაზიკას“, ლაზიკის თემს.

საფიქრებელია, რომ წინასწარ იქამდე უბრალო ქალაქის (ტრაპეზუნტის) ეპისკოპოსმა გადაწყვიტა მიენიჭებინა თავისი ქალაქისათვის სამიტროპოლიტო ღირსება, რისთვისაც საჭირო იყო, რომ მას ჰქონოდა თავისი საკუთარი იურისდიქციის ქვეშ რამდენიმე საეპისკოპოსო კათედრა. ამასთანავე, ისინი სადავონი არ უნდა ყოფილიყვნენ მეზობელი სამიტროპოლიტოების მხრიდან (ტრაპეზუნტის ზღვისპირზე მალე რიზეს

სამიტროპოლიტო ჩამოყალიბდა). ჩანს, ასეთ არასადავო კათედრებად ტრაპეზუნტელმა ქრისტიანებმა მიიჩნია იმუამად უკვე გაუქმებული, მაგრამ ისტორიულად ტრაპეზუნტის სიახლოვეს არსებული ფაზისის სამიტროპოლიტო, რომელშიც ზიგანა, როდოპოლისი, საისინი და პეტრა შედიოდა. ეს კათედრები, როგორც ითქვა, ქ. ზიგანას ახლოს, მდებარეობდნენ ნ. ალონცის კვლევით და არა დასავლეთ საქართველოში. ტრაპეზუნტი სამიტროპოლიტოდ იქცა.

ფაზისის აკადემია

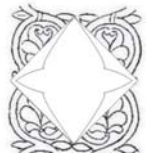
IV ს-ში ფაზისთან ყოფილა აკადემია, სად იყო ქალაქი ფაზისი? თემისტიოსის წერილის თანახმად, ის მდებარეობდა „ლაზებისა და არმენიელების ქვეყანაში, მდ.თერმოდონტთან და თემისკირასთან“.

თემისკირა და თერმოდონტი ცნობილი მდინარეებია ტრაპეზუნტის სამხრეთით. ერთადერთი რეგიონი, რომელიც ერთდროულად ითვლება არმენიად და ამასთანავე ლაზეთად – ესაა ტრაპეზუნტის რეგიონი. საქმე ისაა, რომ იუსტინიანემ, იმპერიის ხელახალი აღმინისტრაციული დაყოფის დროს VI ს.-ში ტრაპეზუნტი შეიყვანა I არმენიაში, ამის შემდეგ კი VII ს-ის დასაწყისში იმპერიამ უფრო ახალი აღმინისტრაციული დაყოფის შემდეგ, პონტო შეიყვანა „არმენიაკონის თემში“. ასე, რომ ტრაპეზუნტის რეგიონი – ბუნებრივად წოდებული „ლაზიკად“, ამავდროულად, არმენიის აღმინისტრაციულ ერთეულში შედიოდა, თემისტიოსის წერილის „ფაზისი“ თერმოდონტისა და თემისკირას გათვალისწინებით – ტრაპიზონის რეგიონთანაა. აქ უნდა ყოფილიყო „ფაზისის აკადემია“.

ეს რომ ასეა, ჩანს ასევე VII მსოფლიო

კრების აქტებზე ტრაპეზუნტელი მიტროპოლიტის ხელისმწვერიდან. მან სამჯერ მოაწერა ხელი დოკუმენტებს და დაბეჯითებით მიუთითა, რომ „ტრაპეზუნტი, ანუ ფაზისი“. ტრაპეზუნტი დიდი სასწავლო კერაც იყო. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა, რომ ცნობილმა სომეხმა მათემატიკოსმა VII საუკუნისა ანანია შირაკუნმა განათლება მიიღო ტრაპიზონში ბერძენ მეცნიერ ტუსიკთან, აქ მან მათემატიკის გარდა შეისწავლა ფილოსოფია, კოსმოგრაფია და გეოგრაფია. ის მონაწილეობდა უძრავი კალენდრის შედგენაში. მისი ნაშრომებიდან აღსანიშნავია „ართომეტიკის სახელმძღვანელო“, „კოსმოგრაფია“, „მთვარის ციკლის ცხრილები“ (ვ. ჩალოიანი, ანანია შირაკუნის მსოფლმხედველობა „ბიზანტიისკი ვრემენნიკ“, 1957, ტ. 12, რუს. ენაზე).

თემისტიოსის წერილის მითითება ფაზისში განათლების კერის შესახებ, ტრაპეზუნტში რეალურად არსებული განათლების კერა უნდა იყოს, VIII ს-ის ტრაპეზუნტელი მიტროპოლიტის მტკიცება, რომ ფაზისი არის ტრაპეზუნტი, ვფიქრობ, უფლებას გვაძლევს ითქვას, რომ ფაზისის აკადემია არსებობდა არა ფოთში,

არამედ ტრაპეზუნტის რეგიონში, ასეთი მტკიცება არ უნდა ჩაითვალოს ჩვენში თავმოყვარეობის შელახვად, რადგან სიმართლისა და ჭეშმარიტების დადგენა უფრო დიდი სიკეთის მომტანია ყოველთვის, ვიდრე გაუგებრობასა და უსაფუძვლოებაზე აგებული ისტორია, მით უმეტეს მაშინ, როცა ამის საჭიროება არ არსებობს.

„რიტორიკის ნაყოფი მოვწყვიტე ... პონტოს ბოლოში ფასისის მახლობლად, სადაც თესალიიდან წამოსულმა არგომ დაისადგურა ... იქ, სადაც ცნობილია თერმოდონტი, ამბოხთ საქმეები და თემისკირი. და აი, ასეთი ბარბაროსული და პირქუში ადგილი ერთი კაცის სიბრძნემ გახადა ელინური მუხების ტაძრად. იმ კაცის, რომელიც დამკვიდრდა კოლხებისა და არმენიელების ქვეყანაში და ასწავლიდა, თუ როგორ გაიწვრთნა რიტორიკულ ხელოვნებაში და როგორ ბრწყინავდე ელინურ დღეობებზე“ (თემისტიოსი, გეორგიკა, I, გვ. 50).

სად იყო „რიტორიკული სკოლა“? ის იყო –

1. პონტოს ბოლოში;
2. ფაზისის მახლობლად;
3. თერმოდონტთან;
4. თემისკირასთან;
5. კოლხებისა და არმენიელების ქვეყანაში.

მაშასადამე, **ეს სკოლა არ იყო მხოლოდ კოლხების ქვეყანაში, ის იყო „კოლხებისა და არმენიელების ქვეყანაში“**. სად მდებარეობდა ის?

არსებობს ორი მნიშვნელოვანი მოსაზრება თემისტიოსის მიერ ნახსენები ქალაქის ადგილმდებარეობის შესახებ. ერთი ეკუთვნის ცნობილ ქართველ მეცნიერს ს. ყაუხჩიშვილს, მეორე ცნობილ ევროპელ მეცნიერს ოტო ზეცკს.

ამ უკანასკნელის მიხედვით, ეს იყო ქალაქი სინოპი (გეორგიკა I, გვ. 45). ს. ყაუხჩიშვილის აზრით კი, ფოთთან ახლოს მდებარე რომელიმე ქალაქი. განვიხილოთ ორივე თვალსაზრისი. **სინოპი მდებარეობდა** შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე კერასუნტთან და ამასთან ახლოს, ანუ **იქ, სადაც მიედინება ამჟამად მდ. თერმოჩაი, ძველად თერმოდონტად სახელდებული**.

მაშასადამე, სინოპი მდებარეობს თემისტიოსის მიერ ნახსენებ მდინარესთან, თერმოდონტთან ახლოს. **თერმოდონტი**, თავის მხრივ, თემისტიოსის ეპოქის მეორე ცნობილი ავტორის, ანტიკური ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენლის, ამიანე მარცველინეს ცნობით, **გაედინებოდა მდ. ჰალისთან** ახლოს. მდ. ჰალისს ამჟამად ყიზილ-ირმაკი ეწოდება. მაშასადამე, თემისტიოსის მიერ ნახსენები ფაზისთან ახლოს მდებარე ქალაქი, სადაც რიტორიკული სკოლა მდებარეობდა, ახლოს იყო ამჟამად ცნობილი შემდეგ პუნქტებთან – 1. ქალაქ კერასუნტთან, 2. მდ. თერმოჩაისთან, 3. მდ. ყიზილ-ირმაკთან. ისინი ისტორიულად მდებარეობდნენ რომაულ პროვინცია პონტოში, კერძოდ კი, ჰელენოპონტოში (პაფლაგონიის მეზობლად). ამიანე მარცველინეს ცნობით, მდ. თერმოდონტი „სათავეს იღებდა არმონიოსის მთიდან“ (გეორგიკა, I, გვ. 109). ს. ყაუხჩიშვილის აზრით, „ამიანეს მიხედვით მდ. თერმოდონტი მდ. ჰალისთან ახლოა“ (გეორგიკა, I, გვ. 151). საგანგებოდაა აღსანიშნავი ის ფაქტიც, რომ მდ. კელკიტის რეგიონში, ძველ ამასიასა ტოკატს შორის, ქ. თერმეს გასწვრივ, ამჟამადაც კი არის ქ. **ფაზარი**. ეს ფაქტი უფლებას გვაძლევს გამოვთქვათ მოსაზრება, რომ მდ. კელკიტს ზღვასთან შეერთების ადგილას ფაზისი ერქვა. მეორე ქალაქი ამავდროულად - ფაზარი მდებარეობს ასეული კილომეტრის

დაშორებით - რიხესა და ხოფას შუა. მის გასწვრივ ჭოროხის სანაპიროზე მდებარეობა კარგაფაზარის ქედი, ამავე რეგიონშია არაქსი პირზე ქ. ფასინლერი. როგორც ჩანს, ერთ დროს ფასინლერი, კარგაფაზარი და ფაზარი (II) ქმნიდნენ ერთ რეგიონს ფაზისის სახელწოდებით, ჩანს ამიტომაც ამ რეგიონში გამავალ ორივე მდინარეს არაქსსა და ჭოროხს ფაზისი ერქვა. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მსგავსადვე სულ სხვა რეგიონში მდებარე აღნიშნული პირველი ფაზარის მიმდებარე მდინარე კელკიტის ერთ მონაკვეთსაც ფაზისი ერქვა. ეს სახელი მრავალ მდინარეს ერქვა ტრაპეზუნტის გავლენის რეგიონში.

„რიტორიკული სკოლა“ მდებარეობდა „კოლხთა და არმენიელთა ქვეყანაში“. ცნობილია, რომ ისტორიულ პერიოდში ე.წ. „რომაული არმენია“ დაყოფილი იყო I, II, III და IV არმენიებად. „პირველი არმენიის პროვინციაში“ შეყვანილი იქნა ყოფილი ელენოპონტოს პროვინცია ანუ ისტორიული კოლხეთი. მაშასადამე, **ცნობილი რიტორიკული სკოლის ქვეყანა ოფიციალურად I არმენიის პროვინციაში იმყოფებოდა, თუმცა კი ის ისტორიულად კოლხების ქვეყნად იწოდებოდა.** მაშასადამე, ის ერთდროულად „კოლხებისა და არმენიელების“ ქვეყანაში იყო, ო. ზეეკის თანახმად სინოპთან ახლოს - კოლხების ისტორიულ ქვეყანაში.

ფაზისის აკადემიასთან დაკავშირებით კიდევ ერთხელ მიმოვიხილოთ მდ. თერმოდონტისა და თემისკირის (თემისკურა) ადგილმდებარეობა - მდ. თერმოდონტს, როგორც ითქვა, ამჟამად ეწოდება მდ. თერმე (თერმე ჩაი, თურქეთში) ისტორიულ ამადონების ქვეყანაში, ამ მდინარეს ახსენებს ჰეროდოტე (II, 104-9), ქსენოფონტე (ანაბაზისი, V, 6, 9VI, 21). თვითონ ამადონები კოლხეთიდან გამოსულებად მიიჩნევიან, კიმერიის ბოს-

ფორთან, ამადონების ქალაქი თუ დედოფალი იყო თემისკირა.

თემისკირა მდებარეობდა თერმოდონტთან ახლოს პროკოფი კესარიელის ცნობით (ომი გოთებთან, VIII, 2).

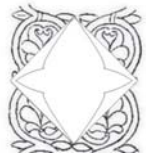
თერმოდონტი და თემისკირა იყო ამისოსის მახლობლად. თერმოდონტზე ცხოვრობდნენ ასურები მაკრონების გვერდით. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ კოლხებისაგან მიიღეს წინდაცვეთის ჩვეულება. ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით, **„წინათ კოლხებს მდ. თერმოდონტთან უნდა ეცხოვრათ“ (ქართველი ერის ისტორია, შესავალი, I, 1950, გვ. 10).** აქვე ცხოვრობდნენ ხალიბები (ფლ. არიანე, მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო, გვ. 80). სტრაბონის ცნობით, თერმოდონტი და თემისკირა პონტოში მდებარეობდა (და არა კოლხეთის ჩრდილოეთში). სტრაბონი, I, 3, 7).

მდ. თერმოდონტი (თერმე-ჩაი) (ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, I, 1967, გვ. 24) კერასუნტის სამხრეთით მიედინება (იქვე, გვ. 19).

„ხალიბების შემდეგ არის ტომი ასირია, მდინარე თერმოდონტი, ელინური ქალაქი თემისკირა... ელინური ქალაქი კერასუნტი“ (წერს სკილაქს კარიანდელი (იქვე, გვ. 51).

„მდინარე თერმოდონტი ჩამოდის არმონიოსის მთიდან და მიედინება თემისკირის ჭალებში, სადაც ოდესღაც ამაზონები იძულებულნი გახდნენ გადასახლებულიყვნენ“ (გეორგიკა, I, გვ. 109).

ამიანეს მიხედვით, **თერმოდონტი მდ. ჰალისთან ახლოა და იქ ცხოვრობენ ხალიბები. კერძოდ, თერმოდონტსა და კერასუნტს შორის.** სტრაბონი ხალიბებს ოდნავ ჩრდილოეთით, ტრაპეზუნტთან ათავსებდა (გვ. 151). მათ საზღვრავენ ბიზარები, საპირები, მაკრონები და ფილირები.

თერმოლონტი, თემისკირა, პეტრა, ფაზისი

ნ. აღონციის მიხედვით, იუსტინიანეს ეპოქაში, დ. VII ს. არმენიის ადმინისტრაციული საზღვარი აღწევდა ფაზისამდე. ის წერს – „იუსტინიანეს შემდგომ ეპოქაში „VIII ს. დასაწყისიდან იმპერიის ახალი დაყოფის შესაბამისად, ერთ-ერთი ვრცელი ადმინისტრაციული ერთეული იწოდებოდა სომხურად, (მხედველობაში გვაქვს „არმენიაკონი“). მისი საზღვრები გადაშლილი იყო **სინოპიდან ფაზისამდე** და ეფფრატამდე. უვრცელესმა რაიონმა, იმ ტერიტორიის მომცველმა, რომელნიც ყოფილ ოლქებს კაპადოკიას, I და II არმენიებსა და პონტოს ეჭირა – მიიღო სახელმწოდება „არმენიაკონი“ კონსტანტინე პორფიროგენეტის თანახმად, სომხების სახელის მიხედვით, რომელნიც იქ მეზობლად ცხოვრობდნენ“ (ნ. აღონცი, არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში, 1908, გვ. 203).

მაშასადამე, VII ს. დასაწყისში „არმენიაკონის თემის“ საზღვარი აღწევდა ფაზისამდე. **თუკი ფაზისი ფოთია, მაშინ ფოთამდე აღწევდა ამ „არმენიის“ საზღვარი.**

საბედნიეროდ, ნ. აღონცი ფაზისის ქვეშ ისევე, როგორც ყველა ძველი ავტორი, გულისხმობს არა რიონს, არამედ მდ. ჭოროხს. ეს მდინარე მართლაც იყო ბერძნული ლაზიკის ჩრდილო საზღვარი. საქმე ის იყო, რომ თვით ნ. აღონცის თანახმად, საეკლესიო გეოგრაფიაში შემოინახა იმპერიის ადმინისტრაციული დაყოფის დიოკლეტეიანესდროინდელი სახე იმით, რომ თავის საჭიროებისთვის იყენებდა მას. ე.ი. **ლაზიკის ძველი სახელი, მისი ტერიტორიის ძველებური გაგება შემოინახა ეკლესიურმა დაყოფამ.**

ნ. აღონციით ლაზიკაში ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში შემავალი ბიზანის,

პაიპერტის, კერამევის, ლერიონისა და სხვა საეპისკოპოსოები, შესაბამისი ქალაქები განლაგებულნი იყვნენ თეოდოსიოპოლის-ტრაპეზუნტის შემაერთებელი გზის სანაპირო რეგიონში, ანუ ისტორიული ჭანეთში, მათ მომცველ საეკლესიო ოლქს ეწოდებოდა „სამიტროპოლიტო ლაზიკაში“, ანუ სწორედ ამ მხარეებს ერქვა ლაზიკა ბიზანტიური საეკლესიო გეოგრაფიის მიხედვით და არა დასავლეთ საქართველოს. როგორც ჩანს, **ლაზიკა“ ბერძნული ეკლესიური გაგებით ერქვა აღნიშნულ რეგიონს (ე.ი. ჭანიკას).**

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ რეგიონში მრავალ პუნქტს ერქვა „ფაზისი“. იქ იყო „ფაზიანის“ საეპისკოპოსო, ფაზისის სამიტროპოლიტო, არაქსსაც ფაზისი ერქვა – პორფიროგენეტის მიხედვით – ერთი „ფაზისი“ ყოფილა ტრაპეზუნტთან, ის იყო ასევე თერმოლონტისა და თემისკირას სიახლოვესაც – თემისტიოსის წერილის თანახმად.

ამჟამადაც კი ტრაპზონის ოლქში, როგორც აღვნიშნა, მრავალ პუნქტს „ფაზარი“ ეწოდება, მაგალითად „სალპაზარი“ - ქ. ტონიას მარცხნივ, ასევე „ესკიპაზარი“ ოფთან ახლოს, სხვაა „დერნეკაზარი“ ოფის სამხრეთით (ყველა ტრაპზონის გუბერნიაში), თუ არას ვიტყვით თვითონ ქალაქ „ფაზარზე“ რიზესთან ახლოს. ასე რომ ამჟამადაც კი „ფაზ-ფაზ“ ფუძით ტრაპზონის რეგიონში მრავალი პუნქტის სახელი იწარმოება. ეს ფაქტი იმის შესახებ მიუთითებს, რომ ეთნიკური ქართველებით დასახლებულ ამ რეგიონს ისტორიულადაც ფაზისის რეგიონი ერქვა, ამიტომაც მის მიტროპოლიტს „ტრაპეზუნტელი ანუ ფაზისელი“ ერქვა.

მურიე და კალფობლუ ფაზისისა და აკამფსისის შესახებ

ფრანგი ორიენტალისტი ჟან მურიე ნაშრომში (ბათუმი და ჭოროხის აუზი, ბათუმი, 1962) მიუთითებს, რომ მისი ნაშრომი დაიწერა დიუბუა დე მონპერეს („მოგზაურობა კავკასიის გარშემო“), დ. ბაქრაძის („არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში“) და გ. წერეთლის („ჩემი მოგზაურობის“) გამოკვლევათა გამოყენებით.

ჟან მურიეს აზრით, **ბიზანტიელი მწერლები ბათუმთან გამდინარე ჭოროხს მოიხსენიებდნენ ბოასის, ფაზისისა და აკამფსისის სახელით.** ეს, ჩვენი აზრით, არის სწორი შეხედულება, თუმცა კი საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსები მას აკრიტიკებენ და ამბობენ მის შესახებ – „ცხადია, მურიე ვერ გარკვეულა პროკოფი კესარიელის ცნობებში“ (ა. კახიძე, დ. ხახუტაშვილი, მასალები ბათუმის ძველი ისტორიისთვის, 1989, გვ. 11).

ჟან მურიე ბათუმს კლარჯეთთან აკავშირებს - ბათუმი კლარჯეთის ნაწილს შეადგენდა XI-XV სს-ში, შემდეგ გადაიქცა ნაწილად გურიისა (1561წ. როსტომ გურიელმა თურქები ხოფადან და არქაბუდან განდევნა), ხოლო XVII ს-დან თურქული ლაზეთისა და ბათუმის ოლქის ნაწილია.

სხვა ავტორის კალფობლუს ნაშრომი – *Étude sur le littoral de la Géorgie méridionale* (1878) – „Étude sur le littoral de la Géorgie méridionale“, 1878.

აქი. 1. 1906 წ. 40) შეეხება მდ. ჭოროხს, ბათუმსა და მიმდებარე მხარეებს. მისი აზრით, არიანეს მიერ მოხსენიებული მდინარე აკამფსისი – ჭოროხია. მიზნია, რომ თურქების მიერ ტრაპეზუნტის აღებამდე (1461) ბათუმს ეწოდებოდა „ბათისი“, ანუ „ბათი“ (იხ. წიგნი მ. კახიძე, დ. ხახუტაშვილი, მასალები, 1989, გვ. 14).

ჩვენთვის საინტერესოა, რომ „ბათი“ და „ფოთი“ ეტიმოლოგიურად ახლოა ერთმანეთთან, ბათი – ფათი – ფოთი ან პირიქით ფოთი – ფათი – ბათი. ბათი და ფოთი მსგავსია ეტიმოლოგიურად, ამიტომაც შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ძველ ქართულ წყაროში, კერძოდ, გიორგი მთაწმიდელის მიერ ნახსენებ „ფოთში“, სადაც გემით მივიდა ბიზანტიიდან გ. მთაწმიდელი, უნდა იგულისხმებოდეს არა თანამედროვე ფოთი, სადაც, ჩვენი აზრით, იმ დროს ნავსადგური არ იყო ძლიერი დაჭაობების გამო, არამედ თანამედროვე ხუფათი ან ბათუმი, სადაც ნამდვილად იყო ნავსადგურები (ვთქვათ, იქვე, ძველ პეტრაში და მის მახლობლად). კალფობლუ ბათუმსა და ლაზიკას ერთმანეთს უკავშირებდა, მისი აზრით, **„ბათისის“ მიდამოებში ხდებოდა ირან-ბიზანტიელების შეტაკებები** (იქვე, გვ. 15). ნავსადგური იყო იმავე რეგიონის პუნქტ ხუფათში. ხუფათი (ხუფათი), ბათი და ფოთი ეტიმოლოგიურად მსგავსნი არიან.

არა ფოთია საკორტო ქალაქი – არამედ „ხუფათი“

ბაგრატ IV კონსტანტინოპოლიდან სამშობლოში, კერძოდ, იმუამინდელ დედაქალაქ ქუთაისში დაბრუნდა შემდეგი გზით – „გამოგზავნა ბერძენთა მეფემან დიდითა დიდებითა, ნიჭითა და განძითა მიუწვდომელითა და მიეგება ყოველი ლაშქარი აფხაზეთისა **ზღვისპირსა**

– **ხუფათს** და იყო სიხარული და ღმრთისა მადლობა დიდი, ბრძანა და შემოვიდა სახლად თვისად ქუთათისს“ (ქ.ც. I, 304).

ე.ი სატახტო ქალაქ ქუთაისში ბაგრატი შევიდა არა ფოთის მოკლე გზით (რადგანაც არ არსებობდა ასეთი გზა და

პორტი), არამედ უფრო შორი და გრძელი – ხუფათ-ქუთაისის გზით.

ასევე, ხუფათ-არტანუჯ-არტაანის გზით ისარგებლა დავით აღმაშენებელმა და თავისი ლაშქარი ხუფათიდან ტაოში ამ გზით გადაიყ-

ვანა თურქებთან საბრძოლველად (ქ.ც. I, გვ. 333). გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრებაში ნახსენები „ფოთი“ უნდა იყოს აღნიშნული „ხუფათი“. ეტიმოლოგიურად ფოთი და ხუფათი ერთმანეთთან ახლოა.

ფასისის ანუ ფასიანის ქვეყანა კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით

ქართული ენციკლოპედიის თანახმად, ფოთი იყო ფაზისის სამიტროპოლიტოს ცენტრი (ქსე, 10, 1986, გვ. 351). მაშასადამე, ფოთი დასავლეთ საქართველოს სახელმწიფო ადმინისტრაციული ერთეულის დედაქალაქი ყოფილა, რადგანაც მიტროპოლიტი წესის შესაბამისად პროვინციის დედაქალაქში იჯდა. ჩვენი მეცნიერების თვალსაზრისით, ფაზისი (ფოთი) ლაზიკის (გულისხმობდნენ დასავლეთ საქართველოს) ქალაქი იყო, მაგრამ, რადგანაც ის სამიტროპოლიტოს ცენტრი იყო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოსი, მაშასადამე, ფასისი (ფოთი) ლაზიკის დედაქალაქი ყოფილა VII-VIII საუკუნეებში. ესაა ზღვის დონის მომატების საუკუნეებში, რომელმაც გამოიწვია მდ. რიონის ზღვაში შედინების შეყოვნება და მისი დაგუბება, 1-3 მეტრის სიმაღლეზე მყოფი ფოთის დიდი ნაწილის დატბორვა, ამიტომ საეჭვოა, ფოთი არათუ დედაქალაქი, არამედ საერთოდ ქალაქი ყოფილიყო აღნიშნულ VII-VIII სს-ში. გარდა ამისა, ისეთი უპირველესი მნიშვნელობის წყარო, როგორცაა 952 წელს დაწერილი კონსტანტინე პორფიროგენეტის ისტორია, არ იძლევა საშუალებას ფაზისი ეწოდოს მხოლოდ და მხოლოდ ერთ მდინარეს, ანდა ერთ რომელიმე კონკრეტულ ქალაქს. **ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტმა 787 წლის VII მსოფლიო კრებაზე აქტს სამჯერ მოაწერა ხელი „ტრაპეზუნტის ანუ ფასისის მიტროპოლიტი“ (I Ý, XIII).** კონსტანტინე პორფიროგენეტი X საუკუნეში, ფაზისს უწოდებს მდინარესა და ადგილს ტრაპეზუნტის თითქმის

მომიჯნავე მთიან მხარეში, ხოლო „ფასიანს“ – ამ მდინარის მომცველ ქვეყანას. ფასიანი ქართული ბასიანია, მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ქართული ბასიანი მხოლოდ ერთი ნაწილი შეიძლებოდა ყოფილიყო ფასიანის ქვეყნისა, რადგანაც ეს იყო ვრცელი ოლქი, რომელშიც კარინი და თეოდოსიოპოლიც შედიოდა – **„დომესტიკი მოვიდა თეოდოსიოპოლის ციხეში, მოარბია მისი მიდამოები, ფასიანის მიწა-წყალი“** (გეოგია, IV, ნაწ. II, გვ. 262) ან „იონანე გაემგზავრა ტიმის (დვინის) ციხის წინააღმდეგ. გზაში მან მოარბია მთელი ფასიანი“ (იქვე, გვ. 263). **„პორფიროგენეტმა მეფე ლეონმა გაიგო, რომ იმ ადგილს, რომელსაც ფასიანი ეწოდება, სარკინოზები მივიდნენ და იქაური ეკლესიები ციხეებად გადააქციეს, გაგზავნა ლაღაკონი, პატრიკიოსი და არმენიაკთა თემის სტრატეგიოსი კოლონიის სტრატეგიოსითურთ, მესოპოტამიის სტრატეგიოსითურთ და ქალდიის სტრატეგიოსითურთ.... მოარბიეს მთელი ფასიანი, რომელიც მაშინ სარკინოზებს ეჭირათ“** (იქვე, გვ. 261).

ფასიანის ქვეყნის მდინარეს (არაქსს) კონსტანტინე პორფიროგენეტი უწოდებს მდ. ფასისს და ამასთანავე მრავალჯერ ის წერს – **იბერიისა და ბიზანტიის საზღვრად დაიდო „ერაქსი, ანუ ფასისი“** (იქვე, გვ. 273). **„ერაქსი ანუ ფასისი“** კიდევ მრავალჯერ იწოდება მის თხზულებაში.

ფოტოები

(ფოტობრაზიული მონაცემები ფაზისის და ლაზიკის სახელდებასთან მიმართებაში)

„სხვათა შორის საკითხი ეხება არა რაიმე მოჩვენებითს ან ბუნდოვან რასმეს, არამედ მდინარეს და ქვეყანას, რომლის შეცვლა და რამენაირად დაფარვა შეუძლებელია, მხედველობაც საკმაო საბუთად გამოდგება და არაფერი შეუშლის ხელს იმას, ვისაც ჭეშმარიტების გამოკვლევა აქვს განზრახული“ – წერს პროკოფი კესარიელი (გეორგია, ტ. 2, 1965, გვ. 140).

ახლაც კი XXI ს-ში თვალნათლივ ჩანს, რომ რიონი ჭაობის მდინარეა, ხოლო ჭოროხი კი მთისა, როგორც აღიწერება მდინარე ფაზისი კლდეთა შორის მოედინებოდა, ვიდრე თითქმის ზღვამდე.

ლაზიკაც კლდოვანი ქვეყანა იყო (როგორც კლარჯეთი) და არა ბარისა (როგორცაა დასავლეთ საქართველო). ფოტოებიდან ეს თვალნათლივ ჩანს. ამ ფაქტის „რამენაირად დაფარვა შეუძლებელია“.

სკანდა და სარაპანა, ლაზიკა კლდოვანი ძვეყანა იყო

კლარჯეთი დასავლეთ საქართველო

პროკოფი კესარიელის ცნობით სკანდასა და სარაპანას ციხეები მაღალ მთიანეთში მდებარეობდნენ, სადაც არ ხარობდა ვაზი და არ მოდიოდა არავითარი მოსავალი

ართვინ-არტანუჯის გზა

ლაზიკის კლდეები

„ვიწროები ლაზიკაში“ ფაზისის (ჭოროხის) სიახლოვეს

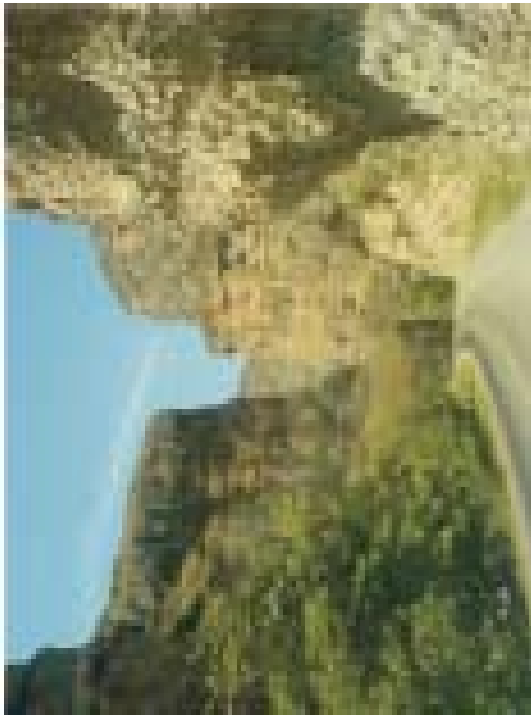
პროკოფის ცნობისგან განსხვავებით სკანდესა და შორაპნის ციხეები დაბლობში მდებარეობდნენ (ზღვის დონიდან 170 მ.) და მათ ირგვლივ ყოველგვარი ხეხილი ხარობს

შორაპნის ციხე

ზესტაფონის რაიონში

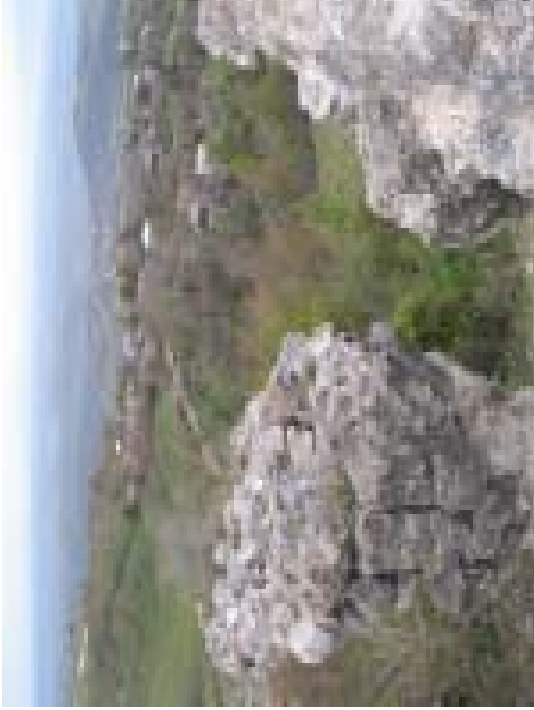
ველური ბროწეულის ბუჩქები შორაპნის ვალეანთან

„ვიწროები ლაზიკაში“ ფაზისის (ჭოროხის)
სიახლოვეს

„ვიწროები ლაზიკაში“ ფაზისის (ჭოროხის)
სიახლოვეს

სეხილის ბაღები შორაპნის ციხიდან

წინაპლანზე ვაზის მსხვილი ღერო, უკანა პლანზე
შორაპნის ციხე

კლისურები ღაზიკაში ჭოროხის სიახლოვეს

ტროპიკული მცენარე (ბანანი) შორაპნის ერთ-ერთ ეზოში

კლისურები ღაზიკაში ჭოროხის სიახლოვეს

სკანდეს ციხე თერჯოლის რაიონში
სოფელი სკანდე ვაკე-ბორცვებიან ადგილებზე

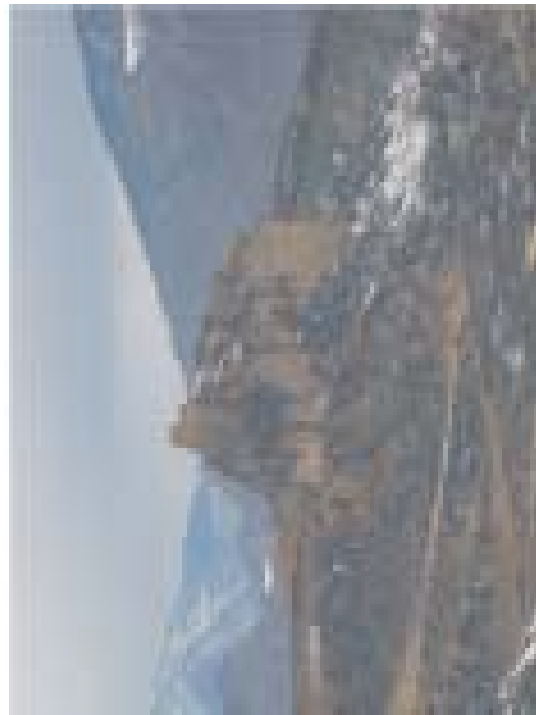

კლისურები ლაზიკაში ჭოროხის სიახლოვეს

დაფნის ბუჩქი (წინა პლანზე) თერჯოლის სკანდეს ციხესთან (უკანა პლანზე)

არტანუჯის ციხე

სოფელი სკანდე – „არა, პროკოფის სკანდა სხვაგანაა საძიებნი“

პროკოფის ცნობით ლაზიკის ზღვის სანაპირო კლდოვანი იყო

ლაზიკა კლარჯეთის ზღვის სანაპირო
ამჟამადაც მთიან-კლდოვანია

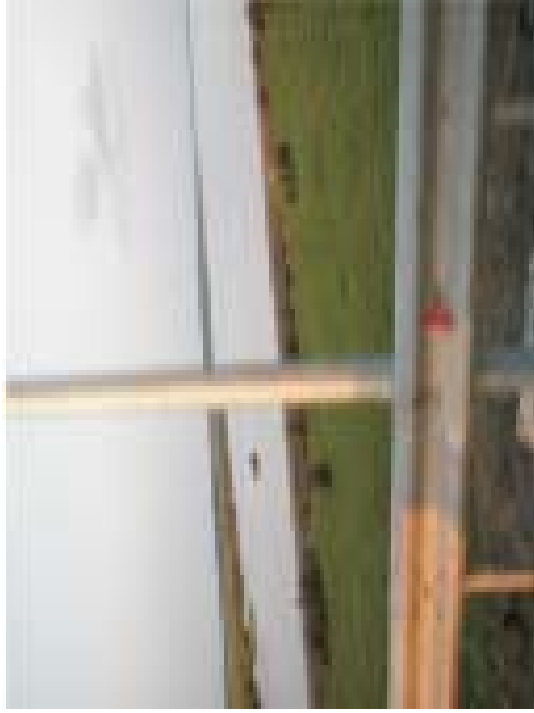
„კლარჯეთი, ბოლო კლარჯეთისა, ზღვისპირი“

„ლაზიკას კლდოვანი სანაპირო აქვს“. ზღვის სანაპიროს
კლდეები, ბათუმის სამხრეთით (თანამედროვე თურქეთი,
ისტორიული სამხრეთ ეგრისი – ბოლო კლარჯეთისა
ზღვისპირი)

პროკოფის ცნობიდან განსხვავებით
დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირი და
გაშლილი ვაკეა

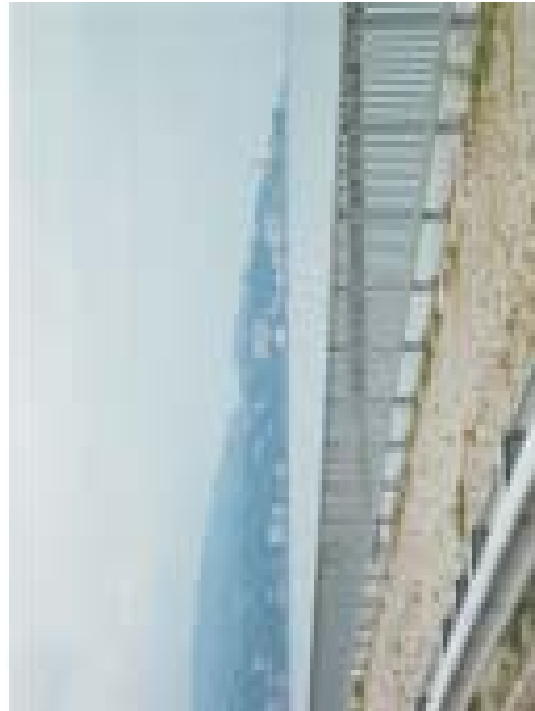
დასავლეთ საქართველო

დასავლეთ საქართველოს დაბლობზე
მდინარეები მდორედ მიედინებიან
მდ. კაპარჭანა ფოთთან

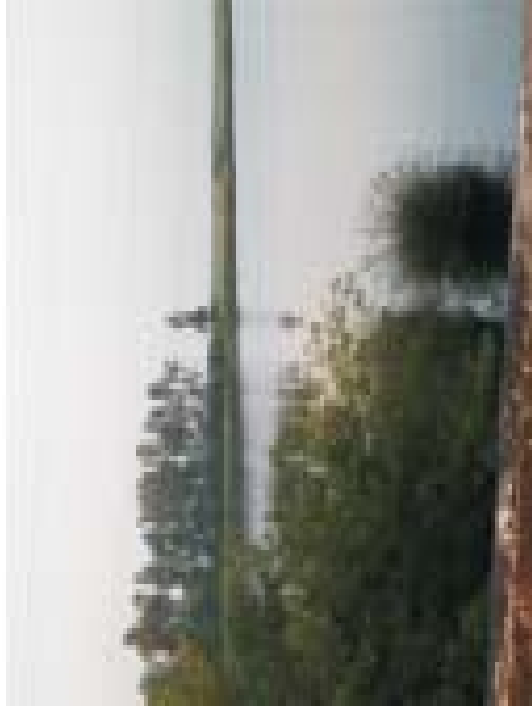
„ლაზიკას კლდოვანი სანაპირო აქვს“.

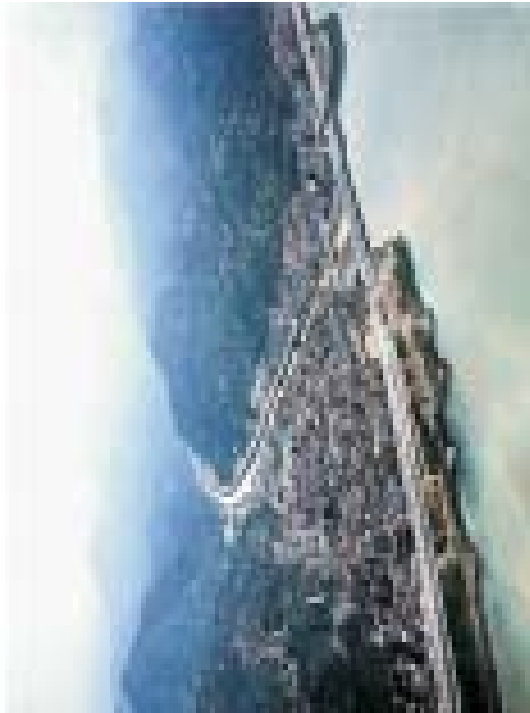
რიზეს რეგიონი

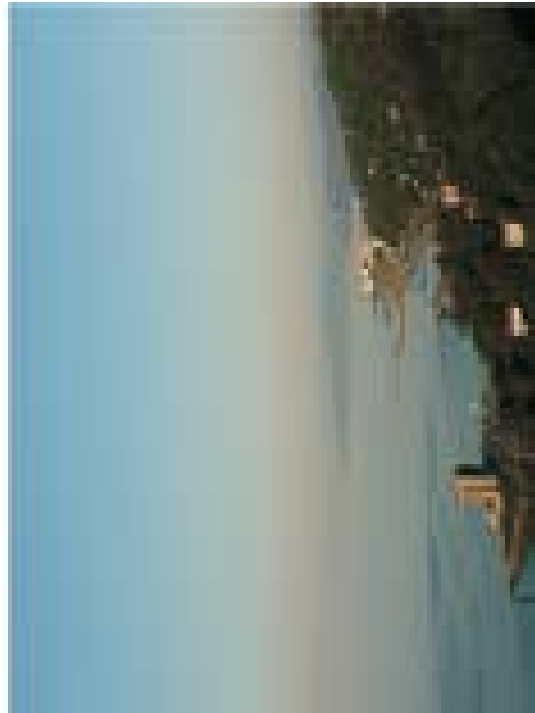
ხიდი მდ. კაპარჭანაზე

მდ. კაპარჭანას უკირს თავისი წყლის შეტანა ზღვაში,
რადგანაც მისი დაბლობი კალაპოტი ზღვის დონეზეა

ლაზიკის ზღვის სანაპირო

ლაზიკის ზღვის სანაპირო

მდ. რიონი ზღვის შესართავთან მდორეა. ფოტოდანაც ჩანს, რომ რიონის დაბლობის მდინარეებს უჭირთ თავიანთი წყლების შეტანა ზღვაში, რადგანაც ეს დაბლობი თითქმის ზღვის დონეზეა გადაშლილი

სტრატეგიის ცნობით მდინარე უაზისი ბრბვინვითა და ქუხილით ჩაედინებოდა სარაპანას ციხესთან შავ ზღვაში, დასავლეთ საქართველოს მდინარეები კი რინის დაბლობში მდორედ მიედინებოდა და ზღვასთან ჭაობებიან კიდედ.

წყნარი და მდორე ყვირილა შორაპანთან

მდინარე შორაპლთან წყნარი და მშორეა

–
მდინარე შორაპლს გადმოედინება (მდინარე ალავერდი)
საფეხი

წყნარად მოედინება (მდინარე ალავერდი)
საფეხი

–
მდინარე ალავერდი გადმოედინება (მდინარე ალავერდი)
საფეხი

როინის ჭაობების დასაშრობი სადრენაჟო სისტემები

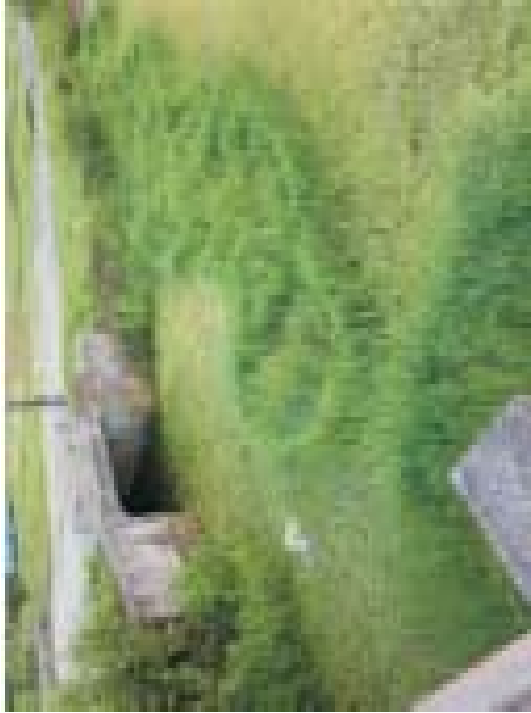
როინის ჭაობების დასაშრობი სადრენაჟო სისტემები

როინის ჭაობების დასაშრობი სადრენაჟო სისტემები

როინის ჭაობების დასაშრობი სადრენაჟო სისტემები

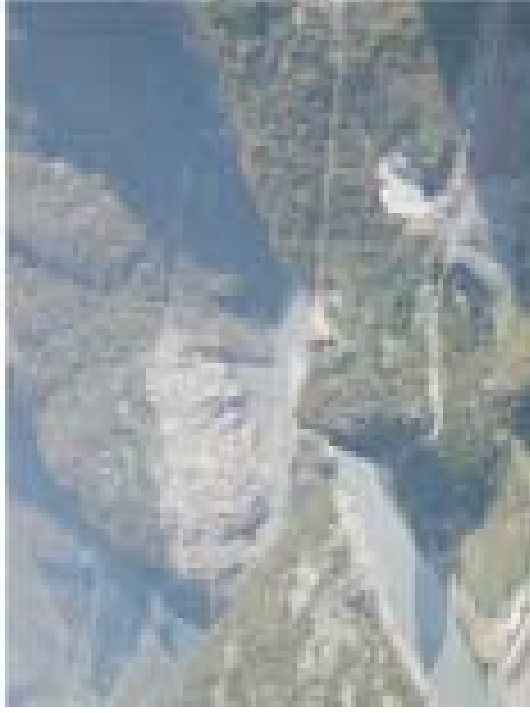
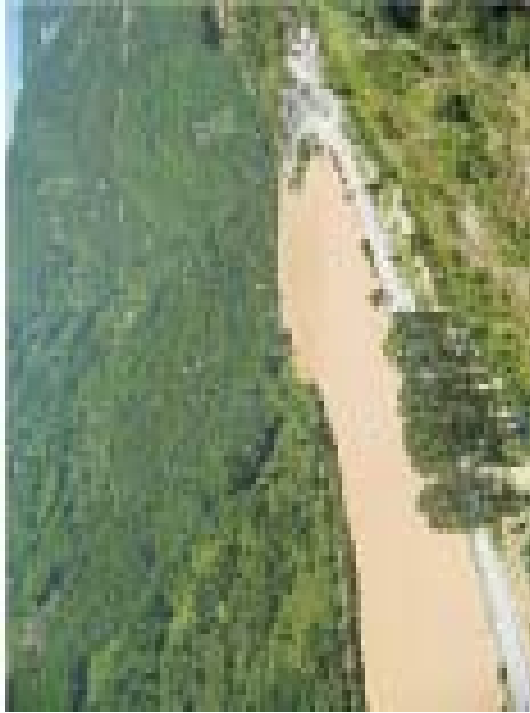
სელოგური არსები გაბში

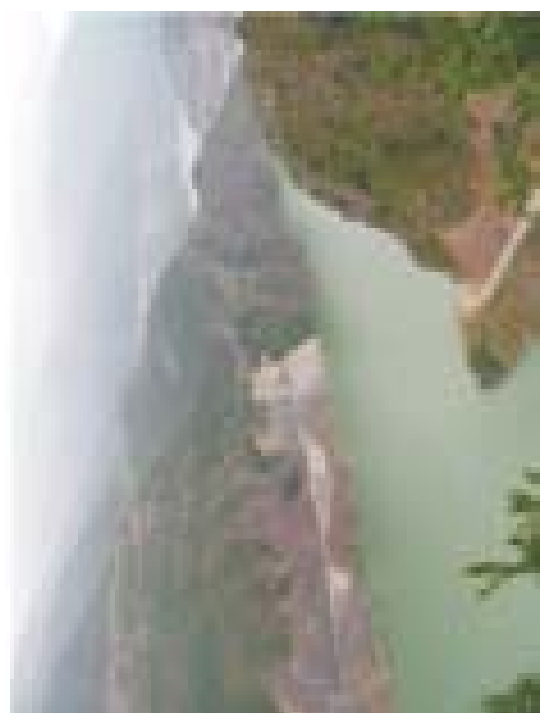
პროკოფის ცნობით მდინარე ფაზისის კალაპოტი უცვლელია, რადგანაც კლდეთა შორის მიედინება, ასეთია მდინარე ჭოროხი და არა მდინარე რიონი ზღვის პირას.

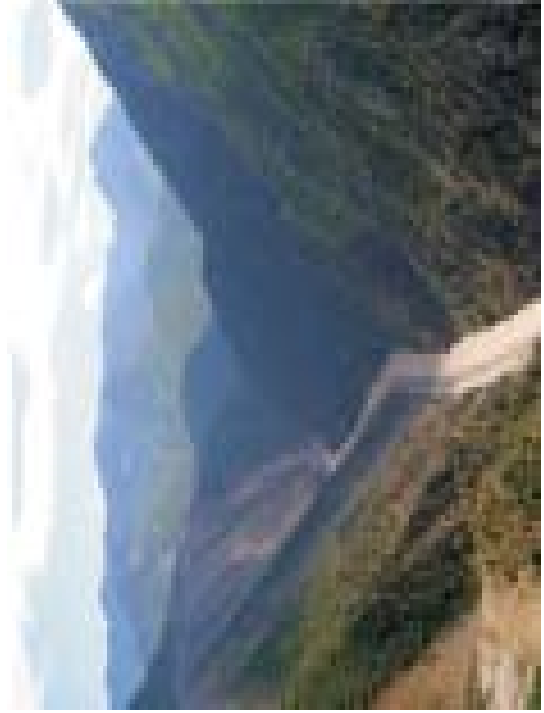

მდინარე ფაზისს უცვლელი კალაპოტი აქვს, რადგანაც კლდეთა შორის მიედინება (მდ. ჭოროხი)

მდინარე ფაზისს უცვლელი კალაპოტი აქვს, რადგანაც კლდეთა შორის მიედინება (მდ. ჭოროხი)

მდინარე ფაზის უცვლელი კალაპოტი აქვს, რადგანაც კლდეთა შორის მიედინება (მდ. ჰოროხი)

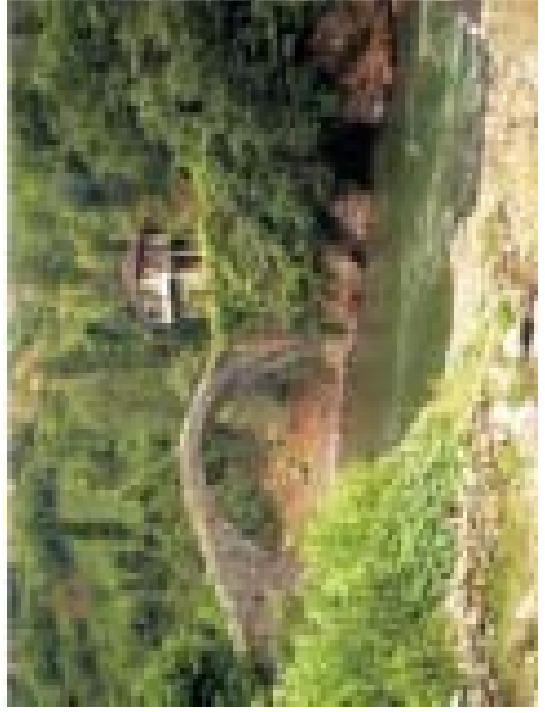
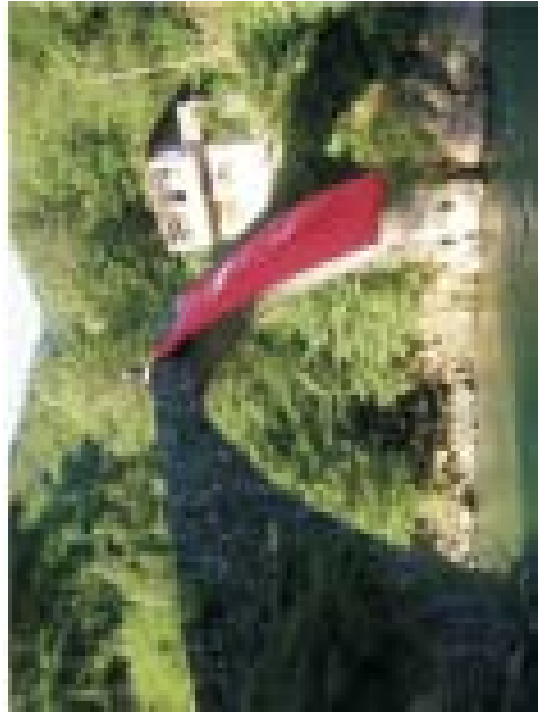

სტრაპონის ცნობით, მდინარე ფაზის რეპონში ასეულობით ხიდი იყო.

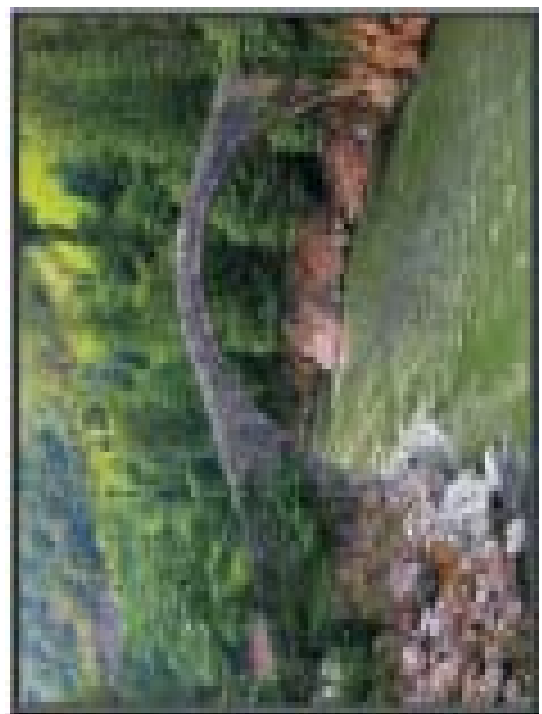

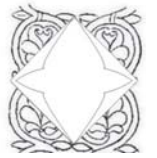
არდაშენისწყლის ხიდები

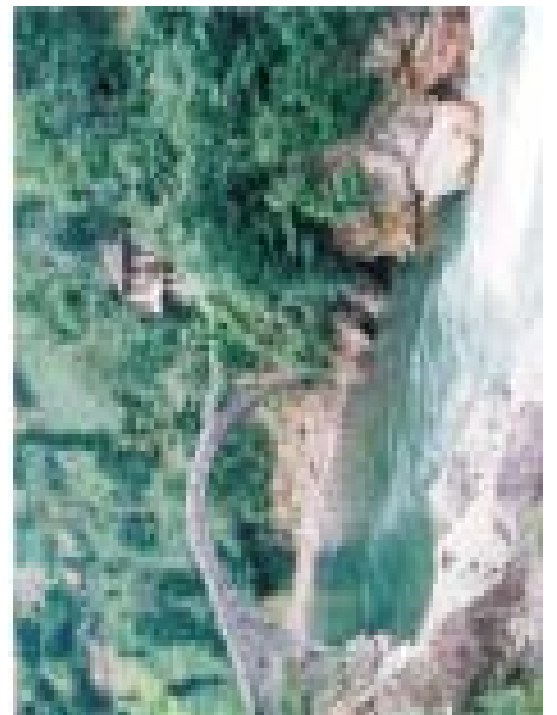
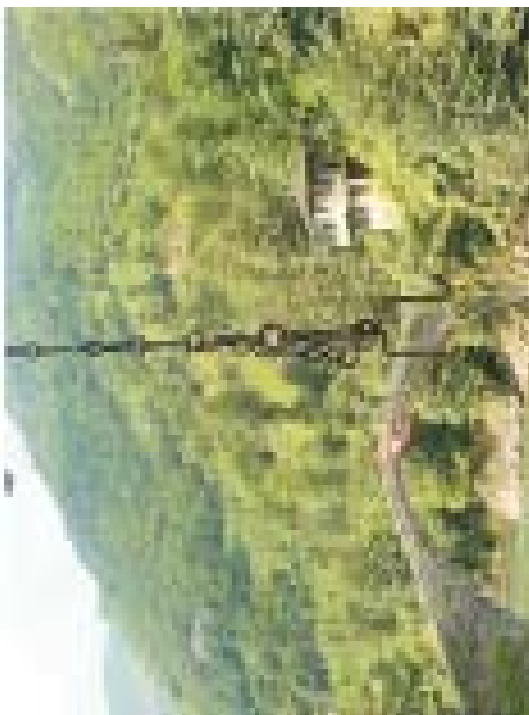

არდაშენისწყლის ხიდები

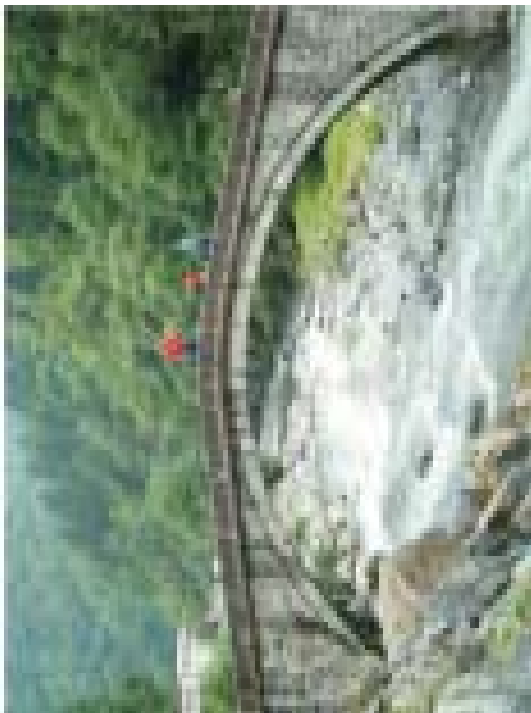

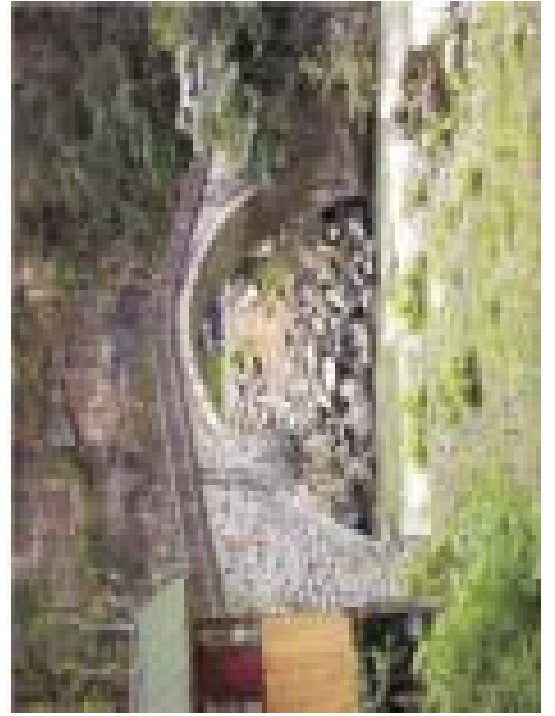
არდამენსველის ხიდები

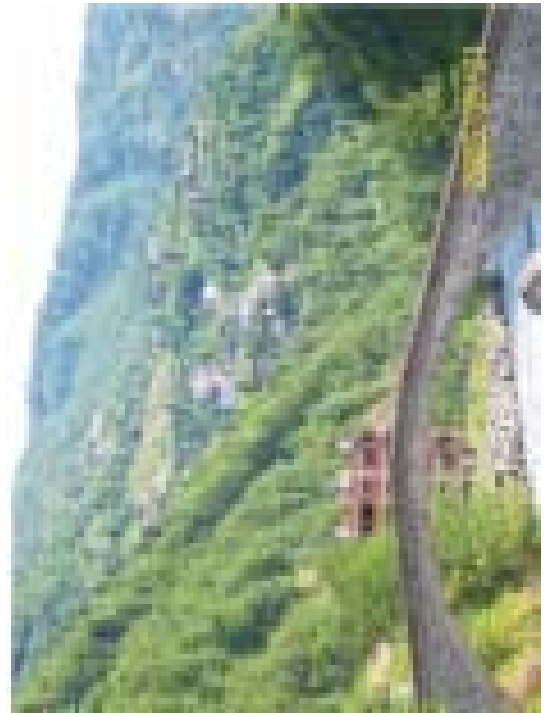
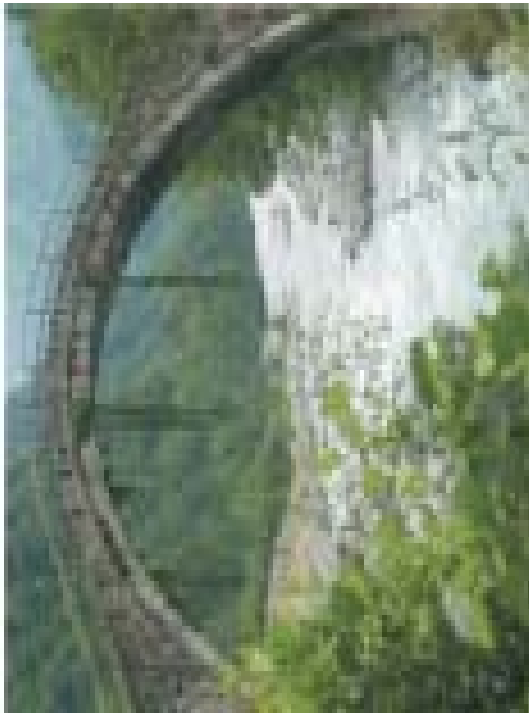

არდამენსეკლის ხიდები

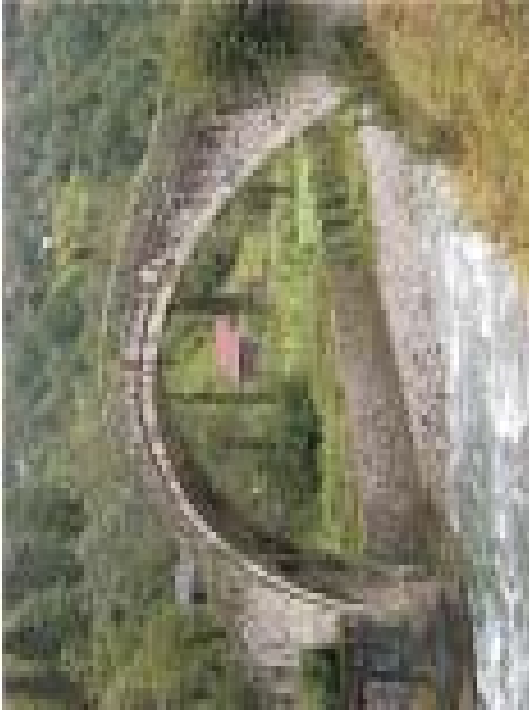

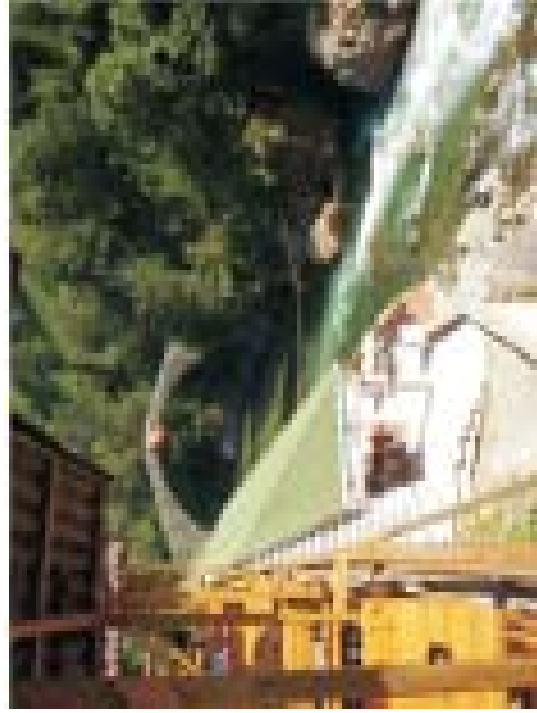
არდაშენისწყლის ხიდები

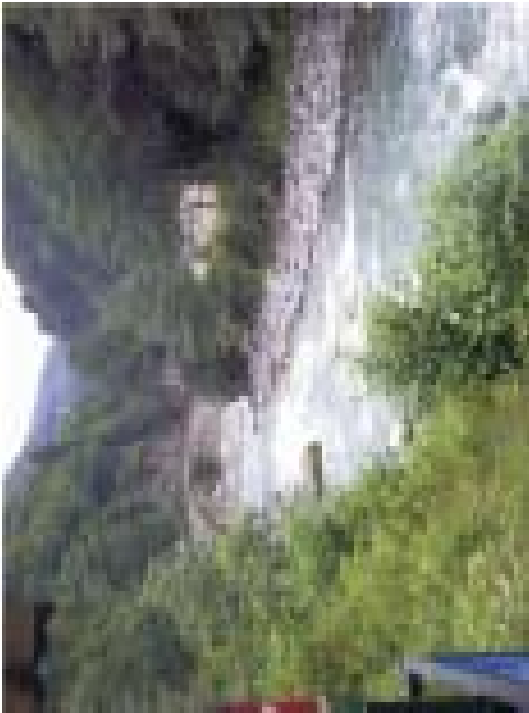

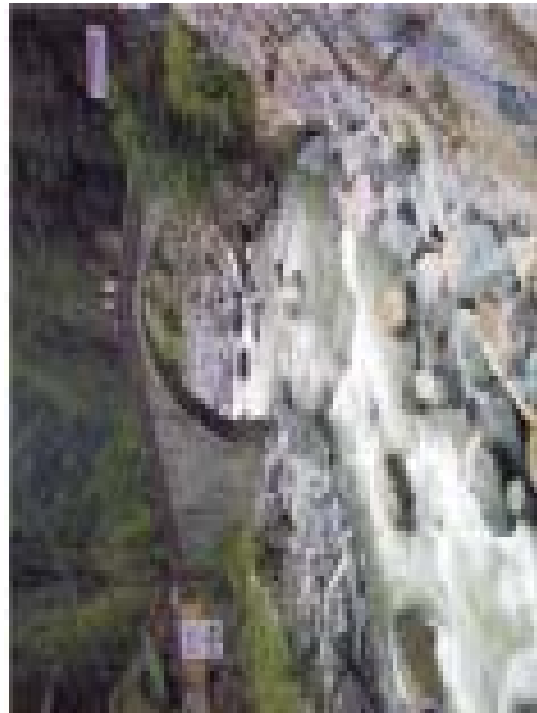
არღაშენის ციხის ხიდები

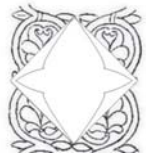
ფარის ციხის ხიდი

არღაშენის ციხის ხიდები

არღაშენის ციხის ხიდები

პალეოინან ლომიკე

ეკლესიის ზეშმარიტი მსახური

ბორჯომის საპატიო მოქალაქე

ამ გაზაფხულზე ბორჯომ-ბაკურიანის ეპარქიის მმართველმა, მიტროპოლიტმა სერაფიმემ ბორჯომში სტუმრად მოიწვია თავისი წინამორბედი მიტროპოლიტი ანანია, რომელსაც ქალაქის საზოგადოებრიობამ გულთბილი შეხვედრა მოუწყო, რითაც კიდევ ერთხელ გამოიკვეთა ბორჯომელთა ერთსულოვანი დამოკიდებულება, მხარდაჭერა მართლმადიდებლობისადმი და კერძოდ, ქართულ ეკლესია-მონასტრებში მოღვაწე სასულიერო პირთა მიმართ.

მიტროპოლიტ ანანიას მეტად მძიმე პერიოდში მოუწია ბორჯომში მოღვაწეობა. იმხანად ჯერ კიდევ მძლავრობდა კომუნისტური წყობა, მოსახლეობა გაორებულ მდგომარეობაში იმყოფებოდა და მკაფიოდ ვერ აცნობიერებდა მართლმადიდებლობის სიკეთეს, საზოგადოების დიდი ნაწილი კომუნისტური იდეოლოგიის გავლენის ქვეშ იყო მოქცეული...

ყოველივე ზემოთქმულს ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ იმ წლებში დედა ეკლესიის და სამღვდელთა ავტორიტეტი ხელახლა იქმნებოდა. რაიონში ორი თუ სამი ეკლესია ფუნქციონირებდა, რომელთაც ორიოდვე მღვდელი ემსახურებოდა. მრევლიც ნაკლებად იყო და ეპარქიის მღვდელთაგან დიდი ძალისხმევა და ოფლისღვრა უწევდა დაძაბული სიტუაციის განსამუხტავად. რაიონის მოსახლეობისათვის მართალი სიტყვის მიტანის, მათი გამოფხიზლების და ეროვნებათშორის შუღლის ჩაცხრობის საშუალებად გაზეთი "ბორჯომი" რჩებოდა.

მეუფე ანანიას მისი ბორჯომში ჩამოსვლისთანავე დაუკავშირდით რობერტ ცუცქირიძე, დავით ნოზაძე, ნუგზარ ნასყიდაშვილი, მარინა ტაბატაძე, ნელი ამაშუკელი, აწ გარდაცვლილი ბელა ვეფხვაძე და კიდევ რანდენიმი პიროვნება. მეუფე ანანიას ჩვენი სამსახური და ერთგულება შევთავაზეთ. სწორედ იმხანად არაერთი შეხვედრა გვქონდა საზოგადოებრიობის წარმომადგენლებთან. მეუფე ანანიას ვთხოვე სხვადასხვა აქტუალურ თემებზე მოემზადებინა წერილები რედაქციისთვის, რასაც იგი დიდი პასუხისმგებლობით ასრულებდა. მისი არგუმენტირებული და საფუძვლიანი წერილებით ვცდილობდით მოსახლეობის დაინტერესება-გათვითცნობიერებას, ყუველმხრივ მხარში ვედექით და ვუმსუბუქებდით იმ მძიმე მდგომარეობას, რომელშიც იგი იმყოფებოდა.

მიტროპოლიტი ანანია ნამდვილად გრძნობდა ჩვენს თანადგომას და სასიხარულოა ის ფაქტი, რომ გაზაფხულზე ბორჯომის საზოგადოებასთან შეხვედრისას, მან კეთილი სიტყვებით გაგვისხენა და ხაზი გაუსვა ჩვენს ერთგულ საქმიანობას, რაც ჩვენთვის მეტად სასიამოვნოა, დიდი მადლობა მეუფეს ჩვენი თანადგომის არდავიწყებისათვის. ჭეშმარიტი პიროვნებები არასდროს ივიწყებენ სიკეთეს, უანგაროდ გაკეთებულ კეთილ საქმეს. ასეთ პიროვნებათა შორისაა მეუფე ანანია...

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე საქართველოში ცნობილი თეოლოგია, მან ბრწყინვალედ იცის ქართული სამოციქულო

ეკლესიის ისტორია, რომელიც უკანასკნელ ხანს რამდენიმე წიგნად გამოიცა. ნაშრომი მოიცავს დედა ეკლესიის ისტორიას დასაბამიდან XVIII საუკუნემდე და დიდი ინტერესით იკითხება.

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე უდიდეს საგანმანათლებლო მუშაობას ეწევა, იგი საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის თეოლოგიის კათედრის გამგეა, ამასთან, სათავეში უდგას მანგლისისა და წალკის ეპარქიას იგი დამსახურებული ავტორიტეტით სარგებლობს მოსახლეობაში, მისი ქადაგებები გულში ჩამწვდომია მრევლისთვის.

სასიხარულოა ის ფაქტიც, რომ მისი ბორჯომში მოღვაწეობა ღირსეულად დააფასა რაიონის ხელმძღვანელობამ და იგი ერთსულვნად აირჩია ბორჯომის საპატრიარქო მოქალაქედ.

გულოცავთ მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძეს ამ საპატრიარქო წოდებას და ვუსურვებთ კვლავაც თავდადებათ ემსახუროს დედა ეკლესიას და ქართველ ხალხს.

**გაზეთი ბორჯომი – 7 ოქტომბერი,
ხუთშაბათი, 41 (8622), 2010 წელი**

სალიტერატურო კრიტიკის ისტორიისათვის

არაცნობიერისა და უმთავრესი საზრისის კვლევის პრობლემისათვის

აკაკი ვასაძე

არაცნობიერის სტიქია და უემოქმედებითი ფანტაზია

ფანტაზია მხატვრული შემოქმედებითი პროცესის ერთ-ერთი უმთავრესი ასპექტია. ვ. ვუნდტი ხელოვნების საფუძვლად მიიჩნევდა ფანტაზიას. ასე თვლიდა ამას მეცხრამეტე საუკუნის დიდი ფსიქოლოგი, ფიზიოლოგი თუ ფილოსოფოსი, რომელიც ცნობიერების პროცესებში (ან კიდევ, უმაღლესი ნერვული სისტემის ქმედებაში) ჭვრეტდა მხატვრული შემოქმედების საფუძვლებსა და წარმართველ ძალებს. მაგრამ შემდგომ, ფსიქოლოგთა და ფიზიოლოგთა კვლევა ძიებების შედეგად ცხადი შეიქმნა, რომ ფანტაზია, როგორც საკუთრივ ცნობიერების პროცესი, თავის თავში არ შეიცავს შემოქმედებითობის ძალას; ცხადი შეიქმნა ისიც, რომ შემოქმედებითობის ძალები არაცნობიერის სტიქიათა სფეროში ღვივის და იმპულსების სახით მუხტავს და მომართავს ხელოვანის ცნობიერების პროცესებს – მათ შორის, ფანტაზიასაც, ამიტომაც, პოეტური შემოქმედების პრინციპებზე მსჯელობისას, უადრესად მნიშვნელოვანია იმის დადგენა, თუ რა ხასიათის კავშირია არაცნობიერების სფეროსა და ფანტაზიას შორის. რანაირად ცხადდება არაცნობიერების სტიქია ხელოვანის ცნობიერებაში და რა ფორმით წარმარ-

თავს შემოქმედებით პროცესს? ამ საკითხის გასარკვევად, უპირველეს ყოვლისა, იმ საწყისეულ ფორმას უნდა მივაპყროთ ყურადღება, რომელიც ხელოვანს „ებადება“ ხილვის, იდეის, ჩანაფიქრის სახით და რომელსაც ხელოვანი მუდამ განიცდის, როგორც ფანტაზიის ნაყოფს.

შემოქმედებითი ფანტაზიის სფეროში აღმოცენებული ფენომენი უმთავრესად „პოეტური იდეის“ სახელით რომ არის ცნობილი და რომელსაც ჩვენ, დეფინიციის სიზუსტის თვლსაზრისით, პოეტურ ხატს ვუწოდებთ, მხატვრული შემოქმედების მკვლევართათვის ყოველთვის წარმოადგენდა და წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე საინტერესო, ძირეულ და ამასთანავე რთულ საკითხს, – რთულს იმიტომ, რომ ანალიზს ძნელად ექვემდებარება იგი. მიუხედავად იმისა, რომ ამ საკითხს ხშირად ეხებიან და სპეციალურადაც განიხილავენ ლიტერატურის მკვლევართაში, ფსიქოლოგიასა თუ ესთეტიკაში, ჯერჯერობით სათანადოდ მაინც ვერ არის გარკვეული პოეტური ხატის ბუნება, მისი სპეციფიკური შინაგანი და გარეგანი ნიშნები თუ თვისებები.

პოეტური ხატის აღმომცენებელი მიზე-

ზების მეცნიერული დასაბუთების და მისი ბუნების შეფასება – განსაზღვრების სიძნელებებს რომ მიადგებოდნენ, მკვლევართა უმეტესობა „უკან იხევდა“, მოიშველიებდა იდუმალების ცნებას და ანალიზსაც, ფაქტიურად, პოეტური ხატისთვის არსებითად დამახასიათებელი „იდუმალების“ წინასწარ აღიარებულად იწვევდა.

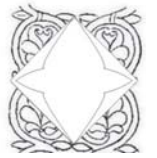
პოეტის ცნობიერებაში ამ ფენომენის აღმოცენება მართლაც ერთგვარი „საიდუმლოებით“ არის გარემოცული ამ მხრივ. დღემდე მართებულად უნდა ჩაითვალოს ბ. გ. ბელინსკის განმარტება, რომ „პოეტის სულში აღმოცენებული იდეა, არის ისეთივე საიდუმლო, როგორც ბავშვი დედის საშოში ჩასახული. ვის ძალუძს წინასწარ განჭვრიტოს ინდივიდუალური ფორმა ერთისა ან მეორისა? ერთიცა და მეორეც განა არ წარმოადგენს ისეთ შესაძლებლობას ან სწრაფვას, რომელმაც უნდა კპოვოს თავისი განხორციელება? ორთავე ხომ ისეთი ძალაა, რომელიც მანამდე არასდროს და არსად არ არსებულა, მაგრამ, რომელიც საწყისშივე განსაზღვრული იყო ყოფნისათვის, რომელიც უნდა აღმოცენებულიყო და არსებულიყო.

ბელინსკის მიერ ამ „იდუმალების“ დანახვა და დახასიათება მართლაც ნიშანდობლივია, მაგრამ ეს მაინც არის დანახვა და დახასიათება „გარედან“ ანუ დახასიათება იდუმალების, როგორც მოცემულობის როგორც „იდუმალი“ მოცემულობის“. მთელი სირთულე ამ საკითხის გადაწყვეტისა იმით არის განპირობებული, რომ პოეტური ხატის აღმოცენება-შეფასებისას, ჯერ ერთი ჩვენ იძულებულნი ვხვდებით მიუზღებრუნდეთ ხელოვანის არაცნობიერი ფსიქიკურის სფეროს. ამ სფეროსთან უშუალო კავშირში და მისი აქტივობის გათვალისწინებიდან გამომდინარე შევაფასოთ

პოეტური ხატი, და მეორეც – ეს ფენომენი ექსპერიმენტს არ ექვემდებარება, ხელოვანის ცნობიერებაში მისი არც ცდისეულად გამოწვევა და არც ფიქსირება არ ხერხდება.

თუ რას წარმოადგენს პოეტური ხატი როგორც „იდუმალი მოცემულობა“ – ეს ყველაზე ადრე და ყველაზე უკეთ იცოდნენ და იციან თვით პოეტებმა. მათ ეპისტოლეებში, ესეებში თუ ლექსებში, თუმცა ფრაგმენტულად, მაგრამ საკმაო სიზუსტით არის დახასიათებული პოეტური ხატის ბუნება, მის აღმოცენებასთან დაკავშირებული მთლიანპიროვნული მდგომარეობა და ის დანიშნულება, რასაც პოეტური ხატი ასრულებს მთელი შემოქმედებითი პროცესისათვის.

მართალია, ხელოვანთა „გამხელები“ შემოქმედებითი პროცესის ამა თუ იმ მომენტზე, ძალიან ხშირად, შეფარვით მეტაფორულად, არტიზტიზმით არის გამოთქმული, მაგრამ ხელოვნებისა და, კერძოდ, შემოქმედების მკვლევარმა მრავალ მათ მინიშნებას განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიაქციოს, მეცნიერული პოზიციებიდან განხიროს მათი გამხელები, მათი ფიქრები, და ობიექტურად შეაფასოს, დიდ ხელოსანთა მიერ გამოთქმულ ფიქრებში ცხოვრებაზე, მათ მხატვრულ ნაწარმოებებსა თუ წერილებში, როგორც, უკვე არაერთგზის აღნიშნულა თვით ფსიქოლოგების მიერ, აღბეჭდილია ადამიანის, მთლიანად ადამიანური ცხოვრების ისეთი სიდრმისეული გაგება, რომელიც უკან ჩამოიტოვებს ყოველგვარ განმარტებით ფსიქოლოგიას და რომელსაც ეს უკანასკნელი აბსტრაგირებისა და განზოგადების მეშვეობით უნდა ჩასწვდეს და მიუახლოვდეს. ის გზა, ის საშუალება, რომლითაც დიდი მწერლები მიუდგებიან და განჭვრეტენ ადამიანის ცხოვრებას, ფსიქოლოგიაში დღემდე არ არის ბოლომდე

ამოხსნილ-ამოცნობილი;

ხელოვანთა მიერ უშუალოდ წვდომილ ცოდნაში და მათთვის ნიშანდობლივი უშუალო წვდომის საშუალებაში ფსიქოლოგები ყოველთვის პოულობდნენ და პოულობენ საზრდოსაც და მდიდარ საკვლევ საძიებო მასალასაც. ხელოვნების, მხატვრული შემოქმედების სწორედ ასეთ, შეფასების პოზიციებიდან ვ. დილთაი თავის “აღწერით ფსიქოლოგიაში.” ასე ასკვნის: „არ შეიძლება არ ვისურვოთ დაბადება ისეთი ფსიქოლოგისა, რომელიც შესძლებს მოამწვედიოს მის მიერ წარმოებული აღწერა – დახასიათებების ქსელში ის, რაც გაცილებით უფრო მეტია ხელოვანთა ნაწარმოებებში, ვიდრე თანამედროვე მოძღვრებებში სულის შესახებ“ და არა მარტო ვ. დილთაი, ადამიანის ფსიქიკის ისეთი სკრუპულოზური გამომამძიებელიც კი როგორც ზ. ფროიდი გახლდათ. აკი გულწრფელად აღიარებდა, რომ ხელოვანი ხალხი თითქმის ძალდაუტანებლად სწვდება იმ ცოდნას, რასაც ფსიქოლოგი მძიმე, მოყოყმანე და ხანგრძლივი კვლევა-ძიების შედეგად გამოიმუშავებს ხოლმე; ხელოვანთა ინტუიციას იგი მეცნიერული ანალიტიკური განსჯის უნარზე მაღლა აყენებდა და ასე წერდა:

ფსიქოლოგიის ცოდნაში პოეტებმა უკან ჩამოგვიტოვეს ჩვენ, პრაქტიკულად საჭირო-სავალდებულო საქმის ადამიანები, რადგან, შექმნისას, ისინი საზრდოობენ ისეთი წყაროებით რომლებიც ჩვენ ჯერ კიდევ ვერ აღმოგვიჩენია მეცნიერებისათვის. როგორც ვთქვით, ხელოვანთა „გამხელები“ ხშირად გადაიქცეოდნენ არა მარტო მიზეზად, არამედ კონკრეტულ მასალად, როგორც მხატვრული შემოქმედების ამა თუ იმ მომენტის, ასევე საერთოდ ადამიანის სულიერი

ცხოვრების შესწავლისათვის. და ჩვენც, პოეტური ხატზე მსჯელობისას, უპირველეს ყოვლისა ყურადღებას გავამახვილებთ იმ დახასიათებებზე, რომელსაც მას აძლევს თვით პოეტი.

ლექსზე, პოეტურ შემოქმედებაზე ინდივიდუალური დაკვირვების ასეთ სურათს გვიხატავს ო. მანდელშტამი: „ლექსს სიცოცხლეს ანიჭებს შინგანი ხატი, ის მუღერადი მონახაზი ფორმისა, რომელიც წინ უსწრებს ლექსის ხორცშესხმას. არც ერთი სიტყვა ჯერ არ არის, ლექსი კი უკვე ჟღერს შიგნიდან. ეს ჟღერს შინგანი ხატი და სწორედ მისი ხმა სწვდება პოეტის სმენას“ (იხ. ო. მანდელშტამი, „პოეზიის შესახებ“, ლენინგრადი, 1929 წ., გვ. 10 – რუსულ ენაზე). აქ საინტერესოა შემდეგი მინიშნებები, რომლებიც საკმაოდ რთულ ფსიქოლოგიურ ნიუანსებს გულისხმობენ: პირველი – რომ პოეტური ხატი, რასაც ო. მანდელშტამი უწოდებს „შინგანი ფორმას“ ან „შინგანი სახეს“, პოეტის განცდათა სფეროში „აუღერდება“ მანამ, სანამ დისკურსიულ სიმბოლოებად სიტყვებში ჩამოყალიბდეს; მეორე – რომ პოეტი „შინგანი სახეს“ უკვე პირველივე მოცემულობაში თითქოს მთლიანი ლექსით განიცდის, ესე იგი, „შინგანი სახეში“ თითქოს მთელი ლექსია უკვე მოცემული; მესამე – რომ ლექსს სწორედ ეს „შინგანი სახე“ ანიჭებს ცხოველმყოფებელ ძალას; და მეოთხეც – რომ პოეტური ხატი წარმოადგენს „აუღერებულ ყალიბს განსახორციელებელი ლექსისა, ეს იგი, პოეტური ხატი არის „ყალიბი“ პირდაპირი მნიშვნელობით კი არა, არამედ თითქოს ყალიბი. ადვილად შევნიშნავთ, რომ „აუღერებელი ყალიბი“ (შინგანი სახე, შინგანი ფორმა ანუ პოეტური ხატი) მანდელშტამთან იმასვე ნიშნავს, რასაც ბელინსკთან „იდეა, მსგავსი დედის საშოში ჩასახული ორგანიზმისა“.

მსგავს განმარტებას შეიცავს ა. ფეტის ასეთი გამხელა: „ძალიანაც რომ ვეცადო, ალბათ, ვერც შევძლებ მართლად და დასაბუთებულად გამოვკვეთო ლექსის დაბადების გზები: რადგან მე კი არ ვეძებ ან ვიკვლევ მათ, არამედ თვითონ მეფინებიან ფეხქვეშ, ხან რაღაც უეცარი მთლიანი მელოდიის, ხან პოეტური ხატის და ხანაც სრულიად უბრალო რითმის სახით, რომლის საფუძველზეც (როგორც რომ ჩანასახის შემთხვევაში) ხორცს ისხამს ლექსის მთლიანი გამომსახველობითი ფორმა“. ამ გამხელაშიც როგორც ვხედავთ, ნათლად არის გადმოცემული მხოლოდ ზოგადი გაგება შემოქმედებითი პროცესის საწყისისა.

მაგრამ ასეთი ზოგადი ახსნა-განმარტებები, რა თქმა უნდა, ვერ ხსნიან იმ „საიდუმლოებას“, პოეტური ხატის ფენომენით რომ არის ჩვენ წინაშე წამოჭრილი. ხელოვანთა გამხელებში გეგმაზომიერად არ არის დახასიათებული და ამოხსნილი კანონზომიერი კავშირი შემოქმედებით პროცესში მოქმედი სულიერი ძვრებისა. თუმცა, მათ გამხელებში ეს რომ ყოფილიყო მოცემული, მაშინ უკვე საქმე გვექნებოდა არა ხელოვანთა დღიურებთან, წერილებთან ან ნაწარმოებებთან, არამედ მეცნიერებასთან. მართალია, ჩვენ ვერ დავკეთაზომებით ნ. ჰარტმანს, რომ პოეტთა გამონათქვამები და მსჯელობები საკუთარ შემოქმედებით პროცესზე „გვიმტკიცებენ“ მხოლოდ იმას, რომ საქმე გვაქვს სასწაულთან, რომელიც ხელოვანში და ხელოვანის შემწვობით გახორციელდება“, და რომ მან „ამის შესახებ სხვებზე მეტი არა იცის რა“. ასეთი შეხედულების ზედაპირულობას ასაბუთებს თუნდაც ედგარ პოს მიერ „ყორანის“ აღმოცენებისა და შექმნის დახასიათება, ან ვ. მაიაკოვსკის თხრობა იმის თაობაზე, თუ როგორ დაწერა ს. ესენინის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით ლექსი, ოღონდ

ეს იმას არ ნიშნავს, თითქოს ამ საკითხის შესაძლებელად ვთვლიდეთ მხოლოდ პოეტთა „გამხელების“ მეოხებით, ჯერ ერთი, თვით ეს გამხელები შეფასებულ უნდა იქნას ერთმანეთთან შედარება- შეპირისპირების საფუძველზე, და მეორეც – პოეტური ხატის ობიექტური, სიღრმისეული გააზრება მოითხოვს თანამედროვე ფსიქოლოგიის პოზიციებიდან მის, რამდენადაც შესაძლებელია, კონკრეტულად გაანალიზებას.

გამოკვლევაში „სად უნდა ვიგულოთ შემოქმედების ძალა“, შემოქმედებითი პროცესის იმპულსებზე მსჯელობისას, ჩვენ აღვნიშნეთ შემდეგი გარემოება: კონკრეტულად მხატვრული შემოქმედებითობის სფეროში მომწიფებულმა განწყობამ თავისი მიმართულებით რომ გაშალოს ობიექტივაციის პროცესი, იგი ჯერ რაღაც სპეციფიკური ფორმით უნდა გამოვლინდეს თვით ცნობიერებაში. და სწორედ ის ფენომენი, რომლითაც მომწიფებული განწყობა ინსპირაციის დროს გამოეცხადება პოეტის ცნობიერებას, არის პოეტური ხატი. თავისთავად იგულისხმება, რომ პოეტური ხატის ბუნების შეფასებისას, უპირველეს ყოვლისა, ინსპირაციისა და ინსპირაციით განპირობებული ექსტაზური მდგომარეობისათვის ანუ შთაგონებისათვის დამახასიათებელი არსებითი ნიშანთვისებები უნდა იყოს გათვალისწინებული, რადგან ეს თვისებები ბევრად განსაზღვრავს მის ხასიათს.

მწერალთა, მუსიკოსთა თუ მხატვართა ავტობიოგრაფიულ ჩანაწერებსა და წერილებში ჩვენ ხშირად აღმოვაჩინებთ ზუსტ მითითებას ერთ უაღრესად მნიშვნელოვან და ტიპიურ თავისებურებაზე ხელოვანის შემოქმედებითი პროცესისა: კერძოდ, შემოქმედებითი ექსტაზის არანებისმიერ ხასიათზე, ფანტაზიით შექმნილი სახეების განუმეორებლობაზე

და თვითნებურობაზე.

"მე არ ვწერ ლექსებს... ლექსი თვითონ მწერს

ჩემი სიცოცხლე ამ ლექს თან ახლავს, ლექსს მე ვუწოდებ მოვარდნილ მეწვერს, რომ გაგიტანს და ცოცხლად დაგმარხავს"

(გ. ტაბიძე)

დიდ მწერალთა ნაწარმოებებიდან, წერილებიდან, დღიურებიდან და ბიოგრაფიული ჩანაწერებიდან აშკარა ხდება, რომ იდეებისა და სიმბოლოების არანებისმიერი და თვითნებური აღმოცენება წარმოადგენს ყველაზე შთამბეჭდავ, ყველაზე წარმტაც მოვლენას ხელოვანის არსებაში; რომ ყოველივე ეს ხდება უშუალოდ, ელვისებურ, თითქოსდა მისგან სრულიად დამოუკიდებელი აუცილებლობისა და კანონზომიერების თანახმად, რომ საგნები თავად მიეახლებიან ხელოვანს და შესთავაზებენ საკუთარ ფორმებს სიმბოლოების სახით. ასეთია დიდ ხელოვანთა შთაგონებისა და ფანტაზიის გამოცდილება. ამგვარ მითითებას შემოქმედების ჰეტერონომულ ხასიათზე და ხელოვანის არსებაში მხატვრულ სახეთა თვითნებურ ჩასახვაზე გვაწვდის გოეთე: „არავითარი განსჯა არ შეეღის ფიქრს, – ეუბნება იგი ეკერმანს, – გამონაგონი უნდა გვეუბნებოდეს: “აი ჩვენ აქ ვართ!” გოეთეს ისიც გაუმხელია ეკერმანისათვის, რომ წარმოსახვები „მიდიოდნენ და მოდიოდნენ“ მისი ნების ჩაურევლად: „თემები მე უკვე თავში მქონდა. ისინი მიტაცებდნენ, იპყრობდნენ ჩემს გონებას წარმტაცი ოცნებების მსგავსად, რომლებიც თავისთავად გამოჩნდებიან და თავისთავადვე გაჰქრებიან.. და მე ვიყავი ბედნიერი, როდესაც ჩემი ფანტაზია თავს დასტრიფლებდა მათ“

შემოქმედებით ექსტაზის განუმეორებელ, არანებისმიერ და თვითნებურ ხასიათზე მიგვითითებს ლამარტინიც, რომელიც თავის პოეტურ ფიქრებსა და სახეებს მიაწერდა რაღაც სხვა, მისთვის ამოუცნობ ძალას, რომელიც თითქოსდა მის მაგიერ ფიქრობდა, სარგებლობდა მასი ტვინით, როგორც „იდუმალ ფიქრთა სათავსით“, „მე კი არ ვაზროვნებ, არამედ ფიქრები აზროვნებენ ჩემს მაგიერ!“ – ეს ცნობილი გამონათქვამი, სწორედ ლამარტინს ეკუთვნის.

ხელოვანის შემოქმედებითი პროცესის ამ ტიპიურ ნიშანთვისებას ამხელდა კომპოზიტორი დარგომიუსკიც: „არავითარ სიძნელეს, არავითარ ტანჯვას არა ვგრძნობ“, წერდა იგი „ქვის სტუმარზე“ მუშაობის პერიოდში, „თითქოს მე კი არა ვწერ, არამედ რაღაც სხვა, იდუმალი, უცნობი ძალა!"

ამ საკითხთან დაკავშირებით ნიშანდობლივია რაფაელის ის გამონათქვამი, რომ ვერავითარი შრომითა და გულმოდგინებით ეერ შეისწავლის კაცი „შთაგონებულად შექმნას“ და რომ მისივე შემოქმედება თვით მისთვის საიდუმლოებად რჩებოდა ყოველთვის. ერთ-ერთ მოწაფეს ანტონიოს, რომელიც სთხოვა ესწავლებინა, თუ რა გზით შესძლებდა ეს უკანასკნელი ოდნავ მაინც მიმსგავსებოდა მასწავლებელს, რაფაელმა წერილით ასე უპასუხა: „სამწუხაროდ, მე თავად არ ძალმიძს გიპასუხო ამ კითხვაზე. და არა იმის გამო, რომ სანუკვარ საიდუმლოებას ვქმნიდე ამისგან; არა მე სიხარულით გარდავმლდი ამ საიდუმლოებას შენსა და საერთოდ ყველას წინაშე, მაგრამ არ ძალმიძს, რადგან იგი ჩემთვისაც საიდუმლოებაა ხოლო რაც შეეხება ჩემი მხატვრობის თავისებურებას, – თითოეულ მხატვარს უნდა ახასიათებდეს საკუთარი ხელწერა: ამის თაობაზე მე სრულიად არ მიზრუნია. ამას

არავითარი ზრუნვით ვერ მიაღწევ ვერავითარი შრომითა და მიმბაძველობით ვერ შეისწავლი“...

ლექსში “საუბარი ლირიკის შესახებ“ გალაკტიონ ტაბიძე ხელოვანის შემოქმედებას, უპირველეს ყოვლისა, უკავშირებს და უქვემდებარებს „ზეშთაგონებას“. პოეტის მხატვრული განმარტებით, შთაგონება – ეს არის „აწვევა შემოქმედ ძალის“, ეს არის „მონგრევა გულში ნაგუბარის, გახსნა, კრიზისი.“ გალაკტიონ ტაბიძე აქ იმასაც გვიმხელს, რომ შთაგონების მომენტში იდეები და სახეები თითქმის მზადქმნილი ერთბაშად გამოეცხადებიან ხელოვანს: „იდეები და სახეები თითქმის მზადქმნილი, ერთბაშად მხატვრული სიძლიერით გადმოხეთქილი...“

მიუხედავად იმისა, რომ პოეტები განსხვავდებიან ერთმანეთისგან მხატვრული ინდივიდუალობით, მათი შემოქმედებითი ბუნების საფუძველმდებელი საწყისები, არსი მათი შემოქმედებითი ბუნებისა ერთნაირად ხასიათდება. ასე მაგალითად, ისინი ერთმანეთს ჰგვანან თუნდაც იმ ძირითადი მოთხოვნილებით ზოგადი სტრუქტურით მათი ისეთი მთლიანპიროვნული სპეციფიკური მდგომარეობისა, არომელიც განსაზღვრავს ინდივიდის როგორც ხელოვანის, ყოფნას თავის თავშიც და, გარემოშიც. გალაკტიონის და ვაჟას გენიალურობის თანმხვედრი წერტილიც სწორედ იქ უნდა ვეძიოთ, სადაც ორივეს „ცხოვრება – ბედთან გადაიქცა ბრძოლად“, ხოლო მათ სულს კი „მარადისი სურს ციერება“.

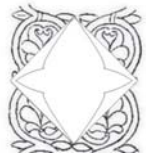
შემოქმედების ბუნების ეს სპეციფიკური ნიშანთვისება არანებისმიერობა და, აქედან გამომდინარე, განუმეორებლობა შთაგონებით გამოწვეული პროცესისა, უპირველეს ყოვლისა ხასიათდება მხატვრის უძღურებით ხელახლა გამოიწვიოს თავის სულიერ

გამოცდილებაში შთაგონებულობის მდგომარეობა ანუ შემოქმედებითი (პოეტური) ექსტაზი, და საკუთარი ნების მიხედვით განახორციელოს ფანტაზიაში აღმოცენებული სახეები. შთაგონებული შემოქმედების თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ ხელოვანი ნებისმიერად ვერც გამოიწვევს და ვერც გაიმეორებს იმ სახეებს, რომლებსაც პოეტური ექსტაზის მომენტში ფანტაზია მიანიჭებს. ეს სახეები თავისი ბუნებით უადრესად ინდივიდუალურნი, ხელუყოფელნი და განუმეორებელნი არიან იმ გაგებით, რომ მათი აღმოცენებაცა და განქრობაც ხელოვანის ნებას არ ექვემდებარება...

ამგვარად, პოეტები თითქმის ერთნაირად გვიხატავენ შთაგონებულ მდგომარეობას; და ეს იმიტომ, რომ შთაგონება სხვადასხვა ხელოვანთა მიერ პრინციპში ერთნაირად განიცდება. არანებისმიერობა, უეცრობა, განუმეორებლობა და „უპიროვნობა“ ყოველი ხელოვანის შთაგონებული მდგომარეობისათვის ერთნაირად არის დამახასიათებელი.

რაც შეეხება შთაგონების გაგებას ფილოსოფიასა და ესთეტიკაში: ჯერ კიდევ პლატონმა შთაგონება განსაზღვრა როგორც მდგომარეობა „ატანილობისა“, „წვდომისა“, როგორც ხელოვანის სულიერი შერწყმის პროცესი **ღვთიურ** ძალასთან, იმ ღვთიურ ძალასთან, რომელიც მხატვრის არსებაში შეიჭრება შემოქმედებითი ექსტაზის დროს. ამ ექსტაზის დროს ხელოვანი „გაოგნებულობის“ მდგომარეობაში იმყოფება.

„გაოგნებულობა“ როგორც პლატონი გვამცნობს თავის „ფედროსში“ **ღვთით** შექმნილი მდგომარეობაა, ღვთით მონიჭებული მადლია და იგი ჩვეულებრივ კეთილგონიერებაზე (პრაქტიკულად მართებული აზროვნების გაგებით) მაღლა დგას. რადგან მასში (გაოგ-

ნებულობაში) გამოსჭვივის **ღვთიურის** წვდომა.

ასეთნაირად გაგებულ შთაგონება, – როგორც შეგონება მაღლიდან ანუ წვდომა უმაღლესისა, როგორც ფსიქიკური პროცესი „ატანილობისა“ ანუ **ღვთიურთან** შერწყმისა, – წარმოადგენს ამოუხსნელ, განსჯით ვერმისაღწევ და ვერამოსაცნობ გონების ქმედებას დაუშლელს ლოგიკურ კავშირებად და მიმართებებად. აქედან – გენიოსთა შემოქმედების ირაციონალური ხასიათი, განსხვავებით ჩვეულებრივი პოეტის „კეთილგონიერი“ პოეზიიდან, აქედან **ღვთიურთან** შერწყმის მისტიური შარავანდედი, როგორადაც ძველი ფილოსოფოსები გაიაზრებდნენ ხელოვანის შემოქმედების იდუმალ პროცესს, როგორც „დემენტია“. (არისტოტელე), ამაბილის ინსანია (ჰორაციუსი) ერთი სიტყვით, როგორც ამადლებას ობიექტურ სამყაროზე პოეტური „გაოგნებულობის“, პოეტური „გაშტერების“, პოეტური ექსტაზის დროს.

პლატონის გაგებით, "ატანილი" მხატვარი ჰკარგავს თავის ნებას, პიროვნულობას და შემოქმედებითი ექსტაზის მომენტში გარდაიქმნება უმაღლესი რიგის არსებად, რომელშიც ჩაისახა ღვთაება - დემონი. ეს უკანასკნელი კი გარდააქცევს ხელოვანს თავისი ნების დამჯერე იარაღად, თავისი ნების აღმასრულებლად. ამგვარი მდგომარეობა „ატანილობისა“, „ღვთის ნების აღმასრულებლად რომელიც ხელოვანს შთაგონებით ადავსებს, – პლატონის ფილოსოფიაში ატარებს „ენტუასის“ სახელს, რაიც აღნიშნავს **ღმერთთან** შერწყმის იდუმალებას.

პლატონის კონცეფციის მიხედვით ხელოვანი ქმნის არანებისმიერად, ე. ი. არა თავისი სურვილისამებრ; ღვთიური ძალა, უმაღლესი ნება გამოიყენებს მას როგორც „დამჯერე იარაღს“ როგორც „მსახურს“ იმისათვის, რათა

თავისი სურვილი გამოცხადდეს.

პლატონის თეორიამ და შთაგონებული შემოქმედების მის მიერ მოცემულმა დახასიათებამ, – როგორც „არანებისმიერი“, „ზეგანსჯითი ქმედება“ და შემოქმედებითი ექსტაზის მომენტში ღვთაებასთან ხელოვანის შერწყმის მისტიური აქტი, – უფრო კონკრეტული, ზუსტი, უფრო მრავალმხრივი განმარტება და დახასიათება პოვა შემდგომი დროის ევროპულ ფილოსოფიაში. ასე, მაგალითად, შთაგონებული შემოქმედების არანებისმიერობაზე, როგორც სულის ირაციონალურ სტიქიაზე, როგორც შეუცნობელ მოვლენაზე ხელოვანის არსებაში, მიგვითითებს შელინგი, ფ. შელინგი მხატვარს ადარებს განგებით დაღდასმულ ადამიანს, რომელსაც მუდამ თან სდევს მისი ნების შემოჭველი უღმობელი ბედისწერა.

შელინგის განმარტებით ხელოვანი არა მარტო არანებისმიერად, არამედ ერთგვარი შინაგანი წინააღმდეგობითაც ექვემდებარება შემოქმედებითი ძალის გამოღვიძებას მის არსებაში. ზუსტად ასევე თითქოსდა მისი ნების, ნისი სურვილის გარეშე, ობიექტურად არსებული საგნები და მოვლენები გადაიქცევიან მისი შემოქმედების საგნებად და მოვლენებად. განგებით დაღდასმული ადამიანის მსგავსად, – რომელიც ანხორციელებს არა იმას, რაც სურს ან რასაც მიზნად დაისახავს, არამედ იმას, რაც მან უნდა განახორციელოს მასზე გაბატონებული ბედისწერის ზეგავლენით, – ხელოვანი (როდესაც იგი დაიმუხტება მხატვრული იდეით) უნებურად ექვემდებარება რაღაც სხვა ძალას, რომელიც მას განაცალკევებს ჩვეულებრივ მოკვდავთაგან და აიძულებს გამოთქვას ან გამოსახოს ის საგნები და მოვლენები, რომლებიც ცხოვრებისეულად იქნებ არც განუცდია და რომელთა არსის სიღრმეს

ობიექტურად არა აქვს სასრული, ხელოვანის შემოქმედების გაგების ამავე პოზიციაზე დგას ე. ვ. ჰარტმანი თავის „ტრანსცენდენტალურ იდეალიზმში“.

ი. კანტი ხელოვანის უძღურებაში – ისწავლოს შთაგონებული შემოქმედება, განჭვრეტდა მისი სპეციფიკურობას, მის თანდაყოლილ, ბუნებრივ ძალას; ხოლო ჰეგელის გაგებით შემოქმედის შთაგონება „ექვემდებარება თითქოსდა სხვის ნებას“ ჰეგელის შეხედულების თანახმად, შთაგონება ხელოვანში გამოვლინდება, როგორც მისთვის უცხო ძალა, როგორც „არათავისუფალი პათოსი“ და მიუხედავად იმისა, რომ ხელოვნების ნაწარმოებს ჰეგელი თვლიდა ხელოვანის მიერ „თავისუფალი არჩევის შედეგად“ შექმნილ ფენომენს, თვით ხელოვანი მის გაგებაში, ისევე როგორც პლატონთან, არის „ღვთის ოსტატი“.

ამგვარად, პლატონისა და ზემოთ ხსენებულ ფილოსოფთა მიერ ხელოვნების შესწავლის სფეროში გამოქმუშავებული კონცეფციების თანახმად, შთაგონებისათვის დამახასიათებელია ეს სამი ძირითადი თვისება; **არანებისმიერობა, უეცარობა და უპიროვნება.** შეიძლება ითქვას, რომ ფსიქოლოგიამ მემკვიდრეობით მიიღო კლასიკურ ფილოსოფიასა და ესთეტიკაში დადგენილი ეს სამი თვისება შთაგონებისა და, ხელოვანთა შემოქმედებითი ცხოვრების, მათი ნაწარმოებებისა და „გამხელების შესწავლის საფუძველზე კიდევ მართებულად ჩასთვალა შთაგონების სწორედ პლატონისეული დახასიათება – განმარტების გაზიარებამ განაპირობა, რომ ჩვენი საუკუნის დასაწყისში, მხატვრული შემოქმედების მკვლევარებმა ფსიქოლოგიის სფეროში ააგეს ოკაზიონალისტური კონცეფცია მოქმედებითი პროცესისა. რომელიც განიხილავდა შემოქმედებითი აქტივობის ოთხ ტიპს: 1) შემო-

ქმედება როგორც ღვთის ემანაცია, 2) შემოქმედება როგორც ესთეტიკური ეროსი, 3) შემოქმედება როგორც დემონიზმი და 4) შემოქმედება როგორც ფსიქოლოგიური ავტომატიზმი.

რა თქმა უნდა, ფსიქოლოგიის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე, შთაგონებისათვის დამახასიათებელ სამ ძირითად თვისებას სხვადასხვაგვარ განმარტებას აძლევდნენ ფსიქოლოგები, სხვადასხვა მნიშვნელობას ანიჭებდნენ, და შთაგონებული მდგომარეობის შექმნას ხელოვანში სხვადასხვა ფსიქოლოგიურ წყაროებს გამოუძებნიდნენ (ასე, მაგალითად, შემოქმედებითობის საწყისის პრობლემა სულ სხვანაირად არის გადაჭრილი „მეტაფიზიკურ ფსიქოლოგიაში“ და სულ სხვანაირად – მის აღმოცენებულ „ემპირიულ ფსიქოლოგიაში“; მითუმეტეს, სულ სხვანაირი დასაბუთებულობისა და ფსიქონალიზის დებულებათა შუქზე).

ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით, ამ სამ თვისებათაგან „უპიროვნო ხასიათი“ ყველაზე საინტერესო და შთაგონებისათვის ყველაზე სპეციფიკური დამახასიათებელი თვისებაა, შთაგონებულ მდგომარეობას სხვადასხვა ხელოვანი სხვადასხვანაირად განიცდის, მაგრამ „რა გინდ განსხვავებული თავისებურებით არ განიცდებოდეს შთაგონება ხელოვანის მიერ, თავისი არსით იგი მუდამ არაპიროვნებისეულია, ანუ ეს ისეთი მდგომარეობაა, რომელიც არ შეიძლება გამომდინარეობდეს, არ შეიძლება დაიბადოს თავისი თავის შემმეცნებ ინდივიდში“ [1] ის ფსიქოლოგიური მომენტი, რასაც თ. რიბო და მისი წინამორბედი თუ მისი შემდგომი ფსიქოლოგები და ესთეტიკოსები (მაგალითად ნ. ო. ლოსსკი) გულისხმობდნენ შთაგონების „უპიროვნო ხასიათში“, მართლაც უადრესად დამახასიათებელია შემოქმედებითი ექსტაზით

შეპყრობილი ხელოვანისთვის. მაგრამ რამდენად მართებულია ამ მომენტის გამო შთაგონება ჩავთვალოთ არაპიროვნებისეულ მდგომარეობად? რას წარმოადგენს და რამდენად არაპიროვნულია თვით ის ფსიქოლოგიური მომენტი.

თავის „ზოგად ფსიქოლოგიაში“ შთაგონებისა და ინსპირაციის საკითხს რომ ეხება, დ. უხნაძეს მოჰყავს ფრებეს ციტატა, რომელიც მართლად დამაჯერებლად გადმოსცემს ხელოვანის შთაგონებული მდგომარეობისათვის ნიშანდობლივ ფსიქოლოგიურ სურათს: „დასაწყისში ერთგვარი ინსტიქტის მსგავსი მდგომარეობა განიცდება. შემდეგ ერთბაშად წინ მიისწრაფი, თითქოს ნახევრად ცნობიერ მდგომარეობაში, და სრულად არ იცი, რა გამოძრავებს, რა ხდება შენში, ნებისმიერი ჩარევა აქ ვერ შეეღის საქმეს... განსაკუთრებით ხელსაყრელ პირობებს შთაგონებისათვის ისეთი მდგომარეობა ჰქმნის, როდესაც ყოველდღიური ცნობიერება თავისუფალია, როდესაც ჩვეულებრივი ყოველდღიური ცხოვრების ამოცანები არ დაგტრიალებს თავს... როდესაც შენი საკუთარი თავი აღარ გახსოვს ისე ხარ გადასული ჭვრეტაში“ [2]. „საკუთარი თავი აღარ გახსოვს, – ხელოვანის შთაგონებული მდგომარეობისა და ინსპირაციის ამგვარი განმარტება თითქმის ზუსტად თანხვედება ექსტაზის ცნებაში ნაგულისხმევ შინაარსს. შემოქმედებითი ექსტაზი – ეს არის განსაკუთრებული, დროებითი მდგომარეობა. რომელაც თან ახლავს ინსპირაციის იდეის უშუალო წვდომის პროცესს.

განწყობის თეორიის შუქზე რას უნდა გულისხმობდეს ექსტაზი? როგორი ფსიქოლოგიური ახსნა შეიძლება მოვუძებნოთ ექსტაზურ მდგომარეობას?

ექსტაზური მდგომარეობა გულისხმობს მთლიანად ინდივიდის და, განსაკუთრებით,

მისი ფსიქიკური ძალების მობილიზებას ცნობიერების ყველა პროცესთა კონცენტრაციასა და გამძაფრებას ინდივიდის ისეთი მზაობის შექმნის მიზნით, რომელიც უზრუნველყოფს, ერთი მხრივ, მის მიერ მომწოდებული განწყობის, არაცნობიერი ფსიქიკურის მიმართულების მიღება – გაცნობიერებას, ხოლო მეორე მხრივ – ამ მიმართულების გონებით წვდომას, განჭვრეტას, განმსჭვალვას, არაცნობიერი ფსიქიკურის სფეროში შეღწევას.

როგორც ვხედავთ, ინსპირაციისა და შთაგონების შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს ხელოვანის ფსიქიკური ძალების უაღრეს მობილიზებასა და კონცენტრაციასთან. ხელოვანის ფსიქიკის ასეთი კონცენტრაციის დროს ხდება, ერთი მხრივ, ურთიერთშერწყმა პოეტის ცნობიერების პროცესებისა (აზროვნება, ფანტაზია, ნებელობა, ემოცია). ხოლო მეორე მხრივ ხდება თანდათანობითი დაახლოება პოეტის ფსიქიკის ცნობიერ და არაცნობიერ სფეროთა.

ფსიქიკის ორი სფეროს დაახლოება, ურთიერთგამსჭვალვა სულ უფრო და უფრო ამძაფრებს ცნობიერების პროცესთა აქტივობას მანამ. სანამ არ მოხდება რაღაც მსგავსი მოკლე ჩართვისა“ – ანუ სანამ ცნობიერების პროცესთა ქმედების სიმძლავრე არ მიაღწევს „შესაძლებლობის ზღვარს“ არ მიაღწევს „კრიტიკულ წერტილს“. ეს მომენტი – კულმინაციური მომენტია ფსიქიკის ორი სფეროს ურთიერთშერწყმის, ურთიერთგანმსჭვალვის პროცესისა, რომლის დროსაც ცნობიერი ფსიქიკური „სახტად რჩება“ არაცნობიერი ფსიქიკურის წინაშე – ამ უკიდვანო სივრცის, ამ უძირო უფსკრულის წინაშე, სადაც, თურმე, ცნობიერისთვის არაფერი ისეთი, რასაც იგი შესძლებდა ჩასჭიდებოდა: არავითარი აზრი როგორც აზრი, არავითარი გრძნობა როგორც გრძნობა, არავითარი სახე, – მხოლოდ მიმა-

რთულებები, როგორც თავალმეუველები დინებანი ატმოსფერული, როგორც მოჩვენებანი, რომელთაც არა თუ ხედავ, მხოლოდ გუმანით განიცდი თითქოს ზურგს უკან აღევნებულებს.

ეს „სახტად დარჩენა“ არის კიდევ, ერთი მხრივ, უკანასკნელი ზღვარი ცნობიერების შეღწევისა (შეღწევის შესაძლებლობისა) არაცნობიერის სფეროში; მეორე მხრივ კი – ზღვარი, მაუწყებელი არაცნობიერის გამარჯვებისა, როდესაც მას მას დრო დაუდგება დაუკითხავად შეიჭრას „სახტად დარჩენილი“ ცნობიერების სამფლობელოში. კულმინაციური მომენტი ექსტაზური მდგომარეობები – ეს არის არაცნობიერის მიმართულების, მომწიფებული განწყობის გამოცხადება ცნობიერებაში პოეტური ხატის სიმბოლოთი.

ის ფაქტი, რომ მხატვრული შემოქმედებითობის სფეროში არაცნობიერი ფსიქიკურის მიმართულება პოეტური ხატის სიმბოლოთი გამოცხადება ცნობიერებას, მეტყველებს შემდეგზე: ცნობიერი ფსიქიკურის ყველა ასპექტთან, მხატვრული შემოქმედებითობის სფეროში. ფანტაზია პირველი ღებულობს "არაცნობიერის შემოტევას" რათა წარუდგინოს იგი ცნობიერის სფეროს ამ სფეროსთვის მისაღები (შესაფერისი) ფორმით; ფანტაზია პირველი გამოდის არაცნობიერის წინაშე იმ „სახტად დარჩენის“ უმოქმედო მდგომარეობიდან და პირველი იწყებს მასზე დაკისრებული ფუნქციის აღსრულებას, – გადასწყვეტს რა განწყობის მიმართულებას პოეტური ხატის სიმბოლოში, ამით იგი საწყისს დაუდებს ცნობიერების ყველა ასპექტთა ამოქმედებას გარკვეული მიმართულებით.

ამგვარად, მხატვრული შემოქმედებითობის სფეროში ფანტაზია ყველაზე ახლოს არის „განლაგებული“ არაცნობიერი ფსიქიკურის სფეროსთან და პირველი უკვალავს არაცნო-

ბიერის მიმართულებას გზას ცნობიერის სფეროში ანუ, ასრულებს ფუნქციას შემაკავშირებელი რგოლისა მათ შორის. და სწორედ იმიტომ, რომ მომწიფებული განწყობის ცნობიერებაში გამოცხადების აქტს წინ უძღვის და თან დაჰყვება ექსტაზური მდგომარეობა. პოეტური ხატის აღმოცენება, პოეტური ხატის ბუნება და აქტივობა ატარებს არანებისმიერ და თითქოს უპიროვნო ხასიათს.

სინამდვილეში პოეტური ხატის გამოცხადებასთან დაკავშირებული მდგომარეობა ხელოვანისა – ეს მისი ღრმად პიროვნული მდგომარეობაა, რადგან შექმნილია იგი მისი პიროვნებისთვის კუთვნილი არაცნობიერი ფსიქიკურის აქტივობის საფუძველზე, და ის, რომ ამ მდგომარეობის შექმნას არაცნობიერი ძვრები განაპირობებს, არ უარყოფს ამ მდგომარეობის პიროვნულ ხასიათს. თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ შთაგონებული ექსტაზური მდგომარეობა ღრმად პიროვნულია იგი მაინც უცხო თუ გაუცხოებული მდგომარეობაა ხელოვანისთვის, როგორც ინდივიდისთვის იმდენად, რამდენადაც განტვირთულია ხელოვანის, როგორც ინდივიდის, სუბიექტური ინტერესებისაგან და ცხოვრებისეული ინდივიდის ფიქსირებული განწყობებისგან, მისწრაფებებისაგან და თვით მსოფლგანცდითი გრძნობებისგანაც, ამიტომაც, ტრანსსუბიექტურის [3] ცნება ყველაზე შესაფერისად მიგვაჩნია ამ მდგომარეობის განსახაზღვრავად.

ამგვარად, თუ სხვადასხვა მეტაფიზიკური თეორიების წარმომადგენლები, შთაგონებისა და შემოქმედებითი ფანტაზიისთვის დამახასიათებელ, სხვადასხვა თვისებების გათვალისწინებით, ირაციონალურ კონცეფციებს აგებდნენ ხელოვნების სფეროში (რამაც ყველაზე აშკარა და სრულყოფილი გამოვლენა პოვა ე. ჰარტმანის „არაცნობიერის ფილოსო-

ფიასა“ და „მხატვრული შემოქმედებითი ფანტაზიის „ქმედების“ მისეულ განმარტებაში), ჩვენ ყველა საბუთი გვაქვს, რათა შთაგონების ეს თვისებები და პოეტური ხატის აღმოცენება დაეუკავშიროთ და დაეუქვემდებაროთ ხელოვანის ცნობიერებაში მომწიფებული განწყობის გამოცხადებას.

ხელოვანის შთაგონებული მდგომარეობისთვის სპეციფიკურად ის არის დამახასიათებელი, რომ მომწიფება ახალი მიმართულებისა, ასევე ცნობიერებაში მისი გამოცხადება და აქტივობა თრგუნავს, ახშობს ცხოვრებისეულ – სუბიექტურ მისწრაფებებს ხელოვანში. ეს კი უცხო და საპირისპიროა ხელოვანის, როგორც ინდივიდის, ჩვეულებრივი თვითშეგრძნებისთვის, შთაგონებისა და პოეტური ხატის აღმოცენებისთვის მისი ჩვეულებრივი თვითშეგრძნებისთვის. შთაგონებისა და პოეტური ხატის აღმოცენებისთვის დამახასიათებელი „უპიროვნო მდგომარეობა“ ჩვენ უნდა გვესმოდეს სწორედ ასე – როგორც გაუცხოება თუ განდგომა ხელოვანისა მისივე პირადულ-ცხოვრებისეული ჩვეულებრივი მდგომარეობიდან, ანუ, როგორც მისი ტრანსსუბიექტური მდგომარეობის შექმნა. შთაგონებული ხელოვანის „უპიროვნო მდგომარეობა“, ეს არის მდგომარეობა „მომენტალური პიროვნებისა“.

შთაგონების დროს, ინსპირაციის მომენტში ტრანსსუბიექტური მდგომარეობის შექმნას, ჩვენი გაგებით, უნდა განაპირობებდეს ორი შინაგანი, საკუთრივ ფსიქოლოგიური მიზეზი: უფრო ღრმა მიზეზია – აქტივობა პირველადი განწყობისა, მისი გამორკვევის პროცესი; ნაკლებად ღრმა და მასზედ უშუალო – განწყობის მომწიფება და გამოცხადება ცნობიერების სფეროში პოეტური ხატის სიმბოლოთი, ფილოსოფიურ ასპექტში ამ მდგომარეობის შექმნის პროცესი შეიძლება ასე შეფასდეს როგორც შინაგანი

დაძლევა-გადალახვა „თავისთავად არსებობის“ წინაღმდეგობებისა, ანუ როგორც დაძლევა-გადალახვა თვით ინდივიდში არსებული წინააღმდეგობისა კერძოსა (სუბიექტურისა) და საყოველთაოს (ობიექტურს) შორის. ამ წინააღმდეგობების გადალახვა განხორციელდება ხელოვანის ცნობიერებაში პოეტური ხატის სიმბოლოთი მომწიფებული განწყობის გაცხადების ძალით, რომლის მეშვეობით გარკვეული მიმართულებითა და კონკრეტული ფორმით გამოიხატება იდეალი ხელოვანისა. პოეტური ხატი ეს არის ერთ-ერთი „განშტოება“ ხელოვანის იდეალისა საერთოდ, მისი ერთ-ერთი კონკრეტული გამოვლინება გარკვეული მიმართულებით, და მასში, როგორც ხელოვანის იდეალში საერთოდ, კონცენტრირებულია სუბსტანციონალური შინაარსი სინამდვილისა, რომელსაც თავის აგებულებაში გულისმობს ხელოვანის პიროვნების სტრუქტურა. პოეტურ ხატში, ისევე როგორც იდეალში, ინდივიდუალურად არის გადაწყვეტილი ზოგადი; მაგრამ ეს ზოგადი აქ გარკვეული, დაზუსტებული მიმართულების ფოკუსშია გარდატეხილი. ამიტომ განსაზღვრავენ ესთეტიკაში პოეტურ ხატს, როგორც იდეალურ სახეს, როგორც ისეთ სიმბოლოს, რომელშიც კონკრეტულ გადაწყვეტას პოულობს ხელოვანის იდეალი. პოეტური ხატის არსისა და მის აღმოცენებასთან დაკავშირებული ხელოვანის სულიერი მდგომარეობის სწორედ ასეთი გაგება ქმნის იმ წინაპირობას, რომ შევაფასოთ და განვსაზღვროთ იგი როგორც ტრანსსუბიექტური ფენომენი.

ინსპირაციის დროს მომწიფებული განწყობის აქტივობა მისი გამოცხადების პროცესი, ხელოვანის ცნობიერებას თითქმის მთლიანად იმორჩილებს და იქვემდებარებს; ეს პროცესი ხელოვანის ფსიქიკის აქტივობის წინა პლანზე მიმდინარეობს. რაც იწვევს მასში

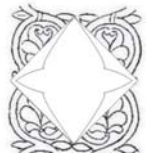
უნებულ და თითქმის უსაგნო ემოციურ დაძაბულობას. ემოციურ აღგზნებას და რასაც თან სდევს „შეფერხებები“ ცნობიერებისა. თვით გამორკვევა და მომწიფება კი განწყობისა, ანუ ფორმირება ახალი მიმართულებისა, ხდება ცნობიერების უშუალო ჩარევის გარეშე, ხელოვანის ნებელობისაგან დამოუკიდებლად. ეს კანონზომიერი პროცესია ფიზიოლოგიის თვალთახედვითაც: ნერვულ ენერჯიას აქვს ტენდენცია უპირატესად დახარჯოს რომელსამე ერთ პოლუსზე, და მხატვრულ შემოქმედებით პროცესში, კერძოდ, ინსპირაციის დროს „არაცნობიერი აზროვნების“ ცენტრებში ენერჯეტიკული ხარჯვის ყოველგვარი გაძლიერება, თავის მხრივ, თავისთავად იწვევს უმაღლესი ნერვული სისტემის ცნებითი აზროვნების აპარატის რეაქციათა დასუსტებას, ინსპირაციისა და მხატვრულ შემოქმედებით პროცესში განწყობის ფუნქციობის სწორედ ასეთი გაგებიდან გამომდინარე უნდა გავიაზროთ და მართებულადაც ჩავთვალოთ თ. რიბოს ის დებულება, რომ მთელი შემოქმედებითი პროცესის მანძილზე შთაგონებული მდგომარეობა ხელოვანისა „ინარჩუნებს უპიროვნო ხასიათს“ [4]. შთაგონებული მდგომარეობის სწორედ ამ თავისებურების ძალით განიცდის ხელოვანი პოეტურ ხატს ისე, როგორც „რადაცას გარედან მოსულს, როგორც ზეშთაგონებას“ [5].

აქედან გამომდინარე, პოეტური ხატის როგორც სიმბოლოს აღმოცენება გულისხმობს ცნობიერების ინფორმირებას „ახალი მნიშვნელობით“, „ახალი გადაწყვეტილებით“ (იდეის ჩანასახი); მეორე მხრივ, იგი გულისხმობს ცნობიარებადელის გამოცხადებასა და ტრანსსუბიექტურის მომენტს.

განწყობის თეორიის პოზიციებიდან პოეტური ხატის ასათი შეფასება განმარტავს მხატვრული შემოქმედების „არაცნობიერ სტი-

ქიას“ და მხატვრული ფანტაზიის „არანების მიერ ხასიათს“. ამით განწყობის თეორია ნიადგას აცლის ყოველგვარ მეტაფიზიკურ თეორიებს ხელოვნების სფეროში, რომლებიც ხელოვანის სულში „იდეებისა“ და „სახეების“ გამოვლინებას მიაწერენ სუპრემენტალური ზეადამიანური ძალების „გარედან ზემოქმედებას განწყობის ფსიქოლოგიის შუქზე ნათელი ხდება, რომ ყველა ის „სუპრემენტალური ძალები“ თვით ადამიანის არსებაშივეა ნაგულისხმევი. მეორე მხრივ, ფილოსოფიასა თუ ფსიქოლოგიაში ვულგარული მატერიალიზმის მიმდევართა საპირისპიროდ, განწყობის თეორიის პოზიციებიდან სრულიად ბუნებრივი, გასაგები და მეცნიერულ ახსნას დაქვემდებარებადი ხდება გოეთეს ის სიტყვები, რომ გამონაგონი თავად უნდა გამოეცხადოს პოეტს ისე, როგორც **ღეთის** მიერ ნაბოძები და უნდა ეუბნებოდეს: "აი, ჩვენ აქ ვართ!" და თუ თანამედროვე გერმანული ფილოსოფოსი ნ. ჰარტმანი, თავის „ესთეტიკაში“, შემოქმედების პროცესში ჩართული ხელოვანის „შექმნისკენ მაიძულებელ აქტს, რომელიც გამორიცხავს ცნობიერების მოვლენათა თანხლებას“, აფასებს მხოლოდ მისი (ე. ი. შემქმნელი აქტის) გარეგნულად გამოვლინებისდა მიხედვით – იმ მკვლევართათვის, რომელიც განწყობის თეორიას დაეყრდნობა. თვით „შემქმნელი აქტის არსის“ მეცნიერული გაანალიზების, ანუ, პოეტური ხატის ამოცნობის გზისახება მის ონტოგენეზში.

ყველა მხატვრული სახეების მსგავსად, პოეტური ხატი ხელოვანის ცნობიერებაში აღმოცენდება ფანტაზიის ქმედების მეშვეობით, აღმოცენდება როგორც ფანტაზიის პროდუქტი, ოღონდ ასე არ უნდა გვესმოდეს, თითქოს ხელოვანის ფანტაზიაში სახეების აღმოცენება განპირობებული იყოს მხოლოდ ნერვული სისტე-

მით შექმნილი, ამა თუ იმ ემოციური მდგომარეობის ცენტრალური გადაწყვეტისათვის საჭირო პირობებით, ან მხოლოდ ადამიანის ფსიქიკოსათვის სპეციალურად დამახასიათებელი თვისებებით – გამოხატოს ესა თუ ის ემოციური მდგომარეობა სახეობრივ წარმოდგენებში. ყველაფერი ეს წარმოადგენს „შიშველ“ ფსიქოფიზიოლოგიურ შესაძლებლობას. ეს შესაძლებლობა კი არ შეიცავს იმ ძალებს, ფანტაზიაში ამ ელემენტთა გარკვეული მიმართულებით კომბინირებას რომ განაპირობებს. თვით წარმოსახვის არსი კი ამ ელემენტებიდან გარკვეული შინაარსების შექმნაში მდგომარეობს.

საიდან ჩნდება ეს ძალები და ის ელემენტები, რომელთა კომბინაციის გზით ფანტაზიაში აიგება მხატვრული სახეები? პასუხი აქ ერთადერთი შეიძლება არსებობდეს – გამოცდილებიდან. მხატვრული სახეები ფანტაზიაში ამოიზრდებიან გამოცდილებით გაპოხიერებულ ნიადაგზე. გამოცდილება კი რა თქმა უნდა, ადამიანის ქმედითი ცხოვრების, მისი მოღვაწეობის გზით შეიქმნება. გამოცდილების წარსული ქმნის თუ როგორ ფიქსირდება წარსული ადამიანის არსებაში და, გამოცდილებად ჩამოყალიბებული, როგორ ასაზრდოებს შემოქმედებით ფანტაზიას, ზედმიწევნით სიზუსტით დ ნათლად ჩანს რილკეს ამ სიტყვებში: „რომ დაწერო ერთი ბჭკარიც კი, უნდა იცოდე ქალაქები, ადამიანები და საგნები, უნდა იცნობდე ცხოველებს, გრძნობდე როგორ დაფრინავენ ჩიტები, უნდა გესმოდეს როგორ იშლებიან პატარა ყვავილები დილაობით... უნდა შეგეძლოს ხელახლა იოცნებო ჯერ გაუფლელ და უცნობ გზებზე, იხსენებდე მოულოდნელ შეხვედრებსა და იმ გამომშვიდობებათა წამებს, რომელთა მოახლოებასაც, მანამდე, წინასწარ ხვდებოდი; აღიდგინო მესიერებაში ბავშვობის დღეები, ჯერ კიდევ

ამოუხსნელი... და მაინც ცოტაა ეს მოგონებები: უნდა გქონდეს მათი დავიწყების უნარიც და, შემდეგ, უცნაურის თრთოლვით ელოდე მათ ხელახლა აღმოცენებას, რადგან საჭიროა, არა თავად მოგონებები. მხოლოდ მაშინ, როდესაც ისინი გადაიქცევიან ჩვენს შიგნით ჩვენსავე არსებად, ხორცად, სისხლად, მზერად, მიმიკად, ქცევად და გახდებიან უსახელონი, როდესაც მათ ვეღარ განასხვავებ საკუთარი თავისაგან, – მხოლოდ მაშინ შეიძლება აღმოცენდეს ისეთი არაჩვეულებრივი მომენტი, როდესაც რომელიმე იმათაგანი ამოსხლტდება, ამოცურდება და ლექსად გადმოიდვრება“. რილკე აქ შეუფარავად ამბობს, რომ მხატვრული სახეთა აღმოცენებაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს არა თვით შთაბეჭდილებებს და მათ გახსენებას, არამედ იმ შთაბეჭდილებებს და მოგონებებს, რომლებიც გადაიქცევიან ხელოვანის „ხორცად“, სისხლად, მზერად“ და გახდებიან „უსხეულონი“, განუყოფელი ხელოვანის არსებისაგან, გადალახულ გრძნობათა, წარსულში განცდილ მოვლენათა გარდაქცევა „უსხეულოდ“, ხელოვანის არსებისაგან განუყოფლად, მეტყველებს მათ გადასვლაზე არაცნობიერის სფეროში, რომელიც წარმოადგენს კიდევ გამოცდილების სათავეს. ადვილად მისახვედრია, რომ რილკეს მიერ აღნიშნული ეს შთაბეჭდილებები და მოგონებები წარმოადგენს ხელოვანის არსებაში „გაუცნობიერებლად არსებული ხსოვნის“ კუთვნილებას, მის ფსიქო-ფიზიკურ სტრუქტურაში აღბეჭდილი გამოცდილების კუთვნილებას.

ინდივიდის გამოცდილებაში, მის მთლიანპიროვნულ მდგომარეობაში გადასვლისა და ფიქსირების შედეგად წარსული გამუდმებით და გაუცნობიერებლად მას თან დაჰყვება და მონაწილეობას ღებულობს მის მიერ აწმყოში განხორციელებული ყოველგვარი ქცევის პრო-

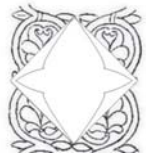

ცესში: რაც კი ადამიანს ოდესმე აღუქვამს, განუცდია, თუ მოუსურვებია თუ მოუმოქმედია, – თვით მისი ადრეული ბავშვობის თუ ყრმობის მისწრაფებები ზრახვები თუ ოცნებები, – ყველაფერი ეს ელტვის აწყმოს, რომელიც თავის მხრივ, ყოველთვის მზად არის შეითვისოს შეისისხლხორცოს და შეუერთდეს წარსულს; ყველაფერი ეს აქ არის, აწყმოში მყოფი ინდივიდის შიგნით, და შიგნიდან აწყვება მისი ცნობიერების ზღურბლს. წარსული, გამოცდილებად ქცეული, გავლენას ახდენს ჩვენს აწყმოს სურვილებზე, ზრახვებზე და ესე იგი, ჩვენს ქცევაზე უმთავრესად გამოცდილებაზეა დამოკიდებული ადამიანის მოქმედება რაიმე გარკვეული მიმართულებით, თუმცა, ისიც არის, რომ მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილი გამოცდილებისა გვამცნობს თავის თავს, – მისი მხოლოდ შორეული გამოძახილები თუ გაარღვევენ ზღურბლს ცნობიერებისა. ადამიანის ფსიქიკის ერთ-ერთ უძირითადეს დამახასიათებელ თვისებას წარმოადგენს წარსულის კონსერვაცია, დაცვა, შემონახვა და მისი ჩართვა აწყმოსში მიმდინარე აქტებში... ადამიანის ფსიქიკაში წარსულისა და აწყმოს ურთიერთკავშირის სწორედ ასეთი გააზრებიდან გამომდინარე ასკენის ა. ბერგსონი: „თუ წარსული განუწყვეტლივ იზრდება, იგი უსასრულოდ გროვდება და ინახება კიდევ“.

ა. ბერგსონის ეს ფორმულა ეჭვს არ იწვევს ისევე, როგორც ყველასათვის აშკარა ფაქტი ადამიანის მიერ გამოცდილების დაგროვებისა. ოღონდ ფსიქიკის ეს თვისება – შეინახოს წარსული აწყმოსში – ა. ბერგსონს გამოჰყავს „თავის ტვინის მექანიზმის“ ქმედებიდან რომელსაც კიდევ აკისრია გამოამწყვდილოს ეს ყველაფერი (წარსული – ა. ვ.) არაცნობიერის სამკვიდროში და წარავლინოს ცნობიერებაში მხოლოდ ის, რაც ნათელს მოჰყვანს

ადამიანის ახლანდელ მდგომარეობას, დაეხმარება სამოქმედოდ უკვე განმზადებულ – მომართულ ადამიანს, რათა მან, ბოლოს და ბოლოს, განახორციელოს სასარგებლო სამუშაო“. ამით ა. ბერგსონი თავის ტვინს მიაწერს იმას, რაც არ წარმოადგენს მის ფუნქციას. ადამიანის თავის ტვინის ფუნქცია მდგომარეობს ცნობიერის ქმედებისთვის სათანადო პირობების შექმნაში და მას, ყოველთვის აწყმოში და აწყმოზე მომუშავეს, არასდროს არ მოუვა „აზრად“ შეაკავოს წარსული, გამოამწყვდილოს იგი არაცნობიერის სამკვიდროში და შემდგომ, აღმოაჩინოს და გადაგზავნოს ცნობიერების ზღურბლის გავლით მხოლოდ ის „ცოდნა“, რომელიც დაეხმარება ადამიანს აღასრულოს სამუშაო, რომლის აკარგვიანობის მიმართ თვით ტვინი სავსებით ინდიფერენტულია. ამგვარად, ა. ბერგსონი თავის ტვინის ფუნქციას იმას მიაწერს, რაც წარმოადგენს ფუნქციას არაცნობიერი ფსიქიკურისა. ცნობიერების სფეროში წარსული „თავის ტვინის მექანიზმის“ (უმაღლესი ნერვული სისტემის ფუნქციონების) წყალობით კი არ ინახება, და გროვდება, არამედ არაცნობიერი ფსიქიკურის, ჩვენს გაგებაში, განწყობის ამრეკლავის ბუნების ძალით.

განწყობა არ უნდა გვესმოდეს მხოლოდ როგორც მექანიზმი, გაუცნობიერებლად გადაამუშავებელი ქმნადობის შედეგად ასაზრდოვებს ინდივიდს ამა თუ იმ სწრაფვებითა და მოთხოვნილებებით. რათა მან გარკვეული ქცევა განახორციელოს. განწყობა ეს არის ინდივიდის აგრეთვე ინდივიდის წარსულის („მთვლემარე“, წარსულში გადალახული ფიქსირებული განწყობები) არაცნობიერი სათავსო, ის არაცნობიერი სფერო, რომელიც უსასრულოდ მდიდრდება და იზრდება ინდივიდის მთელი ცხოვრების მანძილზე. იმ ფაქტს, რომ გამოც-

დიდებად ქცეული წარსული სხვადასხვაგვარად გამოვლინდება ამა თუ იმ მოთხოვნილებებსა თუ სწრაფვებში, „რომლებიც გვაიძულებენ ვიმოქმედოთ გარკვეული გზით“ (ა. ბერგსონი), თუ შევუფარდებთ ექსპერიმენტალურად დასაბუთებულ იმ დებულებას, რომლის მიხედვითაც ინდივიდის ცნობიერ აქტივობას განწყობა წარმართავს და რომ განწყობები გვევლინებიან ინდივიდის ინტელექტუალური ქმედების ბიძგის მიმცემ, მასაზრდოებელ და წარმმართველ ძალებად, – თუ ამ ფაქტსა და ამ დებულებას ერთმანეთს შევუფარდებთ, ბუნებრივად უნდა დავასკვნათ ისიც, რომ ინდივიდის მთლიანად ფსიქოფიზიკურ სტრუქტურაში წარსულის (გამოცდილების) ერთერთ სპეციფიკურ, მისი საერთოდ ცნობიერი მოქმედებისათვის და, განსაკუთრებით, მხატვრული შემოქმედებითი მოღვაწეობისთვის ყველაზე მთავარ, გადამწყვეტი მნიშვნელობის მქონე სათავსოს არაცნობიერი ფსიქიკური წარმოადგენს. ჩვენს გაგებაში ამ „გამოცდილების სათავსოს“ კერძოდ უნიტარული განწყობა წარმოადგენს, რომელიც აწყმში შექმნილ ყოველ ახალ სიტუაციას, ინდივიდის ყოველ ახალ ამოცანას მზად არის უპასუხოს ადეკვატური მიმართულებით – იმ მიმართულებით, პოეტური ხატის სიმბოლოთი რომ გამოცხადდება ხელოვანის ცნობიერებაში. თვით მიმართულებები განწყობისა სხვა არაფერია, თუ არ ხელოვანის მთლიანპიროვნული მდგომარეობის სტრუქტურის შემადგენელი ელემენტები, რომლებიც თავიანთ თავში ატარებენ ობიექტური სამყაროს საგანთა და მოვლენათა სპეციფიკას (ასახულს არაცნობიერი ფსიქიკურის სფეროში ამსახავის – ინდივიდის მიერ მისი სუბიექტური ფაქტორების შესაბამისად შეიძლება ითქვას, ეს ელემენტები წარმოადგენენ ინდივიდში გაუცნობიერებლად არსებულ, განწყობაში

ასახული ობიექტური სამყაროს საგანთა და მოვლენათა „ინდივიდუალურ მნიშვნელობებს“. ამგვარად, ის მექანიზმი, რომელიც გამოცდილებად გარდააქცევს ინდივიდის წარსულს, ფსიქიკის სფეროშივე უნდა ვიგულოთ.. ეს მექანიზმი – ინდივიდის ფსიქიკას არაცნობიერ და ცნობიერ სფეროთა დიალექტიკური ქმედებაა, და მათი ურთიერთკავშირის განხორციელებაა, ანუ, იგი არის თვისება თვით ფსიქიკისა, რომელიც მოქმედებს ამ ორ სფეროთა ამსახველი ბუნების ძალით.

პოეტური ხატის სიმბოლოთი მომწიფებული განწყობის გამოცხადება, გარკვეული მიმართულებით მუშაობის უძლეველ შინაგან ტენდეციას [6] ბადებს პოეტში. საკუთარ შემოქმედებით პროცესზე ხელოვანთა გამონათქვამები სწორედ იმას მოწმობს, რომ ამ დროს მათა არსება მთლიანად „დამუხტულია“ პოეტურ ხატში გადაწყვეტილი მიმართულებით. ამ დროს ისინი ესწრაფვიან ერთადერთ მიზანს – და ესწრაფვიან შინაგანი იძულებით – რომ ის „უეცარი ხილვა“ მათ ხელთ არსებული, მათი ხელოვნებისათვის განკუთვნილი საშუალებით გადმოსცენ: პოეტმა – სიტყვით, მხატვარმა – საღებავებით, კომპოზიტორმა – ბგერებით. სწორედ ამ ტენდეციის შინაგანი ხასიათი ანიჭებს ნამდვილ ხელოვანს უჩვეულო ძადას, ამტანობას, მიზანდასახულობას, სწორედ ამ შინაგანი მაიძულებელი ტენდეციის ძალით არის განპირობებული ის, რომ ნამდვილი პოეტი, როგორც ე. ა. ბარატინსკი ამბობს, „თუნდაც უკაცურ კუნძულზე დაასახლო, ისეთივე გულისყურით შეუდგება ლექსის დახვეწას, როგორც ამას აკეთებდა ლიტერატურის მცოდნე და მოყვარული საზოგადოების წრეში მყოფი.

პოეტური ხატის, როგორც შინაგანი ტენდეციის ნიშანდობლივი თვისებები იმაზე მიგვითითებს, რომ მას ვერ ვუწოდებთ ფორ-

მას ამ ცნების ჩვეულებრივი და დაკანონებული გაგებით (რაც გულისხმობს წარმოსახვაში გრძნობადკონკრეტული საგნებისაგან შექმნილ, გამოკვეთილ სურათოვნებას) აშკარა სურათოვნება (მხედველობაში გვაქვს გრძნობადკონკრეტულ საგანთა ასოციაციური შეპირისპირების საფუძველზე შემდგარი ფენომენი ანუ „შთაბეჭდილებები საგნებზე“) მხატვრული აზროვნების პროცესში აღმოცენებული მეტაფორებისთვის უფრო არის დამახასიათებელი. და თვით მეტაფორებსაც ერთნაირად არ ახასიათებს გამოკვეთილი სურათოვნება, მათი შემადგენელი ელემენტების კონტურთა სიაშკარავე. მით უმეტეს ეს ითქმის პოეტურ ხატზე. პოეტური ხატის შემადგენელ ელემენტებზე, როგორც გრძნობად – კონკრეტულ სიმბოლურ ფორმებზე, მსჯელობა თითქმის შეუძლებელია, როდესაც საქმე ეხება თავდაპირველ მოცემულობას პოეტური ხატისა, თვით არსს მისი ბუნებისა, პოეტური ხატი წარმოადგენს ცნობიერებაში აღმოცენებულ ობიექტს, როგორც შემადგენელ, ნაწილებად დაუშლელ მთელს, და მთელს, როგორც სიმბოლოს, და სიმბოლოს, როგორც ცნობიერებაში გაცხადებული განწყობის მნიშვნელობას, რომელიც (ხატი) თავის მოცემულობაში (მთელში) გულისხმობს სურათოვნად გამოვლენის მრავლნაირ შესაძლებლობას. პოეტური ხატი თავის თავში არ შეიცავს „გამოსახვის საშუალებებს“, როგორც მის შემადგენელ ელემენტებს (მსგავსად ამ მეტაფორებისა, რომლებიც ლექსში ხელთ გვეძლევიან), არამედ გულისხმობს მხოლოდ შესაძლებლობას სიტყვიერი ხატების ასეთად გამოვლენისა.

პოეტურ ხატს არ შეიძლება მიეწეროს სურათოვნება ამ სიტყვას ჩვეულებრივი გაგებით) თუნდაც იმიტომ, რომ ხშირად იგი რიტ-

მული ელემენტის [7] ანუ „შინაგანი ამღერების“ (დ. უზნაძე) ძალით გაცხადდება პოეტის ცნობიერებაში; ხანაც „უბრალო რითმის“ (ა. ფეტი) ძალით, და თვით მაშინაც, როდესაც პოეტურ ხატში ვიზუალური მომენტი მძლავრობს, სურათი მას (ხელოვანს – ა. ვ.) შინაგანად აქვს, ხოლო სურათის სახით კი არა, არამედ თითქოს ფარულად და გამოუვლინებლად მაგრამ ისე – რომ მის შემოქმედებით მუშაობას შესრულების პროცესში ეს ფარული სურათი წარმართავს“ [8] პოეტმა და, საერთოდ, ხელოვანმა წინასწარ როდი იცის, კონკრეტულად როგორ გამოიყურება ის, რაც უნდა შექმნას, რაც უნდა დახატოს, შემოქმედებითი პროცესი არ წარმოადგენს პოეტური ხატის ასლის გადმოღებას, რადგან პოეტურ ხატში არ არის მოცემულ, გრძნობად-კონკრეტული საგნების ურთიერთ-შეპირსირების გზებით შემდგარი სურათი მთლიანი ლექსისა; იგა თავისთავში შეიცავს მხოლოდ „ჩანასახს“ ამ სურათისა.

მეორე მხრივ, როგორც ცნობილია პოეტურ ხატში „იდეას.“ გულისხმობენ ლიტერატორები და ესთეტიკოსები. მაგრამ, როდესაც „იდეას“ ვუწოდებთ ამ ფენომენს, მხედველობიდან არასდროს არ უნდა გამოგვრჩეს, რომ ეს იდეა მაინც სხვაგვარია და მას არ შეიძლება მივაწეროთ ის ლოგიკურ, რაციონალური განსაზღვრულობა. რაც საერთოდ იდეისთვის არის ნიშანდობლივი. ბ. გ. ბელინსკიმ სრულიად მართებულად შეაფასა იგი როგორც „ჩანასახი იდეისა“, როგორც ისეთი „იდეა“ რომელსაც ხელოვანი „გონებით“ კი ჭკრეტს, არამედ თავისი სულიერი არსებობის მთელი სისავსითა და სისრულით“.

ამგვარად, იმ ფენომენს, პოეტის ცნობიერებაში მომწიფებული განწყობის გაცხადების შედეგად რომ აღმოცენდება, ჩვეუ-

ლებრივი გაგებით ფორმასაც ვერ ვუწოდებთ. ხელოვანის ცნობიერებაში ასეთი სახის აღმოცენებას თ. რიბო „შინაგანი წამოსახვის აქტივობას მიაწერს და განსაზღვრავს როგორც „შინაგან ხილვას ინდივიდუალური სულისა“, როგორც „იდეალურ ცნებას“, რომელიც „ჯერ კიდევ არ არის გარეგამოვლენილი, რომელსაც ჯერ არ მიუღია სათანადო ფორმა, სათანადო აგებულება“ [7] და მართლაც, პოეტური ხატი უფრო წარმოადგენს გაცნობიერებულ და უეჭველ შესაძლებლობას ისეთი იდეის თუ ფორმის ხორცშესხმისა“, ჯერ კიდევ არ არის რაციონალურად ამოცნობილი და რომელიც ემოციონალური წვდომის გზით განიცდება.

ზემორე თქმულიდან გამომდინარე, ეს ფენომენი წარმოადგენს უკვე გაცნობიერებულ მიმართულებას პოეტის შემოქმედებითი ინტერესების სფეროში მოქცეულ მოვლენათა გარკვეული კუთხით თუ გეზით გააზრება-შემეცნებისკენ, ანუ, განხორციელებელი ფორმის „ჩანასახობრივ მოცემულობას“. პირობითად შეიძლება ითქვას, რომ ეს არის forma informans, როგორც ფორმის ჩანასახი – ისეთი ფენომენი, რომელშიც დაგეგმარებულია მისივე მრავალგვარი განვითარებისა და ხორცშესხმის შესაძლებლობა.

თავისთავად დაისმის კითხვა: თუ პოეტური ხატი მოველინება ხელოვანის ცნობიერებას არც კონკრეტული იდეის და არც ზუსტი კონტურების მქონე სურათოვანი ფორმის სახით, მაშ რას წარმოადგენს იგი შემოქმედებით პროცესში ჩართული აზროვნებისათვის?

ფსიქოლოგიაში და ესთეტიკაში აღწერილი იმ თვისებების და ხასიითის გამო, რომელსაც პოეტი ავლენს შემოქმედებითობის სფეროში, აგრეთვე ხელოვანთა გამხელების შესწავლისა და თვით მხატვრული ქმნილებების ანა-

ლიზის შედეგად, ჩვენ იმ დასკვნამდე მივდივით, რომ პოეტური ხატი წარმოადგენს ინტეციალურ ობიექტს კონკრეტულად მხატვრული შემოქმედებითობის სფეროში ჩართული შემეცნების პროცესისათვის.

განსხვავებით სიტყვიერი ხატებისაგან, პოეტური ხატი არ გამოიყენება მხატვრული აზროვნების ოპერაციებიდან. პოეტური ხატი მხატვრული შემოქმედებითი აზროვნების ნაყოფს კი არ წარმოადგენს, არამედ მის ინტენციას, მის მიზანს ანუ იმ ძალას, რომელიც თავად იწვევს პოეტის ასეთად აზროვნების სპეციფიკურ რეაქციებს. როგორც აღვნიშნეთ ხატის მნიშვნელობა თავის თავში გულისხმობს არაცნობიერის მიმართულებას; ეს არის ცნობიერებაში შემოჭრილი მომწიფებული განწყობის იმპულსის გამოვლინება, რომელიც მის მიერვე ასეთად აღძრული მხატვრული აზროვნების პროცესში უნდა იქნას შეცნობილი. და მთელი შემოქმედებითი პროცესის მანძილზე პოეტური ხატი მოქმედებს პოეტის ცნობიერებისათვის, როგორც ისეთი „იდეალური ობიექტი“, რომლისკენაც მიმართულია პოეტის აზროვნება, – რომლის ამოხსნასაც, რომლის გრძნობადკონკრეტულ ფორმებში გამოსახვასაც ცდილობს იგი.

იმ არაცნობიერი მიმართულების გამო, რომელსაც პოეტური ხატი შეიცავს, იგი თავის მთელი მთელი მოცემულობაში ობიექტივაციის უსასრულო შესაძლებლობებსა და მრავალპლანინანობას გულისხმობს, და სწორედ ამ არაცნობიერი მომენტის გამო, ხელოვანი ზოგჯერ ცდება პოეტური ხატის რეალიზაციის, გასაგნების პროცესში, ხოლო "მცდარ პროდუქტს" თავდაპირველი განწყობის მიხედვით ასწორებს – პოეტური ხატის განცდასთან მისადაგებით ხვეწავს მხატვრულ ტილოს (სულ უფრო და უფრო ღრმად სწვდება რა პოეტური ხატის

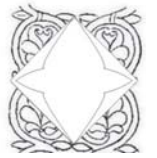

მნიშვნელობას, სულ უფრო და უფრო სრულად შეიმეცნებს რა მას). პოეტური ხატის ამგვარი ქმედება მიუითითებს სპეციფიკურ სასიათზე მხატვრული შემოქმედებითი პროცესისა, მის განსაკუთრებულობაზე ადამიანის ინტელექტუალური მოღვაწეობის სფეროში საერთოდ (როგორც ერთ-ერთ სპეციფიკურ სახეობაში ადამიანის შემოქმედებითი ქცევისა) – მიგვითითებს ხელოვანის გაცნობიერებული აქტივობის სპეციფიკურ გაშლაზე მასში სპეციფიკურად შექმნილი, მომწიფებული განწყოს შესაბამისად. თუ ჩვეულებრივი ქცევის აქტებში და მეცნიერული შემოქმედებითობის სფეროში განწყობის ობიექტივაციის პროცესი გაიშლება, ძირითადად, აზროვნების, ემოციური განცდისა და ნებელობის დონეზე (მხატვრულშემოქმედებითი ფანტაზიის) ქმედების დონეზე. მხატვრული შემოქმედების პროცესში ცნობიერების სხვადასხვა მხარეები მხოლოდ პოეტური ხატებიდან გამომდინარე და მის კვალად ამოქმედებულნი ხდებიან, რადგან პოეტური ხატი წარმოადგენს მათ უშუალო გამლიზიანებელს – სტიმულატორს. შემოქმედებით პროცესში მოქმედ ცნობიერების ასპექტებს პოეტური ხატი აძლევს გარკვეულ მიზანს და, ამიტომაც, მხატვრულ შემოქმედებით პროცესში გრძნობაცა და აზროვნებაც, შეიძლება ითქვას, სწორედ პოეტური ხატის სამსახურშია ჩაყენებული, მის გამოსახვაზე მუშაობს.

ცნობილია, რომ მხატვრულ შემოქმედებით პროცესში ჩართული გრძნობისა და აზროვნების სპეციფიკურობა მდგომარეობს მათ სახეობრივობაში. ეს მართალია, ოღონდ, მხედველობაში ყოველთვის უნდა გვქონდეს ერთი გარემოება: აზროვნება, მხატვრულ შემოქმედებით პროცესში, სახეობრივია იმდენად და, იმიტომ, რომ იგი გამომდინარეობს პოეტური ხატიდან. მხატვრული ობიექტივაციის პრო-

ცესში აღმოცენებული სახეები უფრო რეპოეტურ ხატში ნაგულისხმევი შე საძლებლობების გამოვლენას, ვიდრე აზროვნების პროდუქტს წარმოადგენს; ასეთი შეფასების კუთხიდან, სახეობრივი აზროვნება, შიგნიშიგანად და არსებითად სახეებით აზროვნება კი არა, სახეებზე აზროვნება აღმოჩნდება – იმ სახეებზე, რომლებიც პოეტურად ნაგვარაუდევია პოეტური ხატის მოცემულობაში. სახეობრივი აზროვნების ცნება მეტისმეტად უშუალოდ და პირდაპირ არ უნდა იქნას გაგებული მხოლოდ „გარედან“. სახეობრივი აზროვნება უნდა გაანალიზებულ იქნეს, როგორც გააზრება პოეტური ხატის მნიშვნელობისა მისივე გამოვლენის პროცესში აღმოცენებული გრძნობადკონკრეტული სიმბოლოების მეშვეობით. მხოლოდ პოეტური ხატის წვდომიანგზერეტის გზით აზროვნებს ხელოვანი სახეობრივად. ხელოვანის აზროვნება განსხვავებულია მეცნიერული აზროვნებისაგან სწორედ იმით, რომ იგი გაიზრებს პოეტურ ხატს და გაიზრებს მას იმ სიტყვებით, რომლებშიც აქცენტირებულია გრძნობადკონკრეტული მხარე, საგნობრივობა მათში ნაგულისხმევი შინაარსისა.

პოეტური ხატისათვის ნიშანდობლივი კიდევ ის არის, რომ ობიექტივაციის პროცესში აზროვნებას არ ძალუძს კონკრეტული სახეებითა და დისკურსიული სიმბოლოებით სრულად გადმოსცეს წმინდა განცდის სახით აღმოცენებული ეს ფენომენი. ამიტომ არის, რომ ლექსის შექმნისას პოეტი მიმართავს არადისკურსიულ სიმბოლოებს. და, მაინც, მიუხედავად ყველა იმ საშუალებებისა (რიტმი, ინტონაცია, რითმა, შორისდებულები, მეტაფორა, და სხვა) რომლებიც გამოყენებულია ლექსში პოეტური ხატის მნიშვნელობა ობიექტივაციის დროს „იბოჭება“, „იკვეცება“. პოეტური ხატი მხოლოდ მიახლოებით გამოსახულებას პოუ-

ლობს უკვე დასრულებულ ლექსში და, ისიც, არა მისი ყველა შესაძლებლობებით. ლექსის საბოლოოდ ჩამოყალიბებული გამომსახველობითი ფორმა ვერასდროს ვერ უტოლდება პოეტურ ხატს. ნ. გ. ჩერნიშევსკის აზრით „შესრულება“, ხელოვნების სფეროში, „შეუდარებლად დაბლა დგას იმ იდეალზე, რომელიც არსებობს ხელოვანის წარმოსახვაში სწორედ ეს იწვევს „შემოქმედებით ტანჯვას“ ტანჯვას ვერწვდომისა, უეცარობად განცდილი „შინაგანი ხილვის“ ამომწურავად გადმოცემის შეუძლებლობისა. ამით არის განპირობებული აგრეთვე ის ბუნდოვანება, რომელიც თითქმის ყველა დიდ და ნამდვილ ლექსს ახასიათებს. პოეტური ხატი მხოლოდ მიახლოებით გამოსახულებას როგორც მხატვრული აზროვნების ინტენცია, ბოლომდე ვერ ცნაურდება, ლექსის შექმნის პროცესში ბოლომდე ინარჩუნებს გაუცნობიერებლობის მომენტს. სწორედ ეს განაპირობებს იმას, რომ უშუალო წვდომა (ინტუიცია) მხატვრული ტილოს აღქმაშიც გადამწყვეტ როლს ასრულებს.

საქმე ისაა, რომ მომწიფებული განწყობა ცნობიერების სფეროში პოეტური ხატის სიმბოლოთი გამოცხადების შემდეგაც ინარჩუნებს ბოლომდე გაუცნობიერებლობის მომენტს. ამიტომაც, პოეტური ხატი, როგორც მომწიფებული განწყობის გამომავლინებელი სიმბოლო, ყოველთვის უფრო მეტს გულისხმობს, ვიდრე პოეტური ხატი, როგორც ცნობიერებაში შექმნილი მნიშვნელობა. პოეტური ხატი არის ის, როგორცადაც გაცნობიერდება მომწიფებული განწყობა, და არა ის, როგორც არის მომწიფებული განწყობა თავისთავად – ანუ, როგორც იგი იყო გაცნობიერებამდე. პოეტურ ხატში არადისკურსიულობის მომენტის პრიმატი თავის მხრივ ადასტურებს მისი წარმოშობის არაცნობიერ ხასიათს და მასში,

როგორც არადისკურსიულ სიმბოლოში, ბოლომდე გაუცნობიერებელი რჩება, თუ როგორი იყო მომწიფებული განწყობა თვით არაცნობიერი ფსიქიკურის სფეროში, რა წინაპირობები ჰქონდა ცნობიერებაში მის გამოცხადებას სწორედ ასეთი განსაზღვრული მნიშვნელობით. ეს მომენტი მხოლოდ მონინიშნება, მაგრამ არ კი გამოშკარავდება და განიმარტება ცნობიერებაში მომწიფებული განწყობის აქტივობით, – მომწიფებული განწყობის ცნობიერებაში გაცხადება მხოლოდ გულისხმობს ამ მომენტს: ხელოვანი ინსპირაციის დროს მხოლოდ წამიერად განიცდის მას და ეს წამი ბოლომდე სტოვებს მის ცნობიერებაში „წმინდა განცდის“ კვალს. თ. რიბოს სიტყვებით რომ ვთქვათ, პოეტური ხატი, როგორც „შინაგანი ხილვა“, ისეთია თავისი ბუნებით, „რომ ხელოვანი მას შეუცვლელად ვერ გამოამწყვდევს შესაფერის ფორმაში და ვერ გადააქცევს სინამდვილედ“ [8].

პოეტიკის კუთხიდან ხატი შეიძლება გააზრებულ იქნას როგორც „სუბიექტი“ ლექსისა (როგორც მთლიანი მეტაფორის), რომელსაც მხოლოდ დაახლოებით გამოხატავს „გამოსახვის საშუალებები“ და რაც არა მარტო სპეციფიკურია, არამედ პარადოქსულიც ხელოვნებაში – ეს არის არათანხვედრითობის ხარისხი პოეტური ხატის რაც შეიძლება სრულ გასაგნებასა და მისი „შესაძლებლობების“ თანდათანობით გადრმავებას შორის. პოეტური ხატის მნიშვნელობა უფრო და უფრო ღრმავდება მისი გაცნობიერების პროცესში: **რაც უფრო სრულყოფილია ლექსი, მით მეტს გულისხმობს იგი სიტყვებს მიღმა. არაცნობიერის მომენტი ლექსშიც გადადის და მოქმედებს როგორც ტრანსსუბიექტური განცდა. და ყველაზე კარგი ლექსი ის არის, რომელშიც არაცნობიერის მომენ-**

ტი მძლავრად მოქმედებს უშუალოდ აღსაქმელ სახეებს მიღმა. ამიტომაც არის, რომ ყოველ ნამდვილ და დიდ ლექსს მუდამ თან ახლავს ერთგვარი „ბუნდოვანება“, რომელიც მკითხველს უნარს ართმევს ლოგიკურადციონალურად ბოლომდე გაშიფროს იგი.

განსაკუთრებით აშკარად ეს ჩანს სიმბოლისტური ყაიდის ლექსებში. ასე მაგალითად, გ. ტაბიძის ლექსში „მას გახელილი დარჩა თვალები“ პოეტური ხატის ფუნქციას ასრულებს მთლიანი ლექსის აღქმიდან გამომდინარე სპეციფიკური „განცდა სიკვდილისა სიცოცხლეშივე“ „სუბიექტურ პლანში ამ ხატის დაზუსტება-ფორმულირება სხვადასხვანაირად შეიძლება, მაგრამ ყოველი მათგანი მაინც უადრესად პირობითი, აღმქმელის მიერ მიკერძოებული გამოდგება). დომინანტურ პოეტურ სახეებად კი, რომლებიც ფარული მნიშვნელობით ყველაზე ახლოს დგანან პოეტურ ხატთან, ლექსში გვევლინება: „თიბათვის თვეში ყოფნა უმზეოდ“, „მზის საოცარი გარდაცვალება საკუთარ ნათებაში“ და „თვალები ცივი და გახელილი“ (ლექსის მთლიან კონტექსტში)

ეს ლექსი განსაკუთრებულად თვალსაჩინოსა ხდის, რომ პოეტური ხატი, უკვე რეალიზებულიც კი, ისევ ფარული რჩება და ლექსიდან ფარულად ზემოქმედებს მკითხველზე. და, რაც მთავარია: ლექსის გარეგანი სტრუქტურის მრავალფეროვან შემადგენელ ელემენტთა ჰარმონიული ურთერთშეთანხმება, მისი აგებულების ორგანული ერთიანობა, პრინციპში, პოეტური ხატის მიმართულების მიზანშეწონილობა განაპირობებს, რამდენადაც თვით პოეტური ხატი თავისთავად ლოგიკურ მთელს წარმოადგენს. მაგრამ მისი კანონზომიერება განსჯის კი არა, არაცნობიერი ფსიქიკურის კომბინაციების შედეგია. სწორედ

ამიტომ არის, რომ, პოეტური ხატი საკუთრე მოწესრავებულობაში არ საჭიროებს რაციონალურ კონტროლირებას. პირიქით იგი თავის მხრივ უწევს კონტროლს მხატვრულ შესრულებას და თვითონ აგვემარებს სახეების აღმოცენებას. ლექსის ყველა გამომსახველობითი საშუალება უნდა გვესმოდეს, როგორც პოეტური ხატის გამოვლინებელი გრძნობად-კონკრეტული სიმბოლოები. და ის, რაც ლექსში ყველა გამოსახვის საშუალებას სტრუქტურულად აკავშირებს – ხატისმიერი მოღიანობის პრინციპია.

პოეტური ხატის ფუნქცია შემოქმედებით პროცესში ანუ, რაც იგივეა, ცნობიერების, მომწიფებელი განწყობის აქტივობა, ჩვენ შეგვიძლია შევაფასოთ, როგორც ფიქრთა შემაჭიდებელი ის ძალა, რომელსაც ლევ ტოლსტოი ასე განმარტავს ერთ-ერთ წერილში ნ. ნ. სტრახოვისადმი: „ყოველთვის თითქმის ყოველთვის, როდესაც კი რაიმე დამიწერია, მე მამოძრავებდა მოთხოვნილება–სურვილი იმ ფიქრთა გამოვლენისა, რომლებიც რაღაც შინაგანი ძალით ერთმანეთს იყვნენ შეჭიდებულნი“, – წერს ლ. ტოლსტოი, – მაგრამ თითოეული ფიქრი, სიტყვების მეშვეობით განცლაკვებულად და განსაკუთრებულად გამოხატული, ჰკარგავს თავის საზრისს, საშინლად დარიბდება, ფერმკრთალდება და სუსტდება, თუ განაცალკევე, გამოყავი და გამოთქვი იმ შეჭიდების გარეშე, რომელშიც იგი სხვა ფიქრებთან მიმართებაში იმყოფება. თვით შეჭიდება ფიქრებისგან კი არ შედგება (ასე მგონია), არამედ რაღაც სხვა ძალით არის განპირობებული. უშუალოდ სიტყვებით გამოხატვა ამ შეჭიდების არსისა, საფუძვლისა თუ მიზეზისა შეუძლებელია. ამის გამოხატვა ხერხდება სიტყვების მხოლოდ გაშუალებულად გამოყენების გზით,

აღწერით რა სახეებს, მოქმედებებს, ვითარებებს“. ტოლსტოის წერილში საგულისხმო კიდევ ის არის, რომ იგი თვლის უახრობად „მხატვრულ ნაწარმოებში ცალკეული ფიქრების“ ძიებას და ხედავს დიდ საჭიროებას ისეთ ადამიანებში (იგულისხმებიან ლიტერატურის თეორეტიკოსები“ ესთეტიკოსები, კრიტიკოსები), რომლებიც „გამუდმებით უხელმძღვანელებდნენ მკითხველებს **შეჭიდებათა იმ უსასრულო ლაბირინთში, რომელშიც მდგომარეობს ხელოვნების არსი,** და იმ კანონთა შეთვისებაში, რომლებიც საფუძვლად უდევს ამ ფიქრთა შეჭიდებებს“. ტოლსტოისეულ „ურთიერთშეჭიდებულ ფიქრთა შეკრებასა თუ თავმოყრაში“ ცნება „შეკრება“ ერთი მხრივ ტოლფასოვანია ცნებისა „ფორმის მინიჭება“, ხოლო, მეორე მხრივ, ეს ცნება გულისხმობს შედწევას ფიქრთა არსში, განჭვრეტას ფიქრთა არსისა, – უფრო ზუსტად, შედწევას მათი ურთიერთშეჭიდების არსში. რაც შეეხება იმ „რადაც სხვას“, რაც ტოლსტოისავე აღნიშნით, შეადგენს და განაპირობებს თვით შეჭიდებას და რასაც იგი არ არქმევს რაიმე სახელს, – სწორედ ეს „რადაც სხვა“ არის, ჩვენი გაგებით, პოეტურ ხატში გადაწყვეტილი მომწიფებული განწყობა.

ამ წერილში ლ. ნ. ტოლსტოი პირდაპირ მიუთითებს, რომ არსი მხატვრული ნაწარმოებისა (და საერთოდ ხელოვნებისა) ჩვენ უნდა ვეძიოთ სწორედ „შეჭიდებათა უსასრულო ლაბირინთში“ სხვა არაფერია, თუ არ „ლაბირინთი“ პოეტური ხატით აღძრული „წმინდა განცდისა“ – თუ არ წმინდა განცდა, პირველი განცდა პოეტური ხატის აღმოცენებისა და მისი წვდომისა. ლ. ნ. ტოლსტოი თვითდაკვირვების გზით ჩასწვდა იმ „კანონთა“ არსს, რომელზედაც დაფუძნებულია ხელოვანის მხატვრული აზროვნება და რომელიც განა-

პირობებს მის მიერ აღნიშნულ „შეჭიდებას ფიქრებისა“; მწერლმა განჭვრიტა შემოქმედებით პროცესში ის, რასაც ჩვენ ვუწოდებთ მომწიფებული განწყობის მამოძრავებელ და მარეგულირებელ ძალას, გადაწყვეტილს ხელოვანის ფანტაზიაში პოეტური ხატის სიმბოლოთი.

საგულისხმოა ლ. ტოლსტოის ამ წერილიდან კიდევ ერთი ადგილი, სადაც ნათქვამია, რომ „ამ შეჭიდების საფუძვლისა თუ მიზეზის გამოხატვა უშუალოდ სიტყვების მეშვეობით შეუძლებელია“, – ანუ, ლ. ტოლსტოი თვლის შეუძლებლად ცნობიერებაში პოეტური ხატის სიმბოლოდ გადაწყვეტილი მომწიფებული განწყობის უშუალოდ გამოთქმას სიტყვებით (შეჭიდების საფუძველი = პოეტური ხატის სიმბოლოში გადაწყვეტის მომწიფებულ განწყობას); მისი გამოხატვა „შეიდლება მხოლოდ სიტყვების გაშუალებულად გამოყენების გზით, აღწერით რა სახეებს, მოქმედებებს, ვითარებებსა ლ. ნ. ტოლსტოის მიერ გამოთქმული ეს მოსაზრება ადასტურებს ჩვენ მიერ წამოჭრილ დებულებას იმის თაობაზე, რომ ლექსში პოეტური ხატი არ ეძლევა პოეტის ცნობიერებას დაზუსტებული, გარკვეული ფორმის სახით. წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი ლექსშიც ისევე აშკარად თავისთავად გამოვლინდებოდა და გასანგდებოდა, როგორაც ჩვეულებრივ გამოიხატება ყოველი მეტაფორა თუ შედარება. ეს იმას ნიშნავს, რომ შემოქმედებით პროცესში პოეტური ხატი გაიაზრება არა თავის თავად, არამედ მხოლოდ სიტყვიერი ხატების მეშვეობით; უფრო სწორედ – შემოქმედებით პროცესში პოეტური ხატი კი არ გაიაზრება, არამედ გამოხატავს თავის თავს სიტყვიერი ხატების მეშვეობით. ამგვარად, თვითგამოხატვა პოეტური ხატისა – ეს, იგივე, მისი გააზრებაა.

ყოველივე ზემორე თქმულიდან გამომ-

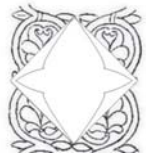
დინარე, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ პოეტური ხატი – ეს არის პოეტის ცნობიერებაში მომწიფებული განწყობის გაცხადების საფუძველზე აღმოცენებული ფანტაზიის ფენომენი, რომელიც მოქმედებს, როგორც ინტენციონალური ობიექტი მხატვრული შემეცნებისათვის და თავის თავში გულისხმობს ლექსის ასეთად განხორციელების შესაძლებლობებს.

მართალია, პოეტური ხატი, როგორც შემოქმედებითი ფანტაზიის პროდუქტი, თავის თავში გულისხმობს სწრაფვას გარეგამოვლინებისაკენ და გრძნობად-კონკრეტულ ფორმებში თავისი მნიშვნელობის განხორციელებისკენ (რითაც იგი განსხვავდება კიდევ უბრალო მეოცნებეთა წარმოსახვებისაგან),

მაგრამ პოეტური ხატის გარეგანხორციელებაში უმთავრეს როლს თამაშობს მისითავე გამოწვეული ემოციური განცდა, რომელიც უშუალო საფუძველად ედება პოეტის აზროვნებით ოპერაციებს შემოქმედებით პროცესში. როგორც ითქვა, მხატვრული შემოქმედების სფეროში იმპულსის (მომწიფებული განწყობის) ობიექტივაცია, ძირითადად, ფანტაზიის დონეზე მიმდინარეობს, ოღონდ – თვით პოეტურ ხატს უშუალოდ მოქმედებაში მოჰყავს ხელოვანი, უპირველეს ყოვლისა, იმ გრძნობის მეშვეობით, რომლითაც განიცდება პოეტური ხატი და, მაშასადამე, შემოქმედებით პროცესში გარდასახული (შთაგონებული) ხელოვანის მთლიანპიროვნული მდგომარეობა.

ლიტერატურა:

1. თ. რიბო, „შემოქმედებითი წარმოსახვა“, პეტერბურგი, 1901 წ., გვ. 42 (რუსულ ენაზე).
2. დ. უზნაძე, შრომები, ტ. 3-4, საქ. მეც. აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1964, გვ. 601.
3. ტრანსუბიექტურის ცნებაში ჩვენ ვგულისხმობთ ჩვეულებრივი (ცხოვრებისეული, პირადული) ემოციური მიმართულებებისაგან განთავისუფლებულს, კონკრეტულად მხატვრული შემოქმედებითობის სფეროში პირველადი განწყობის აქტივობით, მისი მომწიფების, გარკვევისა და აცნობიერების სფეროში პოეტური ხატის სიმბოლოთი გამოცხადების საფუძველზე შექმნილ მდგომარეობას.
4. თ. რიბო, „შემოქმედებითი წარმოსახვა“... გვ. 45
5. დ. უზნაძე, შრომები, ტ. 3-4, გვ. 601.
6. შინაგანი ტენდეცია ყოველთვის უნდა განვასხვავოთ იმ რაციონალური ტენდეციისგან, რომელიც წარმოადგენს წინასწარ ლოგიკურად გამომუშავებული რაიმე იდეის ილუსტრაციას. ასეთი „იდეის ილუსტრაცია“ ტენდეცია კი არა, ტენდეციურობაა და, ამასთანავე, ყოველი მხატვრული ქმნილების მომაკვდინებელი ტენდეციურობაც.
7. დ. უზნაძე, შრომები, ტ. 3-4, თბ., 1964, გვ. 602.
8. თ. რიბო, „შემოქმედებითი წარმოსახვა“... გვ. 466-148

გიორგი მიგაური

**ბანსაკუთრებული ნიშანი წერაქვულ
 დამწერლობაში
 (კრიპტობრამები)**

საქართველოს ტერიტორიაზე შემორჩენილი კრიპტობრამების შესახებ გამოქვეყნებულია რამდენიმე წერილი. კვლევის პირველი ნაბიჯია ჩვენი მონოგრაფია „ფარული ნიშნები აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში“. სახელდება „ფარული ნიშნები“ კრიპტობრამების მისამართით პირველად ითქვა ფოტოგამოფენაზე, რომელიც 2007 წლის 10 იანვარს რუსთაველის საზოგადოების დარბაზში გაიმართა. ფარული იგივე დაფარული კავშირშია საკულტო მსახურებასთან და ფართან რომელიც შექმნილია საკრალური სიმბოლოების მსგავსი დეტალებით (ხევსურული ფარი). ხევსურულ ფარზე შუაგულ ადგილს, ტრადიციული გადმოცემით „ხატის გუმბათი“ ეწოდებოდა. საბრძოლო ფარის სიმბოლოებით გაფორმება ცნობილია უძველესი დროიდან სხვადასხვა კულტურის ხალხში.

საქართველოში ფარული ნიშნების კვლევის გამოცდილება არ არსებობს. ჩვენ ვხელმძღვანელობთ უცხოელი პალეოგრაფების გამოცდილებიდან და ქართველი მეცნიერების შრომებით, (ი. სურგულაძე, ვ. ბარდაველიძე, გ. ჩიტაია, ტ. ჩუბინიშვილი და სხვა). სამეცნიერო შრომები, რომელიც ორნამენტულ სიმბოლოებს შეეხება საინტერესოა და ბევრი ინფორმაციით საყურადღებო. უძველესი ნიშან-სიმბოლოების შინაარსის გარკვევისას პალეოგრაფები ყოველთვის ძველ გამოცდილებას იყენებენ. ინფორმაციის შემცველი ფარული ნიშნების ჯგუფი, რომელიც გაუშიფრავია და ორენოვანი (ბილინგვა) ნაწერი არ მოიძებ-

ნება რთულია. სირთულე უფრო მეტია როდესაც საქმე შეეხება საკულტო მსახურების ნიშან-სიმბოლოებს. პირველ რიგში დასადგენია ნიშნები იდეოგრამულია, ლოგოგრამულია თუ მარცვლოვანი. „განმეორებადი ნიშნები შეიძლება გასაღები აღმოჩნდეს დადუმებული საიდუმლოს ამოსახსნელად“- ასეთი აზრი გამოთქვა რამდენიმე სპეციალისტმა. ჩვენი აზრით, ნიშნების განმეორება დამატებით სირთულეს შეიცავს, პირველი, ხელწერის სხვადასხვაობა, მეორე ნიშნების რამდენიმე შესაძლო შინაარსი. მაგ. შუამდინარული (შუმერული) იდეოგრამები რომლებიც გარეგნულად ფარულ ნიშნებთან მსგავსია, ხშირად ერთი და იგივე ნიშანი სხვადასხვა დროს სხვადასხვა სახელით იყო გამოყენებული. შეიძლება პირიქით, ერთ ნიშანს ზოგჯერ რამდენიმე სახელი ჰქონდა, მაგ. შუმერული იდეოგრამა ისარი „სიცოცხლე“ და მარცვლოვანი გამოთქმა „ტი“. ეგვიპტური იეროგლიფი წერტილიანი წრე „სინათლე“ და მსგავსი თვალის იეროგლიფით „ღმერთი რა“ გამოისახებოდა.

განმეორადი ნიშნები, რომელიც გვხვდება ორჯერ, სამჯერ და მეტჯერ ძირითადად საკულტო ტაძრებზე და ციხე-კოშკებზეა შემორჩენილი. გეომეტრიული ორნამენტების სახელწოდებები საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც გარეგნული მსგავსება ფარულ ნიშნებთან შესაძინებია მაგ. „კვერანი“, „ბორჯღალა“, „ვარსკვლავა“ და სხვა. დაფარული შინაარსის ნიშან-სიმბოლოთა გამოყენების ტრადიცია რომ არსებობდა, ამას ადასტურებს

„საჭკვრეთლები“-ს არსებობა, რომელიც დღეობებში გამოიყენებოდა. „საჭკვრეთლებით“ გაფორმებული ქაღებები ან პურ-საწირები ჯვარ-სალოცავებში ილოცებოდა. ჩანს რომ მხოლოდ გამომსახველობითი ნიშნები არ იყო დაფარული. ხევსურულ ხუცობებში შემორჩენილი ზოგიერთი ტერმინი ან მთელი წინადადებებიც დაფარული ქარიზმული გამოთქმებით არის გაწყობილი მაგ. „მზეი მამარწყვილებულა“, „სახელითა სარხილისითა“, „მზის მყოლი ანგელოზი“, „მწარე ახსნა სულნი ჩვენნი, აუტივნა ტილონი ან ხილო ამ შტოლოებაო სარწმუნოებაო“ და სხვა.(აღ. ოჩიაური. „ქართული დღეობების კალენდარი“). ხუცობის ტექსტების შეფარული ტერმინოლოგია რომელიც „ჯვარის ენის“ ლექსიკონსაც შეიცავს, მსგავსია ფარული ნიშნების საკრალურ ხასიათთან.

აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ფარული ნიშნები ქართულ კულტურას რომ მიეკუთვნება აშკარაა, რადგან ასეთი იდეოგრამები ქვებზე მთელ საქართველოს ტერიტორიაზე მეტნაკლები რაოდენობით გვხვდება. ხევსურეთში და თუშეთში შემორჩენილი ფარულ ნიშნების მსგავსი დეკორატიული გეომეტრიული ორნამენტისა ასევე ზოგად ქართულია (სახელწოდებებიც ასევე ზოგად ქართულია). პირაქეთ ხევსურეთის სოფელ ბლოს შემორჩენილი კრიპტოგრამებიანი ქვარამდენიმე ფაქტით იქცევეს ყურადღებას. ქვადიდი ზომისაა და მდებარეობს „მუხის წმინდა გიორგის“ ჯვარსალოცავის დარბაზის კართან. სოფ. ბლო დღესაც საავტომობილო (სამარხილო) გზის გარეშეა და ქვის მიტანა სხვა ადგილიდან გამორიცხებულია. ჯვარ-სალოცავი სადაც ქვა ინახება უხსოვარი დროიდან, ტრადიციული საკულტო ძეგლებით არის ცნობილი. სოფ. ბლოს 1926 წლის აღწერით

111 ადამიანი ცხოვრობდა. გამორიცხულია ძველ ხუცებს არ სცოდნოდათ კრიპტოგრამების შესახებ.

პირაქეთ ხევსურეთის სოფელ ბლოში დაცულ ფარულ ნიშნიან ქვაზე ჩანს ხე და ოთხწერტილიანი ჯვარის გამოსახულება, რომლის შესახებ კიდევ გვექნება საუბარი. ჩვენ გვინდა კონკრეტულად გამორჩეულ, განსაკუთრებულ ნიშანზე, წერტილებიან ჯვარზე ვიმსჯელოთ. ფარულ ნიშნების მიმართ კვლევა თუ არ წავიდა, მათი არსებობა გვერდზე ჩავვივლის და დაგვეკარგება საშუალოდ. მსჯელობა რომ პროფესიონალურ დონესთან მიახლოებული იყოს, ჩვენი აზრით აუცილებელია სიმბოლოების ისტორიას გავეცნოთ.

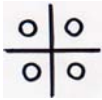
ამჯერად ინტერესის სფეროა ჯვარი წერტილებით (ოთხწერტილიანი ჯვარი) იდეოგრამა თუ იეროგლიფი მიახლოებით რომ გავიგოთ აუცილებელია საერთო სურათის წარმოდგენა. რა სახელწოდებით გამოიყენებოდა ლოკალური ნიშანი. საერთო სურათია: შუამდინარეთული, ხმელთაშუაზღვის აუზის და მცირე-აზიის უძველესი პიქტოგრამების მიხედვით ოთხკუთხედით (კვადრატით) გამოსახებოდა სახლი ან საცხოვრისი, ანდაც საკულტო ნაგებობა (ოთხკუთხედში დიაგონალზე ჩახატული ჯვარი). წრე ან წრის დახმარებით გამოსახული იდეოგრამა ხშირად თვალის, ცის ან ზეციური სამყაროს აღმნიშვნელი იყო. ერთი და იგივე გრაფიკული ხაზოვანი ნიშანი, სხვადასხვა სახელწოდების ჩანს სხვადასხვა ხალხთა კულტურაში, მაგრამ მისი თავდაპირველი პიქტოგრაფიული (ხატოვანი) სახელი ყველგან ერთნაირია. „ჩვენ ვხედავთ რომ უძველეს ხალხებს ჰქონდათ ერთნაირი ფორმა რაიმეს გამოსახტვის“ (იან დევიდსონი. უძველესი პიქტოგრამების მკვლევარი. ნიუ ინგლენდის

უნივერსიტეტის პროფესორი).

აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში შემორჩენილ ფარულ ნიშნებში განსაკუთრებულ ფიგურად ჯვარია წარმოდგენილი ოთხი წერტილით. ძირითადად სტატიურად მდგარი ჯვარი მხრებს შორის ოთხი წერტილით, ან ორი ან ხუთი ამოკვეთილი წერტილებით. ასომთავრულში დაცული უძველესი მოხაზულობის ასოები, რომელიც არც ბერძნულში და არც არამეულშია ყურადღებას იქცევს ფარულ ნიშნებთან მსგავსებით. ამ შემთხვევაში ასომთავრულის „წ“ და „შ“-ს მოხაზულობაა ჩვენთვის საინტერესო. ვერტიკალურ ხაზთან ორი ნახევარწრით შექმნილი ასო აშკარად უძველესი იეროგლიფური (კრიპტოგრაფიული) ნიშნების გამარტივებულ სახედ შეიძლება ჩაითვალოს.

ოთხწერტილიანი ჯვრის იდეოგრამაც უძველესია. მისი ადრინდელი სიმბოლიკა მკლავებმოხრილი წერტილებიანი ჯვარია. მკლავებმოხრილი ჯვარი (სვასტიკა) საქართველოში მტკვარ-არაქსის პერიოდს (ძვ.წ. III ათასწ) მიეკუთნება. კუთხედებით შექმნილი ასეთივე შუამერული სიმბოლოც ძვ.წ. III- IV ათასწლეულისაა. ანატოლიის ტერიტორიაზე 8000 წლის უკანდელი სვასტიკის მსგავსი გამოსახულებაა ნაპოვნი. ბოლოებმოხრილი ჯვარი წერტილებით გვხვდება ხარაპულ დამწერლობის ნიშნებშიც (მოხენჯოდაროს დამწერლობის ნიშნები გაუშიფრავია). ძვ.წ. II ათასწლეულის პერიოდისაა სვეტამბარული ბოლოებმოხრილი ჯვარი წერტილებით. ჯაინიზმის ერთ-ერთი მთავარი სიმბოლიკა წარმოდგენილია ორი ფიგურის შეერთებით. სვასტიკა ოთხი წერტილით და თავზე შუამერული „ზეციური ნავის“ მსგავსი

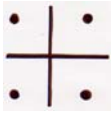
ფიგურა. მათ შორის წერტილებია და წერტილებს თავისი სახელწოდებებიც აქვთ ინდურ ენაზე .მაგ. „სამყოფელი განთავისუფლებული სულის“, „მართალი ცოდნა“, „არსებული ზეცა“, „დადებითი ადამიანური“, „არსებული ცხოველური“, „არსებული ქვესკნელური“. სვასტიკა სანსკრიტულად „კეთილად მყოფადი“ -ს მნიშვნელობითაა. ჩანს რომ სხვადასხვა მნიშვნელობით არსებობდა, იმის მიხედვით თუ საითკენ იყო მოხრილი მკლავები. მკლავარების მიერ გამოთქმულია აზრი რომ ხარაპული დამწერლობის ენა, რომელიც დღემდე გაუშიფრავია, შესაძლოა უძველეს ინდოეთის (სინდი) ტერიტორიაზე შემორჩენილი კრიპტოგრამების დედა ენა იყო. წინაინდოევროპული ენის გარკვეული ნაშთები მოიპოვება დღევანდელ დრავიდულ ენაში (სამხრეთ ინდოეთი). ანალოგიურად ეგვიპტის ქუშიტურ, კობტურ და ბერბერულ ენების, რომელშიც შემორჩენილია „მთელი რიგი ძირი ფენა უძველესი ენისა“ (კ. შუხარტი).

ვერსია რომელსაც კრიპტოგრაფები გვთავაზობენ შემდეგია: ბოლოებმოხრილი წერტილებიანი ჯვრიდან (სვასტიკა) მიღებულია ჩვეულებრივი ჯვარი წერტილებით. სიმბოლიკიდან წარმოშობილია დამწერლობის ნიშნები. ასეთი აზრი საფუძველმოკლებული არ ჩანს, მაგრამ აქაც ბევრი საკითხია ბურუსით მოცული. ხეთურ-ლუვიურ დამწერლობის ნიშნებში ჯვარი ოთხი წერტილით იშვიათად გვხვდება და მისი სემანტიკური მნიშვნელობა გაურკვეველია (დეტერმინატივი არ აქვს). ხმელთაშუაზღვის აუზის ტერიტორიაზე უძველესი დროის ასეთი სიმბოლიკა იშვიათად სჩანს. გამონაკლისია ეგვიპტური, კრეტული და ეგეოსური კულტურა (ტროა). ჯვარი მხრებს შორის ოთხი წერტილით ხშირად ფიქ-

სირდება მცირე-ახის ძველ ტერიტორიაზე. ფრიგიულ კერამიკაზე ძვ.წ. VIII ს. (გ. აკურგალი „ფრიგიული კერამიკა“ 1953). საქართველოში, კერძოდ კახეთში აღმოჩენილია, ზომორფული ფიგურა (ძვ.წ. 9-10 ს.). ბრინჯაოს ირემის გვერდებზე გამოსახულია სვასტიკა და სიმბოლო-კრიპტოგრამა ანალოგიური რაც ხევსურეთში და თუშეთშია (არქეოლ. ნიუთი დაცულია სიღნაღის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში). ჯვარი ოთხი წერტილით ხშირია ადრექრისტიანულ ტაძრებზე კაბადოკიის ადგილებში (დღევანდელი თურქეთი), როგორც დეკორატიული გაფორმება. ჩანს რომ კრიპტოგრამული ნიშანი გადმოსულია ადრე ქრისტიანულ დეკორში და სიმბოლიზირებულ ორნამენტიკაში. საქართველოში ადრე ქრისტიანულ ტაძრებზე ვხედავთ წერტილებიან ჯვრებს მაგ. დმანისის სიონის ლაპიდარულ წარწერაში. სოფ. სცის ტაძრის წარწერაში, სოფ. წებელდის საამშენებლო წარწერაში და სხვა. ოთხ წერტილიანი ჯვრის პრინციპზეა აგებული რამდენიმე ქართული ადრე ქრისტიანული ტაძრის საფუძველი მაგ. მცხეთის ჯვრის საძირკვლის გეგმარება,

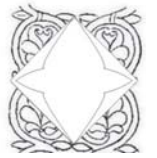
ტაო-კლარჯეთში ბანას ტაძრის საძირკვლის გეგმარება და სხვა. ქრისტიანულ წიგნებში მაცხოვრის სიმბოლოა ოთხ წერტილიანი ჯვარი. სამცხე-ჯავახეთში შემორჩენილია ბევრგან ტაძრის ქვებზე ოთხ-წერტილიანი ჯვრის გამოსახულება მაგ. საფარის ტაძარზე. სოფ. რკონის ქრისტიანული ტაძრის ჯვრის ორნამენტიკა, სიმბოლოებით გამოსახული, შინარსობრივი კომპოზიციანია. ოთხი დეკორატიული ფიგურიდან ორი ერთმანეთის მსგავსია, ხოლო

ქვედა ორი ფიგურა სხვადასხვაა. რკონის ქრისტიანული ტაძრის გაფორმება ჯვარი ოთხი ფიგურით

შესაძლოა უძველესი სემანტიკის ტრადიციულ გამოდახილს წარმოადგენს. საყურადღებოა სოფ. წილკნის IV საუკუნის ტაძრის სიმბოლო-ორნამენტები. და სოფ. ბაგრის (ახალქალაქი) მართმადიდებლური ტაძრის სიმბოლოები. ამ უკანასკნელში საკუროთხეველში აფსიდის ქვაზე შემორჩენილია სვასტიკის ტიპის ნიშანი. კვადრატში ჩასმული ოთხწრიანი ჯვრის პრინციპზე ჩანს ქართული ასომთავრულის კანონზომიერების მხატვრული საფუძველიც. მკვლევარები ე.წ. „კვადრატის პრინციპებს“ უწოდებენ. სკრის ხეობაში სოფ. კოშკების „ღვთისმშობლის“ ეკლესიის გეომეტრიულ ორნამენტებში (ჯვართან) ჩართულია ასტრალური სიმბოლო-კრიპტოგრამები. სავარაუდოდ ადრექრისტიანული ტაძრები შენდებოდა წინაქრისტიანული სალოცავების ადგილზე და უძველესი სიმბოლოები გადმოსულია ქრისტიანული ძეგლების გაფორმებაში, ასეთია სპეციალისტების აზრი. წერტილოვანი ჯვარიც ერთ-ერთი მათგანია. ჯვრის წერტილები რომ სხვადასხვა შინარსობრივ დატვირთვას შეიცავდა, ამას ადასტურებს ძველი ინდური სვეტამბარის ოთხწერტილიანი მკლავებ-მოხრილი ჯვრის მნიშვნელობა. ქართველი, ორნამენტის სიმბოლოების კვლევის, სპეციალისტები ოთხწერტილიან ჯვარს მიაკუთნებენ, მზის ოთხი მდგომარეობას ან ქვეყნის ოთხ მხარეს (ი.სურგულაძე).

ვარულ ნიშნებში ოთხწერტილიანი ჯვარი გამოსახულია სხვადასხვა ასტრალური მნათობების გვერდით, რომელიც ზოგჯერ წრეებით იცვლება და მისი მზის სიმბოლოდ გაგება გაჭირდება. ისეთი შთაბეჭდილება რჩება რომ ჯვარი ოთხი წერტილით არც მზეს, არც დედამიწას, არც მატერიალურ სამყაროს არ ასახავს, იგი უფრო მნიშვნელოვანი შინარსის მატარებელია. ჩვენი აზრით ადრე

ქრისტიანულ წიგნებში და
 ლაპიდარულ წარწერებში მაცხოვრის
 ერთ-ერთი სიმბოლიკა ოთხწერტილიანი
 ჯვარი გადმოსულია წინაქრისტიანული
 ღვთისმსახურების (ჯვართმსახურების) კრიპ-
 ტოგრამებიდან. ადრე შუასაუკუნეების
 ღვდელთმსახურებმა შესაძლოა იცოდნენ მი-
 ახლოებით მაინც ამ სიმბოლოს უძველესი სახ-
 ელწოდება. ქრისტიანობის დამკვიდრების
 შემდგომ მიიჩნიეს რომ წერტილოვანი ჯვარი
 მიესადაგებოდა მაცხოვრის სახელსაც. წარ-
 მოიშობა პრინციპული კითხვა, რას ნიშნავდა
 ქართულ სამყაროში ქრისტიანობამდელი
 ფარული ნიშანი: წერტილოვანი ჯვარი?.

იდეოგრამის შინაარსი მიახლოებით რომ
 ამოვიცნოთ, სხვადასხვა დროის, სხვადასხვა
 ხელწერის ანალოგიური ნიშან-სიმბოლოები
 უნდა ინახოს. სხვადასხვა ხელწერა ზოგჯერ
 ხსნის დაფარულ შინარსს. სხვადასხვაგან
 განმეორებული იდეოგრამა შეიძლება ისეთ
 დამატებით ფორმებს გამოსახავდეს, რომლის
 პირდაპირი ხასიათი გამოჩნდეს. უძველეს
 შუმერულ თიხის ფირფიტებზე და ცილინ-
 დრებზე გვხვდება ოთხწერტილიანი ჯვარი
 რომელიც ასევე გაუშიფრავ ტექსტებს შეიცავს.
 ქართული ენისა და უძველეს შუმერულ ენაში
 მსგავსი სიტყვების შესახებ ბევრი თქმულა
 და დაწერილა. ჩანს რომ მხოლოდ არა მარ-
 ტო ენაა მსგავსებაში არამედ ფარული ნიშ-
 ნებიც ურთიერთმსგავსნია. ამიტომ შუმერულ
 ტექსტებში მოხსენიებული ასტრალური სიმ-
 ბოლოების და ღვთაებების სახელებში შეი-
 ძლება „გასაღები“ აღმოჩნდეს. ასტრალურ-
 კოსმოგონიური სიმბოლოები ფარულ ნიშნებ-
 ში წამყვანია. ასტრალური სიმბოლოები ყვე-
 ლა მოძრაობას ასახავს: წრიული, სპირალური,
 გვერდითი და სხვა გასხვიებული დისკები.
 ქართული დედაბობის დეკორატიულ გამომსახ-

ველობაში „ღვთაებრივი“ ნიშნები სწორედ
 ასტრალურ სიმბოლოებს ეწოდებოდა. ას-
 ტრალური ყველა სიმბოლო რადგან მოძრაო-
 ბის ამსახველია, მაშინ წერტილოვანი ჯვარ-
 იც უძრავ მდგომარეობის მნიშვნელობას ნამ-
 დვილად არ ასახავს. მაშინ რის მოძრაობას
 ასახავს?. ხევესურულ საბუქდავებში, რომლებიც
 იმეორებენ ფარული ნიშნების ფორმებს,
 გვხვდება კიდევ ერთი სიმბოლო, ჯვარი ოთხი
 წერტილით, რომელიც განსხვავდება იმით
 რომ წერტილებს „კუდები“ აქვთ და ბოლოები
 მიმართულია ნაპირებისკენ (მოძრაობენ
 შუაგულისკენ). საბუქდავები ჩანს ადრე ბევ-
 რი იყო და სამწუხაროდ დაიკარგა და განად-
 გურდა უმეტესობა (კომუნისტური პერიოდი).
 მხოლოდ მცირე ნაწილი შემორჩა მუზეუმებ-
 ში და ეთნოგრაფიულ სამხარეო მუზეუმში
 სწორედ ასეთი ორნამენტის საჭკრეთელია
 (საბუქდავი). ხის საჭკრეთლები ტრადიციის
 მიხედვით მოდიოდა. მასზე გამოსახული სიმ-
 ბოლოები ჩანს რომ უფრო უძველეს ფორმებს
 ინახავდა და ქვის ფარულ ნიშნებთან შედარ-
 ებით გამარტივება, დახვეწას ნაკლებად ექვემ-
 დებარებოდა. ოთხ წერტილიანი ჯვრის მს-
 გავსია ასევე უძველეს შუმერული ერთ-ერთი
 სიმბოლიკაც, რომელიც შემდეგნაირია: ჯვარი
 (წრეებით) მრავალწერტილებით. ჯვრის მხრებს
 შორის არა ოთხი წერტილია, არამედ თორმეტი.
 თითოეულ მხარეს 3-3 წერტილია მწკრივზე
 განლაგებულნი. შუაგულიდან ნაპირებისკენ
 მიემართებიან წერტილები, ისეთნაირად რომ
 თითქოს მოძრაობის მაჩვენებელია.
 ანალოგიური ნიშანი ჩანს ტროას გვიანდელ
 არქეოლოგიურ ნივთზეც. თუშეთის ფარულ
 ნიშნებში ჩანს სხვა ხელწერის ტირ-
 ეებიანი ჯვარი. ყველა ეს ნიშნები
 ვიზუალურად მოძრაობის ამსახვე-
 ლია. მოძრაობა არა გვერდულად,

არამედ შუგულისკენ, პირდაპირ სიღრმისკენ. ხევსურეთის სოფ. ზენკისტანის ქვაზე ოთხკუთხედში დიაგონალებზე ჩახატული ჯვრის თავზე ფიქსირდება სწორი ჯვარი წერტილებით. ზევითა ჯვარი უმთავრესია (ზეციურია) ამ შემთხვევაში. ფარულ ნიშნებში ჩანს რვატოტიანი ვარსკვლავა წერტილებით და წრეებითაც. ხევსურეთის სოფ. ბისოს სალოცავის კარის გვერდით ქვის ნიშანი რომელიც ნახევარწრეებით განკერძოებულია და ცალკე საკვლევი თემაა. თუშეთის სოფ. ჰელოს ქვაზე წერტილოვანი ჯვარი წრით ფიქსირდება.

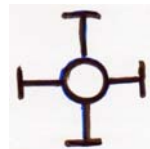

იბერიულ დამწერლობაში (ძვ.წ. 5 ს) სადაც ორი წერტილი რამდენიმეგან ჩანს, ფარულ ნიშნებთან ბევრი მსგავსებაა. საინტერესოა რომ „კო“ მარცვალი ორ წერტილიანი ჯვარია. „კო“ მარცვლად იკითხება

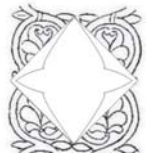
მეორენაირი ნიშანიც: ორი სამკუთხედი წვეროებით მიერთებული. იბერიული დამწერლობის წარმომავლობა ბოლომდე გარკვეული არაა და მისი გაშიფრაც ჯერ კიდევ დასამტკიცებელია. იბერიული ტექსტები წაიკითხეს მ.გ. მორენომ და პ. ვილაგრესმა „კო“ მარცვლის გარდა ჩვენთვის საინტერესოა სხვა ნიშნებიც, სადაც ქართულ ორნამენტის ფორმებსა და დასახელებებს შორის ჩანს მსგავსებები მაგ. „ბორჯღალა“ და „ბო“, „დედამიწა“ და „დე“, „კვერანი“ და „კუ“, „შატა (ჯვარი) და „ტა“ და სხვა. სამკუთხედი წვეროებით ერთმანეთთან დაკავშირებული, უძველეს შუმერულ იდეოგრაფებში „კავშირის“ სახელითაა. ასევე რვატოტიანი ვარსკვლავა „ღმერთის“ სახელით. უძველეს შუმერულ ტექსტებში გვხვდება საინტერესო სახელწოდება „ღმერთის კარი“, „ცის კარები“ (ქა-დინგირ-რა). აშკარაა რომ რომე-

ლიმე ასტრალური სიმბოლიკა სწორეთ „ცის კარები“-ს აღმნიშვნელია.

საქართველოში, კერძოდ ხევსურეთში ღვთისმსახურების უძველესი ტექსტებია დღემდე მოქმედი. გვხვდება „ღვთის კარის“ და „ცის კარის“ ურთიერთმონაცვლეობის ფაქტები. მაგ. „ჩემ სიტყვა ღვთის კარზე (მეორეგან ცის კარზე) აიტანეთ, მაღლი მამითსოვეთ“ „...სადიდებლები“ (ხ. მამისიმედაშვილი). „ღვთის კარი“ იგივე „ცის კარია“ იგივე „წმიდა კარი“ და საერთოდ სიტყვა „წმიდა“ გამავალ „კარსაც“ აღნიშნავდა, ჩვენი აზრით. კარი ანუ გასასვლელი სხვა სამყაროში, სხვა სიღრმეში. ქართულ ენაში ბევრი სიტყვა თუ ტერმინი საკრალური, უძველესი მნიშვნელობის ნაკვალევს ატარებს. სიტყვა „ცისკარი“ დღეს განთიადს ჰქვია, შესაძლოა ადრე „ჯვარის ენიდან“ იყო და „ცის კარებს“ აღნიშნავდა. ამ დროს „წმიდა“ ღვთისმსახურების ტერმინია და მეორენაირად მცირე (უწვრილეს) მოცულობის ხახსაც აღნიშნავს (წვრილი იგივე წმიდა. ს.საბა). ჩვენი აზრით, „ცისკარი“ გასასვლელია სხვა განზომილებაში და მიტოლოგიურ გადმოცემებში „წმიდა კარი“ იგივე „ღვთის კარია“. ხევსურულ ლექსიკონში წმიდა წვრილის აღმნიშვნელია (წმიდა თმა). სიმბოლიზირება ტექსტების ან ტექსტების ნაკვალევი ფარულ ნიშნებში, ჩვენი აზრით გამორიცხული არ არის. „სამყაროს შორის არსებული, საზღვრის სიმბოლიზმი ემყარება კოსმოგონიურ სისტემას, მომდინარეობს მისგან და ქმნის სამყაროს ხატს ტაძრებისას“. „ამგვარად ტაძარი სამყაროს ხატია, ხოლო ტაძარი და მისი კარი, ფუნქციებიდან გამომ-

დინარე, ერთმანეთის იდენტურია, რამდენადაც ორივე, კოსმოგონიური სიბრძნის გამტარად ითვლება“. (ნ. აბაკელია). „ანუ ეს ის ადგილია, რომელიც შეესაბამება თაღის „თვალს“, ხოლო, ეს უკანასკნელი კი მიჩნევა „სამყაროს ღერძის“ ზედა ბოლოდ- „კარებად“, რომლის მეშვეობით ხორციელდება გასვლა კოსმოსში“. „ღვთის კარზე ამოსული მირონმდინარე ხის ხატება სამოთხის ხატების მიმანიშნებელია. ადგილობრივი სიმბოლიზმის მიხედვით, ზემოთ ჩამოთვლილი იეროფანით მიღებული „ღვთის კარის“ სიმბოლიკის მატარებელი ობიექტები თავიანთი ფუნქციებიდან გამომდინარე, შეიძლება ჩაითვალოს სხვა სამყაროში „გარღვევის“ ადგილებად, რომელთა მეშვეობით ხდება გადასვლა ჟამიდან ჟამობაში“ (ვ. ბარდაველიძე). ზემოთ აღნიშნული დმანისის სიონის ლაპიდარულ წარწერაში მაცხოვრის სიმბოლო ოთხწერტილიანი ჯვარი შეიძლება „სიღრმეში“ გასვლის (წმიდა კარი) უძველესი სახელწოდებიდან მომდინარეობდეს, „მე ვარ კარი: ჩემ მიერ თუ ვინმე შევიდეს, ცხონდეს“. იოვანეს სახარება. 10 თავი. „ღვთის კარი“, „წმიდა კარი“, „ცის კარი“, „წმიდა“ შეიძლება სწორეთ ასეთი შინაარსი ჰქონდა უძველეს ქართულ სამყაროში ფარულ ნიშანს, რომელიც ოთხწერტილიანი ჯვრის სახით მოვიდა დღევანდლამდე. ორი წერტილით გამოსახულია ხმალი რომელიც ანთროპომორფულ ფიგურას უკეთია. იხ. „ფარული ნიშნები“. სალოცავის და ციხე-კოშკების კარების თავებზე ან გვერდით გამოსახული წერტილებიანი ჯვარი განსაკუთრებულია. კონკრეტულად, ხევსურეთის სოფ. ბლოს სალოცავის კართან აღსანიშნავია ქვის ნიშნები.

პირაქეთ ხევსურეთის სოფ. ბლოს კრიპტოგრამიანი ქვა დაცულია ჯვარ-სალოცავის დარბაზის კართან. ქვა საკმაოდ დიდი ზომისაა

და მასთან დაკავშირებით არსებობს გადმოცემა: „გიგაი და ანთა (თავისი მოძმე) როცა მოსულან ბლოს საცხოვრებლად, ანთანი ქვევით წყლის პირზე დასახლებულან, სადაც ეხლა ჯვართ დარბაზნი. გიგა ზემოთ დასახლებულა სადაც ეხლა გიგაურთ სახლებია. სალოცავი ჭიშვლით მისულა. დარბაზი ადრე აქეთ იყვ, გზისკე. ეგ ქვა ადრეაც კართან, სკამად იღვაჲ. წინაჲ ძალიან წმიდად უცხოვრაჲ ჯვარის მსახურთ და ყოფილ ერთი წმიდა მედროშაჲ ანთაური მგელა. მამკვდარ ეს კაცი და მაგ ქვაზე ყოფილ დაუსვენებულ სამ დღე, გაცოცხლებულ იქაჲ. მაგ ქვაზე რადაღ იყვ დასვენებულ აღარავის ახსონს. ძალია ძველ ამბავი. სალოცავის დარბაზი გვიან გადატანილი დღევანდელ ადგილზე. ეგ ქვაიც

ეტყობ ომიკათ გიგაიას გადატანილი და იმაად დაწერ თავის სახელი. ჯვართან სკამად დადებულ ქვაზე რო ნიშნები, არავის ახსონს, რა როდინდელი. ყურადღება არავის მიუქცევავ.“ (ინფორმაც. ადგილობრივი მცხოვრები ჩაჩაურ გიგაური 75 წლის). ქვაზე 5-მდე იდეოგრამაა გამოსახული. ხუთი ნიშნიდან ერთი აღარ შეიცნობა (წაშლილია). ნიშნები ქვის გვერდზეა ამოკვეთილი და საკმაოდ ძველია.

ჯვარი ორი წერტილით, ოთხკუთხედი გაურკვეველად, ტოტეგაშლილი ხე, ჯვარი ოთხწერტილით და ვერტიკალურ ხაზზე ჰორიზონტალურად გადამკვეთი ორი ხაზი. ფარულ ნიშნებს მიმატებული აქვს გვიანდელი წარწერა „გიგაი“ „1934“. სალოცავის სახელია „მუხის წმიდა გიორგი“, რომელიც უხსოვარი დროიდან არსე-

ბობს და კონკრეტული საგვარეულოს ძირძველი წმიდა ადგილია. სალოცავში დაცულია მკვრივი და დიდი მუხის ხეები. ქვის ფარული ნიშნები თუკი შეესაბამება სალოცავის სახელწოდებას, მაშინ ეს საკითხი სიღრმისეულად გამოსაკვლევიანია. მარცხნიდან პირველი და მეორე იდეოგრამის შესახებ არანაირი ვერსია არ გვაქვს, ხოლო მომდევნო ფარულ ნიშნებში ხის სიმბოლო ძალიან გავს „მუხის“ გამოსახულებას, მის გვერდით ოთხწერტილიანი ჯვარია. რაც შეეხება „წმ. გიორგის“ გამოსახვადაც „საქართველოში ვხვდებით, სადაც თითქმის ყველა წმიდა ხე ან ტყე წმ. გიორგის სახელს უკავშირდება“. „წმ. გიორგის სახელწოდება ენობრივი თვალსაზრისით განხილული აქვს ნ. მარს და სახელდობ მუხასთან აკავშირებს“ (ვ. ლომია, ვ. ბარდაველიძე). ვერტიკალურ ხაზზე გადაწყვეტილი ორი ჰორიზონტალური ხაზი ძალიან გავს მითოლოგიურ ალვის ხეს, რომელიც წმ. გიორგის სახელს შეიძლება აღნიშნავდეს. „მუხის“ ხესთან შედარებით ეს ხე გაცილებით სტილიზირებულად (გარკვევით) არის გამოსახული. (ანალოგიური სიცოცხლის ხის სიმბოლიკა „თურ“ გამოისახებოდა შუმერულ იდეოგრამებში). ანალოგიური „სიცოცხლის ხის“ იმიტირებული ნივთია ხევსურული „მაშხალა“, რომელიც ქორწილებში იცოდნენ და დღესაც ზოგან შემონახულია ტრადიცია. მსგავსი ნიშანი ძველ დამწერლობაშიც ფიქსირდება მაგ. ხეთურულ-ფინიკურ, კრეტული, ეტრუსკული, იბერიული ლოგოგრამები. მარცვლოვანი გამოთქმით. მათი სახელებია: „ღვთაება“, „სამეხ“, „ზე“, „ზ“, „ო“. სოფ. ბლოს კიდევ ორი სალოცავია: „მიქაელ-მთავარანგელოსი“, თავისი ციხეგორით და „გიორგი მგზავრის ანგელოზი“. ოთხწერტილიანი ჯვარი ხის სიმბოლოს გვერდით სხვაგან ჯერ-ჯერობით არ შეგვხვდრიან. ჯვარ-სალოცავების მიმართ მორიდების გამო

ფარულ ნიშნები ქვები, რომელიც სავარაუდოდ შიდა კედლებშია, დაუფიქსირებელი რჩება. ასეთია ხევს. სოფ. უკანხადუს „საჯანგე“ და კისტანის სალოცავის შენობა. აღნიშნული ფარული ნიშნები განმეორადია ხევსურეთის და თუშეთის ქვის ნიშან-სიმბოლოებთან. სოფ. ბლოს ფარულ ნიშნებში გამოყენებული წერტილოვანი ჯვარი „წმიდა“-ს მნიშვნელობით შეიძლება ამ შემთხვევაში იგულისხმება, ხოლო სხვაგან სხვა მნიშვნელობით. უდაოა ერთი, აღნიშნული ნიშანი ე.წ. „ღვთაებრივი“ ასტრალური სიმბოლოების ჯგუფიდანაა და საკულტო ტრადიციულ მსახურებაში უძველესი დროიდან ფიქსირდება. წერტილოვანი ჯვარი „წმიდა“-ს და „კარი“-ს რომ მიუთითებდა „კარატის ჯვარი“-ს ფარული ნიშნებიც ადასტურებს, რომელიც ჯვარ-სალოცავშია, საბეროს კედელში, კარის გვერდზე.

ჩვენი აზრით, ფშავ-ხევსურეთის, თუშეთის სალოცავი „კარატის ჯვარი“ უძველესია და „კარის ხატის“ თავდაპირველად შერქმეულ სახელს ამართლებს. სხვა აზრი ამ სალოცავის სახელთან დაკავშირებით არ შემორჩენილა.

ამ რეგიონში ქრისტიანობის შემოსვლის დროს დაახლ. V - VI საუკუნეში მოხდა (სინკრეტიზაცია) შერთება ადგილობრივ სარწმუნოებასთან. სარწმუნოებასთან რომელსაც ჯვართმსახურებით ვიცნობთ და ქრისტიანობის უძველეს ისტორიასთან კავშირში იყო. თუ რა კავშირი იყო, ეს საკითხი ღრმად საკვლევიანია პროფესიულ დონეზე. ფარული ნიშნების ცოდნა გადმოსული ჩანს ადრეულ შუასაუკუნეებში და შესაძლოა უფრო გვიანდელ პერიოდშიც გამოიყენებოდა მათი სემანტიკა. ეხოთერული ცოდნა რომელიც უძველეს ქურუმებს და საკულტო მსახურებს ჰქონდათ, ყურადღებას იქცევს დღევანდელი კოსმოსური

ადმოჩენების ფონზე. უძველესი ხალხის რჩეულების, ცოდნის მიმართ წარმოდგენაც რადიკალურად იცვლება, როცა „ღვთაებრივ“ სიმბოლოებს მსგავსება მოეპოვებათ კოსმოსურ ფორმებთან: გალაქტიკებთან, მეტაგალაქტიკებთან, პლანეტსახის ნისლეულებთან, შავ ხვრელებთან, თეთრ ხვრელებთან და პლანეტარულ მოძრაობებთან. (ვებ-გვერდი. Astronomy Picture of the Day) IC 418. M101. N GC918. NGC 3370. M 81. M83. N GC 4258 და კოსმოსის სხვა ბევრი მსგავსი ფორმები.

ფარული ნიშნების ჯგუფში ჯვრის გამოსახულება ხშირად და სხვადასხვა ხერხით არის მოცემული. ოთხწერტილიანი ჯვარი ქართულ სამყაროში ერთ-ერთი მთავარი ნიშან-სიმბოლოა. ქრისტიანულში სამსჯეალების მიმანიშნებლად გვიანდელი ჩანს. უძველესი შინაარსი მისადაგებულია მაცხოვრის „წმიდა“ სახელს, როგორც მისი

ღვთაებრივი მისტერიის გამომხატველი. ჩვენი აზრით, უძველეს დროს მისი სახელწოდება ასტრალურ სამყაროს მთავარ ადგილს აღნიშნავდა.

მისი შემცველი ჩანს ჯვარი ოთხი წერტილით, ვარსკვლავა ოთხი წერტილით და ერთმანეთში ჩასმული წრეები. ნიშნიანი ქვა-სკამები რომელიც შემორჩენილია სალოცავებში: ხევს.სოფ. გუდანის ზენა სამღვთო ჯვარში, სოფ. უკანხადუს და სოფ. ბლოში წარმოშობს აზრს რომ ესენი ხუცესების ქვა-სკამებია. ნიშნიანი ქვები, როგორც ნალოცი ქვებია და ასეთი ქვებით გამოვლენილი „ძალა“ თუშეთშიც ფიქსირდება. კონკრეტულ ფარულ ნიშან-სიმბოლოზე გამოთქმული ვერსია წარმოადგენს რამდენიმე წლის დაკვირვების შედეგს და გათვალისწინებულია ჯვარ-სალოცავის გარემო-თავისებურება. მიუხედავად ამისა ვფიქრობთ რომ სხვა მოსაზრებებიც აუცილებელია და მთავარი სიტყვა პალეოგრაფ-კრიპტოგრაფებს ეკუთვნით.

ბიბლიოგრაფია

ვ. ბარდაველიძე. ხის კულტისთვის საქართველოში“. საქართველოს მუზეუმის მოამბე. თბილისი. 1926.

ვ. ბარდაველიძე. აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ტრად. საზოგ-საკულტო ძეგლები. ტ 1 (ფშავი) თბილისი. 1974.

ქ. ელაშვილი ხეთა სიმბოლიკა ძველ ქართულ პროზაში V- XII სს -ის ძეგლების მიხ. ავტორეფერატი. თბილისი 1998.

ი. სურგულაძე. ქართული ხალხური ორნამენტის სიმბოლიკა. თბილისი 1986

ზ. კიკნაძე შუამდინარეთული მითოლოგია. თბილისი 1979

ნ. აბაკელია მარადიულობასთან ზიარების მოტივი ქართულ ტრადიციაში. განც. საქართველოს ეთნოგრაფია. 2007 .

აღ. ჭინჭარაული ხევსურული ლექსიკონი. თბილისი 2006

ს. მაკალათია „ხევსურეთი“ თბილისი. 1984.

ნ. ხაზარაძე ლუვიური იეროგლიფების სამყაროში. თბილისი. 2006

ს. მამისიმედაშვილი. სადიდებლები. თბილისი. 1985

გ. გიგაური. ფარული ნიშნები აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში. თბ. 2010

Rodriguez Ramos. Jesus La eskriptura iberica meridional. Zephyrus 55.pp 231-245.2002

Correa, Jose Antonio(2002) Los semisilabarios ibericos: algunas cuestiones. ELEA 4.pp 75-98

R. Borger. Assyrisch-Babylonische Zeichenliste, 2 nd ed. Neukirchen-Vluyn(1981)

A. Falkenstein. Archaische Texte aus Uruk. Berlin-Leipzig (1936)

Jain Bhagchandra 1972. Jainism in Buddhist Literature N.

A.B. Таѣри еі Ѳ Ńĩ êѣæĩ û é ñèĩ âĩ è èñòĩ ѣè ÿ ñâñòèèè. ì .1970.

Ä.Äèѣèĩ äãѣ. Äèö äãèè ì .1963.

ᄃ ᄆĩ ᄇĩ. ᄇ ÷ãѣè ì ᄆããèèèè è ᄇ äòàèèèèã. ᄇãĩ ò-ĩ äòãѣãõã 2000.

ბამოსაცემი მასალის ბაზორმების წესი

სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი „სვეტიცხოველი“ არის რეფერირებადი პერიოდული გამოცემა, რომელიც გამოვა წელიწადში ოთხჯერ. ჟურნალის დანიშნულებაა საისტორიო და ასევე მეცნიერების სხვადასხვა დარგების (საქართველოს ეკლესიის ისტორიის, ეთნოლოგიის, კულტურული მემკვიდრეობის, ენათმეცნიერების, მართვის პრობლემების, რწმენისა და მეცნიერების ურთიერთმიმართების) განვითარების ხელშეწყობა, სწავლულთა მიერ მოპოვებული ახალი მიღწევებისა და უმნიშვნელოვანეს გამოკვლევათა მასალების საზოგადოებისათვის გაცნობა.

სტატიების მიღება შესაძლებელია ქართულ, ინგლისურ და რუსულ ენებზე, ნაშრომი გამოქვეყნდება ორიგინალის ენაზე.

სტატიის გამოქვეყნება უფასოა.

სამეცნიერო ნაშრომის ბაზორმების წესი:

1. ნაშრომის სრულდება A4 ფორმატის ქაღალდის 1,5 ინტერვალით ნაბეჭდი ტექსტით (მინდვრები 2 სმ.), რუკების ნახაზების, გრაფიკების, ცხრილების და ლიტერატურის ჩამონათვალით;
2. სტატია შესრულებული უნდა იყოს DOC ფაილის სახით (MS -Word) ჩაწერილი ნებისმიერ მაგნიტურ მატარებელზე;
3. ქართული ტექსტისთვის გამოიყენეთ Acadnux შრიფტი, ზომა 11;
4. ინგლისური და რუსული ტექსტის შრიფტი კი უნდა იყოს: Times New Roman, ზომა 11;
5. სტატია უნდა შეიცავდეს შემდეგ ინფორმაციას: uak-ს (UDC); ავტორის/ავტორების სახელს, მამის სახელს, გვარს;
6. ფოტოების და სხვა გრაფიკული გამოსახულების კომპიუტერული ვარიანტი შესრულებული უნდა იყოს JPG ფორმატში;
7. სტატიის შინაარსსა და ხარისხზე პასუხისმგებელია ავტორი.

უფალმა წარუძარტოს ყოველი კეთილი საქმე უეზნად
„სვეტიცხოველის“ გამოცემის ერთგულ თანამდგომს,
სააქციო საზოგადოება,
კომპანია „მედიისერვის“ კოლექტივს